

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAZAKİSTAN'IN LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ SÜRECİ
VE ETRAFINDA GELİŞEN TARTIŞMALAR

Moldir KTANOVA
2501161060

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yalçın YILMAZ

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MOLDIR KTANOVA Numarası : 2501161060
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET YALÇIN YILMAZ
Tez Savunma Tarihi : 08.04.2019 Saati : 13:00
Tez Başlığı : KAZAKİSTAN'IN LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ SÜRECİ VE ETRAFINDA GELİŞEN TARTIŞMALAR

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. MUSTAFA BALCI		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET YALÇIN YILMAZ		Kabul
3-DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM AKIŞ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ. DR. AHMET NAİM ÇİÇEKLER		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET SANI ADIGÜZEL		

ÖZ

KAZAKİSTAN'IN LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ SÜRECİ VE ETRAFINDA GELİŞEN TARTIŞMALAR

Moldir KTANOVA

Bu çalışmada Kazakistan'ın bağımsızlık öncesi ve sonrasında alfabe tarihine yer verilmiştir. Tarih boyunca hangi alfabeleri kullandığı ve bugün gelinen noktada Latin alfabesinin kabulü sürecindeki tartışmalar incelenmiştir. Kazakistan'da gündeme gelen alfabe değişimi meselesi etrafındaki münakaşalar, Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş ve kullanılacak olan Latin alfabesi standartları olarak iki yönde incelenmiştir. Söz konusu tartışmalarda Kazak aydınları ile diğer milletlerin önde gelen temsilcilerinin görüşleri taraftarlar ve karşıtlar olarak değerlendirilmiştir. Sonrasında ülke çapında Latin alfabesi üzerine yapılan bir sosyal anket sonuçları değerlendirilmiş, K.C. Eğitim Bakanlığı tarafından açıklanan Latin alfabesine geçişin gerçekleştirilme sürecine dair plana da yer verilmiştir. Ayrıca Türk Dünyası'nın önemli bir parçası olan Kazakistan için, Latin alfabesine geçişin önemi ve bu yeniliğin ülkeye vereceği katkılar üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Kazak Türkçesi, Alfabe Değişikliği, Latin Alfabeti, Alfabe Tartışmaları, Yeni Kazak Alfabeti.

ABSTRACT

KAZAKHSTAN'S TRANSITION TO LATIN ALPHABET AND EVOLVING DEBATE AROUND IT

Moldir KTANOVA

In this study, the history of the alphabet was given before and after the independence of Kazakhstan. During the history, which alphabets were used, and the debates of the Latin alphabet during the course of the debates were examined. The controversy around the issue of alphabet change in Kazakhstan has been studied in two ways: the transition from the Cyrillic alphabet to the Latin alphabet and the Latin alphabet standards to be used. In these discussions, the views of Kazakh intellectuals and prominent representatives of other nations were considered as fans and opposites. Then, the results of a social survey on Latin alphabet were evaluated. The plan for the realization of the transition to the Latin alphabet announced by the Ministry of Education is also included. Furthermore, for Kazakhstan, which is an important part of the Turkic World, the importance of the transition to the Latin alphabet and its contributions to the country were tried to be emphasized.

Key Words: Kazakhstan, Kazakh language, Alphabet change, Latin alphabet, Alphabet Discussions, New Kazakh Alphabet.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, bağımsızlık sonrasında Kazakistan’da Latin alfabesine geçiş süreci ve yeni alfabeye geçiş etrafında gelişen tartışmalar ele alınmıştır. Kazakistan’da yarım asırdan fazla zaman boyunca kullanılan Kiril alfabesinden Latin esaslı alfabeye geçişin siyasal, dilsel, sosyo-kültürel vs. sebepleri ile bu meselenin kamuoyunda tartışma yaratan yönleri ortaya konulmaya çalışılmış, böylece Kazak entellektüelleri, politikacıları ile farklı dinlere ve etnik gruplara mensup insanlardan oluşan Kazakistan halkı arasındaki münakaşa incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın başlıca konusu olan “*Kazakistan’ın Latin Alfabesine Geçiş Süreci ve Etrafında Gelişen Tartışmalar*” üzerine Türkiye’de yeterince çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma hazırlanırken, bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hedefi, Kazakistan’ın alfabe tarihi ve ülkede yürütülen dil politikaları bağlamında Latin alfabesine geçiş süreci ve bu konu etrafında gelişen tartışmaları incelemektir. Bu hedefler doğrultusunda, çalışmamız aşağıdaki gibi bölümler altında yapılandırılmıştır:

Tezin *Giriş* bölümünde, “dil” ve “alfabe” kavramları detaylı bir şekilde açıklanmış, her ikisinin kısa tarihi üzerine durulduktan sonra bahsi geçen unsurların insanoğlu hayatı ile toplumdaki yeri, önemi ve görevi incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bir devletin kendi ulusal kimliğini oluşturma yönündeki çabalarında dil ve alfabenin önemi tetkik edilmeye çalışılmıştır.

Tezin *Birinci Bölümü*, Kazakistan’ın alfabe tarihine ayrılmıştır. Oldukça renkli bir alfabe tarihine sahip olan Kazakistan’ın kullandığı alfabeleri üzerine ve aynı zamanda bu değişimleri etkileyen sosyo-kültürel, jeopolitik ve ekonomik nedenleri üzerine de durulmuştur. Başta Arap alfabesi olmak üzere, daha sonra SSCB döneminde birtakım siyasal ve sosyo-kültürel sebeplerden dolayı iki kere gerçekleştirilmiş olan Latin ve Kiril alfabe değişiklikleri her biri ayrı ayrı incelenmiştir.

Tezin *İkinci Bölümünde*, Kazakistan'da bağımsızlık sonrası yürütülen dil politikaları ve onun özellikleri, çeşitli din ve etnik gruplardan oluşan Kazakistan toplumundaki Kazak Türkçesi ile Rusça'nın genel durumu ve onların devlet dil politikasındaki yeri detaylı değerlendirilmiştir.

Tezin *Üçüncü bölümünde* ise Kazakistan'da gerçekleştirilecek olan alfabe değişimine ilk adımlar ve Latin alfabesi meselesindeki tartışmalar incelenmiştir. Bağımsızlığını ilan ettikten sonra Kazakistan'ın alfabe değiştirme hakkındaki kararı toplumda aktif bir tartışma yaratan konulardan birine dönüşmüştür. Çalışmamızın bu bölümünde alfabe etrafındaki tartışmaların başlıca nedenleri ile yeni alfabeğe geçişin planı incelenmiştir. Ayrıca, ülkenin Latin esaslı alfabeğe geçiş işinde görevli kurumlar hakkında genel bilgiler, onların bu konudaki görevleri ve onların devlet sistematiğindeki pozisyonları da değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmamızın kısa bir değerlendirilmesi yapılmış ve ortaya çıkan sonuçlar gösterilmiştir. *Kaynakçalar kısmında* ise doğrudan ya da dolaylı olarak yararlandığımız eserler, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak vermiş ve internet üzerinden kullandığımız web siteleri de eklenmiştir.

Bu tezimin hazırlanması ve ortaya çıkmasında bana yol gösteren, anlayışını, hoşgörüsünü ve her türlü desteğini esirgemeyen, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm, öğrencisi olmaktan ve danışmanlığını üstlenmesinden gurur duyduğum kıymetli hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yalçın YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilir ve en içten şükranlarımı sunarım.

Bu konudaki yayınlardan ve çeşitli çalışmalardan bolca istifade ettiğim Kazakistan Milli Akademik Kütüphanesi, Kazakistan İlk Cumhurbaşkanı Kütüphanesi, A. Baytursınoy Dilbilim Enstitüsü Kütüphanesi ve L. N. Gumilev Avrasya Devlet Üniversitesi Bilim Kütüphanesi çalışanlarına ayrıca çok teşekkür ederim.

Öğrencisi olmaktan onur duyduğum, İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ne ve yüksek lisans eğitimim boyunca manevi desteği ile güvenini benden esirgemeyen Türk Tarihi Anabilim Dalı Başkanı değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ömer KUL'a, bu çalışmamın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'ndaki sevgili hocalarım Arş. Gör. Dr. Emine TEMEL'e ve Arş. Gör. Dr. Filiz FERHATOĞLU'na, İstanbul'daki eğitim hayatım boyunca tanıdığım ve kendimi evimde gibi hissettiren çok değerli dostlarıma, sıra arkadaşlarıma ve uzaktan da olsa yüksek lisans eğitimimin başından sonuna kadar büyük sabır ve güvenle beni destekleyen, benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, bu hayattaki en büyük şansım olan aileme en kalbi duygularıyla sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Moldir KTANOVA
İstanbul, 2019

KISALTMALAR LİSTESİ

a. g. e.	adı geçen eser
a. g. m.	adı geçen makale
a. g. t.	adı geçen tez
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Ed.	Editör
Ens.	Enstitü
Haz.	Hazırlayan
Kazak SSR	Kazakhskaya Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika
K.C.	Kazakistan Cumhuriyeti
KİA	Kitle İletişim Araçları
KSSC	Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
KT.	Kazak Türkçesi
s.	sayfa
S.	Sayı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	Türk Dil Kurumu
Terc.	Tercüme eden
TT.	Türkiye Türkçesi
Üni.	Üniversitesi
vb.	ve başkaları
vs.	vesaire
Yay.	Yayımları, yayınevi
Yty.	Yayın tarihi yok
yy.:	yüzyıl
Yyy.	Yayın yeri yok

KULLANILAN TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Kiril Alfabeti	Transkripsiyon Alfabeti
А а	a
Ә ә	ä
Б б	b
В в	v
Г г	g
Ғ ғ	ğ
Д д	d
Ж ж	j
Е е	ye
Ё ё	yo
Ж ж	j
З з	z
И и	ıy, iy, i
Й й	y
К к	k
Қ қ	q
Л л	l
М м	m
Н н	n
Ң ң	ng
О о	o
Ө ө	ö
П п	p
Р р	r
С с	s
Т т	t
У у	uv, üv, v
Ү ү	u
Ү ү	ü
Ф ф	f
Х х	x
Һ һ	h
Ц ц	ts
Ч ч	ç
Ш ш	ş
Щ щ	şç
Ы ы	ı
І і	i
Э э	e
Ю ю	yu
Я я	ya

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
KULLANILAN TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
TABOLAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN ALFABE TARİHİ

1.1. Tarihte Türklerin Kullandıkları Alfabeler	12
1.2. Kazak Türkçesi Hakkında Bilgiler	15
1.2.1. Kazak Türkçesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Yazılı Eserler	15
1.2.2. Çarlık Rusya Döneminden Günümüze Kazak Türkçesi Üzerine Çalışmalar	23
1.3. Kazak Türkçesinin Arap Alfabetiyle Yazıldığı Dönem.....	29
1.3.1. VIII-XX yy. Eski Arap Alfabeti: Kadim Yazısı.....	30
1.3.1.1. İsmail Gaspıralı, “Tercüman” Gazetesi ve Usul-ü Cedid Hareketi....	32
1.3.2. Kazak Topraklarında Ceditçilik ve Yeni Alfabe (1917-1929)	35
1.4. Kazak Türkçesinin Latin Alfabetiyle Yazıldığı Dönem (1923-1940)	41
1.4.1. XX. Yüzyılın Başlarında Türk Devletlerinde Alfabe Reformu	41
1.4.2. XX. yy. Kazakistan’da Latin Alfabetesine Geçişin Gerçekleşme Süreci....	46
1.4.2.1. Latin Harfli Kazak Alfabeti Üzerine Yapılan Tartışmalar	49
1.4.2.2. 1926 Bakü Türkoloji Kongresi Kararı Kapsamında İncelenen İmla Sorunları.....	52
1.4.3. İlk Latin-Kazak Alfabe Projeleri ve Latin Kaynaklı Yeni Alfabe Kabulü.....	53
1.5. Kazak Türkçesinin Kiril Alfabetiyle Yazıldığı Dönem	57
1.5.1. Kazak Türkçesi İçin Hazırlanan İlk Kiril Harfli Alfabeler.....	57

1.5.2. 1940'tan Günümüze Kadar Kazak-Kiril Alfabetesi	59
1.6. Bağımsız Türk Devletlerinde Latin Alfabetesi	66
1.6.1. Türk Devletlerin Latin Alfabetesine Geçiş Tecrübeleri	66
1.6.2. Ortak Alfabe Çalışmaları	69
1.6.2.1. TÜRKSOY'un Bilimsel Çalışmaları.....	71

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAKİSTAN'DA YÜRÜTÜLEN DİL POLİTİKALARI VE KAZAK TÜRKÇESİNİN GENEL DURUMU

2.1. Dil Politikası Kavramı ve Önemi	73
2.1.1. Dil Politikasının Amaçları	78
2.2. Kazakistan'ın Bağımsızlık İlanı Ve Devlet Politikasındaki Ağırlık Yönler ...	79
2.2.1. Kazakistan'ın Bağımsızlık İlanı.....	79
2.2.2. Kazakistan Devlet Politikasının Öncelikleri.....	82
2.3. “Devlet Dili” Olarak Kazak Türkçesi ve “İki dillilik” Politikası	86
2.3.1. Kazak SSR'de Kazak Türkçesi ve “Devlet dili” Statüsü.....	86
2.3.2. Kazakistan'da Dil Planlaması ve Dil Yasaları.....	92
2.3.3. Kazakistan'da Resmi Dil Konumunda Rusça ve İki dillilik.....	99
2.3.4. “Üç dillilik” politikası.....	104
2.4. Kazakistan'ın Modern Dil Politikası	107
2.4.1. Kazakistan'ın Dil Politikası Özellikleri ve Belirleyici Faktörler.....	107
2.4.2. “Kazakistan-2050” Stratejisi'nde Dil Planlaması.....	111
2.4.3. Kazakistan'da Devlet Dili Yaygınlaştırma ve Geliştirme Faaliyetleri ...	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALFABE DEĞİŞİMİ İÇİN İLK ADIMLAR VE YENİ ALFABE ÜZERİNE TARTIŞMALAR

3.1. Kazakistan'da Alfabe Değişimi Fikrinin Ortaya Çıkışı	118
3.1.1. Bağımsız Kazakistan'da Yeni Alfabeye Geçiş Fikrinin Tarihi	118
3.1.2. Alfabe Değişiminin Gerekçeleri	128
3.2. Latin Alfabetesine Geçiş Sürecinin Başlatılması	131

3.2.1. Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev'in Yeni Alfabe Geçiş Doğrultusunda Talimatları.....	131
3.2.2. Latin Alfabe Geçiş Sürecinde Görevli Kurumlar	135
3.2.2.1. Ahmet Baytursinov Dilbilim Enstitüsü Hakkında	136
3.2.2.2. Çalışma Grubu Hakkında Genel Bilgiler	137
3.2.2.2.1. Milli Komisyon Mensupları	138
3.2.2.2.2. Çalışma Grubunun Ana Görevleri.....	141
3.2.2.2.3. Çalışma Grubunun İlkeleri	144
3.3. Alfabe Yönelik Tartışlamalar	146
3.3.1. Alfabe Etrafında Tartışma Yaratan Başlıca Konular	147
3.3.1.1. Taraftarlar.....	148
3.3.1.2. Karşıtlar.....	157
3.3.2. Sunulan Alfabe Taslakları ve Etrafındaki Münaşakalar	163
3.3.2.1. 11 Eylül 2017 Projesi.....	163
3.3.2.2. 10 Ekim 2017 Projesi	168
3.3.2.3. 20 Şubat 2018 Projesi.....	172
3.4. Kazakistan'ın Latin Alfabesine Geçiş Programı	173
3.5. Yeni Alfabe Propagandası	178
3.6. Yapılan Faaliyetler	181
SONUÇ	Error! Bookmark not defined.
KAYNAKÇA	190
EKLER	207

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No

- Grafik 3.1.** Kazak Alfabesinin Kiril'den Latin'e geçirilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?.....144
- Grafik 3.2.** Kazak Alfabesinin Kiril'den Latin'e geçirilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?.....145

TABOLAR LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1.1: Ahmet Baytursinov'un 1912 ve 1918 Yıllarında Kazakça İçin İslah Ettiği Arap Harfli Alfabe.....	35
Tablo 1.2: 24 Ocak 1929'da Kabul Edilen Latin Harfli Kazak Alfabeti.....	51
Tablo 1.3: N. İ. İlimskiy'nin Oluşturduğu Kazak-Kiril Alfabetindeki Kazakçaya Ait Seslerin Kiril Harfli Karşılığı.....	54
Tablo 1.4: N.İlimskiy Alfabetinde Olmayan Rus Harfleri.....	54
Tablo 1.5: 1940'tan Günümüze Kadar Kullanımdaki Kazak Türkçesinin Kiril Harfli Alfabeti.....	60
Tablo 3.1: Yeni Alfabeye Geçiş Çalışmalarından Sorumlu Çalışma Grubu Mensupları.....	127
Tablo 3.2: Latin Harfli Kazak Alfabetinin İlk Taslağı.....	148
Tablo 3.3: Apostroflu Latin Harfli Alfabe Taslağı.....	152
Tablo 3.4: Onaylanmış Latin Kaynaklı Yeni Kazak Alfabeti.....	154

GİRİŞ

İnsanların toplu halde yaşamalarının sonucuyla doğrudan ilintili olan durumların başında dil vardır. Gelenek ve görenek gibi dil de birlikte yaşamının bir sonucu olarak doğmuştur.¹ İnsanoğlu dilin sayesinde düşündüklerini ve gördüklerini ifade edebilmekte ve bunları kuşaktan kuşağa nesilden nesile aktararak bir kültür birikimini sağlayabilmektedir.

Dilin birçok tanımı vardır. Bu tanımların her birinde dilin bir özelliği ön plana çıkarılmıştır. Dilin işlev açısından öne çıkarabileceğimiz en önemli özelliği onun iletişim aracı olmasıdır. Dil üzerine yapılan çeşitli bilimsel araştırmalara baktığımız zaman bilimsel geçerliliği olabilecek bir tanım vermenin çok güç olduğu görülür.

Edward Sapir'e göre², dil, yalnızca insana özgü olan; düşüncelerin, duyguların ve isteklerin sadece irade göstererek üretilmiş semboller kullanarak iletilmesini sağlayan ve içgüdüsel olmayan bir yöntemdir. Sapir, dilin aslında kültürel ya da sosyal bir ürün olduğunu ve öyle anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Muharrem Ergin'e göre³, dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine özgü yasaları olan ve ancak bu yasalar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış, gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş toplumsal bir kurumdur.

Doğan Aksan'a göre⁴, dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka nitelikleri beliren, kimi sınırları bugün de çözemediğimiz büyü bir varlıktır.

¹Mustafa Özkan, "İnsan İletişim ve Dil", **3F Yay.**, İstanbul, 2008, s.79.

²Edward Sapir, **Language**, New York: Harcourt Brace, 1921, s. 8

³Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul, 2011, s. 6

⁴Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yay., 6. Baskı, Ankara, 2000, s. 13

TDK'nın Türkçe Sözlüğünde⁵ dilin on üç farklı anlamı ve dil ile ilgili yetmiş civarında deyim sıralanmıştır.

İnsanoğlu önce gittiği yerlerde yönü gösteren sopalar dikmiş, taşlar dikmiş. A. İhsan İlhan'a göre ⁶, daha sonra resimler yapmış ve Mısır piramitlerinde olduğu gibi bu resimleri de basitleştirerek, anlatmak istediklerini buralarda göstermiştir ve en sonunda bu resimler çizgiye dönüşerek bugün kullandığımız harflerin ilk şekilleri oluşmuştur.

Dilde insan varlığının toplum içindeki binlerce yıllık yaşayışının zaman süzgecinden geçerek onun özü bulunabilir. Bu bakımdan, on binlerce kelime ve şekilden kurulmuş olan dil, yapı ve işleyişinin ayrıntılarına doğru inildikçe; insan, toplum, millet ve kültür varlığına hükmeden çok yönlü ve derin anlamlı bir sistem olarak karşımıza çıkar:

- Her dil, kendi kuralları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlıktır;
- Dil, insanın iç dünyası ile dış dünyasını birbirine bağlayan en önemli araçtır;
- Dil, kuşaktan kuşağa aktarılabilen ve toplumun çeşitli özelliklerini yansıtan sosyal bir kurumdur;
- Kültürün koruyuculuğunu ve taşıyıcılığını yapan temel varlık, dildir;

Dilin ilk ve önemli işlevi, anlaşmayı sağlamaktır fakat kuşku yok ki dilin bu görevi onun tek özelliği de değildir . Bu bağlamda dil, dilbilimciler tarafından bir toplumu oluşturan kişilerin düşünce ve duygularının, o toplumda ses ve anlam bakımından geçerli ortak öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve gelişmiş bir sistem aracı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımları aşağıdaki gibi şekilde sistemleştirebiliriz:

⁵Türk Dil Kurumu, (Çevrimiçi) www.tdk.gov.tr Erişim tarihi: 11.11.2018

⁶Ali İhsan İlhan, "1925-1928 Yılları Arasında Cumhuriyet ve İktidam Gazetesinde Çıkan Harf İnkılabıyla İlgili Konular", Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 2

Dil, İletişimi Sağlar; Asırlar boyunca insanlar arasındaki iletişimi sağlayan birçok unsurlar ortaya çıkmıştır: jest ve mimikler, resimler, renkler, nesnelere, trafik levhaları vs. Fakat bunların hiçbiri dilin yerine getirdiği görevleri getirememektedir. Çünkü insan dili, konuşurken bütün ihtiyaçları karşılayacak bir yapıya sahiptir. Dil, insanlar arasındaki iletişimin doğal ürünü olarak meydana çıktığı için asla yok olmayacak en garantili iletişim kurma yöntemidir.

Dil, İfade Aracıdır; Dil, zihin eserlerini ortaya koyan biricik unsurdur. Dil olmazsa insanların taşıdığı düşünce ve duygularının bir önemi kalmazdı. Düşünce ve duygularını ifade edemeyen, paylaşamayan insanoğlu kendi kafasında adeta bir mahpus hayatına mahkûm kalırdı.

Dil, Bir Sistemdir; Dil, kendi çapında belli bir sisteme sahiptir. Bu sistem, onun en önemli parçası olan seslerden, seslerin belli bir düzen içerisinde bir araya gelmesi ile oluşan morfemlerden, kelimelerden ve bu kelimelerin belirli bir kurallar kapsamında bir araya gelerek oluşan cümleler sonucunda meydana gelmektedir. Bu kurallar sayesinde dilin insanoğluna hizmet ettiğini ama insanların keyifine bağlı olmadığını görebilmekteyiz. Çünkü insanlar dili istedikleri kalıba sokamazlar; ona değişik bir şekil veremezler. Tamtersi her birey dilin kurallarına uymaya, onun doğasını kabul etmeye ve onun kanunlarına dikkat etmeye mecburdur.

Dil, Canlı Bir Varlıktır; Dil büsbütün organik bir varlık gibi işler. Yani dil de dünyadaki her canlı gibi üç evreden geçer: doğar, gelişir ve ölür. Her dil toplumsal değişimlerden etkilenir, eski kelimeler kullanım dışı olur veya ölür ve zaman ihtiyacına göre yeni sözcükler türer. Bir toplumdaki değişimler ilk önce o toplumun konuştuğu dile yansımaktadır: yabancılaşma veya gelişme direk dilde başlar.

Dil, Şahsi Değil Toplumsaldır; Dil kimsenin şahsi malı değildir ama bir kamu malıdır. O tamamen bir toplumun yaşam tarzına göre değişir. Bu bakımdan dil-toplum-insan arasında sıkı bir bağ oluşmaktadır. Geçmiş geleceğe, geleceği ise bir sonraki kuşağa aktarma özelliğine sahiptir.

Dil, bir milleti millet yapan en temel unsurlardan bir tanesidir. Millet in dili onun düşünce sistemini gösterir. İnsan düşündüklerini dile yansıtmasına göre bir dil onu kullanan milletin nasıl düşündüğünü zihninin nasıl çalıştığını ortaya koyar; milli düşünce biçimini meydana koyarak dil-kültür-kimlik üçgeni oluşturur.⁷ Her millet, dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o, akan bir nehir gibi, içinden geçtiği her topraktan bazı unsurları alır. Her medeni milletin konuşma ve yazı dili, karşılaştığı medeniyetlerden alınma kelime ve deyimlerle doludur.⁸ Dolayısıyla bu bakımdan her milletin dili, o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin adeta bir özeti sayılır.

Millet in hayat görüşleri düşünce tarzları zeka keskinliği ruh derinliği ve duygu inceliği o milletin dilinde saklıdır. Bütün dilde alternatif anlam taşıyan atasözleri özdeyişler bunun en güzel belirtileridir. Nitekim halk arasındaki “Dil düşüncenin aynasıdır” sözü bunu anlatmaktadır.

Konuşma dili bir halkın dil birliğinin onun yazı sistemi ile bağlı olmayan ve çeşitli söyleyiş özellikleri taşıyan yanıdır. Konuşma dilinin yazı diline göre hızlı değişime ve gelişime daha yatkın olduğunu görebiliriz. Bu hususta, konuşma dilinin çeşitli türleri ortaya çıkar: standart dil, lehçe, şive, ağız ve sosyal ağız dili.

- Standart dil, kullanımında yerel ve sosyal tabakalara ait izler taşımayan, ağızlar üstü norm oluşturucu yani varyasyonu bir prestij varyantıdır.
- Lehçe, bir dilin tarihi gelişim sürecinde, bilinen dönemlerden önce o dilden ayrılmış ve farklı biçimde gelişmiş kollarına lehçe denir. Lehçeler, ses, şekil ve kelime açısından değişiklikler içerir. Bu değişikliklerin meydana gelmesi sürecinde coğrafi ve kültürel farklılaşmalar en büyük etken olmuştur.
- Ağız, bir ülke sınırlarında aynı dilin farklı konuşma şekillerine ağız denmektedir. Ağız, yörelere göre söyleyiş farklılıkları demektir.

⁷Steve Roger Fischer, **History of Language**, Writing Language, London, 1999, s.81

⁸Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, Dergah Yay., 14. Baskı, İstanbul, 2001, s. 19

Türkiye Türkçesi'nin konuşulduğu Anadolu'da Karadeniz ağzı, Sivas ağzı, Konya ağzı, Denizli ağzı gibi ağızlar vardır. Şive ise söyleyiş özelliklerine göre verilen isimdir.

- Sosyal ağız, toplumdaki belli bir sosyal grupların, onların kendi sosyal çevrelerine özgü olan konuşma ağzı, onları başkalarından ayıran dildir. Sosyal ağzın oluşmasını meslek, yaş, toplumsal statü, cinsiyet gibi faktörler etkilemektedir.⁹

Bu durumda bireysel dil kullanımından genel dil oluşumuna nasıl gidildiği bakımından önem teşkil etmektedir:

Bireysel Dil – Ağız – Şive – Lehçe – Dil

Konuşma dilinin yazıya geçirilmiş hali yazı dili olarak tanımlanır. Yazıda kullanılan dile, yani insanların söylemek istediklerini yazı ile anlatmaya çalıştığı dile yazı dili denir. Ayrıca, yazı dili bir kavimin kültür dili, edebiyat dili olarak da bilinir ve bundan dolayı ona aynı anda edebi dil de denir. Örneğin, Türkiye'nin yazı dili Türkiye Türkçesi ve saire.

Yazı dilinin oturmuş belirli bir geleneği ve kuralları vardır. Yazı dilinin ihtiyaçlarını her dile has yazı sistemleri karşılar. Bu yazı sistemine alfabe denir.

Alfabe bir dili yazıya aktarmak için kullanılan, harflerden oluşan şekillere verilen isimdir. Yani alfabe, bir dildeki harflerin belirli bir sıraya dizilmiş bütün halidir.¹⁰ Bir başka açıdan, seslerin yazıya dökülmüş, karşılığı olan işaretlerin oluşturduğu belli bir sırası ve sayısı olan yazı sistemine alfabe denir. Alfabe, sözlü anlatımı uzaktaki insanlara aktarmak için kullanılan insanlığın en büyük icatıdır. Yazı ve alfabe sayesinde insanlar düşüncelerini aktarmaya başlamışlardır. İlk başlarda yazılar taşlara, kayalara işlenerek şekil

⁹ (Çevirimiçi) <http://cihantarihi.tumblr.com/post/130808652299/alfabelerins%C4%B1n%C4%B1fand%C4%B1r%C4%B1mas%C4%B1> Erişim tarihi: 23.10.2018

¹⁰TDK, http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=174:Ses-Harf-ve-Alfabe&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132 Erişim tarihi: 03.11.2018

bulmuş ve ancak zaman geçerek kağıt icatı ile yazı dili alfabe kağıtla buluşmuş ve bugünkü halini kazanmıştır.

“Alfabe” kelimesi eski Yunan Alfabesindeki ilk iki harf “alfa” ve “beta” kelimelerinden oluşmaktadır. Kuşkusuz, günümüzdeki yazı sistemin meydana gelmesi için yazı sistemi birsürü aşamalardan geçmiştir. Bilimsel verilere göre, insan soyunun yaklaşık üç milyon yıl kadar önce ortaya çıktığı sanılıyor. Yaklaşık 6000 bin yıl öncesine değin, insanlar duyarak ya da görerek öğrendikleri bilgileri belleklerinde saklıyor ve sözle ifade ediyorlardı. İnsanların geçimlerini avcılık ve tarımla sağladıkları süreçte gerekli bilgiler artık kişinin belleğinde tutulamayacak kadar çoğalmıştır. Bu nedenle insanlar gerekli bilgileri resim olarak iletmeyi öğrenmiştir. Bunun sonucu “bir sözcüğü resmederek yazı yazma”nın, yani ilk “logogram”ların (sözcük simgesi) adını atılmıştır.¹¹

Bir sonraki aşama hece simgelerinden oluşan işaretlere, yani “sileber”lere geçmiştir. Bunun en güzel örneği Eski Mısır “hiyeroglif”leridir. Bu yazının takriben M.Ö. 3 000 yıllarında Sümerliler tarafından icat edildiği sanılmaktadır. Buradaki resimlerin her biri bir heceyi temsil eder. Birkaçının yan yana gelmesiyle sözcükler oluşturuluyor; eğer yazan ve okuyan bu simgelere karşılık gelen seslerin ne olduğunu biliyorsa, bilgi bir yerden başka bir yere taşınabilir hale geliyordu.¹²

Son aşama hece simgelerinden “harf simgeleri”ne geçmiştir ki bunun sonucunda “alfabe”ler doğmuştur. Ancak, ilk alfabelerde kısa sesli harfler kullanılmamıştır. Bu alfabeler, günümüzde internet üzerinden chat yapmakta ya da cep telefonlarında mesaj atmakta kullanılan kısaltmalara benzeyen bir tür simgesel yazım biçimindedir. Çünkü o dönemde aynı alfabeyi kullanan insanlar, zaten aynı dili konuşmaktaydı. Bunlara örnek olarak İbrani ve Arap alfabeleri

¹¹ Şinasi Acar, “Türkçe Okuma Yazma Öğrenme Açısından Arap ve Latin Alfabelerinin Karşılaştırılması”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 11 (2), 2014, Yyy., s. 103.

¹² Hiyeroglifleri büyük bir sabır ve azimle çözen Jean François Champollion (1790-1832), İskenderiye şehri yakınlarında Nil deltası civarında Er-Râşid (Rosetta) denilen yerde bulunan Rosetta taşı üstündeki metinde kartuş içine alınmış bir sözcüğün kral adı olabileceğini düşünmüş, bunun Ptolemaios olacağını sezmiş ve çözümün anahtarını bulmuştur. **Bkz.** Alfabeler tarihi, (Çevirimiçi) <http://www.ancientscripts.com/luwian.html> Erişim tarihi: 10.10.2018

gösterilebilir. Bu alfabelerin en büyük sakıncası, okuyucunun yazılan kelimeyi bilmemesi hâlinde, yani onu daha önce duymamış ve yazılışını görmemiş olması durumunda, o sözcüğü doğru olarak okuyamamasıdır. İlk kez Eski Yunan'da kısa sesliler de alfabeyle eklenmiş ve kolayca okunabilir bir yazı oluşturulmuştur. Romalılar bu tarz alfabeyle onlardan almışlardır.¹³

Günümüzde kullanılan alfabeleri dört grupta inceleyebiliriz:¹⁴

- Alfabetik: Latin, Kiril, Yunan, Ermeni, Gürcü;
- Hece yazısı: Hangıl, Hanca, Kanji;
- Ebcet: Arap, İbrani;
- Abugida: Hint, Etiyopya;

1) Alfabetik Yazılar

Bu alfabenin özelliği her bir sesin harf denilen ayrı bir sembolle ifade edilmesidir. Her sembol art arda gelerek kelimeleri oluşturmaktadır. Latin Alfabeti bu gruptaki en yaygın örnektir. Latin Alfabetinde ülkelere göre değişik harfler bulunmaktadır. Ama genel olarak benzer harflerin üzerine bina edilmiştir. Latin Alfabetinin kökeninin Runik alfabe olduğu düşünülmektedir. Runik alfabe Orta Asya kökenli bir alfabadır. Avrupa'ya göç eden Ön-Türkler sayesinde öncelikle Kuzey kavimlerine iletilmiştir. Özellikle İskandinavya'da taşların üzerinde bu alfabe ile yazılmış yazıtlar yaygın olarak bulunmaktadır. Bu alfabe ile yazılmış yazılara Orhon yazıtlarında da rastlayabilmekteyiz. Roma İmparatorluğunun kurucusu olan Etrüsker de Orta Asya'dan gelmiş bir Ön-Türk kavimi olduğu için beraberlerinde bu alfabeyle de getirmişler ve Latin Alfabetinin temelini oluşturmuşlardır. Günümüzde Latin Alfabeti Avrupa, Amerika, Sahra altı Afrikası, Türkiye ve Orta Asya'nın bazı ülkelerinde kullanılmaktadır. Bu özelliği ile dünyada en fazla kullanılan alfabe olarak bilinmektedir. Latin Alfabetinin orijinalinde 23 harf bulunurken, her bir dile göre farklı harfler eklenmiştir. Mesela, Türkçede 29 harf bulunmaktadır.

¹³Şinasi Acar, **a. g. m.**, s. 102

¹⁴(Çevirimiçi) Erişim tarihi: 23.10.2018

Yunan Alfabeti de çok eski alfabelerden biridir. Bu alfabe Yunanlar tarafından MÖ VIII. yüzyılda beri kullanılmaktadır. Bazı Batılı tarihçiler tarafından Latin Alfabetinin de kökü olarak düşünölmektedir. Söz konusu Yunan Alfabeti toplam 7 ünlü ve 15 ünsüz harflerden oluşmaktadır.¹⁵

Ayrıca Rusların kullandıkları Kiril Alfabetinin kökeni de Yunan Alfabetidir. Yunanlı misyonerler Kiril ve Methodius'un IX. asırda Slavları Hristiyanlığa davet etmek için Rusya'ya gitmeleri ve yanlarında Yunan Alfabetini götürmeleriyle Slavlar arasında da kullanılmaya başlamıştır. Slavlarda bulunan bazı sesler de Yunan Alfabetine eklenmiş ve Kiril Alfabeti oluşmuştur. Günümüzde Kiril Alfabeti toplam 38 harften oluşmaktadır.¹⁶

Ermeni Alfabeti 405 yılında Ermeni rahip Mesrop Maştots tarafından icat edilmiştir. Aynı bölgede yaşayan Gürcülerin de kendilerine özgü bir alfabeti bulunmaktadır. Bilin adamları tarafından bu alfabetin MÖ III. yüzyılda yaşamış olan Gürcü Kralı Parnavaz tarafından oluşturulduğu düşünölmektedir.¹⁷

2) Hece Yazısı

Hece yazı sistemi dünya çapında Çin'de, Uzak Doğu ülkeleri olan Kore ve Japonya'da kullanılmaktadır.

Korelilerin kullandığı yazı sisteminin ismi "Hangil" olarak bilinmektedir. Bu alfabe 1443 yılında Kral Sejong tarafından Korelilerin okur yazarlığını arttırmak amacıyla oluşturulmuştur. Çin yazı sistemine göre daha kolay olsa da Kore bilim adamlarının önyargısı yüzünden uzun süre kullanılmamıştır. Fakat Japonların Kore'yi işgalinden sonra milli bilinci uyandırmak ve milli kimliği oluşturmak nedeniyle tekrar kullanılmaya başlamıştır. Günümüzde bu yazı sistemi Güney ve Kuzey Kore'de kullanılmaktadır. Bu alfabe toplam 14 ünsüz, 10 ünlüden oluşmaktadır. Yazı yan

¹⁵ (Çevirimiçi)<http://berkovich-zametki.com/2008/Zametki/Nomer10/Filcer1.php> Erişim tarihi: 22.10.2018

¹⁶(Çevirimiçi)<http://urokirus.com/online/alphabetics.html> Erişim tarihi: 22.10.2018

¹⁷ (Çevirimiçi)<http://berkovich-zametki.com/2008/Zametki/Nomer10/Filcer1.php> Erişim tarihi: 22.10.2018

yana değil harflerin hecelenmesine göre yan yana ya da üst üste de birleştirilebilmektedir.

Çin yazı sistemi “Hancadır”. Hanca daha önce resim olarak geçen yazı sisteminin Çinliler tarafından bir alfabeye dönüştürülmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu yazı sistemine göre her bir hece için farklı bir sembol kullanılmaktadır. Bunların hepsi etkin olarak kullanılmamasına rağmen bu yazı sistemini öğrenmek çok uzun zaman almaktadır. ince bir gazeteyi okuyabilmek için en az 3000 hanca karakter ezberlemek gerekmektedir. Bu da Çinli bir öğrencinin aşağı yukarı 6-7 senesini almaktadır.

Hece yazı sistemi Japonya’da da aktif olarak kullanılmaktadır. Japonca’da “Kanji” olarak geçen bu sistem Japonların “Hiragana” ve “Katakana” diye adlandırdıkları iki farklı alfabe ile birlikte kullanılmaktadır. Bu durumda Japonca’yı okuma bakımından dünyanın en karışık dili haline getirmektedir. Bazı kelimeler “Hiragana” ile yazılırken, yabancı kökenli kelimeler “Katakana” ile yazılmaktadır ve “Kanji” bu alfabelerden daha da fazla kullanılmaktadır. Japonca’da yaklaşık 3000 civarında “Kanji” hireoglifi bulunmaktadır. Diğer “Hiragana” ve “Katakana” alfabelerinde 48’er harf mevcut. Japonya’da bir Japon’un yazı dilinde bu üç yazı sistemini aynı seviyede kullanabilmesi onun çok ehil olduğunun kanıtı olarak bilinmektedir.

3) Ebcet Yazı Sistemi

Bu grupta Arapça ve İbranice yer almaktadırlar. Bu yazı sistemlerinde her bir harf genellikle sessiz harfi ifade ederken onların üzerilerine gelen küçük işaretlerle aralarında bulunan sesliler oluşturulmaktadır. Bu yazı sisteminin kökenini Fenikiler olduğu sanılmaktadır. Daha sonraları Aramiler tarafından geliştirilmiş ve Arapça’ya aktarılmıştır. Bu yazı sistemi Arapça’nın konuşulduğu lkeler, İnan ve Pakistan gibi lkeler tarafından kullanılmaktadırlar. Bunun dışında İslam coğrafyasının hemen hemen hepsinde Kuran dili olması sebebiyle

bilinmektedir. Doğu Türkistan’da günümüzde Arap kökenli yazı sistemi kullanılmaktadır.¹⁸

İbranilerin bu yazı sistemini kullanmaları ise İsrail’in kuruluşundan önceki dönemdir. Eliezer Ben-Yehuda isimli bir dilbilimci tarafından Yahudilik bilincini oluşturmak için bin yıllardır kullanılmayan İbranice ve İbrani harfleri tekrardan oluşturulmuştur. Daha sonra da İsrail’in 1948 yılında resmi devlet olarak kurulması nedeniyle resmi dil ve alfabe halini kazanmıştır.¹⁹

4) Abugida Yazı Sistemi

Bu sistem günümüzde Hindistan, Etiyopya, Tayland, Burma ve Bangladeş’te kullanılmaktadır. Söz konusu yazı özellik olarak Ebcet sistemine benzemektedir. Bu sistemde de sessiz harfler kullanılmakta ve sesliler sessizlerin üzerine gelen küçük işaretler ya da harflerin küçük değişikliklere uğraması ile verilmektedir.²⁰

5) Eski Moğol Yazısı

Moğolların kullanmakta olduğu sistem yukarıdaki hiçbir yazı sistemine benzememektedir. Çünkü bu sisteme göre yazı yukarıdan aşağıya doğru yazılmaktadır. Bu alfabe Cengiz Han’ın Uygur Alfabesini Moğolca’ya uyarlatması ile meydana gelmiştir. Günümüzde Moğolistan’da resmi olarak Kiril Alfabeti kullanılsa da Eski Moğol Alfabeti okullarda ayrı bir ders kapsamında öğretilmekte ve ülkenin bazı kısımlarında hala geçerliliğini sürdürmektedir.²¹ Ayrıca, Eski Moğol yazısının kaligrafisi ülke genelindeki binalarda süs olarak kullanılmaktadır.

¹⁸ Письменное древо Алфавит(Alfabe Çeşitleri) (Çevirimiçi)
<https://www.ppmech.ru/science/8730-pismennoe-drevo-alfavit/> Erişim tarihi: 22.10.2018

¹⁹ Все об истории алфавита (Alfabe Tarihi Hakkında Herşey) (Çevirimiçi)
<https://novate.ru/blogs/260415/31001/> Erişim tarihi: 22.10.2018

²⁰ **Dünya Alfabeleri**, (Çevirimiçi) http://langopedia.ru/2012/10/04/world_alphabets/ Erişim tarihi: 22.10.2018

²¹ **Alfabelerin Sınıflandırılması**, (Çevirimiçi)
<http://cihantarihi.tumblr.com/post/130808652299/alfabelerin-s%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1> Erişim tarihi: 23.10.2018

Korkmaz'a göre²² alfabe dediğimiz sisteme dayanan yazılarda, alfabeyi oluşturan işaretler veya harfler, dildeki seslerin bulunduğu gibi, tür bakımından onlardan az çok ayrılan sesler de bulunur. Bu bakımdan her dilin kendine özgü bir dil yapısı ve sistemi vardır. Bir alfabenin mükemmelliği ise, alfabedeki sembollerin dildeki sesleri ve dilin ses yapısını bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde karşılaşmasına bağlıdır. Belirli bir alfabeyle dayanan, duygu ve düşüncelerin kağıt üzerine belirli bir işaretler ile ifadesi demek olan yazı da çeşitli kavramların karşılığı olan kelime kalıplarını söyleyişe en yakın biçimde aksettirebildiği oranda mükemmeldir. Çünkü bir dilin yapı ve işleyişi ile o dilin yazısı arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu karşılıklı ilişkinin dengede tutulabilmesi de ancak imla dediğimiz yazım kuralları ile mümkün olabilmektedir. Eğer bir alfabe sistemi o sistemi benimsemiş olan topluluğun dil yapısına aykırı özellikler taşıyor ise o zaman o dilde çeşitli imla sorunları ortaya çıkmakta, yazıdan beklenen hedef ve sonuçlar gerektiği gibi gerçekleşmemektedir.

²²Zeynep Korkmaz, "Arap Alfabesi ve Türk Dili", Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.**, Ankara, 1998, s. 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN ALFABE TARİHİ

1.1. Tarihte Türklerin Kullandıkları Alfabeler

Tarihte belirli bir kültür temeline sahip olan milletler, çeşitli sebeplerden dolayı diğer milletlerle ilişkiler kurmuş ve karşılaştıkları kültürlerle karşılıklı etkileşim içinde bulunmuşlardır. Bu kültürel etkileşim toplumun pek çok alanında kendini gösterirken asıl etkisini kültür taşımanın birinci aracı olan alfabe üzerinde göstermiştir.

Oldukça uzun bir geçmişe ve kültürel zenginliğe sahip olan Türkler, günümüze gelene kadar pek çok din, yazı, alfabe kullandılar.²³ Tarih boyunca üç kıtada geniş sahalara yayılan ve değişik coğrafi bölgelerde devletler kurmuş olan Türk toplumları, Büyük Han İmparatorluğu döneminden günümüze kadar çeşitli yazı sistemini kullanmışlar ve bunlarla farklı eserler ortaya koymuşlardır.²⁴

Gülmez'e göre²⁵, Türk topluluklarının alfabe değiştirmelerine etki eden sadece uygarlık tercihleri olmamıştır. Aynı zamanda devlet kurdukları coğrafya, bu coğrafyada egemen olan dini, siyasi, sosyal ve kültürel şartlar da alfabe değişimine etkili olmuştur.

Mahmudova'ya göre, tarihte yapılan alfabe değişimlerinin temel nedenlerini başlıca üç başlık altında toplayabiliriz:

1) Egemenlik Kaybı

Bir milletin egemenliği altına giren millet, efendisi olan milletin dilini kullanmak zorunda kalmıştır. Bu, o millete bağlılığın ve samimiyetin bir ifadesi olarak görülmüştür; fakat bu değişim toplumun dili ile

²³Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay., 51. Baskı, İstanbul, 2017, s. 28

²⁴Zeynep Korkmaz, **a. g. m.**, s. 3

²⁵Nurettin Gülmez, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Harfler Üzerine Tartışmalar**, İstanbul, 2006, s. 4-5

taşıdığı tarihini, geleneklerini ve kültürünü unutması anlamına gelmektedir.

2) Din Değişirme

Tarihte din değişimi insanların özgür iradeleriyle olduğu gibi zorla veya baskıyla da gerçekleştirilmiştir. Her iki şekilde de yeni kabul edilen dinin dili öğrenilmekte ve eski dil terk edilmekte. Türklerin bu din değiştirmeleri de aynı şekilde alfabe değiştirmelerine neden olmuştur. Örneğin, Budizmle Tibet, Pasa-Pa, Brahmi yazı sistemleri, Yahudilikte İbrani, Hıristiyanlıkla Nasturi, Grek (Yunan) Alfabeleri ve İslamiyet ile Arap alfabelerinin kabul edilmesi bu şekilde olmuştur.

3) Kültür ve Medeniyet Dönüşümü

Gelişmiş ve ileri giden milletlerin gösterdikleri gelişmeye kullandıkları alfabelerinin temel neden olduğu düşüncesi ile bazı milletler alfabelerini değiştirmişlerdir. Müslüman Türklerin batı tesirinde kalması ve Latin asıllı Rumenlerin Batıya yönelişleri ile Latin harflerini kabul etmeleri buna örnektir.²⁶

Türkler, tarih sahnesine çıktıkları ilk devirlerden günümüze kadar çeşitli alfabeler kullanmışlardır. Bunlardan bazıları devamlı, yaygınlık, ve süreklilik bakımından önemli olmuştur bazıları ise devamlı olamamıştır. V-XV. yüzyıllarda Türk dili Avrasya Kıtası'nın büyük kısmında uluslararası nitelik kazanmıştır.²⁷ Bu süreçte Gök Tanrı (Şamanizm) dininden İslam dinine kadar ard arda farklı dinleri kabul etmişler ve böyle bir kaynaşmanın sonucunda birçok farklı yazı sistemlerini kullanmışlar. Bunların ilki de Türklerin kendi buluşları olan Kök-Türk alfabesi idi. Aşağı yukarı 500. yıllarda oluşturulduğu düşünülen

²⁶ G. Mahmudova, Tarih Boyunca Türklerin Kullandıkları Alfabeler ve Orhun Alfabesinin Kökeni Sorunu", (Çevirimiçi) <https://www.makaleler.com/tarih-boyunca-turklerin-kullandiklari-alfabeler-ve-orhun-alfabesinin-kokeni-sorunu>, Erişim tarihi: 10.10.2018

²⁷ Nursultan Nazarbayev, "Geleceğe Bakış ve Toplum Bilincinin Modernizasyonu", Egemen Kazakistan Gazetesi, 26.04.2017, S. 89, s. 3

bu alfabe ile yazılı tarih taşıyan ilk anıt günümüzdeki Moğolistan topraklarında bulunan Orhon Irmağı etrafında bulunan Külteğin Anıtı sayılmaktadır.²⁸

Adı geçen bu Kök-Türk alfabesi (Türk Runik Sistemi) 745 yılında Kök-Türk devleti yıkıldıktan sonra X. yüzyıla kadar Yenisey ve Talas ırmakları çevresinde bozuk bir şekilde kullanılmış. Tarihte bu ilk alfabenin Batı’da Hazar Türkleri tarafından XI. yüzyıla kadar kullanıldığı görülmekte. Köktürk ya da Göktürk alfabesinin kökeni konusunda bilim adamlarının tartışmaları henüz bitmemiştir. Alfabenin “Runik alfabe” adıyla anılmasını sağlayan görüş eski olmakla birlikte Heigel’e aittir. Heigel, Köktürk alfabesinin İskandinav kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Köktürk alfabesi, İskandinav alfabesine şekil olarak benzer ve hatta yazıtlar ilk kez bulunduğu bu yüzden bölgeye ilk kez Fin heyeti gitmiştir.²⁹

Şamanizm dinine mensup Kök-Türklerden sonra tarih sahnesine Uygur Türkleri geldiler. Onlar 747-780 senelerinde yeni bir Türk devleti kurarak eski Brahmi, Soğdak, Mani alfabelerinden oluşturulmuş Uygur Alfabesini geliştirdiler. Bu Uygur Alfabesi Türklerin bulunduğu coğrafya Orta Asya’da XI. yüzyıla kadar kullanılmıştır.³⁰ X. asırda Orta Asya’daki Karahanlı devleti döneminde Müslümanlığın gelmesi sonucunda Arap harfleri benimsenmiş ve Türkçenin yazıya geçirilmesinde pek uygun olmamasına rağmen bu Arap köklü alfabe Türk boyları arasında asırlarca kullanılmıştır. Bu alfabe yanında varlığını birkaç yüzyıl daha koruyabilen sadece Uygur Alfabesi olmuştur.

Araştırmalara göre Göktürk yazısı XI-XII. yüzyıllarda kullanılmıştır. Orta Asya’da onun yerine ilk önce Uygur, daha sonra İslamiyet zamanından dolayı Arap kaynaklı yazı yaygınlaşmıştır.

²⁸Agop Dilaçar, “Türk Yazısının Geçirdiği Evreler”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, İstanbul, 1985, s. 11.

²⁹“Tarih Boyunca Türklerin Kullandıkları Alfabeler ve Orhun Alfabesinin Kökeni Sorunu”, (Çevirimiçi) <https://www.makaleler.com/tarih-boyunca-turklerin-kullandiklari-alfabeler-ve-orhun-alfabesinin-kokeni-sorunu>, Erişim tarihi: 18.10.2018

³⁰Semih Tezcan, “Türklerde Yazı Kültürünün Başlangıcı ve Gelişimi”, **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, XVI. Dizi - No. 41(1), Seçkin Yay., Ankara, 1991, s. 42-43.

X. asırda İslam dininin Türkler arasında toplu olarak kabulünden sonra, Arap alfabesi bütün Türk devletlerinde hızla yayılmış ve yaklaşık 900 yıl kullanılmış ve bu dönem içerisinde Türk devletleri tarafından Arapçaya oldukça değer verilmiştir. Müslümanlığı kabul ettikten sonra, aşağı yukarı bin yıllık bir süre içinde, Arap harfleriyle okuyup yazmışlardır.³¹

1.2. Kazak Türkçesi Hakkında Bilgiler

1.2.1. Kazak Türkçesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Yazılı

Eserler

Kazak Türkçesi, Türkçenin Kıpçak grubuna ait olup, Nogayca ve Karakalpakça ile birlikte Kıpçak-Nogay alt grubunu oluşturmaktadır.³² Kazak Türkçesi bu dil grubundaki diğer diller Karakalpak, Kırgız, Başkurt, Balkar ve Nogay dilleri ile yakınlık göstermektedir.

Kazakların tarihinde Kazak ulusunu oluşturan boyların çoğu Türk dilli grubuna mensup olup boyların dilleri bir Kıpçak grubuna ait ve farklı lehçelere bölünmekteydi. Kazakların devleti kurulduğu zaman bozkırlarında Kıpçak dili kullanılmıştır.³³ Bunun hakkında Kuralay Kuderinova, **Kazak Yazısının Tarihi ve Teorisi** adlı eserinde çoğu Türkolog bilim adamlarının, Türk Kağanlığında kullanılan ilk ve resmi alfabenin, sağdan sola doğru yazılan ve harf yerine sembollerin yer aldığı Soğd alfabesi olduğunu yazmıştır. Kazak bilim adamı Oralbay Janaydarov³⁴ ise eserinde bu bilgileri şu şekilde ifade etmektedir:

“Göçebe halk kendi alfabesi olmadığından dolayı, Soğd yazısını kullanmış, metin ise Türk dilinde Soğd harflerle yazılmış”.

Fakat daha sonra VII. asrın birinci çeyreğinde eski Türk Göktürk (Run) alfabesi ortaya çıkmış ve önceki alfabeyle göre ağaç ve taşta yazılması kolay ve

³¹Sami Nabi Özerdim, **Yazı Devriminin Öyküsü**, Yenigün Haber Ajansı Yay., Yyy., 1998, s. 4

³²Qazak Sovyet Ensiklopedisi, Kazan, 1974, s. 44

³³Kuralay Küderinova, **Qazaq Jazunun Tarihi men Teoriyası**, Eltanım Yay., Almatı, 2013, s. 19

³⁴Oralbay Janaydarov, **Türklerin ve Kazakların Yazı Tarihi**, Almatı, 1995, s. 9.

daha kalıcı olmuştur. Türk topluluklarının kullandıkları “Runa” yazısı (V-XII. yy.) ve eski Uygur yazısı ayrıca VIII. asırdan günümüze kadar kullanılan Arap yazısı, Kiril yazısı hepsi birlikte uzun zaman içerisinde Kazak yazısının temelini oluşturmuştur.³⁵

Dilbilimci M. Tomanov, Kazak Türkçesinin tarihini Türk lehçeleri tarihiyle birleştirerek şu şekilde sınıflandırmıştır³⁶:

1. Türk teşekkülü öncesi dönem. Bu dönem tahminen M.S. V. yüzyıla kadar devam etmiş. Altay ve Hun olmak üzere iki birlikten oluşmuştur.
2. Türk teşekkül dönemi, o da iki dönemden oluşur: Eski Türk Hanlığı dönemi(V.-X. yüzyıl) ve Orta Türk Dönemi. (X. – XV. yüzyıl).
3. Kazakların (halk) konuşma dilinin gelişme dönemi (XVI. – XVIII. yüzyıl).
4. Kazak Türkleri yazı dilinin oluşum dönemi (XIX. yüzyıl).

M. Tomanov’a göre, Türk teşekkülünden önceki Altay birliği, ismini “Altay hipotezinden” almıştır. Bu teori tahmin olarak Türk-Moğol, Mançu-Tungus, Japon-Kore dillerindeki fonetik, gramer ve leksikolojik benzerlikler ve ortak özellikler dayanmaktadır.³⁷

Dil bilimci K. Kuderinova’nın eserinde³⁸ Kazak Türkçesi ve edebiyatının oluşumu hakkında şu şekilde bilgi verilmektedir: “*Kazak Türkçesinin edebi dilinin oluşmasında önemli yer alan sözlü ve yazılı eserler gelişme süreçleri ve temelleri Kıpçak dönemine dayanmakta.*” Bu dönem olarak günümüzde bilim adamları XII-XIV. yüzyılları göstermektedir.

³⁵Qazaq Tili Ensiklopediyası, Almatı Yay., Almatı, 1998, s 198

³⁶Murat Sabır, “Yazılı Anıtlarındaki Kazak Dilinin Tarihi Süreci”, Terc. Almagül İsina, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, Şubat 2013, s.161-168.

³⁷ Aklima Ospanova, “1985-2009 Yılları Arasında Kazakistan’da Kazak Türkçesi İle Dilbilimi Çalışmaları Üzerine Bibliyografiya Denemesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitim Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010, s. 41

³⁸Kuralay Küderinova, **a. g. e.**, s. 44

Eski yazılı eserlerden faydalanarak günümüzdeki Kazak Türkçesinin eski şekli hakkında bilgi alabilmek mümkündür. XIII-XIV. asırlarda Kıpçak dilinde çok sayıda edebi eser ortaya çıkmış, sözlü edebiyat çok iyi seviyede gelişmeye başlamıştır. Bu eserler ilk başta “*Divan-u Lügati-t-Türk*” ve “*Kutadgu Bilig*” olmak üzere XI-XVII. yüzyıllarda arasında ortaya çıkmış Kıpçakça bir eserlerdir.

Kazak Türkçesinin ilk kaynakça örneği olarak bilim adamları “*Divan-u Lügati-t-Türk*” ve “*Kutadgu Bilig*” ile birlikte Kıpçak dönemine ait olan *Codex Cumanicus* (XIII. yy.)³⁹, *Kitabu Mecmu-i Tercüman-ı Türki ve Acemi va Mugali* (XIII yy.)⁴⁰, *Kitabü'l-İdark li-Lisani'l-Etrak* (XIV. yy.)⁴¹, *Et-Tühfeti'z-Zekkiye Fi'l-Lügati't-Türkiyye* (XIV. yy.)⁴² gibi eserleri söylemektedirler. Bilindiği

³⁹*Codex Cumanicus*, XIII. yüzyılda Karadeniz'in Kuzey'indeki Kıpçak (Kuman) Türklerinden İtalyanlar ve Almanlar tarafından XIV. asırda derlenip toplanmış iki bölümden oluşan bir eserdir. Yazı dilini değil, o dönemki Kıpçakların konuşma dilini, ağızını yansıtır. Eserde söz konusu dönemin sözlü edebiyatının bilmece, atasöz, deyimler ve geleneksel şiirleri gibi türlerine rastlanmaktadır. Eserde kullanılan ve günümüz Kazak Türkçesinde kullanılan sözler olarak şunlar geçmekte: ayتماق (habar), amanat, ant, açuv (açuv), bazlıq (beybitsilik), birlik, bütünlük (bütündük), buyrıq (buyrıq), egilik (igilik). **Bkz.** Ahmet Bican Ercilasun, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara, 2005, s. 386.

⁴⁰*Kitabu Mecmu-i Tercüman-ı Türki ve Acemi va Mugali*, XIII asırda Türkçe-Arapça sözlük olarak bilinen bir çalışmadır. Yazarı belirsiz Arap dil uzmanı tarafından yazılmıştır. Tam 76 sayfalık eser aşağı yukarı 2500 Türkçe söz bulundurmaktadır. Eserin 62 sayfası Türkçe-Arapça sözlüğü içeren sözlüğün diğer sayfalarında Moğolca-Farsça, Arapça-Moğolca sözler yer almıştır. Eserdeki kelimeler sadece leksikoloji üzerine değil, isim, fiil ve ekler şeklinde gösterildiği için o dönemin Türk (Kıpçak) dillerinin gramer tanıtıcısı olarak gösterilmektedir. **Bkz.** Kuralay Küderinova, **Qazaq Jazunun Tarihi men Teoriyası**, Eltanım Yay., Almatı, 2013, s. 27.

⁴¹*Kitabü'l-İdark li-Lisani'l-Etrak*, XIV. asrın başlarında takriben 1312-1313 yılları arasında Mısır Kazakçasını karakterize eden bir eserdir. Yazarı Esireddin Abu-Hayyan Muhammed ibn Yusuf ibn Ali ibn Yusuf 1256'larda granata'da dünyaya gelmiştir. Adı geçen kitap ses bilgisi, şekil bilgisi ve sözlük halide olarak üç bölümden oluşmuştur. Sözlük kısmında 3500'e yakın Kıpçakça kelime Arap diline çevrilmiştir. Bunlar: Türkmen, Tatar, Uygur, Bulgar, Türkistan Türkleri, Toksoba dilleriyle karşılaştırılmalı şekilde sunulmuştur. Kitabın ilk bölümünü oluşturan sözlük kısmı Kıpçakça-Arapça, ikinci bölümü ise gramer incelemesidir. Eserin Kazak Türkçesi ile ilgili bağlantısı üzerine araştırma yapan M. Macenova %56,5 ses ve anlam açısından Kazak Türkçesi özellikleriyle aynı olduğunu özetlemiştir. Örneğin: özen, eçki, beşik, ine, tüşek, kiyiz, böri vb. **Bkz.** Rabiğa Sızdıkova, **Qazaq Adebî Tilinin Tarihi**, Ana Tili Yay., Almatı, 1984, s.50

⁴²*Et-Tühfeti'z-Zekkiye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, XIV. yüzyılda Mısır'da yaşayan Türk lehçelerinde konuşan halkların leksikolojisini yansıtan sözlük. Bu eser sözlük ve gramer gibi iki bölümden oluşmaktadır. Eserin leksikoloji yönü Kazak Dili bağlamında Kazak bilim adamı T. Arınov tarafından incelenmiştir. T. Arınov'a göre eserdeki kelimelerin %75-80'nin Kazak

üzere adı geçen eserler Türk dili tarihi açısından da çok büyük önem taşımaktadırlar.

G. Kosımova, “*Divan-u Lugati’t-Türk*” eseri üzerine yaptığı çalışmasında Kaşgarlı Mahmud’un XI. yüzyılda yazdığı ve Türk dilinin ilk sözlüğü olarak değerlendirilen “*Divan-u Lugati’t-Türk*”ü paha biçilmez bir eser olarak ifade etmiş ve söz konusu çalışmanın uzun zamandır geçmişi yok sayılan Kazak halkının asırları aşan köklü tarihinin varlığını ispatlamış ve zengin dil varlığını ortaya koymuştur.

Bugünkü Kazakistan, Mahmud Kaşgarlı’nın kendi ifadesiyle:

“Tāñirdiñ özi olarğa türük dep at berip, jer jüziniñ eñ biyik, uñğaylı, eñ ayası taza şuraylı ölkelerine ornalastırğan da, olardı “öz qosınım” dep sanağan. Onıñ üstine, kör-kemdik, süykimdilik, jarkın jüzdilik, ädeptilik, jürektilik, ülkenderdi qurmetteu, sözinde turu, märttik, kişiktik, tağı sonday sansız köp maqtaulı qasietterge iye (Tanrı onlara Türk adını verdi. Onları yeryüzünün en yüksek yerinde, havası en temiz ülkelerinde yerleştirmiş ve onlara “kendi ordum” demiştir. Bununla beraber, Türklerde güzellik, sevimlilik, tatlılık, edep, büyükleri ağırlama, sözünü yerine getirme, sadelik, övünmeme, yiğitlik, mertlik gibi övülmeye değer, sayısız iyilikler görülmektedir).”⁴³

şeklinde açıklanmaktadır. Türklerin geniş dünya görüşünün, ezelden beri devam edegelen gelenek-göreneklerinin, kültür ve medeniyetlerinin sergilendiği bu mirası okuyan her insan; bugün kullandığımız dilin ortak Türk dönemine dayandığını bir kez daha anlamaktadır.

Kaşgarlı’nın sözlüğü, bütün Türk Dünyası’nı kapsayan geniş bir çalışmadır. Bu eserde verilen kelimeler ile kelime grupları, atasözleri günümüzdeki Türk dillerinin gelişim evrelerini gözler önüne sermektedir. Türk

Türkçesine uygun olduğunu belirtmiştir. **Bkz.** Rabiğa Sızdıkova, **Qazaq Adebî Tilinin Tarihi**, Ana Tili Yay., Almatı, 2014. s. 50

⁴³Gülbanu Kosımova, “Kaşgarlı Mahmud ile Kazak Şairlerinin Ortak Dili”, **Gazi Türkiyat Yay.**, S. 14, Güz 2014, s.3

dillerinin tarihi gelişimi hakkında bilgi veren çalışmada Kazak halkına dair bilgileri görmek, Kazakların dünya algısının eski Türklerinki ile benzer olduğuna şahit olmak gurur vericidir. Eserde geçen boy, yer-su adlarının, etnolojik ve coğrafi terimlerin hemen hemen hepsi; günümüz Kazak Türkçesinin kelime hazinesinde yer almaktadır. Kazak Türkçesinin söz varlığı, genel olarak ortak Türkçeden ayrıldığı zamandan beri çok değişmemiştir. O tarihlerdeki kelime yapım yolları, günümüz Kazak Türkçesiyle aynıdır. Atasözleri ile veciz sözler, günümüz Kazak insanların düşünce yapısına çok yakındır. Kazakların dünyaya bakışı, sıradan halktan şairine kadar hep aynıdır; bu benzerlik diğer Türk halkı için de geçerlidir. Türklerin örf-adetlerinin, yemeklerinin ve hayvancılıkta, çiftçilikte -genel anlamda günlük yaşamda- kullandıkları her türlü araç-gerecin ismi Kazak Türkçesinde aynen korunmuştur. Kökümüzü ortaya koyan etnografik terimleri tek tek ele aldığımızda şaşılacak sonuçlara ulaşmaktayız. Örneğin, söz konusu sözlükteki tarihi olayların ve hikâyelerin çoğu Kazakistan ile bağlantılıdır. *Şu, İrtiş, İdil, İle, Taraz* vb. gibi birçok coğrafi terim ve isim Kazak Türkçesinde hala kullanılmaktadır.⁴⁴

Günümüzde Kazak Türkçesinin edebi dilini gelişim devirlerine göre tam ayırmak mümkün değildir. Bunun sebebi Kazak dilbilimcileri arasında edebi dilin hangi dönemde başladığı konusunda tartışma halinde olmasıdır. Dolayısıyla Kazak Türkçesi alanında araştırma yapan bilim adamları kendi çalışmalarında farklı dönemleri göstermektedirler.

Örneğin, Savranbayev'a göre Kazak edebi dilinin devirleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. XIX. yüzyılın ikinci yarısı.
2. XIX. asrın ikinci yarısından XX. Asrın 1920 senelerine kadar.
3. Sovyet dönemi.⁴⁵

⁴⁴Gülbanu Kosımova, **a. g. m.**, s. 4-5

⁴⁵Rabiğa Sızdıkova, **a.g.e.**, s. 138

Kazak Milli Ensiklopedisi'nde "Kazak Edebi Dili" konusundaki makaleyi yazan dilbilimciler Balakayev A. ve Kurişjanov B. ise bu konuda aşağıdaki gibi bilgileri sunmuşlardır:

1. XVII. asrın ikinci yarısı Kazak edebi dilinin ilk devridir.
2. XIX. yüzyılın ikinci yarısı, yeni yazı edebi dilinin oluştuğu dönem.
3. Ekim devrinden sonraki dönem.

Ospanova'ya göre, Kazak Türkçesi üzerinde araştırma yapan: M. Avezov, S. Amanjolov, K. Kenjebayev, T. Kordabayev, İ. Kenesbayev, K. Ömirğaliyev, R. Sızdıkova, Y. Janpeisov, M. Tomanov, B. Abilkasimov gibi dilcilerin fikirlerini bir araya getirdiğimizde beş ayrı grup karşımıza çıkmaktadır⁴⁶:

1. Kazak edebi dilinin tarihini çok eskiye hatta Hun devleti dönemine kadar götüren bilim adamları: A. Margulan ve B. Kenjebayev.
2. Eski yazılı edebi dili XVI-XVII. yüzyıldan, yeni yazı dili ise XIX. yüzyılın II. yarısından itibaren başlatan bilim adamları: R. Sızdıkova, K. Ömirğaliyev, B. Abilkasimov, A. İskakov ve A. Kurişjanov.
3. Kazak edebi dilinin tarihini XVIII. asırdan başlatan bilim adamları: K. Jumagaliyev ve M. Balakayev.
4. XIX. yüzyılın II. asrından başlatan bilim adamları: K. Jubannov, N. Savranbayev, S. Amanjolov ve İ. Kenesbayev. Ayrıca bu bilim adamları XIX. yy. ikinci yarısına kadar Kazak edebi dilini tanıttıkları eserlerinin olduğunu da belirtmişlerdir.
5. Kazak edebi dilini Ekim devriminden sonra başlatan bilim adamı T. Kordabayev olmuştur.

Avrasya kıtasındaki diğer bozkır Türkleri gibi Kazaklarda da şiir etrafında gelişen zengin bir halk edebiyatı ortaya çıkmıştır. Şiir türleri içinde kuşkusuz en yaygın olanı kahramanlık ve lirik şeklinde ele alınan destanlar olmuştur. Asırlar boyunca şifahi olarak nesilden nesile aktarılan bu destanlar,

⁴⁶Aklima Ospanova, a. g. t. , s. 44

XIX. yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmiştir.⁴⁷ Zengin bir sözlü edebi geleneğe sahip olan Kazak Türkçesi yazı dilinin tarihi XIX. asrın ikinci yarısından itibaren başlamakta ve Sovyet döneminden başlayan Kazak aydınlarının çabaları ile şimdiki halini kazanmıştır.

Kazakistan topraklarında ilk el yazısıyla yazılan eserler XVI. yüzyıla aittir. Daha sonra baskı makinesi çıktı. 1807 yılında Kazak Türkçesinde baskı makinesiyle basılan ilk kitap – “*Seiful-Malik*” Kazan’da yayınlanmıştır. XVIII-XIX. yüzyıllarında, “*Er Targın*”, “*Kozı Körpeş-Bayan Sulu*” ve “*Bircan ve Sara*” gibi halk destanları Kazak Türkçesinde yayınlanır. “*Er Targın*” Kazak Türkçesinde neşredilen ilk kitaptır. Bu kitap hakkında I. Altınсарın şunları der:

*“Daha önce Kazakça hiç kitap basılmamıştı ve bu yüzden kendi dilimizde yayınlanan eseri görünce biz (Kazaklar) hem şaşırдық hem hoş karşıladık”.*⁴⁸

Hanlık dönemi için günümüzdeki gibi sınırları belirgin ve belli yazı sistemine sahip bir Kazak Türkçesinden bahsetmek mümkün değildir. Rus araştırmacıların verilerine göre hem Kazakları hem de Tatarları iyi tanıdıkları için, XVIII-XIX. yüzyıllarda Kazak hanları, sultanları ve ileri gelenleri tarafından kendilerine gönderilen çeşitli mektup ve raporların dili için “Tatarca” ifadesini kullandılar.⁴⁹ İdil-Yayık bölgesinin yazı dili olan Tatarca ile birlikte başta Maveraünnehir olmak üzere, güneyin yazı dili olan Çağatay Türkçesi de hanlık döneminde kullanıldı, XIX. asrın ortalarından sonra da günümüzdeki çağdaş Kazak Türkçesi oluşmaya başlamıştır. Kazak Hanlığı döneminden kalan az sayıdaki eserler ve yazılı vesikalar bunun delilidir. Örneğin, Rusya’nın Dış İşleri Milli Arşivi’nde muhafaza edilmekte olan 1730 yılında Kazak Hanı

⁴⁷Osman Yorulmaz, “Kazaklar ve Kazak Hanlığı”, **Avrasya’nın Sekiz Asrı Cengizogulları**, haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, Ötügen, İstanbul, 2016, s. 475.

⁴⁸ Из Истории Казахской Письменности И Казахской Книги (Из İstorii Kazahskoi Pismennosti i Kazahskoy Knigi (Kazak Yazı Dilinin ve Kazakça Kitabın Trihi Hakkında) (Çevirimiçi) <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3282/> Erişim tarihi: 10.10.2018.

⁴⁹Osman Yorulmaz, **a. g. e.**, s. 475

Abulhayır Han'ın Çarlık Rusya'nın yöneticisi Anna İoannovna'ya yazdığı mektup.

İlk Kazak Türkçesindeki metinlerin dilinin karışık olması hakkında dilbilimci M. Kutalmış şöyle der:

“Kazak hanlıkları döneminden kalma Kazaklara ait az sayıdaki eser ve yazılı vakayinamelerin dili önce Çağatayca daha sonra ise Tatarca idi”.⁵⁰

Bunun üzerine R. Sızdıkova **Kazak Edebi Dilinin Tarihi** adlı eserinde Kazak Türkçesinin edebi dilini XV. yüzyıldan itibaren başladığını şu şekilde ifade etmektedir:

*“Bu dönem Kazak Hanlığını oluşturan boy, kabilelerin bağımsız olarak bir araya geldiği dönemdir. Yani “Kazak” etnoniminin tarih sayfalarında yer almaya başladığı dönemdir. XV. yüzyıla kadar söz sanatı iyi derecede geliştirmişlerdi. Bunların örneklerini Kazak sözlü edebiyatındaki miras eserlerden görmek mümkündür. Sonrasında Kazak hanları o dönemdeki diğer devletlerle irtibat kurabilmek için bir yazı sistemine ihtiyaç duymuştur. XVII. yüzyılın II. yarısından itibaren Küçük Cüz⁵¹ ve Orta Cüz hanları Rus İmparatorluğu ile diplomatik, siyasi ve ticari amaçlı yazışmalar gerçekleştirmiştir. Bu dönemde yazışmalar Arap asıllı Çağatay (Tatarca) yazısı ile yazılmıştır.”*⁵²

Kutalmış bunun üzerine şöyle demiştir:

⁵⁰Mehmet Kutalmış, “Tarihte Ve Günümüzde Kazakistan'ın Alfabe Meselesi, **bilig**, S. 31, Güz 2004, s. 3.

⁵¹**Cüz** (KT'de “Ordu”, “Sayı” anlamına gelmektedir.), üç ana Kazak topluluklarının, Kıpçak bölgesinde kontrol ettikleri topraklara denir. Bu alanların büyük kısmı bugünkü Kazakistan sınırlarını kapsamaktadır. Üç ana bölge: Büyük Cüz, Orta Cüz, Küçük Cüz. (Çevirimiçi) <http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvS2F6YWtqQ8O8emxlcmk> Erişim tarihi: 12.12.2018

⁵²Rabiğa Sızdıkova, **Qazaq Adebı Tilinın Tarihi (XV-XIX. asırlar)**, Cilt: III, El-Şecire Yay., Almatı, 2014, s. 84.

*“Büyük bir kavim tarafından ve büyük bir coğrafyada konuşulan zengin bir dil olmasına rağmen Kazak yazılı edebiyatı yakın zamana kadar yoktu. Kazak aydınları (A. Baytursinov, M. Jumabayev vd.) kendi dillerini Arap alfabesiyle ama Çağatay (Tatar) imlasına göre yazıyorlardı”.*⁵³

1.2.2. Çarlık Rusya Döneminden Günümüze Kazak Türkçesi Üzerine Çalışmalar

Kazak Türkçesinin, Kazakların XIX. yy. ikinci yarısında tamamen Çarlık Rusya'nın hakimiyeti altına girmesinden sonra yazı dili olması için çok çaba harcanmıştır.

Alagöz'e göre⁵⁴ söz konusu dönemde Rus İmparatorluğu tarafından Rus himayesi atındaki diğer milletleri Ruslaştırma siyaseti ele alınmıştı. Ruslaştırma siyasetinin temelini Hıristiyan dininin propagandası oluşturmaktaydı. Bunun nedeni bazı tarihi olaylarla doğrudan bağlantılıdır; Tarihte İstanbul'un düşmesi ve Bizans'ın tarih sahnesinden silinmesiyle birlikte, dünya üzerinde Ortodoksluğu savunacak tek ülke olarak Moskova merkezli Rus devleti kalmıştır. Bu doğrultuda Ortodoksluğun en büyük hamisi olarak Ruslara büyük bir fırsat ve sorumluluk kalıyordu. Bu tarihi hadiseler Rusların Ortodoksluğa daha sıkı bağlanmaları ve dini yükümlülüklerin en ufak bir değişikliğe uğratılmadan korunmasına öncelik sağlamalarına yansımış ve Bizans'ın başına gelen bu korkunç hadise Rusların yüzyıllar boyu dağılma ve parçalanma fobisi olarak günümüze kadar artarak Rus kimliğine işlemiştir.

Dolayısıyla Ruslaştırma siyaseti Rus İmparatorluğu'nun kendi idaresi altındaki halkların öncelikte ana dillerini incelemekle ilk adımları atılmaya başlamıştır. Çünkü dil, milletin manevi gücünün aynası ve bir milletin kültürel

⁵³ Mehmet Kutalmış, “Türkolog N. İlminkiy: Eğitimi, Misyonu ve Akademik Mirası”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 32, Şubat-Nisan 2007, s.172.

⁵⁴ Çağrı Alagöz, “Nikolay İlminkiy'den Rusya Federasyonu'na Kalan Kurumsal Bir Miras; Ruslaştırma Politikaları ve Yansımaları”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2014, s. 63

değerlerini oluşturan ve o milleti ayakta tutan tek ve önemli unsurdur. Bu şekilde Türkistan halkını Ruslaştırarak onlarda devletleşme ruhunu, kültürünü ve dilini yok etmek planlanıyordu. Ayrıca yerli halkın cahil bırakılması hedefleniyordu.⁵⁵ Bu politika ancak eğitim yoluyla gerçekleşebilecekti. Bu hususta 1797 yılında misyoner⁵⁶ kadroları yetiştirmek amacıyla Kazan şehrinde “Özel Ruhani Akademisi” açıldı. Bu okulda “Ruslaştırma” ve “Rus Göçmenleri Yerleştirme”⁵⁷ bölümleri açılarak Türkistan’da ayrımcılık siyasetinin yöntemleri şekillendirilmeye başlamıştır.⁵⁸ Dönemin Rus yönetimi Türkistan’ın zayıf tutulmasının en mühim yolunun eğitim yolu olduğuna inanarak bölgeye adı geçen akademiden mezun olan Rus misyonerlerini görevlendirdiler. Rus misyonerleri Türkistan’ın kültürünü, geleneklerini, dilini, dinini inceleyerek her bir bölgede ona göre çeşitli siyaset yürüttüler. Bu siyasetin zeminini bölgelerde çok sayıda açılan Rus yerli okullarının açılması oluşturdu. Açılmış olan bu okulların amacı yerli halkı eğitmekten ziyade bu bölgede kendi siyasetlerinin kolay yürütmesini sağlayacak alt düzeyde kadrolar hazırlamaktı.

Söz konusu dönemde Kazak Türkçesi dilbiliminin ele alınarak yapılan ilk ciddi çalışmaların başında N. İ. İlminskiy, A. Y. Alektorov, A. V. Vasilev, P. M. Melioranskiy, M. A. Terentyev ve A. İ. Levşin gibi Rus Türkolog bilim

⁵⁵A. g. t., s. 139

⁵⁶**Misyon** kelimesi, Latince “missio”dan türemiş, görev ve yetki anlamında kullanılmıştır. **Misyoner** ise görevli olan kişi demektir. Hıristiyan dinindeki misyon ve misyonerlik, İslam’daki tebliğ, tebliğci anlayışından farklıdır. İslam’da Müslümanlığın doğrularının anlatılıp, tüm insanlara duyurulması hedeflenirken, misyonerlikte ise vaftiz edilerek Hıristiyan yapılmak amaç edinilmiştir. Matta İncili’nde misyonerlik şu şekilde belirtilir: “*Şimdi gidip bütün milletleri talebelerim edinin: Onları, baba, oğul ve Ruh –u-l-Kudüs adıyla vaftiz edin*”. Ayrıntılı bilgi için **bkz.** İlyas Topsakal, **Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)**, Ötüken, İstanbul, 2009, s. 34-36.

⁵⁷ Rus yönetimi ayrımcılık siyasetini tam olarak uygulamaya koymadan önce Türkistan bölgesinin nüfus dengesinin Ruslar lehine çevrilmesi için bölgeye Slav köylülerin kitleler halinde göçünü teşvik etmiştir. Daha sonra yerli halkın topraklarını Devlet mülkü ilan ederek müsadere etmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için **bkz.** Mekemtas Mırzahmetov, **Qazaq Qalay Orstandırıldı**, Asıl Mura Yay., Almatı, 1993.

⁵⁸Çağrı Alagöz , a. g. t., s. 140

adamları vardır.⁵⁹ Bunların içindeki en önemisi Rus misyoneri Nikolay İvanoviç İlminskiy'in⁶⁰ yaptığı çalışmalardır.

⁵⁹ Jenisgül İbrahimova, Şırın Sağintay, "İstoriya Grafiki Kazahskogo Yazıka", **Aktualniye Nauçniye İssledovaniya v Sovremennom Mire**, S. 12 (32), Güz 2016, s.78

⁶⁰ **Nikolay İvanoviç İlminskiy**, Rus Türkologu, oryantalist, filolog, tarihçi, etnolog, tercüman 1822 yılında 23 Nisan'da Penza'da bir Rus rahibi ailesinde doğdu. 1839-1841 yıllarında Tambov Din Okulu'nda sonra Kazan Din Akademisi'nde (1842-1846) eğitim almıştır. Sonrasında Kazan Üniversitesi'nde master yaptıktan sonra adı geçen üniversitede hocalık yapmıştır. 1861 yılında profesör N. İlminski'ye Ural, Sibir ve İdil bölgesindeki halkları ve özellikle Kazakları Hristiyanlaştırma görevi verildi. Kazan üniversitesinde Türk-Tatar dili profesörü olan Nikolay İlminskiy Tatar, Kazak (Kırgız), Arapça ve o dönemin baskın Avrupa dilleri hakkında karşılaştırmalı bir çalışma yaptıktan sonra Rus İmparatorluğu altındaki halkların dili için de Kiril asıllı Rus alfabesinin uygulanmasının daha iyi olacağı sonucuna varmış. Her halkın kendi diline özgü ses ihtiyaçları ise Rus alfabesine ait Kiril harflerinin yanısıra ek simgeler ekleyerek ifade edilebileceğini savunmuştur. 1851-1853 seneleri arasında dil öğrenmek ve gittiği ülkelerin tarihini incelemek amacıyla Türkiye, Süriye, Mısır ve Filistin gibi ülkelere iş seyahati amacıyla gitmiştir. Geldikten sonra devlet tarafından kendi mezun olduğu Kazan Din Akademisinde Arapça ve Tatar dilleri öğretmeni olarak çalışmaya başlar. XIX. asrın 70. yıllarından itibaren hocalığı tamamen bırakıp halkın Rus olmayan kısmı için misyonerlik-aydınlatma hizmetine odaklanmıştır. İlminskiy'e göre, Rus olmayanlar arasında misyoner çalışmaların temeli belli ilkelere dayanmalıdır: bunlar Kutsal Kitaplardaki metinlerin, duaların, öğüt ve nasihat veren kitapların yüksek kaliteli ve anlaşılabilir çevirileridir. Kaynak metinlerin tüm anlamını iletmek için çeviriler ana dili konuşanlar tarafından yapılmalıdır. Yerli dilde ibadet ve kilise vaazını tanıtmak gerekir; bu Hristiyanlığı sayısı az olan millet temsilcileri için hemen anlaşılır kılacaktır. İnsanlara Hristiyan Ortodoks inancının üstünlüğünü tartışmalı ve otoriter olarak kanıtlamalı böylece İslam dini ve putperestliğe dönüşümü engelleyebilmelidir. Öğretmenlik uygulamasında, Nikolay İlminskiy kendi öğretmenlik sisteminin temelini oluşturan kendi prensiplerini formüle etmiştir. Bu sistemin ilk aşaması öğrencilerin eğitime kendi ana dillerinde başlaması. İlokulda çocukların Alfabe, Arifmetik, Yaradan anlayışı ile tanışmaları. Sonrasında çocuklar yavaş yavaş Rusça öğrenmeli ve eğitimlerine devam etmelidir. İlminskiy, bu misyoner okullarda eğitim veren öğretmenlerin öğrenciler ile aynı millettен insanlar olması gerektiğine çok büyük önem verdi. Bunların yanısıra okullarda çalışacak öğretmenlere yüksek talepler koydu: içten sadakatl, samimi olmalı ve görev almadan önce pedagojik eğitim almalarıydı. Nikolay İlminskiy akademik hayatı boyunca "Material k İzuçeniyu Kirgizskogo Nareçiya" (1861), "Cezair Baldereu"(Tatarca) (Kazan, 1862), "Ortodoks Hristiyan Kitaplarının Yabancı Dillere Çevirilmesi Üzerine" (Kazan, 1875), "Rus Alfabesinin Yabancı Dillere Uygulanmasına İlişkin Yazışmalardan" (Kazan, 1883), "Hristiyan Dini Kitaplarını Tatar ve Rus Olmaya Dillere Aktaran Deneyim" (Kazan, 1883), "Yabancı Çevirilerin Tarihi Üzerine" (Kazan, 1883), "Tercüme Komisyonu'nun Çuvaş Yayınları hakkında Yazışmalar" (Kazan, 1890) gibi çalışmalar yayınlamıştır. **Bkz.** Pavlova, A. N., "Система Н.Ильминского и Ее Реализация в Школьном Образовании Нерусских Народов Востока России" ("Sistema N. İlminskogo İ Eye Realizac'iya V Şkol'nom Obrazovanii Nerusskih Narodov Vostoka Rossii" ("N.İlminskiy'nin Sistemi ve Onun Doğu Rusya Bölgesinin Rus Olmayan Halklarının Eğitiminde Gerçekleştirilmesi"), Çuvaş Devlet Pedagoji Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çeboksarı, 2002, s. 14-32. Mehmet Kutalmış, "Türkolog N. İlminskiy: Eğitimi, Misyonu Ve Akademik Mirası", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 32, Şubat-Nisan 2007, s.171-184.

Nikolay İlminskiy, araştırmalarında alfabe çalışması ile ilgili şoyale bilgi vermektedir:

*“Arap-Tatarca alfabesi tam Kırgız dili seslerine, özellikle ünlü harflerin seslerine uymamakta”.*⁶¹

“Kırgız (Kazak) Dilinin Araştırılmasına Dair Malzemeler”⁶² adlı ders kitabında ilk defa Kazak Türkçesindeki metinlere Kiril harfli alfabe yazımı uygulamıştır.⁶³ Kazak Türkçesinin grameri hakkında ilk bilgiler kapsayan İlminskiy’in **Materialı k İzueniyu Kirgizskogo Yazıkı** adlı kitabı ve ilk hazırladığı Kazakça-Ruşa Sözlüğü bugüne kadar Kazak Dilbiliminin önemli eseri olarak sayılmaya devam etmektedir.

1897 yılında yayınladığı N. İ. İlminskiy’in **Kırgız Dili Grameri** adlı ders kitabında Kazak Türkçesinin ilk yazı dili ile ilgili olarak şu şekilde bilgi verilmektedir: “Kırgızların (Kazakların) kendi yazı işaretleri bulunmamaktadır. Kendi dillerinde var olan sesleri yazı sisteminde işaretleyebilmek için Tatarlardan alınmış olan Arapça-Tatarca alfabeyi kullanıyorlardı. Lakin bu alfabe Kırgız (Kazak) diline ait ses özelliklerinden ünlü harflerin ses çıkışlarını tam gösteremediği için yapılmış olan birkaç küçük değişiklerle Rus alfabesine daha yakın bir hale dönüşmüştür. Bu bilgileri elde etmenin sonucunda doğubilimcisi N. İ. İlminskiy 1860-1861 seneleri arasında **Kırgız (Kazak) Dilinin Araştırılmasına Dair Malzemeler** adlı kitabını çıkartarak Kırgız (Kazak) dilinin sesleri için ilk defa Kiril asıllı Rus alfabesini başarıyla uygulamıştır.

⁶¹Alau Adilbayev, “arlık Döneminde Kazak Topraklarında Yürütülen Ruslaştırma Faaliyetleri”, **Bilig**, S. 23, Gz 2002, s. 70

⁶²Kitabın Ruşa asıl ismi, Николай Иванович Ильминский, **Материалы К Изучению Кыргызского Языка** (Nikolay İvanoviç İlminskiy, **Materialı k İzueniyu Kirgizskogo Nareiya**), Kazan, 1861.

⁶³Ufuk Aşçı Deniz, W. Radloff’un “Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy” Adlı Eseri ve Eserde Geçen Kırgız ve Kazak Lehçelerine ait Kelimelerin İncelenmesi , (W. Radloff’s Work Named Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy and a Research Used in the Work Kyrgyz and Khazak Turkish Words’s), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cilt: IV, Konya, 2003, s. 846.

N. İ. İlminskiy'nin Kazak Yazı Dilinin Tarihi alanında çok önemli eserlerden biridir. Bunun üzerine Kazak dilbilimcisi Oqas Naqısbekov şöyle demiştir⁶⁴:

*“Nikolay İlminskiy'in yazdığı **Malzemeler** kitabı Kazak Türkçesinin yazı dili ve grameri üzerine yapılan çok önemli çalışmalardan biridir ve günümüzde söz konusu alanda araştırma yapanlar için ana kaynak olarak değerlendirilmeli.”*

Kazak dilbiliminde terimlerin üzerine yapılan ilk çalışmalardan XIX. yy. Kazak bilim adamı İbray Altınсарin'in⁶⁵ çalışmaları mevcuttur. Altınсарin 1879 yılında *“Naçalnoe Rukovodstvo k Obuçeniyu Kirgizov Russkomu Yazıku”* adlı

⁶⁴Oqas Nakısbekov, **Qazaq Tilining Ongtüstik Govorlar Tobı**, Almatı Ğılım Yay., Almatı, 1982, s. 25.

⁶⁵**İbray Altınсарin**, 20 Ekim 1841'de eski adıyla Torğay şehri, Amankarağay bölgesinde, şimdiki adıyla Kostanay şehri, ZatoBol ilçesinde dünyaya gelmiştir. I. Altınсарin, Kazak halkının oluşumunda hem toplumsal hem de ekonomik olarak çok büyük zorlukların olduğu bir dönemde dünyaya gelmiştir. Bu dönem, Kazakların Orta ve Küçük Cüzlerinin Rusya'ya katılmalarının tamamlanıp, Rus yönetimine girdiği zaman idi. İbray Altınсарin 1879 yılında Torğay'daki okullara müfettiş oldu. Bu görevi onun Kazak topraklarında yeni okulların açılmasına yardımcı olur ve Altınсарin bu fırsatı çok iyi kullanır. Torğay'a ve civarına liseler açmaya başlar. Elek, Kostanay, Torğay ve İrgız'a iki sınıflık Kazak-Rus okullarını açar. Ayrıca bu okulların kütüphanelerinin de olması için para toplar. 1879 yılının sonlarına doğru Kazakçanın ilk dilbilgisi kitabı “Kazahskaya Hrestomatiya” yazar ve Kazak Türkçesi için Kiril alfabesini geliştirmişti. I. Altınсарin halk içinde şiir, hikaye, kıssa, destan gibi sözlü edebiyata ait olan malzemeyi derleyip yazıya geçirme işini çok önemseyen ve bu yönde büyük gayretler gösteren Kazak aydınlarından biridir. Halkın zengin hazinesini bir taraftan kendisi için diğer taraftan ise, Orenburg ve Kazan'daki dostlarının doğu filolojisi alanındaki çalışmalarına malzeme sağlamak amacıyla toplamıştır. Bunların yanı sıra, zamanının ünlü Rus yazarlarının eserlerini Kazak Türkçesine çevirmiş ve yayınlamıştır. Altınсарin'in, eğitim hizmeti boyunca İlminskiy ile sıkı bir ilişkide olduğu muhakkaktır. Ancak, bu kadar yakın ve sıkı ilişkide olan Altınсарin, İlminskiy'nin misyonerlik faaliyetlerine katılmamış ve onun bu düşüncesine daima karşı çıkmıştır. Rus eğitim sistemini Kazak çocuklarına başarılı bir şekilde uygulayabilmiş fakat asla bu sistemin ideolojisini kabul etmemiştir. Dönemde aktif bir şekilde uygulanmaya başlayan misyonerlik faaliyetlerine karşılık olarak şikayet mektupları yazdığını da bilmekteyiz. I. Altınсарin'e kadar gerçek manada edebi nesir, yazılı Kazak edebiyatında yoktu. I. Altınсарin Kazak nesrinin batılı yönünün temelini attı ve bu türün oluşmasını sağladı. Edebî hikaye yazmanın güzel örneklerini verdi. Böylece Kazak edebiyatında nesir türü I. Altınсарin'in hikayeleriyle başladı demek yerinde olur. Onun hikayeleri üç grupta toplanabilir; Birincisi kısa hikaye, ikincisi sözlü edebiyatta kalıplaşmış masal-efsane türündeki hikayeler, üçüncüsü ise küçük hacimli ve davranışla örnek olmayı gösteren sözlerdir. Daha ayrıntılı bilgi için **bkz.** Ekrem Ayan, “İbray Altınсарin ve Nikolay İvanoviç İlminskiy'nin Kazak Eğitim Sistemine Etkileri”, **Turkish Studies**, S. 3 (7), Güz 2008, s. 126-135.

çalışmasını yayınlamıştır. Bu eser 7 bölümden oluşarak içinde Kazak Türkçesi ve Rusça karışık dil terimlerini içerir.⁶⁶

1875’de M. Terentyev’in, 1888 yılında V. Katarinskiy’nin, 1889’da ise İ. Laptev’in iki ciltten oluşan gramer çalışmaları yayınlanmıştır. 1894 ve 1897 senelerinde Pavel Melioranskiy’in “Kratkaya Grammatika Kazaho-Kirgizskogo Yazıka” adlı kitabı da Kazak Dilbilimindeki önemli eserlerden biridir. Kazak Türkçesi üzerine yapılan Gramer çalışmalarının yanısıra Kazakça-Rusça ve Rusça-Kazakça Sözlük çalışmaları da yapılmıştır. Bu grupta İ. Bukin N. Voskresenskiy A. Stroçevskiy ve T. Bokin gibi bilim adamlarının çalışmaları vardır.

Kazak dilbilimcisi Äbduali Kaydarov’a göre:

*“Kazak dilbilimi bağımsız bir bilim dalı olarak ancak Sovyet döneminde meydana gelmiştir. Rus İmparatorluğu’ndaki I. Dünya ve İç savaşları döneminde dil araştırmalarının yapılabilmesi için imkan yoktu. Rusya, Kazakistan ve diğer ülkelerde Sovyet iktidarı kurulduktan sonra 1920 senelerinde Kazak Türkçesinin ciddi araştırılmasının yeni dönemi başlamıştır”.*⁶⁷

Kazak Türkçesinde ilk baskılar XIX. yüzyılda gerçekleşmeye başlamıştır. Bu zaman içerisinde ilk Kazak Türkçesinde kitaplar yayınlamaya başlamış ve ilk sırada gelen basımevler Kazan, Orenburg ve Ufa şehirlerinde idi. İlk Kazak Türkçesindeki gazeteler de bu dönemde çıkarılmaya başladığını söylemeliyiz. Bu gazetelerin ilkleri ise “*Türkistan Vilayeti*” ve “*Dala Vilayeti*” olmuştur. “*Türkistan Vilayeti*” gazetesi 1870-1882 yıllarında Taşkent şehrinde, “*Dala Vilayeti*” gazetesi ise 1888-1902 seneleri arasında Omsk şehrinde çıkarılmaktaydı.⁶⁸ Bu gazeteler ilk başta Arap kaynaklı alfabe ile yazılıyordu.

⁶⁶Kuralay Küderinova, **a.g.e.**, s. 126

⁶⁷**A. g. m.**, s. 76-77

⁶⁸Alau Adilbekov, **a. g. .m.**, s. 76

İlk Kazak romanı 1908 senesinde İspandiyar K beyev tarafınan yazılır, yine 1913'te  lihan Bökeyhanov, Mirjaqıp Dulatov tarafından Türklere milli Őuur vermek amacıyla "Qazaq" gazetesi çıkarılır. Bu isimler arasında 1909-1910 yılları arasında başlayan ve 1917 yılına kadar devam eden "Qazaq" gazetesi ile "Ayqap" dergisinde  alıŐan Kazak aydını Mağcan Jumabayev de vardı.

1.3. Kazak Türkçesinin Arap Alfabetiyle Yazıldığı Dönem

Kutalmış'ın dediği üzere Kazakistan'da alfabe meselesinin tarihi oldukça renklidir.⁶⁹ Kazakistan XX. yüzyıl içerisinde  c kere alfabe değişikliği yaşamış bir ülkedir. Bu değişimler Kazakistan'ın tarihi olaylar kapsamında etnik, sosyo-kültürel, jeopolitik ve ekonomik durumlarla bağlı olmuştur.

XIX. yüzyılın ortalarında kendilerine ait bir yazı dili olmayan ve çoğunlukla g cebe hayat süren, fakat g clic   bir s zlic geleneğe sahip olan Kazaklar, bu yüzyılın sonlarına doğru hem yerleşik hayata geçmiş hem de medreselerde, Cedit ilerin açtığı modern okullarda ve sayıları giderek artan Rus-Kazak okullarında yazılı bir gelenek oluŐurmaya başlamışlardır.⁷⁰ Bu süreçte Kazakistan (diğer Türk topraklarında olduğu gibi) Kadimci, Cedit i, Yerel Milliyetçi (Kazak,  zbek, Kıgız milliyetçiliği gibi) ve Rus (ve Rus taraftarı Kazak) fikir ve aksiyon gruplarının bilhassa eğitim ve dil alanında karşılıklı mücadelelerine sahne olmuştur.

Bu dönemde halk arasında okuma yazma bilenlerin sayısı çok azdı; okuma yazması olanlar hanlar, sultanlar ve dini medreselerdeki mollalardı.⁷¹ Okuma yazma öğrenmek isteyenler eğitim hayatlarına önce avullarda avul mektebindeki molladan ders almaktan baŐlardı. Bu Şekilde okuma yazma öğrenenler eğitimlerine devam etmek istediklerinde ya kendi yurtlarındaki ya

⁶⁹Mehmet Kutalmış, **a. g. m.**, s. 4.

⁷⁰ Ferhat Karabulut, "Dil  lümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: II, S. 1, Manisa, 2004, s. 77.

⁷¹Язык и Письменность Казахoв, (Yazık i Pismennost Kazahov (Kazakların Dili Ve Yazısı) ( evirimi i) <http://www.silkadv.com/ru/node/1984> Erişim tarihi: 09.10.2018

İdil-Ural sahasındaki Ufa, Kazan, Orenburg gibi yerlerde açılan Tatar medreselerinde ya da Buhara, Samarkand gibi şehirlerdeki medreselere giderek eğitimlerine devam ederlerdi. Bu medreselerde Arapça, Farsça, tarih, matematik, astronomi, Arap felsefesi, İslami bilgiler gibi dersler görüyorlardı.

1.3.1. VIII-XX yy. Eski Arap Alfabeti: Kadim⁷² Yazısı

Kazak topraklarında Arap harfleri esaslı yazı sistemi Uygur alfabesinden sonra VIII-XX aralığında kullanılmıştı. Bu süre içinde Kazaklar Arap harfli alfabenin Kadim ve Cedid adında iki sistemini benimsemişlerdi.⁷³ Arap alfabesinin çok büyük ölçüde yaygınlaşması Orta Asya'daki Türk kavimlerinin kitleler halinde İslam dinini kabul etmeleri ile doğrudan bağlantılıdır.

Arap alfabesinin 28 harften oluşmasına rağmen, Kadim Arap alfabe sistemi 35 harf içermekteydi. Söz konusu Kadim yazısı günümüzdeki 28 harften oluşan klasik Arap alfabesi değil, bir Türk alfabesiydi. Klasik Arap alfabesindeki 28 harflerle birlikte Fars alfabesinin 4 harfi (ﺝ [c], گ [g], چ [ç], پ [p]), Türk alfabesinden 2 harf (ﺋ [n], و [v]) ve Afgan alfabesinden 1 harf (ﺍ [y], [e]) mevcuttu. Alfabenin aynı Arap alfabesindeki gibi sağdan sola yazılması, harfler kelimelerin başında, ortasında ve sonunda farklı yazı şekilleri, yazıda küçük ve temel harflerin olmaması, yazarken bazı harfler sonraki harflerle birleşmemesi gibi özelliklere sahipti. Örneğin, Alfabede sadece 3 tane sesli harf var ve diğer ünlüleri “*Hareke*” adında işaretler seslendirir. Bu işaret sistemi sayesinde tamamı sessiz olan harflere ses verilebilmesi, sessizleştirilebilmesi, seslerin uzun okutulabilmesi veya seslerin birleştirilebilmesi sağlanır. Hareke sisteminde harfleri okuyabilmemize yarayan işaretler *fetha* (TT’de *üstün* olarak bilinir), *kesra* (TT’de *esre* veya *esra* olarak bilinir), ve *damma*’dır (TT’de *ötre* olarak bilinir).

⁷²Arap alfabesi temelindeki Çağatay yazısı günümüzde Kazak dilbilimcileri tarafından Kadim Yazı sistemi olarak adlandırılmaktadır. “Kadim” kelimesi Arapça’da “eski” demektir. Bu yazı sistemine “Kadim” demek XX. yüzyılda Kazak aydını, dilci ve aksiyon adamı Ahmet Baytursinov’un Arap alfabesini temel alarak Kazakçanın dil özellikleri ile ses ihtiyaçlarını karşılayan yeni alfabeği icat ettikten sonra başlamıştır. Bu alfabeğe günümüzde “Baytursinov Alfabeti” ya da “Töte Yazı” denmektedir.

⁷³Kuralay Küderinova, a. g. e., s. 167

Fetha işareti harfin üzerine çizilen hafif eğik düz bir çizgi օ şeklindeki işarettir. Fetha Kazak Türkçesindeki [a], [ə] ve bazen [e] harfleri işaret edilirdi.

Kesra ise harfin altına çizilen ֆ hafif eğik düz bir çizgidir. Kazak Türkçesinde kesra ile [ы], [i] ve [e] fonemleri verilmişti.

Damma işareti harfin üzerine çizilen fiyoklu andıra şeklindeki ʾ bir işarettir. Bu işaret ile Kazak Türkçesinin o - [o], ö - [ø], u - [y], ü - [y] harfleri verilmekteydi.

Arap harfli Kadim yazı sisteminin özelliği, dildeki ünlü fonemlerin yazı sisteminde işaretlenmemesidir. Kazak Türkçesindeki ünlü sesler Arap yazısı ile sadece 3 harf ile ifade ediliyordu. Örneğin, söz konusu alfabesi ile Kazak Türkçesindeki çukur (K.T. op), yokuş (K.T. ep), dövmek (K.T. yp) ve havlamak (K.T. yp) gibi kelimelerin kökü aynı olduğu için ڤ olarak yazılıyordu; Tıpkı Osmanlı Türkçesi'nde ڤ yazısının gül, kül, kul, kol olarak okunması gibi.

Arap alfabesinin genel olarak ünsüzlerden oluşması ve yukarıda belirtildiği gibi “a, o, i” *fatha, kesra ve damma* işaretleri ile seslendirilmektedir.⁷⁴

VIII-XIX. yüzyıllarda Kadim Arap yazı sistemi ile yazılan kaynaklar⁷⁵:

- 1) 1742 yılında Abulhayır Han'ın Rus Kraliçesi Elizaveta'ya gönderdiği mektup.
- 2) Abılay Han'ın 1745'te Sibiry Valisi Suharev'e yazdığı mektup.
- 3) 1748'de Küçük ve Orta Cüz astsubaylarının Rus Kralı'na Nuralı'yı Kazak Hanı olarak onaylaması talep eden mektup.
- 4) 1785 yılında Kazak Hanlığının Küçük Cüz büyükleri ile astsubaylarının II. Ekaterina'ya yazdıkları mektup.

⁷⁴A. g. e., s. 169.

⁷⁵A. g. e., s. 170-172

- 5) 4 Ağustos 1787 tarihinde Kazak Sultanı Yeralı'nın albay D. A. Granking'e Nuralı ve Ayşuaq Hanların tutsaklıktan serbest bırakılmasını talep eden dilekçe.
- 6) Kazak Kahramanı Sırım Datoğlu'nun 1790'da II. Yekaterinaya yolladığı mektup.
- 7) 1803'te Ayşuaq Sultan'ın Rusya İç İşler Bakanı V. P. Koçubey'e gönderdiği mektup.
- 8) 1809 yılında Ayşuaq Hanın Rus İmparatoru İ. Aleksandr'a Jantöre Han'ın vefatından haberdar ederek onun yerine Şerğazi Ayşuaqoğlu'nu Han atamasını talep ettiği mektup.
- 9) Eylül 1819'da Şerğazi Han'ın Çarlık Rusya'nın Dış İşler Bakanlığındaki P. K. Essen Vali'ye Sınır Komisyonu Başkanı G. M. Veselitsko'yı şikayette bulunduğu mektup.
- 10) Sultan T. Samatoğlu'nun 1845'te N. İ. İlminskiy'e yazdığı mektup.
- 11) 1852'de Orınbor Sınır Komisyonu'nun Yerel İdari Merkezlerine gönderdiği kılavuz.
- 12) Tecüman Ş. Köşerbayev'in 1859 yılında misyoner N. L. İlminskiy'e gönderdiği mektup.
- 13) 1883'te İbray Altınсарın'ın B. Keyking'e yolladığı mektup ve vs.

1.3.1.1. İsmail Gaspıralı, “Tercüman” Gazetesi ve Usul-ü Cedid Hareketi

XIX. yüzyılda Çarlık Rusya'nın Türkistan Müslümanlarını kuşatan yeni bir kimlik oluşturma hedefi meydana çıkar; Ruslaştırma politikaları olarak bilinen bu süreç dil planlamalarına yansır. Çarlık Rusyası'nda bu politikalara karşı en gayretli mücadeleyi Ceditçilik hareketi gösterir. Ceditçilik, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Çarlık Rusyası Müslümanları arasında eğitim ve kültür alanında başlayan yenileşme hareketidir. Söz konusu Ceditçilik hareketi halkın bilinçlenmesi ile ortak bir Türk dili etrafında Türk kimliğinin korunmasını esas alan bir akım olmuştur.

Ceditçilik hareketinin başında bir Kırım Tatar Türkü İsmail Gaspıralı Bey vardı. Yılmaz'a göre⁷⁶, İsmail Gaspıralı, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın ilk yarısında Kırım'dan Tataristan, Azerbaycan ve Özbekistan'a kadar etkileri olmuş, usül-ü cedid denilen öncelikle eğitim alanında bir yenilik akımı olarak başlayan daha sonra ise kültürel ve siyasi alanlarda etkileri görülmüş bir hareketin öncüsü olarak tarihe geçmiştir.

Gaspıralı İsmail (bazı kaynaklarda İsmail Mirza Gasprinskiy) 20 Mart (bazı verilere göre 8 Mart) 1851 tarihinde Kırım bölgesinin Bahçesaray şehri yakınlarındaki Avcı köyünde dünyaya gözlerini açmıştır. Bütün hayatını Türklük, Tükistan, Turan ve Türkistan halkın eğitimi yoluna adanmış Gaspıralı Türk kültür tarihine mührünü vuran büyük bir düşünür ve dava adamıdır.⁷⁷ O, Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişmesinde büyük önemi olan ve Türkçülüğün bir ideoloji haline gelmesinde çok çaba sarfeden bir Türk aydınıdır.

İsmail Gaspıralı Bey'in "*dilde, fikirde ve işte birlik*" başlığıyla çıkarmaya başladığı "*Tercüman*" gazetesi bilim adamları tarafından söz konusu usül-ü cedid akımının zeminini oluşturmaya giden yoldaki attığı ilk adım olarak değerlendirilmektedir. "*Tercüman*" gazetesindeki yazılarda "*dilde, fikirde ve işte birlik*" ilkesini yayarak Türk halkı arasında birlik ve dayanışma duygusunun yaratılması üzerine odaklanmıştır.

"*Tercüman*" gazetesi Çarlık Rusya himayesi altındaki Kırım bölgesinde Tatar Türkçesi ile daha sonra Rusça yayımlanan ilk gazetedir. Gazetenin ilk nüshası 22 Nisan 1883 tarihinde Kırım'ın Bahçesaray şehrinde basılmıştır ve 1918 yılına kadar 35 sene boyunca yayın hayatını sürdürmüştür. Gazete 35 yıl şu şekilde yayımlanmıştır: 1883-1903 haftada bir sayı; 1903-1912 haftada iki veya üç sayı; 1912-1918 her gün. Görüldüğü üzere, gazetenin yayın sıklığı giderek artıp sadece Türk Dünyası'nın değil aynı zamanda İslam aleminin de ortak sesi olma potansiyelini kazanmıştır.

⁷⁶Mehmet Yalçın Yılmaz, "İşgal Dönemi Türkistan'da Rus Dil Planlaması ve Cedid Hareketi", *International Journal of Social Science*, S. 29, Güz 2014, s. 346

⁷⁷*Tercüman. Vefatının 100. Yılında Gaspıralı, İsmail Bey'e Vefa*, Ed. Mehmet Yalçın Yılmaz, Kültür Sanat Basımevi, Cilt: I, İstanbul, 2014, s.1

1883'te ilk sayısı yayımlanan “*Tercüman*” gazetesinin cedit hareketinin bu kadar yayılmasında ve halk arasında büyük bir ilgi görmesinde yüklendiği görev çok önemlidir. “*Dilde, fikirde ve işte birlik*” ilkesi doğrultusunda “*Tercüman*” gazetesi Rusya Türkleri arasında dil birliği sağlamak ve ortak dil anlaşma dili yaratılmasını sağlamak için çeşitli yazılar yayınlamıştı. Örneğin, gazetede din, dil, eğitim, ekonomi, siyaset, edebiyat, diplomasi, sanat, müzik vs. pek çok konuda yazılara yer vermişti. Gazetede Kazak, Kırgız, Özbek, Kırım Tatar, Kazan Tatar, Türkmen, Başkurt, Azeri ve diğer Türk Dünyası'ndan yazılar, edebiyatından bazı örnekler (şiir, hikaye vb.) bulmak mümkündü. Bunların yanısıra İngiltere, Amerika, Rusya, Balkanlar, Mısır, Sudan, Başkurdistan, Dağıstan vs. gibi yabancı ülkelerden güncel haberler, değerlendirmeler de gazetede geniş yer tutmuştur.⁷⁸ Bu bilgiler ışığında, söz konusu “*Tercüman*” gazetesine baktığımızda, onun Türk matbuat ve fikir hayatı açısından adeta bir şaheser olduğunu görmekteyiz.

Gaspıralı İsmail Bey'in “*dilde, fikirde ve işte birlik*” ilkesi, bütün Türk halkının arasındaki lehçe farklılığın giderilmesi ve bütün Türk halkının ortak bir dil ve alfabeğe geçmesini; Türkçenin, Arapça ve Farsçanın egemenliğinden kurtarılmasını; modern bir devlet içerisinde Türklerin bağımsız olarak yaşamasını kastetmekteydi. Zira Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi ortak bir dilin farklı dalları olduğu aşıkardı.

Gaspıralı Bey, çıkardığı “*Tercüman*” gazetesinde usül-ü cedit ile ilgili fikirlerini dile getirmiş ve ülkedeki eğitim sistemini eleştirmişti. Ona göre mektepler medreselerden ayrılmalı, ilkokulların özel öğretmenleri olmalı, ilkokullarda okuma derslerinin yanında yazma da olmalı, kızlar için ayrı okullar açılmalı, eğitimin her seviyesine uygun kitaplar hazırlanmalı ve eğitim programı coğrafya, matematik ve hayat bilgisi gibi dersleri de içermelidir. İsmail Gaspıralı bu ilkeler bağlamında, 1884 yılında Kırım'ın Bahçesaray şehrinde “usül-ü cedidi mektebini” açar ve yukarıda sıralanan yeni eğitim sistemi programını bu okulda bizzat kendisi uygulamaya başlar. Daha sonra Türkistan bölgesinin diğer

⁷⁸Mehmet Yalçın Yılmaz, a. g. m., s. 247-248

lkelerinde bu mektep örnek alınarak mektepler açılır ve bu mekteplere “*usl- cedit okulları*” adı verilir.

M.Yalçın Yılmaz’a gre⁷⁹, “*Tercüman*” gazetesi, Rusya Müslümanları arasındaki usl- cedit hareketinin yaygınlaşmasıyla teşekkül eden aksiyon adamları ve aydınlar için adeta bir bayrak oldu. İsmail Gaspıralı’nın o dönemde çıkardığı gazete aracılığıyla empoze etmeye çalıştığı tüm Rusya Müslüman Türklerini kapsayacak ortak etno-dini zemine dayalı bir Türk kimliği oluşturmak düşüncesi, Türk Dünyası aydınları tarafından büyük ölçüde kabul görmeye başlamıştı.

İlber Ortaylı’ya gre⁸⁰, Gaspıralı yazdığı “*Rusyadaki Müslümanlar*” makalesinde Türklerin geri kalma nedenini araştırmış ve Türk Dünyası’ndaki dil birliğinin gelişme için önemli unsurlardan biri olduğunu vurgulamıştır. Yani, bu cümlelerden Cedit hareketinin ncleri İsmail Gaspıralı ve diğer aydınların istediklerinin aslında kültürel bir birlik olduğunu; aydınların, konuşulan dilin Rusya’daki Türkler tarafından da anlaşılmasını, Türk Dünyası’nda ortak bir dil ve alfabe kullanımını gerçekleştirilmeyi başlıca amaç edindiklerini net bir Şekilde görebilmekteyiz.

Ceditçilik hareketi Türk milli bilincinin gelişimi ve Türk Dünyası’ndaki bağımsızlık mücadelelerine önemli fikri etkisi olmuş bir hareket olarak nitelendirilmektedir.

1.3.2. Kazak Topraklarında Ceditçilik ve Yeni Alfabe (1917-1929)

Ceditçilik düşüncesi Kazakistan topraklarına XIX. asırda Rusya Müslümanlarının tamamında olduğu gibi Tatarlardan gelmiştir. Bu düşünce ilk olarak dönemin belli başlı muhafazakar Kazak Őairleri ve ozanları tarafından

⁷⁹A. g. m., s. 346.

⁸⁰İlber Ortaylı, *arlık Rusyasında Türkçülük Hareketleri ve Gaspıralı İsmail Bey*, Milliyetçi Türk Kadınları Derneği Yay., Ankara, 1968, s. 15.

ifade edilmeye başlar.⁸¹ Ceditçilik düşüncesinden etkilenen Kazak aydınlarından Älihan Bökeyhanov, Mitfahettin Muhammetyarov, Mustafa Orazayev, Ahmet Baytursinov, Muhammetcan Seralin, Mağcan Jumabayev, Bekmuhammet Serkebayev, Beyimbet Maylin, Jiyenğali Tilevbergenov vs. vardır. Bu isimler yeni çıkan Cedit eğitimine destek olarak Kazak çocukları için kitaplar yazmıştır.

Örneğin, A. Baytursinov “Oku Quralı”, “Bayanşı”, “Til Quralı”, M. Dulatulı “Esep Quralı” ve “Qırağat”, J. Aymavitov “Tärbiyeşi-Jetekşi”, H. Dosmuamedov “Kazak Halk Edebiyatı”, M. Jumabayev “Pedagogika”, “Savattı Bol”, “Bastavış Mektepke Ana Tili” gibi ders kitaplarını yayınlarak Ceditçilik akımına destek çıkmışlardır.

XX. asrın birinci yarısında Kazak topraklarında Çarlık Rusya tarafından sömürücülük siyaseti uygulanmaya başlar. Buna karşı liberal demokrat grubundan Älihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursinov, Muhtar Äuezov, Jüsipbek Aymavitov ve Mirjaqip Dulatov gibi aydınların yeri önemlidir. Bu aydınlar Rus sömürücülük siyasetine karşı önce “*Qazaq*” gazetesi etrafında birleşerek Alaş Orda hükümetini kurmuştur. Böylece bu aydınlar Kazak topraklarında yürütülen Ruslaştırma politikalarına karşı, Kazakların eşitliği ve topraklara sahip çıkma mücadelesini vermişlerdir.

Alaş Orda Hükümeti Kazak topraklarında eğitimin gelişmesi süreci ile doğrudan bağlantılıdır. Bunun hakkında yazar Seyit Kenjeahmet şöyle yazar:

“...5-13 Aralık 1917’de Kazakların İkinci Kongresi yapıldı. Alaş Orda Hükümetinin kuruluşu orada onaylandı. Eğitim bakanı görevine Ahmet Baytursinov⁸² atandı. Onun yanında Mağjan Jumabayev, Yeldes

⁸¹Kazak Ceditçiliği hakkında daha ayrıntılı bilgiler için **bkz.** Emin Özdemir, “Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi”, **bilig**, S. 48., Güz 2009, s. 157-176. Gülnar Bozımbaykızı Saigy, “Ahmet Baytursinoğlu ve Kazak Ceditçiliği”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S. 4/1, 2015, s. 189-193.

⁸² **Ahmet Baytursinov’un** (1873-1938) hayatı, eserleri, eğitim hakkındaki düşünceleri ve eğitimci olarak faaliyetleri hakkında daha detaylı bilgi için **bkz.** Emin Özdemir, “Ahmet Baytursinov’un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında Kazakistan’da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 22, Aralık 2008, s. 1-16. Emel Aşa, Roza Banbergenova, “Kazak Türklerinin İlk Lenguist ve Metodist Bilgini olan Ahmet

Omarov, Biahmet Sürsenov, Teljan Şonanov da vardı. O sırada Ahmet Baytursinov, mollaların varlığını eğitim çalışmaları için kullandı. Fakat bu eğitimin sadece din üzerine olmasını yanlış bulmuş ve eğitim sürecine yalnızca harf öğrenme ve mektup yazabilme yeteneğine sahip olma olarak bakmamızı söylemişti. O, her zaman güçlü ve kaliteli eğitimin yolunun öncelikle insan olmaktan geçtiğini vurgulamıştı. Ancak o şekilde Kazak toplumu ciddi anlamda aydınlanacaktır. İnsanlığı, insanlara sempatisi ve merhameti olmadan eğitim alan bir kişinin, toplum için tehlikeli olabileceğini hep dile getirirdi.”⁸³

Bu cümlelerden Ahmet Baytursinov’un eğitimde usul-ü cedit-i uygulamak gerektiğinden bahsettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Ahmet Baytursinov’un, Kazak topraklarında cedit akımının oluşması ile onun daha da gelişmesi hususunda çok büyük katkıları olan ve İsmail Gaspıralı Bey’in yenilikçi düşüncelerini yakından takip eden bir Kazak aydını olarak tarihte yeri ayrıdır.

XX. asrın ilk yarısında ortaya çıkan Ceditçilik akımından ve “Tercüman” gazetesi sayesinde Rus Müslümanları arasına yayılan “usül-ü seviye”den çok etkilenen Ahmet Baytursinov, asırlardır kullanılmış olan Kazak Türkçesinin yazı dili olarak benimsenen Arap alfabesinin eksiklerini görür, buna zamanının belli başlı aydınlarının dikkatini çeker ve onu ıslah etme fikrini ortaya koyar. Bunun en önde gelen sebeplerinden bazıları olarak şunları göstermiştir:

- Alfabede ünlü harflerin olmaması kelimeleri okumayı zor hale getirmekteydi;
- Alfabede Kazak Türkçesinde kullanılmayan fazla harfler vardı;
- Kazak Türkçesinin ses özelliklerini karşılamamaktaydı;

Baytursinoğlu Hakkında Birkaç Söz”, **Çukurova Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Araştırmaları**, S. 908, Şubat 2012, s. 374-377. Nergis Biray, Kazak Bozkırında Başkaldırı ve İsyanın Sesi: Ahmet Baytursinov, **Gazi Türkiyat**, S. 16, Bahar 2015, s. 1-14.

⁸³ Ахмет Байтурсинов – Образец стинной преданности казахскому народу (Ahmet Baytursinoov – Образets İstinnoy Predannosti Kazahskomu Narodu (Ahmet Baytursinov – Kazak Halkına Adanmışlığın Gerçek Örneği) (Çevirimiçi) <https://adebiportal.kz/ru/news/view/19621> Erişim tarihi: 26.10.2018

- Kazakların okur yazarlık oranını arttırmak için alfabe daha okunabilir hale gelmeliydi;

Tablo 1.1. Ahmet Baytursinov'un 1912 ve 1918 Yıllarında Kazak Türkçesi İçin İslah Ettiği Arap Harfli Alfabe

№	1912	1918	Kiril	Fonem	№	1912	1918	Kiril	Fonem
1	ا	ا	a	[a]	15	گ	گ	г	[g]
2	أ	أ	ə	[ä]	16	ڭ	ڭ	ң	[ŋ]
3	ب	ب	б	[b]	17	ل	ل	л	[l]
4	پ	پ	п	[p]	18	م	م	м	[m]
5	ت	ت	т	[t]	19	ن	ن	н	[n]
6	ج	ج	ж	[c]	20	و	و	o	[o]
7	د	د	д	[d]	21	ؤ	ؤ	ө	[ö]
8	ر	ر	р	[r]	22	ۇ	ۇ	ү	[ü]
9	ز	ز	з	[z]	23	ؤ/ؤ	ؤ/ؤ	y, Ƴ	[v]
10	س	س	с	[s]	24	ه	ه	e	[e]
11	ش چ	ش چ	ш	[ʃ]	25	ى	ى	ы	[ɪ]
12	غ	غ	ғ	[ǧ]	26	ىء	ىء	i	[i]
13	ق	ق	қ	[q]	27	ي	ي	и	[i]
14	ك	ك	к	[k]	28	ى	ه	e	[ye]

Kaynak: <https://abai.kz/post/12306> Erişim tarihi: 28.11.2018

Tablo 1.1’de görüldüğü üzere, Ahmet Baytursinov’un alfabesinde orijinal Arap alfabesindeki ث , ش , ط , ظ , ع , ف , ه , س , ت , ژ harfleri kaldırılmıştır.

Söz konusu alfabe ve yeni alfabenin imla sorunları, 12-18 Haziran 1924 tarihinde Orınbor şehrinde düzenlenmiş olan “*Kazak Aydınlarının Birinci Kongresi’nde*” gündeme gelmiş ve tüm Kazak aydınları tarafından tartışılmıştır. Kongre’ye dönemin belli başlı Kazak aydınlarından Ä. Bökeyhanov, M. Dulatov, Q. Jubanov, H. Dosmuhamedov, N. Töreçulov, T. Şonanulı vs. katıldılar. Alfabe çok hoş karşılanmış ve dilbilimciler tarafından olumlu puan kazanmıştır. 1924 yılında A. Baytursinov’un yaptığı alfabe ve Kazak yazı dilinin imla kuralları bu Kongre sonunda onaylanmıştır.

Yeni alfabenin kabulünden sonra onun öğretilmesini sağlayan ve kolay yöntemleri içeren alfabe kitapları çıkmaya başlamıştır. Öneğin, 1926’da Baytursinov “*Älip-bi (Jañaqural)*” isimli eserini çıkartır. Bu eserinde yazar usul-ü sevtiye denen, yani harf ve kelimeleri hecelemeden kendi sesleri ile okuma yöntemini benimsemiştir. Kazak aydını usul-ü cedid yöntemini eğitimde kullanmayı başarabilmiştir.

Bu saatten sonra yeni alfabe Kazak topraklarında toplu bir şekilde öğretilmeye başlar ve Kazak halkı içinde okur-yazarlık oranı yükselmeye başlar. Nitekim yeni alfabede okunacak ünlü harfler olduğu için okunması ve yazılması kolaylaştırılmıştır. Bu alfabe Kazaklar tarafından 1929 yılında Latin esaslı alfabeye geçiş yapılana dek aktif bir biçimde kullanılmaya devam etmiştir.

A. Baytursinov, yeni alfabe hakkında şöyle demiştir:

“Arap alfabesi Kazak topraklarına İslamiyet ile birlikte gelmiştir. Bu alfabenin kökleri çok derinlerdedir. Din ile doğrudan bağlantılı alfabeyi kaldırıp onun yerine yeni alfabeyi kabul etmek çok zor bir iştir ve çetin mücadele ile birlikte çok uzun zaman ister. Bu nedenle Arap

*harflerinin Kazak Türkçesine uygun olması amacına ulaşmak için onu ıslah edip daha kolay okunabilecek hale getirmek daha makul olur”.*⁸⁴

Yazı dilinin önemi hakkında A. Baytursinov şöyle demiştir:

*“Bizim zamanımız yazı zamanıdır; günümüzde yazıyla iletişim kurmak konuşarak iletişim kurmaktan çok daha ön plandadır. Arada mesafe varken konuşarak iletişim kurmak imkansızdır ve bu konuda insanoğlunun yardımına yazı yetiştirmektedir. Dünyanın bir ucundaki insan dünyanın öbür ucundaki insan ile yazılaşarak iletişim kurar. Dolayısıyla yazabilmek konuşmak kadar önemlidir.”*⁸⁵

1926’da Azerbaycan’ın Bakü şehrinde düzenlenen Sovyetlerin İlk Türkoloji Kongresi’nde, Ahmet Baytursinov bir milli alfabe haline gelmiş alfabenin yerine Latin alfabesini kullanmanın halkın yüzyıllara dayanan kendi milli kültürü ile geleneklerinden kopması anlamına geldiğini dile getirmişti. Nitekim Baytursinov, o dönemde Sovyetler tarafından hayata geçirilmesi planlanan alfabe değişiminin, Kazak topraklarında uygulanacak olan Ruslaştırma ve asimilasyon politikalarının ilk basamağı olduğunun bilincindeydi. Bu nedenle, kendisinin hazırladığı Kazak Türkçesinin ses özelliklerine göre yenilenmiş Arap alfabesinin; Kazak Türkçesine has fonetik ihtiyaçları karşılaması açısından, okuma-yazma kolaylığı bakımından ve dil öğretimi bakımından Latin alfabesinden daha üstün olduğunu vurgulamıştır.

Fakat ne yazık ki, XX. asrın başlarında Kazak kamuoyu ve aydınları arasında tartışma yaratan alfabe meselesi, Alaş Orda liderlerinin istediği şekilde sonuçlanmadı. Netice itibarıyla kısa süre sonra Arap alfabesinin İslam’la bağlantılı olması nedeniyle Arap alfabesi kaldırılıp, onun yerine Latin kaynaklı alfabe kullanıma geçirildi.

⁸⁴Kuralay Küderinova, a. g. e., s. 191

⁸⁵ A.g.e., s. 192

1924 ve 1931 senelerinde bu alfabeyi inceleyen Rus lenuistleri, ona çok yüksek puan vererek “*Baytursinov Alfabesi*”, “*Baytursinov Yazısı*” adını vermişlerdir.⁸⁶

Ahmet Baytursinov’un “*Töte Yazı*” adını alan alfabesi, ancak XX. asrın Kazak topraklarında meydana gelen yapay kıtlık ve Kazak aydınlarının tasfiye edilmesi vb. durumların gerçekleştiği zor dönemde Çin, Afganistan ve İran’a göç eden Kazaklar tarafından muhafaza edilerek günümüze dek bu bölgelerdeki büyük Kazak diasporasının yazı dili olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Günümüzde bağımsız Kazakistan’ın “*Ana Tili*”, “*Egemen Qazaqstan*” gibi belli başlı gazetelerinin internet sitelerinde çıkan haberler; Çin, İran ve Afganistan’daki Kazak diasporasının ülke haberlerini okuyabilmesini sağlamak amacıyla normal Kazak-Kiril Harfleri ile birlikte Arap kaynaklı “*Töte*” yazısı ile de yayınlanmaktadır.

1.4. Kazak Türkçesinin Latin Alfabesiyle Yazıldığı Dönem (1923-1940)

1.4.1. XX. Yüzyılın Başlarında Türk Devletlerinde Alfabe Reformu

XIX. yüzyılda gündeme gelen alfabe sorunu, bütün Türk topluluklarını ilgilendiren ortak sorun niteliğini kazanmıştır. Bu meseleyi ilk ortaya atan ve daha sonra alfabe konusunda fikirlerini radikalleştirerek Arap alfabesinin bırakılıp onun yerine Latin alfabesinin kullanılmasını ilk olarak öneren, Azerbaycan aydını ve modern Azerbaycan edebiyatının kurucusu olan **Mirza Fath Ali Ahundov (1812-1878)** (bazı Kazak araştırmalarında Mirzahmet Äli Ahundov) olmuştur. Türk Dünyası yazı sisteminin Latin harflerine geçiş tarihi bu isim ile bağlantılıdır. Çünkü tarih boyunca ondan daha önce böyle bir proje söz konusu olmamıştır. Ancak söz konusu dönemde Türk devletlerinde Arap harflerinin yerine Latin harfleri ile yazma fikri Çarlık Rusya Hükümeti

⁸⁶A.g.e., s. 193.

tarafından her türlü yöntemle engellenmeye çalışılmıştı.⁸⁷ Mirza Fath Ali Ahundov Müslüman alfabesi olan Arap alfabesi ıslahı fikrini 1856 senesinden beri savunmuştur. O, bunun için İstanbul ve Tahran'a gitmekten geri kalmamış, harflerin düzeltilmesinin her şeyden daha önemli, gerekli ve daha öncelikli olduğunu da belirterek ortaya koyduğu projenin çok önemli olduğunun üzerinde ısrarla durmuştur.

Mirza Feth Ali Ahundov Arap alfabesinin ıslahı üzerine ve daha sonra tamamen Latin esaslı alfabeğe geçişin üzerine aşağıdakiler gibi sebepler göstermiştir:

- Arap harfleriyle yazılan kelime birkaç şekilde okunabilmektedir.
- Anlamı bilinmeyen bazı özel isimlerin okunması imkansızdır. Cümle içinde büyük harflerin olmaması nedeniyle özel isimleri diğer kelimelerden ayırmak çok zordur.
- Dildeki Arapça-Farsça terkiplerin aşırı yaygınlaşması sebebiyle Türk dili anlaşılmaz hale gelmektedir.
- Arap alfabesi matbaa ve basımda karşımıza ciddi sıkıntılar çıkarmaktadır. Örneğin, dünya çapında diğer milletler 30-40 harfli alfabeyle istedikleri kitabı çok kısa bir süre içinde basabildikleri halde, biz Arap alfabesiyle bir kitap basabilmek için 2 veya 3 kat fazla harf şekline ihtiyaç duymaktayız ve bu durum basımda vakit açısından çok büyük eksiktir.
- Avrupa'da alfabedeki harfler ilk bakışta anlaşıldığı için 6-7 yaşındaki çocuklardan, genç veya yaşlı, erkek veya kadın toplumun her mensubuna kadar herkes çok kolay okuyup yazma yeteneğine sahiptir.
- Arap yazısı, öğrenilmesi güç olması nedeniyle halkın okuryazarlığını geliştirip gazete ve kitap okumasını sağlamakta çok ciddi sorunlar yaratmaktadır.

⁸⁷A. g. e., s. 222-223

XIX. asrın 60-65’li yıllardaki alfabe değişimi konusunda Mehmet şakir lktaşır şu şekilde bilgi vermektedir:

“Yeni alfabe bağlamında M. Feth Ali Ahundov 1863 yılında İstanbul’a gelir ve harflerin ıslahı konusunda hazırladığı tasarıyı devrin sadrazamı Keğecizade Fuat Paşa’ya sunar. Fuat Paşa bu konunun incelenmesi ve tartışılması üzere “Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye”ye gönderir. Feth Ali’nin bu teklifi “Cemiyet-i İlmiye” tarafından takdirle karşılanır. Arap alfabesinin ıslahı işinde ise, Ahundov’un kendisinin de katılmış olduğu iki oturumda bu mesele üzerine oylaşma geręekleřir ve Arap harflerinin geręekten Türkçeyi yazmaya uygun olmadığına, ıslaha ihtiyaç duyulduğuna çoğunlukla karar verilir. Lakin bu sözlü karar yazıya olumsuz olarak geçer ve tasarı için bu defa: “Fevaid ve muhassenatı tasdik ve teslim olunmuş ise de, mücerred icrasında derkar olan müşkilat-ı azime” ile birlikte “(...)Eski asar-ı İslamiyetin nisyanını da meddi olacağından” denilerek bu düzenlemenin genel olarak kabulünün imkansız olduğu ileri sürülür ve tasarının uygulanmasından vageilir.”⁸⁸

Eli boş Tiflis’e dönen Mirza Feth Ali bundan sonra “İslam alfabesinin büsbütün bırakılıp Latin harflerine geçilmesi” üzerinde durmuştur. Bir süre sonra da ikinci bir rapor hazırlayarak bir nüshasını Tahran’a bir suretini de Sadrazam Ali Paşa’ya göndermiştir. Mirza Feth Ali Ahundov sadrazama gönderdiği bu yeni tasarısında Latin harflerinin kabulünü salık⁸⁹ vermiştir. M. Z. Ahundov bu ikinci tasarısında Latin alfabesini esas alarak bir alfabe sistemi hazırlamıştır. Fakat bu girişiminden de olumlu sonuç alamamıştır.⁹⁰

XX. yüzyılın birinci yarısında, Türkiye, İran, Azerbaycan ve Orta Asya devletlerinde Arap alfabesinin bu milletlerin dil özelliklerini karşılayamadığına

⁸⁸Mehmet şakir lktaşır, **Atatürk ve Harf Devrimi**, TDK Yay., 2. Baskı, Yyy., 2000, s. 19

⁸⁹nerme, tavsiye, bir olgu ile ilgili verilen bilgi, haber . **Bkz. Türk Dili Sözlüğü**, TDK Yay., 11. Baskı, Ankara, 2011, s. 2018

⁹⁰Mehmet şakir lktaşır, **a. g. e.**, s. 19

dair fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹¹ Türkiye’de bu bağlamda 1908 yılında “Tetkikat-ı Lisaniye Heyeti” (Dil İnceleme Kurulu) oluşturulur fakat bu kurul alfabe değiştirilmesi konusunda değil imla sorunlarının üzerinde yoğunlaşmıştır.

1917 senesinde Şubat Devrimi’nden sonra Azerbaycan’da alfabe değişim konusu tekrar gündeme gelir. Bu hususta 1919’da Bakü’de Azerbaycan Halk Eğitim Kurulu yanında alfabe değişimi üzerine bir komisyon kurularak, Latin kaynaklı yeni alfabeğe geçiş çalışmaları başlatılmış olur. XX. asır sonunda Ahundov’un alfabe fikirleri olumlu değerlendirerek ciddi bir şekilde alfabe çalışmaları başlatılır. Bu doğrultuda 30 Ocak 1922 tarihinde Bakü’de Türk bilim adamlarını bir araya getiren, Arap harflerinin yerine Latin harflerini kullanmayı konu edinen bir toplantı düzenlenir. Bu toplantı sonucunda yeni alfabeğe geçiş ile ilgilenecek komite kurulur. Bu komite **Yeni Türk Alfabeti** başlıklı bir kitap çıkartır ve okullarda bu kitap ile yeni harflerin öğretilmesini teklif eder. 1924 senesinde ise Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Latin harfli yeni alfabeğe geçiş hakkında Kararname’yi imzalar.

XX. asrın 20’li yıllarında Sovyet Hükümeti alfabe değişimi hakkındaki tezini ortaya koyar ve Arap harfli alfabeden Latin kaynaklı alfabeğe geçişin yapılması üzerine ciddi çalışmaları başlatır. Burada Rusya’nın temel amacı, Orta Asya’daki Türk devletlerinin yazı sistemini Kiril alfabetesine geçirmektir. Yeni Latin alfabetesine geçiş fikrinin Sovyetler tarafından aktif bir şekilde desteklenmesinin başlıca nedeni, Latin alfabetesini Kiril alfabetesine geçiş yolunda bir basamak olarak görmesi ve daha sonra yapılacak olan Kiril Alfabetesine yönelik için sistemli bir sürecin zeminini oluşturmak olmuştur. Kutalmış’a göre⁹², Latin alfabetesine geçişin gündeme geldiği dönemde onun yerine Kiril alfabeti önerilmiş olsaydı, Kazakların ve Türk Dünyası’ndaki diğer Müslüman halkların tepkisi kendini daha farklı bir biçimde gösterebilirdi. Zira Sovyet Rusya 1920-1930 yılları arasında henüz tam anlamıyla iktidara sahip bulunmamaktaydı. Yani, burada Sovyet Hükümetinin devrim yerine evrimi tercih ettiğini net bir şekilde görebilmekteyiz.

⁹¹Kuralay Küderinova, **a. g. e.**, s. 223

⁹²Mehmet Kutalmış, **a. g. m.**, s. 7

Bu hususta Türk devletleri arasında ilk Latin kaynaklı alfabeğe geçen Türk toplumu Yakutlar olmuştur. Yakut (Saka) Cumhuriyeti 1921’de resmi olarak Latin alfibesine geçiş yapar. 1919 senesine kadar kendi yazı sistemi olmayan Yakutlar Latin kaynaklı alfabe kabulünden önce “Batkingovski” adında Rus harfleri esaslı alfabeği kullanmaktaydı. 1919’da bir Yakut üniversite öğrencisi Latin harfli Yakut alfabe projesini gazetede yayınlayarak onu tartışmaya sunar. Bu alfabe halk tarafından yüksek ilgiyle desteklenir. Yakutlar için ilk Latin esaslı 33 harften oluşan alfabe pedagoğ S. A. Novgorodov tarafından yapılmıştır. 1921 yılında Yakut Özerk Cumhuriyeti ilan edildikten sonra, devletin yazı sistemi, Latin kaynaklı Novgorodov Alfabesi’ne resmi olarak geçiş yapar.

Sovyetler hakimiyetindeki bir diğerk millet olan Başkurtlar ise Latin kaynaklı alfabeğe geçiş meselesini 1924 yılında gündeme getirirler.⁹³ Bu hususta Taşkent şehrinde düzenlenen konferans sonrasında Başkurt Hükümeti yeni alfabe projesini hazırlar ve 7 Mayıs 1928 tarihinde Yeni Latin Harfli Alfabeğe geçmiş olur.

Ermeniler ise Latin kaynaklı yeni alfabeği 1924-1925 yılları arasında kabul eder. Bu bağlamda 1926-1927 seneleri arasında devlet çapında halka yeni alfabeği öğretmek amacıyla 30 tane yeni alfabe merkezi açılır. Söz konusu merkezlerde o dönem 1460 civarında insan eğitim gördüyse bile bu sayı 1928’de 2800’e kadar yükselmiştir.

Abhaz Cumhuriyeti Latin kaynaklı alfabeği 1925 yılında kullanmaya başlamıştır.⁹⁴ Bu yeni alfabe ünlü profesör N. Y. Mard tarafından hazırlanıp hayata geçirildiği için Yeni Latin harfli alfabeğe “Mard Alfabesi” ismi verilmiştir. Bu alfabe 51 harften oluşarak Sovyet devletlerinin Latin esaslı yeni alfabelerinin içindeki en çok harfli alfabesi olmuştur.

⁹³Kuralay Küderinova, **a. g. e.**, s. 223

⁹⁴**A. g. e.**, s. 224

Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyet’i için alfabe değişimi gündeme 1927 yılında gelir.⁹⁵ Bu yeniliğin hayata geçirilmesi amacıyla 7 Nisan 1927 tarihinde Yeni Alfabe Komisyonu kurulur. 3 Ocak 1928 tarihine kadar süren alfabe çalışmaları sonrasında Türkmen SSR Merkezi Yönetim Komitesi Kararnamesi kapsamında Yeni Latin alfabesine geçiş resmi olarak ilan edilir. Devlet bu geçişi 5 Kasım 1929 tarihine kadar tamamlamayı planlamıştır.

Özbekistan ise XVIII. yüzyılda harf ıslahı doğrultusunda pek çok kurultay düzenlemiştir. Bu kurultaylara Arap alfabesini kullanmaya devam fikrini savunanlar, Arap alfabesini ıslah ederek kullanmaktan yana olanlar ve Latin alfabesine geçme taraftarı olanlar katılmıştır. 1923 yılında Taşkent’te düzenlenen konferansta devlet resmi olarak Latin kaynaklı alfabeye geçiş kararını onaylamıştır. 1926-1927 seneleri arasında ülke genelinde Latin alfabesine geçişi gerçekleştirmek amacıyla toplam 19 eğitim kursu açılmıştır.

1.4.2. XX. yy. Kazakistan’da Latin Alfabesine Geçişin Gerçekleşme Süreci

Kazakistan’da Latin harflerine geçiş üzerine tartışmalar 1923 yılında başlar ve 1927 yılına kadar aktif bir şekilde sürer.⁹⁶ 1925’ten itibaren ülke genelinde Latin alfabesini destekleyen “Yeni Alfabe Kursu” ve “Latinciler Ekibi” gibi çeşitli gruplar ortaya çıkmaya başlar. Kazak topraklarında Latin kaynaklı alfabeye geçiş fikrini ilk ortaya koyanlar Nazir Törekulov ile Muhtar Murzin gibi isimlerdi. Onlar 1924’te düzenlenen Kazak bilim adamları ve aydınlarının katıldığı toplantıda, Latin harflerinin Kazak Türkçesi için daha uygun olacağını savunur ve alfabe etrafında geniş çaplı tartışmalar başlatırlar. Bu doğrultuda Nazir Törekulov Latin alfabesinin taraftarı olarak 1925’te Moskova’da, Rusça olarak kaleme aldığı “*Yeni Alfabe Ne İçin Lazım?*”⁹⁷ adlı kitabını yayımlar. Bu eserinde N. Törekulov, alfabe değiştirme meselesinin

⁹⁵A. g. e., s. 224

⁹⁶A. g. e., s. 225

⁹⁷Kitabın orijinal ismi: Назир Турекулов, **Зачем нужен новый алфавит?** (Nazir Törekulov, **Zaçem Nujen Novıy Alfavit?**)

gündeme gelmesini sağlayan sebepler üzerine durmuş; bu sebeplerden en önemlisi olarak da Arap harflerinin okuma ve yazmada pek rahat olmadığına altını çizmişti.

1924 yılında düzenlenen Kazak bilim adamlarının bir araya geldiği toplantıda alfabe ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkar. Katılımcılar üç gruba ayrılır: Arap kaynaklı alfabeyi kullanmaya devam etmeyi savunanlar, Latin harflerinin Kazak Türkçesi için daha uygun olacağını savunanlar ve direkt Kiril alfabesine geçmeyi önerenler.

Kazak aydını Hanel Dosmuhamedov ise bu toplantıda Latin alfabesine geçmeye karşı olduğunu belirtir. Fakat buna rağmen Latin harflerini kullanabileceğimize dair çözümler sunar. Bu fikrini H. Dosmuhamedov “*Aq Jol*” gazetesinde yayınladığı “*Kazak Dili İçin Latin Harfleri*” başlıklı makalesinde aşağıdaki gibi ortaya koymuştur.

“(…)Günümüzde kendi dilimize özgü Arap harflerini bırakıp Latin kaynaklı alfabe ile yazma fikrine her ne kadar karşı olsak da, bu yenilik rüzgarı ister istemez bize doğru da esmektedir. Kullanmayı düşünmediğimiz halde bile Latin harflerini kendi dilimize uyarlamayı denemeliyiz. Bu yarışmaya ancak kendi dilimizin özelliklerini karşılayabilen bağımsız bir alfabe ile katılmamız mümkündür.”⁹⁸

O, orijinal Latin alfabesindeki 14 harfin (*a, b, d, g, k, l, m, n, o, p, r, s, t, z*) Kazak Türkçesindeki harfler ile aynı olduğunu vurgulayarak onları hiç değiştirmeden kendi dilimize alabileceğimizi söyler. Fakat Latin alfabesinde olmayan diğer harfler için başka yabancı dillerin (Almanca, İngilizce, Polonya dilleri vs.) kullandığı harfleri alabileceğimiz fikrini ortaya koyar. Örneğin, *ш* (*ş*) harfini İngilizcedeki *sh* olarak yazmayı teklif eder. H. Dosmuhamedov, Kazak Türkçesinin Latine dayalı alfabesini oluştururken meydana çıkacak harf sorununu Avrupa dillerinde kullanılan harfleri kullanarak çözebileceğimizi savunmuştur.

⁹⁸ Kuralay Küderinova, *a. g. e.*, s. 224

1928'in Ocak ayında Taşkent şehrinde düzenlenmiş olan Merkezi Komite'nin yeni alfabe hakkındaki II. Konferans'ında Latin esaslı alfabeğe geçme üzerine yapılan çalışmalar doğrultusunda rapor verilir. Konferans sonunda Özbekistan, Tataristan, Başkurdistan Cumhuriyetleri resmi olarak Latinleştirilmiş yeni alfabeğe geçiş yapar. Sıradaki ülkeler ise Kazakistan ve Kırım Cumhuriyetleri olmuştur.⁹⁹ Bu ülkelerde Latin'e geçiş sürecini kolaylaştırmak ve hızlandırmak amacıyla ülke çapında farklı kampanyalar başlatılır. Bu bağlamda Kazakistan'daki Latin harflerini destekleyen bir grup 1928'den itibaren sıkı bir şekilde çalışmaya başlar. Cumhuriyet genelindeki süreli yayın kaynaklarında Latin alfabesini teşvik etme amacıyla Latin harflerinin prestijini, yeni alfabenin vereceklerini ve bu alfabeğe geçiş sürecine dair çeşitli makaleler yayımlanır. Latin harflerinin Kazakistan'daki taraftarları, ülkenin yeni alfabeğe 1931 senesine kadar tamamen geçiş yapacağını planlandığını açıklar.¹⁰⁰ Bu planı gerçekleştirmek hedefiyle ülke çapındaki bütün gazetler ve süreli yayınlar Latin alfabesi ile çıkartılmaya başlar. Yeni alfabe üzerine düzenlenen III. Konferans'ta "*Yeni alfabeğe geçiş 1-2 yıl içerisinde gerçekleştirilsin*" başlığı ile bir kararname imzalanır.

24 Ocak 1929 tarihinde, Kazak Özerk Sovyet Cumhuriyeti'nin Merkez Yürütme Komitesi'nin başkanı Y. Yernazarov'un imzası ile Kazak Merkez Yürütme Komitesi'nin IV. Celsesi'nde Yeni Latin Alfabesi onaylanmıştır.

12 Şubat 1929'da ise Halk Komiserleri Kurulu'nun toplantısı gerçekleşir. Bu toplantıda 1 Nisan 1929 tarihine kadar tüm devlet dairelerinin Latin esaslı yeni alfabeği kullanmaya başlamaları, devlet çapında bütün devlet memurlarının yeni alfabeği 1 Haziran 1929 tarihine kadar öğrenmeleri, yeni alfabeği öğretme amacıyla eğitim kitaplarının çıkartılması ve yeni alfabenin öğretilmesi hususunda çeşitli kursların açılması vb. gibi kararlar alınmıştır.

Latin harfli alfabe etrafındaki uzun ve karışık tartışmaların sonunda 7 Ağustos 1929 tarihinde, "Yeni Kazak Alfabesinin Kullanıma Girmesi" adındaki

⁹⁹A. g. e., s. 225

¹⁰⁰A. g. e., s. 226

kararnameye imza atılır. Bundan tam bir hafta sonra 14 Ağustos 1929'da, Kazak SSR Halk Komiserleri Kurulu'nun yeni alfabeye geçişi kolaylaştırmak için gerçekleştireceği faaliyetlerini içeren bir kararname daha imzalanır. Bu kararnameye göre, devlet genelindeki Kazak okullarının yeni alfabeye geçişi 14 Ağustos 1930 tarihine kadar tamamlanmalıdır. Söz konusu kararnamede yer alan faaliyetlerin gerçekleştirilmesini ve yeni Latin alfabesine geçiş sürecini kontrol etmesi için bir komisyon kurulur.¹⁰¹

1.4.2.1. Latin Harfli Kazak Alfabeti Üzerine Yapılan Tartışmalar

1924'de Ahmet Baytursinov'un alfabeti resmi olarak kabul edilmesine rağmen, bütün Türk Dünyası'nda Latin esaslı yeni alfabe arayış faaliyetleri Kazak Türkçesine de değinmiş; 1926 yılında 26 Şubat – 5 Mart aralığında Bakü'de yapılan Sovyetlerin İlk Türkoloji Kongresinde Kazak Türkçesi için Latin harfli alfabenin hazırlanmasına dair karar verilmiştir. Bu Kongre 600'den fazla Türk milletlerinin aydınları ile bilim adamlarını, K. Yudahin, N. F. Yakovlev, A. N. Samoyloviç, V. V. Bartold, N. İ. Aşmarin, L. V. Şerba gibi Rus bilim adamlarını, A. Baytursinov, Y. Omarov, N. Törekulov, T. Şonanulı, B. Süleymenulı gibi Kazak aydınları ile bilim adamlarını bir araya toplayan; Türk topluluklarının dili ve yazısını yeni seviyeye yükselten çok önemli ve tarihi bir toplantıdır.¹⁰²

Söz konusu kongreste imla ve yazı meseleleri ile ilgili L. V. Şerba, N. F. Yakovlev, L. İ. Jirkov, Ğ. Şaraf, A. Baytursinov, N. Törekulov ve Y. Omarov gibiler kendi raporlarını sunmuştur. Türk topluluklarının yazı istemini, Latin harflerine geçirme fikrini ilk olarak Azerbaycanlıların ortaya koyduğu bellidir. Bunun nedenini N. F. Yakovlev şu şekilde açıklamıştır:

¹⁰¹A. g. e., s. 226-227

¹⁰²A. g. e., s. 228

“Azerbaycan’da şehirde oturan halk tüm halkın %15’dir, bunun içindeki okuryazarlık oranı ise ancak %1 idi. Bu istatistik Tatarlar ile karşılaştırdığımızda %25’e çok daha düşüktür.”¹⁰³

Bunun yanısıra Yakovlev, yazının din ile arasındaki bağı çok güçlü olduğunu söyleyerek dinine sıkı tutlan bir halk başka bir yazıya ihtiyaç duymaz fikrini ifade etmiştir. Onun bu fikri Y. D. Polivanov’un

“(…)Yazı sistemini uzun zamandır hiç reform yapmayan bir halk yazı sistemini değiştirmeye yatkındır, çok çabuk değiştirir, fakat ancak kendi yazısını zaman zaman ıslah edenler yeni yazı istemine olumlu bakar”

düşüncesi ile aynı olduğunu söylemeliyiz.

N. F. Yakovlev, L. İ. Jirkov gibi Rus bilim adamları Arap yazısının eksikleri üzerinde oldukça durmuştu; XX. yüzyılın, getirecek yenilikleri karşılayamayacağını vurgulamışlarsa da, Rus Türkologu L. V. Şerba:

“(…)Alfabe meselesinde her halk kendi dilinin özellikleri ve ihtiyaçlarına göre çözüm getirmeliler”¹⁰⁴

gibi tarafsız cümleler kurmuştu.

Kongre sırasında Latin alfabesinin artıları olarak:

- el yazısı açısından uygun;
- gözle görülmesi/anlaşılması kolay;
- büyük harfin ayrıcalığı;
- teknik özellikleri;

Arap yazısının eksikleri olarak:

- reform edilen Arap alfabesi ile orijinal Arap alfabesi arasındaki fark;

¹⁰³ A. g. e., s. 228

¹⁰⁴ A. g. e., s. 228

- sağdan sola yazılması;
- harflerin anlaşılmaazlığı;
- basındaki sorunlar;
- büyük harfin yokluğu

vs. gibi maddeler üzerinde durulmuştur.¹⁰⁵ Kongre sırasında Arap alfabesi taraftarlarına (özellikle, Ahmet Baytursinov'a) psikolojik baskı uygulanırken (katılımcılar kaba bir şekilde kahkaha atıyorlar, söylenenleri dikkate almıyorlar, kendi aralarında konuşuyorlar ve dinlemiyorlar), sıra Latin alfabesine geldiğinde katılımcılar konuşmacıları alkışlayarak destek veriyorlardı.

A. Baytursinov, o dönemde Kazakların kullandıkları Arap yazısı esaslı "Töte Yazısının" eksikleri hakkında diğer halkların eleştirmesini yanlış bulmuş ve bunun hakkında şöyle demiş: "...her milletin kendi yazı sistemi var; o yazının kendine özgü gelişme yolu ve seviyesi vardır." ¹⁰⁶ O, uzun zamandır Rus yazısını kullanıp bir anda Latin harflerine geçiş yapmayı planlayan halkların bu seçimine şüphelenmiş.

Kongre'de A. Baytursinov gibi Arap asıllı yazıyı destekleyenler arasında Ğ. Şaraf, G. H. Alparov gibi bilim adamları vardı. Onlar Azerbaycan'ın kullanımındaki Latin harfli alfabe hakkında şöyle derler:

*"(...)Onlar yeni alfabelerine Latin alfabesindeki bütün harfleri almadılar; orijinal Latin alfabesinin sadece %47-56 kullanıyorlar, dolayısıyla bu tam bir Latin alfabesi değil; oysa böyle bir yapay alfabenin ömrü kısa olacaktır"*¹⁰⁷

Fakat, oylama neticeleri 101 oy Latin harflerine, 7 oy Arap alfabesine, 9 oy tarafsız bırakılarak, Latin harflerine geçiş onaylanır.

¹⁰⁵ A. g. e., s. 228

¹⁰⁶ A. g. e., s. 229

¹⁰⁷ A. g. e., s. 229

1.4.2.2. 1926 Bakü Türkoloji Kongresi Kararı Kapsamında İncelenen İmla Sorunları

Latin harflerine geçecek olan Türk devletlerinin ortak imla kurallarına da bu Kongrede karar verilir. Bunlar aşağıdaki kurallardan oluşur: ¹⁰⁸

- Alfabeye Rus asıllı Kiril harfleri alınmayacak;
- Aynı seslere harf belirlenmez;
- Diakritik işaretler kullanılmayacak;
- İkişer harf alınmayacak;
- Uzun ünsüzler işaretlenmez;
- İnce ünlüler işaretlenmez;
- Mofoloji prensibine uyarak kelimelerin edebi dildeki nüshası alınacak;
- Doğru seslendirme kurallarını oluşturmak;
- Yabancı kelimeler dillere fonetik açıdan, yani duyulduğu gibi girecek;
- Yabancı asıllı kelimeler orijinal dilin seslenmesine göre alınacak; (Örneğin, *Волкан* [*volkan*] değil *Вулкан* [*vulkan*])
- Yabancı asıllı kelimeler için ayrı harfler kullanılmayacak, farklı bir şekilde seslendirilmeyecek; (Örn., Rusçada **ғ, һ, ө, қ** olmadığı için *Heine* – *Гейне* [*Geine*], *Hugo* – *Гюго* [*Gugo*])
- Uluslararası kullanımdaki kelimelerin son hecesindeki ünlüler alınmayacak; (Örn., *вакансия* [*vakansiya*] – *ваканс* [*vakans*], *пианино* [*pianino*] – *пианин* [*pianin*], *фортепиано* [*fortepiano*] – *фортепиан* [*fortepian*])
- Yabancı kelimelerde **o** harfi yazıyorsa, [**o**] sesi olarak seslendirilir;

¹⁰⁸A. g. e., s. 229

1.4.3. İlk Latin-Kazak Alfabe Projeleri ve Latin Kaynaklı Yeni Alfabe Kabülü

Böylece, Kongre sonrasında 1927-1928 yılları aralığında “*Eñbekşi Qazaq*”, “*Leninşil Qazaq*”, “*Tilşi*” gibi gazetelerde birbirinden farklı Latin harfli yeni alfabeler ile bu konuda farklı görüşlü makaleler yayınlanmaya başlar. İlk alfabe 17 Eylül 1927’de “*Tilşi*” gazetesinde yayınlanır;¹⁰⁹ bu alfabe 24 harf ve apostrof ‘ işaretinden oluşmaktaydı: **a, b, c, d, e, h, g, j, i, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, y, z** ve ‘ oldu. . Buradaki **h** – <f>, **y** – <и> – <i> fonemleri işaretlemekteydi. Bir sonraki alfabe projesi 30 Kasım 1928 tarihinde “*Leninşil*” gazetesinde yayınlanır. Bu alfabaya göre, bazı harfler bu şekili **q** – <f>, **ь** – <ы>, <i> kazanmıştı. **Z** – harfi çizgisiz yazılır ve ‘ işareti ^ işaretine değiştirilir.

24 Nisan 1927 tarihinde Moskova’da Kazakistanlı üniversite öğrencilerinin katıldığı Kurultay düzenlenir; bu Kurultayda Nazir Törekulov bir konuşma yapar; bu konuşmada “yazıyı değiştirmek için daha çok erken, bu işin bir acelesi yok” demesine rağmen daha sonra kendi inisiyatifiyle alfabe projesi yapma kararı alır. Rus Türkolog bilim adamı Y. D. Polivanov bir çalışmasında N. Törekulov’un bu alfabesine “*Aslat’a*” adını vermiştir.¹¹⁰

N. Törekulov’un ortaya koyduğu alfabe 28 harf ve 1 apostrof ‘ işaretini içermekteydi: **a** – <a>, **e** – <y>, **i** – <ы>, <i>, **o** – <o>, <ө>, **u** – <ү>, <ү>, **p** – <f>, **b** – <б>, **m** – <м>, **f** – <ф>, **w** – <y>, **t** – <т>, **r** – <p>, **d** – <д>, **s** – <с>, **z** – <з>, **c** – <ш>, **j** – <ж>, **n** – <н>, **l** – <л>, **r** – <p>, **y** – <й>, **k** – <к>, **g** – <г>, **q** – <к>, **x** – <x>, **h** – <h>, **η** – <н>, **ə** – <ə> ve ‘.

Görüldüğü üzere bu alfabede <ф>, <x>, <h>, <к>, <к>, <г>, <f> seslerine özel harf verilmiştir. Kazak Türkçesine ait <ə> ünlü sesi Latin alfabesinde olmayan işaret ile belirlenmektedir; yani N. Törekulov kendi alfabesine 1926’daki Kongreste imzalanan kararnamenin imla kurallarına uymayan üç harf eklemiştir: **ə, p, η**.

¹⁰⁹A. g. e., s. 230

¹¹⁰A. .g. e., s. 230.

N. Törekulov'tan sonra Kazak Türkçesi için Latin alfabesini almaya karşı olmasına rağmen kendi alfabesini sunan Halel Dosmuhamedov olmuştur.¹¹¹

H. Dosmuhamedov'un alfabesinde 14 harf orijinal Latin alfabesinden alınır ve apostrof (') değiştirilirmişti: **a, b, d, e, g, i, j, k, l, m, n, o, o, p, r, s, sh** – <u>, **t, u, y, z, k', h, ch** – <u>, **tsh** – <v>, **f, k, g', n'**. Görüldüğü üzere, alfabede <φ>, <u>, <v>, <u> gibi Rusçadaki seslere harf verilmiş, fakat Kazak Türkçesine özgü <h>, <f>, <κ> fonemler **k', g', n'** olarak işaretlenmiştir. Alfabedeki apostrof ' işaretinin ilk hizmeti harfin inceliğini göstermek: Örn.: 'k'er – gör, bunun yanısıra diğer hizmeti de (Örneğin: **n'** – <h>) vardır. Bu alfabe de Kongres sırasında imla üzerine verilen kararlara aykırı bir alfabe olmuştur.

Söz konusu dönemde, Latin alfabesine geçiş fikri Orta Asya devletleri içinde en çok Tatar ve Kazak halkları aydınları ve kitle halk tarafından pek hoş karşılanmamıştı. Bundan dolayı bu ülkelerde Latin kaynaklı alfabeğe geçiş süreci çok yavaş gerçekleşiyordu.¹¹² Bu bağlamda, 18-23 Aralık 1928 tarihlerinde Kazan şehrinde, Sovyetlerin Merkezi Komitesi tarafından Yeni Türk Alfabesine geçiş konulu Kongrenin III. Oturumu gerçekleşir. Bu organizasyona Kazakistan'ın S. Asfendiyarov, O. Jandosov, T. Şonanulı, N. Nurmakov, T. Rıskulov gibi önde gelen bilim adamları katılır. Burada bilim adamları tekrar gündeme gelen Latin alfabesi meselesini tartışırlar.

Kazak topraklarında Kazak aydınları ile bilim adamları ve halk arasında uzun süre tartışma yaratan alfabe meselesi 1929 yılında bir sonuca ulaşır. Ocak 1929'da Kazak yazısının Arap kökenli harflerden Latin kaynaklı yeni alfabeğe geçirileceğine dair "Yeni Alfabe Hakkında Karar" imzanır.¹¹³

¹¹¹A. .g. e., s. 230.

¹¹²A. .g. e., s. 231

¹¹³A. .g. e., s. 231

Tablo 1.2. 24 Ocak 1929’da Kabul Edilen Latin Harfli Kazak Alfabeti

№	Harf	Fonem	№	Harf	Fonem
1	a	[a]	16	в	[б]
2	ь	[ы]	17	d	[д]
3	o	[o]	18	g	[г]
4	u	[y]	19	q	[f]
5	e	[e]	20	z	[з]
6	ə	[ə]	21	č	[ж]
7	i	[i]	22	h	[h]
8	ə	[ə]	23	m	[м]
9	y	[y]	24	n	[н]
10	p	[п]	25	η	[н]
11	t	[т]	26	v	[у]
12	k	[к]	27	l	[л]
13	q	[к]	28	r	[р]
14	s	[с]	29	j	[й]
15	c	[ш]			

Kaynak: Kuralay Küderinova, a. g. e., s. 231

Yeni alfabe tam olarak 29 harften oluşmaktaydı; Kazak Türkçesine has 9 ünlü ve 20 ünsüz harfleri içerdi. Kazak Türkçesindeki <к>, <к>, <г>, <ф> fonemler için ayrı işaret belirlenmişti; ь – <ы> harfi Rus alfabesinden eklenmişti ve q – <ф>, η – <н>, č – <ж> harfler mevcuttu.

Fakat ülkedeki alfabe meselesi sadece bir alfabe kabulü ile bitmiyordu. Yeni alfabe kabulünden sonra dilbilimcilerin önünde bir dilin sağlam kullanılmasını ve geleceğinin parlak olmasını sağlayan çok önemli imla, terim ve sözlük gibi sorunlar olup çözüm beklemekteydi. Zira 1929’da yeni eğitim-öğretim yılının, devlet genelindeki bütün okullarda yeni alfabe ve imla temelinde gerçekleşmesi gerekiyordu. Bu bağlamda “*Еңбекші Qazaq*” gazetesinde Kazak

dilbilimcilerinin imla sorulanları ile ilgili makaleleri yayımlanmaya başlamıştı.¹¹⁴ Örneğin, A. Baytursınov “*İmla Hakkında*” (27 Mart 1929); M. Dulatov, “*Qazaqstan ve Qazağıstan Üzerine*”, “*İmla Değışimi Hakkında*” (27 Mart 1929); “*İmla Üzerine Görüşler*” makalesi (S. Mukanov, A. Äbdilda, Y. Manabayulı vs. görüşleri) (28 Mart 1929); I. Qaymenulı, “*İmlayı Düzletme Üzerine*” (10,19 Mart 1929); S: Mamiulı, “*İmla ve Ders Adlandırılmaları Üzerine*” (19 Mart 1929); Ä. Marğıulan “*Yazı Meselesi*” (16-17 Ağustos 1929); J. Aymavitulı, “*Alfabe İmlasına Açıklama*” (18 Şubat 1929), “*Uv, V, İv, Yv*” (9 Mart 1929), “*İmla Değıştirme Projesi*”, “*Yine İmla Üzerine*” gibi vb. makaleler yayımlanmıştır.

2-4 Haziran 1929 tarihlerinde Kazak Türkçesinde yeni İmla Kılavuzu ve İmla Kurallarını tartışmak üzere bilim adamları Kızılorda şehrinde Yazım Kuralları üzerine düzenlenen bilimsel konferansta bir araya gelirler.¹¹⁵ Bu konferansa Y. Omarov, K. Yudahin, T. Şonanulı, K. Kemeñgerulı, Y. D. Polivanov, Q. Jubanov, A. Älibayev, Ä. Baydildin, İ. Toqtıbayev vs. katılmıştır. Söz konusu Konferansta netice itibariyle imla ile ilgili bazı kararlar alınmıştır. Fakat bazı dilbilimciler Kazak Türkçesinin imla meselesi üzerine düzeltmeler eklemeye devam etmiştir. Bu Konferanstan sonra 1933 yılında yeniden Qudaybergen Jubanov 24 harf ve 1 apostrof ‘ işaretinden oluşan alfabeği, Särsen Amanjolov ise 32 harften oluşan alfabeği sunmuşlardı.¹¹⁶

Ülkede alfabe değıştirilmesi ile Latin harfli gazeteler, Kazak Türkçesi Gramer kitapları, sözlükler ve farklı konularda Kazak Türkçesinde kitaplar aktif bir şekilde çıkartılmaya başladı; yabancı kaynaklardan hem siyasal-ideolojik hem klasik kitaplar Kazak Türkçesine çevirilip yayımlanmaya başlıyordu; Kazak edebiyatındaki bir sürü önemli eserler yeni alfabe ile basıldıktan sonra okuyucularla bulmuştu. Örneğin, 1933 yılında Muhtar Äuezov’un editörlüğü ile Kazak dahisi Abay’ın eserleri toplanıp kitap olarak çıkartılır; 1934’te Ispandiyar Köbeyev’in yazdığı İlk Kazak romanı “*Qalıñ Mal*” yayınlandı;

¹¹⁴A. .g. e., s. 236-237

¹¹⁵A. .g. e., s. 237

¹¹⁶A. .g. e., s. 238-240

1933'te Kahramanlar Destanı; 1938'de "Qozı Körpeş – Bayan Sulu" Destanı; 1938'de "Leyla – Mecnun" Destanı vs.

Sorokina'ya göre¹¹⁷, 1 Ocak 1931 tarihli istatistik verilerinde, okuma-yazma bilmeyen Kazakların sayısı 1930'da %95 oranında olan bu sayı bir sene sonra %65'e kadar , Özbeklerin sayısı %63'e kadar, Uygurların sayısı %65'e kadar ve diğer milletlerin %60'a kadar düşmüştür. 1926-1929 yıllarında Kazakistan'daki okuma – yazma bilenlerin sayısı ise 9-49 yaşındaki toplam %14,5'ten %75,8'e kadar artmıştır.

1929-1940 yılları aralığında gerçekleştirilen Latinleştirme sürecine baktığımızda, söz konusu yeniliğin Kazak Türkçesinin gelişmesi ve halkın okuryazarlık oranının yükselmesi açısından çok önemli ve tarihi bir dönem olduğunu görmekteyiz. Örneğin, devlet memurlarına zorunlu Kazak Türkçesi öğretiliyordu; Büro işlerinde yazılar Kazak Türkçesinde Rusça gibi aynı derecede yazılıyordu; Latin harfli yeni Kazak Türkçesi alfabesi yazı makinelerine uygulanmaya başlanmıştır; Kazak edebiyatında büyük önem taşıyan eserler ve Kazak dilbiliminde önemli birçok kitap, Latin alfabesi ile çıkartılmaya başlar ve bunun sayesinde ülke çapında kütüphanecilik hızla gelişmeye başlar.

1.5. Kazak Türkçesinin Kiril Alfabetiyle Yazıldığı Dönem

1.5.1. Kazak Türkçesi İçin Hazırlanan İlk Kiril Harfli

Alfabeler

XIX. asrın sonlarında Rusya Hükümeti tarafından Arap yazısının Kazak Türkçesi için uygun olmadığı tezi ortaya konulur ve misyonerlik projeleri altında Kazak Türkçesinin Rus alfabesine geçiş çalışmaları başlatılır. Kutalmış'a göre¹¹⁸, İlminskiy bir misyoner olarak Kazakların arasında yaşamış, bu lehçeyi çok iyi öğrenmiş ve bunun neticesinde 1861 yılında misyoner N. İlminskiy Kazak Türkçesinin Kiril harfleriyle lehçe hususiyetini koruyarak hazırladığı ilk alfabeyi

¹¹⁷Sofia Sorokina, **a. g. t.**, s. 25

¹¹⁸Mehmet Kutalmış, **a. g. m.**, s. 6

ortaya koyar. Bu nedenle Kazak linguist ve bilim adamları tarafından Kazak Türkçesini dil bilimi açısından ilk araştıran ve Kazak Türkçesi üzerine ilk bilimsel eserler ortaya koyan misyoner İlminskiy'in olduğu kabul edilir. Küderinova'ya göre¹¹⁹, N. İ. İlminskiy hazırladığı alfabede Kazak Türkçesine has harfleri şu şekilde belirlemiştir:

Tablo 1.3. N. İ. İlminskiy'nin Oluşturduğu Kazak-Kiril Alfabesindeki Kazak Türkçesine Ait Seslerin Kiril Harfli Karşılığı

Kiril Harfi	Fonem	Kiril Harfi	Fonem
ә	[ä]	Ы	[ɪ]
ө	[ö]	Ң	[ŋ]
Ү	[ü]	Қ	[q]
і	[i]	Ғ	[ğ]

Kaynak: Kuralay Küderinova, a. g. e., s. 183

Rus alfabesindeki diğer harfleri Kazak Türkçesine uymadığı için onları alfabeye katmıyor. Bu harfler şunlardır:

Tablo 1.4. N.İlminskiy Alfabesinde Olmayan Rus Harfleri

Kiril Harfleri	е	в	и	ф	ц	х	ч	щ	ъ	ь	э	ю	я
Translit erasyon	ye	v	i	f	ts	h	ç	şç	kalınlık işareti	incelik işareti	e	yu	ya

Kaynak: Kuralay Küderinova, a. g. e., s. 185

N. İlminskiy'in yaptığı bu alfabe Rus bilim adamı V.V. Grigoreyev tarafından eleştirilmiştir. V. V. Grigoryev'e göre, yeni alfabe kabul edilecek

¹¹⁹Kuralay Küderinova, a. g. e., s. 179

alfabeyi hiçbir şekilde değiştirmeden geçirilmesi gerektiğini dile getirmiştir; ve kendini şu cümlelerle

“Zira Kazakların kullanımındaki Arap esaslı alfabede Kazak Türkçesine uygun olmayan harfler de mevcut; o zaman neden Rus alfabesinden gereksiz harfleri kaldırmalıyız, bu Rus alfabesine edilen bir hakarettir”¹²⁰

ifade etmiştir. Birkaç yıl daha süren çalışmaların ve düzeltmelerin ardından, Kazak Türkçesi için uyarlanan Kiril alfabesi, Rus alfabesindeki Kazak Türkçesi için gereksiz olan harfleri de içermesi gerektiği kararına varılmıştı. Zira böyle bir alfabe dildeki Rusça kelimelerin orijinal halinin yazılmasını sağlayacaktı.

1929’a kadar Baytursinov’un yaptığı Arap harfli alfabe ile birlikte bu dönemde İlminskiy’nin yaptığı alfabelerin yanı sıra Kazak aydını İbray Altınсарin de Kiril alfabesini Kazak Türkçesine göre uyarlamış, terimler üzerine çalışmış ve Kazak dilbiliminde yer alan önemli eserler ortaya koymuştur.

1.5.2. 1940’tan Günümüze Kadar Kazak-Kiril Alfabeti

XX. yüzyılın 40’lı yıllarında gerçekleştirilen Kazakistan’ın Kiril Alfabetine geçiş süreci, Latin Alfabetine geçiş süreci gibi ittiffaksız büyük toplantı ve konferanslar düzenlenmeden, bilimsel tartışma olmadan ve fazla hazırlıksız bir Şekilde gerçekleşti.¹²¹ Bu gelişme ile Sovyet Hükümeti’nin “Bl ve Yönet” politikaları kapsamında aynı dilin lehçelerini konuşan Türk halkının kullandığı yazı sistemlerinin yapay olarak birbirinden farklılaştırılması amaçlanmıştı. Zira dil bir milletin kültür ve medeniyet alanında tekamülünü gösteren en büyük ölçüdür.

G. Mamırbekova yeni alfabe değişiminin gündeme gelmesini şu Şekilde yazamktadır:

¹²⁰ A. g. e., s. 179

¹²¹Rabięa Sızdık, a. g. e., s. 88

“Kazak Türkçesinin Latin harflerinden Kiril Alfabesine geçişi Alaş Orda entelektüelleri ve Kazak aydınlarını kitleler halinde öldürdükten sonra¹²² 1937 yılında tekrar gündeme gelir.”¹²³

Yani, Rus Hükümeti, o dönemde geçişi planlanan yeni alfabeye karşı çıkacak Kazak halkının evrensel bakış açısına sahip, toplumun geleceğini düşünen ve onun kültürel, sosyal, fikri gelişimi yolunda çok çaba sarfeden, dönemin hakim iktidarı ile ideolojisini eleştiren fikri hür insanlarını “yok ettikten sonra” Rus asıllı alfabeye geçişi “halkın kendi isteği ile” bahanesiyle çok kısa zamanda gerçekleştirmeyi başarmıştır. Bu doğrultuda 13 Kasım 1940 tarihinde “*Latinleştirilmiş Kazak Alfabesinin Rus Yazısı Temelindeki Yeni Alfabeye Geçişi*” hakkındaki Yasa imzalanır. Söz konusu Yasa’da

“Kazak halkının bulunduğu talep kapsamında Kiril asıllı Rus Alfabesine geçiş gerçekleştirilsin” cümlesi ile yeni alfabeye “hiç bir zorlama olmadan”, “anlaşarak”

gerçekleştirildiği vurgulanarak beyan edilmiştir.

*Kazak SSR Yüksek
Kurulu’nun V.
Celsesi
Kararnamesinden*

*Kazak Yazısının Latin Harfli Alfabeti Yerine
Kiril Harfli Alfabesine Geçişi Hakkında*

KARARNAME

Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ndeki çalışanların Latin harfleri yerine Kiril harflerini kullanma isteğini uygulayarak SSCB

¹²² Bu konuda daha detaylı bilgi için **bkz.** Güljanat Ercilasun, “Stalin Döneminde Kazak Aydınların Tasfiyesi”, **Stalin ve Türk Dünyası**, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Liaisan Şahin, Kaknüs Yay. İstanbul, 2007 s. 127-136.

¹²³ Gülfar Mamırbekova, “Baytursınulı Yazısı Olarak Adlandırılan Baytursınulı Alfabetinin 100. Yıl Dönümüne”, (Çevirimiçi) <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=10394> Erişim tarihi: 16.10.2018

halklarının bozulmaz dostluğunu pekiştirme, Kazak edebi dili ve kültürünü geliştirme amacıyla araç olan yeni alfabenin büyük politik ve kültür önemini göz önüne alıp Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Konseyi 5. Oturumunda aşağıdakilere

KARAR VERİLMİŞTİR:

- 1. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kolhozcularının, çalışanlarının ve aydınlarının büyük yığınlarının Kazak Türkçesi için Kiril harflerini kullanma arzusu yerine getirilmektedir.*
- 2. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Kurulu'nun Rusçadaki gibi aynı görevlere sahip olan 32 harfi ve özel Kazak Türkçesindeki sesleri gösteren 9 harfi eklenerek toplam 41 harfi içeren Kazak Türkçesinin yeni alfabe projesi kabul edilmektedir.*
- 3. Yeni alfabeyi kullanmaya başlama tarihi aşağıdaki gibi belirtilmektedir:*
 - A) Devlet ve toplum örgütleri Şubat 1941 tarihinden itibaren;*
 - B) Gazeteler ve dergiler (kısmen) Şubat 1941 tarihinden itibaren;*
 - C) İlkokullar (1-4 sınıflar) 1 Eylül 1941 tarihinden itibaren;*
 - D) Yarı ve tam eğitim veren ortaokullar ve diğer eğitim kurumları 1 Eylül 1942 tarihinden itibaren;*
 - E) Okuma-yazma öğreten okullar için Mart 1941 tarihinden itibaren.*
- 4. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Kurulu'nda yeni alfabenin alıştırılması ve kolaylaştırılması faaliyetleri gerçekleştirilmesini sağlayan hükümet komisyonu kurulacaktır.*

Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'nin Prezidyumunun Başkanı

A. Kazakpayev (İmza)

Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'nin Prezidyumunun Sekreteri

Süyündikov'a göre¹²⁵, 1929 yılından itibaren kullanıma giren Latin esaslı Kazak yazı sistemi, Kazak Türkçesi yeni yazı sisteminin özümsemesi için çok vakit geçmeden 1940 yılında, Kiril asıllı Rus alfabesine alelacele geçirilmişti. Burada dikkat çeken noktalardan ilki; Kazak aydınların ve Alaş Orda tarafını tutan milliyetçilerin sürgüne mahkûm edilmesi, ikincisi; 1930-1937 seneler aralığında Kazakistan ve diğer Sovyet ülkelerinde yapılan soykırım ve Sovyetlerin yapay kıtlık politikası¹²⁶, üçüncüsü ise; 1939 yılında başlayan II: Dünya Savaşı olmuştur.

Keleşbayev'e göre, Sovyet Rus yönetiminin düşüncesi, Arap Alfabeti terk edilerek bütün Türk halkını, İslam temelli kültüründen ve birbirleri ile olan güçlü bağlarından koparmak ve elverişli bir zamanda onları da Kiril Alfabetine geçirmektir. Bu şekilde, Türkistan'da Ruslaştırma siyasetini tam anlamıyla yerine getirmeyi planlanıyordu.

Küderinova'ya göre¹²⁷, 1940 senesinde Kazak yazı sisteminin Latin harflerinden Rusların kullandıkları Kiril asıllı Alfabeye geçmesini sağlayan sebepler şunlardır:

- 1) Türk topluluklarını ruhani yönden birbirinden uzaklaştırmak, onları kendilerine ait kültüründen kopararak Ruslaştırma siyasetini hızlandırmak;
- 2) Kazakların tarih boyunca kullandıkları Arap ve Latin Alfabetini oluşturan bilim adamlarının (T. Şonanulı, O. Jandosov, N. Törekulov,

¹²⁴Sofiia Sorokina, **a. g. t.**, s. 84

¹²⁵Suinbay Suyundikov, "Kazakistan'da Kiril Alfabetinden Laztin Alfabetine Geçişin Tabii Tutulduğunu Mütalaa ve Değerlendirmeler", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 68 (9), Nisan 2018, s.17

¹²⁶Bu konuda daha detaylı bilgi için **bkz.** Abdulvahap Kara, "Stalin Döneminde Kazakistan'da Kolektifleştirme ve Açlık", **Stalin ve Türk Dünyası**, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Liaisan Şahin, Kaknüs Yay. İstanbul, 2007 s. 183-192, Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, "20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan'da Yaşanan Açlık Felaketleri", **İğdır Üni. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi**, S. 15, Temmuz 2018, s. 189-207.

¹²⁷Kuralay Küderinova, **a. g. e.**, s. 272

- Q. Jubanov, O. Kemengerov vs.) Hükümet tarafından “Halk düşmanı” olarak tanınması;
- 3) Bir devlet (SSCB) ve bir başkent (Moskova) ideolojisi kapsamında farklı milletler için aynı yazı sistemini uygulama; bu şekilde halkın düşüncesini ve hayat tarzını Ruslara yakınlaştırmak;
 - 4) Dildeki çoğu terimlerin Rusça asıllı olması;
 - 5) Yazı dilinin imla sorunlarındaki karışıklık;

1926’da düzenlenen Sovyet Birliği Türkolog Bilim adamları Konferansının I. oturumunda, 1929 yılındaki imla üzerine düzenlenen konferans esnasında K. Yudahin, F. Yakovlev, N. Jirkov, V. Şerba gibi Rus bilim adamları, her halk alfabe ve imla sorunlarına kendi dillerine uygun çözüm getirmesi gerekir diyerek tarafsız olduklarını göstermelerine rağmen, dildeki terimler meselesini fonetik çerçeveyi bozmadan orijinal Rusça asıllı kelimeleri kullanmanın avantajlarını vurgular ve bu bağlamda Rus yazısının Latin yazısından hiç de eksik olmadığını savunur. Bunun sonucunda alfabe ve imla etrafında ortaya çıkan tartışmalarda, bazı Kazak aydınları Latin harfleri ile terim karışıklığı yaşamaktansa direk Rus asıllı Kiril Alfabesine geçişin daha mantıklı olacağını savunmuştur. Yani Rus bilim adamları bu şekilde Kazak aydınlarında (Örneğin, Sarsen Amanjolov gibi dilbilimciler vs.) Rus Alfabesinin Kazak Türkçesi için daha avantajlı olabileceği fikrini ortaya koyarak yavaştan Rus yazı sistemine geçiş sürecinin adımlarını atmaya başlamıştır.

Bu şekilde devam eden tartışmaların sonucunda Kazak Türkçesinin fonetik özelliklerini karşılayan Rus yazısı temelinde Kiril Alfabesi oluşturulmaya başlanır. Bu hususta ilk Kiril asıllı alfabe projesi 10 Ağustos 1939 tarihinde kabul edilir. Bu ilk alfabe şu şekildeki tam 40 harften oluşur: **а, ә, б, в, г, д, е, ж, з, и, й, і, к, л, м, н, ң, о, Ө, п, р, с, т, у, , ұ, ү, ф, х, қ, ғ, ц, ч, ш, щ, ь, ы, ь, э, ю, я**. Yeni alfabedeki bu harflerin 32’si Rus Alfabesinden, 8’i diakritiklerden oluşmuştur. 8 diakritik harf Kazak Türkçesine has sesleri işaret etmek için uyarlanmıştı: **ә, і, ң, Ө, ұ, ү, қ, ғ**.

Kazak Türkçesine uygun Kiril kökenli alfabe projesi çalışmalarında S. Amanjolov, Ş.Sarıbayev, A. İskakov, M. Balaqayev gibi dilbilimciler aktif rol alır ve yeni alfabe özellikleri etrafında tartışmalar başlatır.¹²⁸ Bu bağlamda yaklaşık bir sene sonra 27 Ağustos 1940 tarihinde Kiril Alfabesine geçiş ve imla meselesinin tartışıldığı bir konferans düzenlenir; Bu konferans kapsamında Kazak Dilbilim Enstitüsü müdürü S. Amanjolov'un hazırladığı 41 harften oluşan Kiril kaynaklı alfabe sunulur. Bu alfabaya Latin Alfabesinden alınan “h” harfi eklenmiş olup Kazak Türkçesi için oluşturulmuş Kiril kaynaklı alfabe toplam 41 harf içermektedir. Yaklaşık bir yıl daha süren tartışmalar ve çalışmaların ardından 11 Aralık 1940'da Sarsen Amanjolov'un sunduğu yeni alfabe onaylanır. Söz konusu yeni alfabaya göre, alfabe sıralanmasında ilk önce Rus harfleri yer alır ve harflerin okunuşu Rus harflerinin okunuş kanunlarına göre transkripsiyon işaretleri kazanmış olur.

10 Kasım 1940 tarihinde ise Kazak SSR Yüksek Kurulu'nun V. Oturumunda “Kazak Yazısının Latinleştirilmiş Alfabeden Kiril asıllı Rus Alfabesine Geçiş Kanunu” onaylanıyor. Söz konusu karar 13 Kasım 1940 tarihinde “Sotsialistik Kazakistan” ve “Kazahstanskaya Pravda” gazetelerinde yayınlanarak halka duyurulur. Bu kanuna göre, dilde rastlanan bütün Rus kelimeler Rus imla kurallarına göre yazılmalıydı.

Onaylanan yeni alfabe temelinde 1941'de S. Amanjolov, S. Baişev, Ğ. Buzurbayev, S. Keşesbayev, N. Savranbayev gibi dilbilimcilerin inisiyatif ve öncülüğüyle ilk imla sözlüğü yayınlanır. Kazak Türkçesinin Kiril asıllı yeni alfabenin kullanıma girmesi II. Dünya Savaşı ile denk gelmesi nedeniyle toplumda alfabe sorunları arka plana geçmiştir.

1957 yılında yapılan dil reformu kapsamında alfabaya “ë” harfi eklenerek 42 harfli alfabe günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir. Fakat Kiril Alfabesi ile yazım kuralları üzerine tartışmalar uzun süre daha devam

¹²⁸A. g. e., s. 273

etmiştir. Bu hususta imla konusunda değişiklikler 1957, 1983 ve 2005 yıllarında tekrardan yapılmıştır.¹²⁹

Pek çok Türk milletleri gibi Kazak halkı da yaklaşık 150 yıllık bir dönem içinde alfabe konusunda pek çok değişiklik yaşamıştır. Takdir edilmelidir ki, alfabe değişiklikleri Türk halkı için kültürel, tarihi, ekonomik ve diğer yönlerden çok büyük kayıp olmuştur. Nitekim tarihimizdeki bütün bu alfabe değişiklikleri politik amaçlardan dolayı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alfabe politikası Sovyetler Birliği'nin hedeflediği geleceğe yönelik siyasi bir atılım anlamı taşımaktaydı.

Tablo 1.5. 1940'tan Günümüze Kadar Kullanımdaki Kazak Türkçesi'nin Kiril Harfli Alfabeti

№	Kazak Kiril Alfabeti	Transliterasyonu	№	Kazak Kiril Alfabeti	Transliterasyonu	№	Kazak Kiril Alfabeti	Transliterasyonu
1	А а	A a	16	Л л	L l	31	Һ һ	Kalın H h'
2	Ә ә	Ä ä	17	М м	M m	32	Ц ц	Ts / ts
3	Б б	B b	18	Н н	N n	33	Ч ч	Ç ç
4	В в	V v	19	Ғ ғ	'Nazal' D d ɳ	34	Ш ш	Ş ş
5	Г г	G g	20	О о	O o	35	Щ щ	Şç / şç
6	Ғ ғ	Ğ ğ	21	Ө ө	Ö ö	36	Ъ ъ	'Kalınlık işareti'
7	Д д	D d	22	П п	P p	37	Ы ы	I ı
8	Е е	E e	23	Р р	R r	38	Ь ь	'İncelik işareti'
9	Ё ё	Yo / yo	24	С с	S s	39	І і	İ i

¹²⁹ A.g.e., s. 276-277

10	Ж ж	С с (J j)	25	Т т	T t	40	Э э	Е е
11	З з	Z z	26	У у	-uv/-üv/-v	41	Ю ю	Yu / yu
12	И и	-iy/ -iy/ -i	27	Ў ў	U u	42	Я я	Ya / ya
13	Й й	Y y	28	У у	Ü ü			
14	К к	K k	29	Ф ф	F f			
15	Қ қ	Q q	30	Х х	H h			

Kaynak: Kuralay Küderinova, a. g. e., s. 189 Erişim tarihi: 10.11.2018

1.6. Bağımsız Türk Devletlerinde Latin Alfabeti

1.6.1. Türk Devletlerin Latin Alfabetine Geçiş Tecrübeleri

- Türkiye

Türkiye'nin Latin alfabetine geçmesini gerektiren en önemli sebeplerden iki tanesi, Batı dünyasına açılmak ve Arap alfabetinin Türk dilinin yapısına uygun olmaması ile onun dilsel ihtiyaçlarını karşılamaması idi. Türkiye, başta bu iki sebep olmak üzere Türkiye'nin kurucusu, Türk önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde Latin alfabetine geçiş yapmıştır. 23 Mayıs 1928 tarihinde Türk Hükümeti tarafından ülkede kullanılacak Latin kaynaklı standart alfabe projesini, imla kurallarını ve Latin alfabeti etrafındaki tartışmaları değerlendirecek 9 kişiden oluşan "Dil Komisyonu" kurulur. 1 Kasım 1928 tarihinde ise Atatürk "Yeni Türk Alfabeti Kabulü ve Geçışı" hakkındaki Yasayı imzalar. Bu Yasa kapsamında Arap esaslı alfabe kaldırılıp, onun yerine bütün devlet genelinde Latin kaynaklı yeni alfabe kullanımına geçiş gerçekleştirildi. Alfabe meselesi Türk toplumunda aktif tartışmalara neden olmuştur. Muhafazakar ve dini muhalifler Arap alfabetini kaldırma fikirlerine karşı çıktılar. Latin alfabetinin kabul edilmesinin Türkiye'nin büyük İslam dünyasından ayrılmasına yol açacağını ve geleneksel değerlerin "yabancılar" (Avrupalılar dahil) tarafından değiştirileceğini savundu. Fakat Türkiye'nin Latin alfabetine geçiş tecrübesi diğer Türk devletleri içinde en başarılı örnektir. Latin

esaslı yeni Türk alfabesi, Türkiye’yi Batı dünyasına açmış ve Türkçenin zenginliğini ortaya koyarak Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilmesinin kolaylaşmasını sağlamıştır.

- Azerbaycan

Türkçe için Arap alfabesinin yetersiz olduğunu ve bu hususta Latin esaslı alfabeğe geçiş yapması gerektiği hakkındaki tezi ilk defa XIX. asrın başlarında Azerbaycan ortaya atmıştır. Türkiye’nin Latin alfabesine geçiş yapmasını etkileyen kardeş ülke de Azerbaycan olduğu tarihten bellidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandıktan sonra 1992 yılında Latin kaynaklı alfabeğe geçme kararı almıştır. Bu süreç aşamalı şekilde gerçekleşerek 2001 yılında tamamlanmıştır. Azerbaycan, Ankara’daki Türk devletlerinin belirlediği 34 harfli ortak alfabeğe uyan tek Türk devletidir. Azerbaycan Türkçesinin alfabesi 3 harf farklılığı ile Türkiye alfabesine en çok benzeyen alfabedir.

- Özbekistan

SSCB’nin çöküşünden sonra, 2 Eylül 1993 tarihinde Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov “Özbek Alfabesinin Latin Alfabesine Geçirilmesi” hakkındaki Yasa imzalar.

Başlangıçta, bu sürecin 1 Eylül 2000 yılına kadar tamamlanması planlanmıştı. Bu tarih ilk başta önce 2005’e daha sonra ise 2010 yılına kadar ertelenmiştir. Lakin Özbekistan’ın Latin alfabesine geçişi 2015 yılına kadar tamamlanmamış ve bahsi geçen konu etrafındaki tartışmalar hala devam etmiştir. Latince’ye devlet çapında ancak eğitim sektörü ile kısmen ofis işleri geçmiştir. Ancak bütün gazete ve dergiler ise okuyucularını kaybetmemek için Kiril alfabesiyle çıkmaya devam etmektedir. Ülkedeki basının ancak yaklaşık % 70’i Latin alfabesi ile çıkmaktadır. Ülke genelinde reklamcılık sahasında,

televizyonda ve İnternette ikisi Kiril ve Latin alfabe olmak üzere birlikte kullanılmaya devam etmektedir.¹³⁰

- Türkmenistan

1995'te SSCB'nin dağılmasından sonra Türkmenistan'da da Latin alfabesine geçiş meselesi gündeme geldi. Söz konusu yeni Türkmen Latin alfabesi, 1930'ların Yanalif'inden (yeni Türki alfabesi) ok farklıydı. 1990'larda bağımsızlığını elde ettikten sonraki Türkmenistan Cumhuriyeti'nde Latin alfabesine dayalı yeni bir alfabe kabulünden sonra iki kez değişmişti. Türkmenistan'da Kiril'den Latin'e geçişin oldukça sert ve radikal olması nedeniyle, ülkedeki eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin, ilkokul birinci sınıf öğrencileri eğitime yeni Latin alfabesi ile başladıktan sonra, ilkokul ikinci sınıfta ise ders kitaplarının yeni alfabe ile yayınlanmadığından dolayı eğitime tekrar Kiril alfabesi ile devam etmek zorunda kaldımışlardı.¹³¹ Bu durum reformun başlamasından bu yana 5-6 yıl boyunca devam etmiştir.¹³²

- Kırgızistan

Kazakistan'ın Latin alfabesine geçme kararı almasından itibaren Türk devletleri arasında Latin alfabesini erteleyen tek devlet Kırgızistan'dır. Kırgızistan'ın dil bilimcileri ve aydınlar sınıfı Kazakistan'ın Latin alfabesine geçişi Kırgızistan'daki alfabe değişikliğini gündeme getireceğini ve bu süreci

¹³⁰Как другие страны переходили на латиницу (Kak drugiye strany perehodili na latinitsu (Diğer lkelerin Latin Alfabesine Geçiş Tecrübesi) (evirimii) <https://www.nur.kz/1463623-kak-drugie-strany-perekhodili-na-latin.html> Erişim tarihi: 24.11.2018

¹³¹Опыт Узбекистана: 6 Фактов О Переходе Страны На Латиницу (Opıt Uzbekistana: 6 Faktov O Perehode Stranı Na Latinitu (zbekistan Tecrbesi: Devletin Latin Alfabesine Geişindeki 6 Gerek) (evirimii) <https://www.news.tj/ru/news/centralasia/20170927/opit-uzbekistana-6-faktov-o-perehode-strani-na-latinitu> Erişim tarihi: 24.11.2018

¹³²Мировой опыт: Успешные и провальные примеры отказа от Кириллицы в пользу Латиницы (Mirovoy Opıt: Uspeşniye i Provalniye Primerı Otkaza Ot Kirilitsı V Polzu Latinitu (Uluslararası Tecrübe: Kiril Alfabesinden Latin Alfabesine Geçişin Olumlu Ve Olumsuz rnekleri) (evirimii) <https://informburo.kz/stati/mirovoy-opyt-uspeshnye-i-provalnye-primery-otkaza-ot-kirilicy-v-polzu-latinicy-.html> Erişim tarihi: 26.11.2018

hızlandıracağını dile getirmektedirler. Kırgız bilim adamlarına göre ¹³³ Kırgızistan ileride Latin alfabesine muhakkak geçecektir. Bu sürecin Kırgızistan'da sağlıklı gerçekleşmesi için planlı ve sistemli yaklaşıma ihtiyaç var. Nitekim aşamalı geçiş söz konusudur. Dolayısıyla yeni alfabenin oluşturulması ve bütün ülkenin geçiş yapması için ez az on sene gerekeceği konuşulmaktadır. Latin alfabesine karşı çıkanlar ise ülkenin ekonomik durumunun bu yeniliğe elverişli olmadığını öne sürmektedir. Zira ülke bu süreçte Özbekistan gibi bir sonuç elde edeceği ihtimalinin yüksek olduğu için böyle bir riske gerek olmadığını savunmaktadır.

1.6.2. Ortak Alfabe Çalışmaları

Türkler, tarihi derinliğe ve coğrafi genişliğe sahip bir millettir. Türk Dünyası'nın entegrasyonu bahsi açıldığında gündeme gelen konuların başında iletişim gelmektedir. Türk Dünyası'ndaki asıl sorun anlaşma birliğininin sağlanmasıdır. Alfabe birliği ise bir anlamda bunun sonucunun aracıdır.

XIX. yy. sonundan beri Gaspıralı İsmail Bey'den sonra Türk Dünyası'nda bir dağınıklık söz konusudur. Zira Sovyetlerin Türk Dünyası entegrasyonunu engelleyen politikaların sonucunda Türk lehçeleri yapay olarak birbirinden uzaklaştırılmıştır. Rusya'daki Müslümanlara birer Kiril alfabesi benimsetilmişti. Bu alfabelerin özelliği de şudur ki her bir Türk devleti için ayrı bir Kiril alfabesi oluşturulmuştu: Azeri Kirili ile Kazak Kirili, Kazak Kirili ile Özbek Kirili, Özbek Kirili ile Türkmen Kirili vb. aynı sesleri içermesine rağmen birbirine uymuyordu ve birbirinden oldukça farklıydı. Dolayısıyla Türkler, netice itibarıyla bugüne kadar aynı kökten gelen dil ve yeni çağın gelişmiş yeni teknolojilerine rağmen birbirlerini anlamakta zorluk çekmektedirler. Bunun önüne geçmek için dil birliği sağlanması gerekir. Bu dil birliğinin argumanı da aracı da alfabadır.

¹³³Кыргызстан Тоже Задумался О Переходе На Латиницу. Есть Ли Смысл? (Kırgızstan Toje Zadumalsya O Perehode Na Latinitsu. Est Li Smysl? (Kırgızistan da Latin'e Geçmeyi Düşünüyor. Bu Ne Kadar Anlamli?)) (Çevirimiçi) <https://www.currenttime.tv/a/28437361.html> Erişim tarihi: 25.11.2018

1990'lara doğru Rusya hakimiyeti altındaki devletlerde bağımsızlığa giden süre başlamıştır. Bağımsızlığını elde eden devletler Kazakistan ve Kırgızistan dışında ard arda Kiril alfabesini bırakıp Latin alfabesine geçiş yapmışlardır. Bu durum Türk Dünyası'nda İsmail Gaspıralı Bey'in "dilde, fikirde, işte birlik" sloganı temelinde ortak alfabe oluşturma fikrini tekrar gündeme getirmiştir. Ortak dil, tarih ve kültür ile sıkı bağlanan Türk devletlerinin bir araya gelerek kendi aralarındaki entegrasyon sürecini başlatmak için elverişli döneme girilmişti.

Bu bağlamda 18-20 Kasım 1991 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin tanınmış dilbilimcilerinin yanı sıra Sovyetler içinde bulunan 14 ülkeden 30'a aşkın dilcilerin katıldığı, İstanbul'da Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde ilk defa "Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu" düzenlenir.¹³⁴ Sempozyum konusu bütün Türk devletlerine ortak bir alfabe oluşturmak idi. Toplantı sırasında Türk Dünyası için çeşitli ortak alfabeler sunulmuş ve meydana gelen uzun tartışmaların neticesinde bütün Türk lehçelerinin içerdiği 34 harften oluşan alfabe kabul edilmiştir. Ayrıca bu alfabe, her Türk lehçesinin kendine has ses özelliğini karşılayacak harfler eklenmesine izin veriyordu.

Türk Dünyası'nın bilim adamları tarafından yaklaşık 120-130 yıldır dil birliğinin nasıl tesis edileceği düşünülen ortak alfabe çalışmaları bağlamında şöyle teklifler sunulmaktadır:

- 1) Esperanto gibi suni Türkçe yaratmak;
- 2) Dünyadaki 30 Türk lehçesinden ortak kelimelerle umumi Türkçe yaratmak;
- 3) Dünyadaki en gelişmiş ve en çok nüfusa sahip Türkiye Türkçesini ortak Türkçe kabul etmek;

¹³⁴ **Alfabe Konusu,** (Çevirimiçi) <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/alfabe-konusu-49750yy.html> Erişim tarihi: 23.11.2018

- 4) Türk lehçeleri içinde her Türk topluluğu için anlaşılır Kıırım Türkçesini ortak Türkçe kabul etmek;

1991 yılındaki büyük Sempozyum'dan sonra ortak alfabe meselesini konu alarak çeşitli Konferanslar gene de düzenlenmeye devam etmiş fakat somut bir neticeye varılmamıştı.

1991'de meydana gelen ilk ortak alfabe meselesini gündeme getiren Sempozyum'dan 27 yıl sonra 20-21 Kasım 2018'de "*II. Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu*" düzenlenmiştir. Sempozyum'a bütün Türk Dünyası'ndan toplanan belli başlı Türkologlar ile dilbilimciler katıldı. Sempozyum'da asıl tartışılan mesele ise Kazakistan'ın Latin alfabesine geçişindeki Kazak Türkçesi için kullanılacak standart Latin alfabesinin taslağı idi.

Dünya ülkeleri ekonomik ilişkiler bazında bütünleşirken ortak iletişim dili olarak İngilizceyi kullanmaktadırlar. Böylece haberleşme hız kazanır ve ticaret gelişir. Aynı şekilde Türk Dünyası'nda da ortak bir dil oluşturulabilirse devletlerarası ticari ilişkiler ile birlikte esasen aynı temele dayalı olan kültürel ilişkiler de gelişecektir. Nitekim böyle bir gelişmeye Türk Dünyası'nın çok ihtiyacı vardır. Öte yandan Türklük bilimi alanındaki monografik çalışmaların bir bütünlük taşıması ve amaca hizmet etmesi bakımından da ortak Türkçe en önemli ihtiyaçtır. Aynı kökten doğan Türkçenin kolları ya yeniden birleşip tekrar gücünü kazanacak ya da tek tek küresel diller karşısında yok olacaktır.

1.6.2.1. TÜRKSOY'un Bilimsel Çalışmaları

Ele aldığımız araştırma konumuz esnasında TÜRKSOY'un çalışmaları da dikkatimizi çekmiştir. Türk Dünyası'nın UNESCO'su olan Türk Kültür Teşkilatı TÜRKSOY, 1993 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan Cumhuriyeti Kültür Bakanları tarafından imzalanan anlaşmayla kurulmuştur.¹³⁵ Kuzey Kıbrıs Türk

¹³⁵TÜRKSOY Hakkında, (Çevirimiçi) www.turksoy.org Erişim tarihi: 06.12.2018

Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tuva ve Hakas Cumhuriyeti ve Moldova'ya bağlı Gagavuz yeri TÜRKSÖY'a gözlemci üye olarak katılmışlardır. “Ortak Alfabe” meselesi TÜRKSÖY'un gündemindeki en önemli konulardan biridir. Nitekim kurulduğu günden bu yana Türk halkını gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için çalışan TÜRKSÖY için Türk Dünyası'nda “Ortak Alfabenin” oluşturulması ve kullanılması şüphesiz en büyük kazançtır.

TÜRKSÖY'un çalışmaları kuruluştan bu yana devlet başkanları himayelerinde yürütölmüş ve takdirlerini kazanmıştır. TÜRKSÖY'un faaliyetleri Türk dili konuşan ölkeler Kültür Bakanları Daimi Konsey tarafından belirlenir ve Daimi Konsey toplantılarında alınan kararlar TÜRKSÖY Genel Sekreterliği tarafından icra edilir.

TÜRKSÖY, Türk Dünyası'ndaki bilim insanlarını toplayarak “Ortak Alfabe” meselesini gündeme getiren ve konunun her yünden değerlendirilmesini sağlayan birtakım bilimsel konferanslar ve toplantıların düzenlenmesine oldukça önem vermektedir. Örneğin, “ Türk Dünyası'nın Alfabe Sorunu” “Türk Dünyası'nda Ortak Alfabe Oluşturma Çalışmaları” ve “Türk Dünyası'nda Ortak Alfabe” ve benzerleri konulu konferanslar düzenlemeye devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAKİSTAN'DA YÜRÜTÜLEN DİL POLİTİKALARI VE KAZAK TÜRKÇESİNİN GENEL DURUMU

Kazakistan'ın Latin alfabesine geçiş sürecini devletin yürüttüğü dil politikasından ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Bu bağlamda devletin dil politikası ile dil yasasını incelemekte fayda var. Dolayısıyla, bu bölümde Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan edişi sonrasında devlet politikasının öncelikleri, devlet dili olarak Kazak Türkçesi ve resmi dil olarak Rusça dillerinin üzerinde durulacaktır. Bağımsız Kazakistan devletinde söz konusu dil politikasını belirleyen etkenler ile onun yürütülme şekli incelenecektir.

Öncelikle bölümde temel teşkil etmesi nedeniyle “*dil politikası*” kavramına berraklık getirmeye çalışacağız.

2.1. Dil Politikası Kavramı ve Önemi

Devlet belli bir toprağa sahip olan otorite ve büyük güce dayanan bir kurumdur.¹³⁶ Bu devleti oluşturan halkı ayakta tutan, onun varlığını ve devamını sağlayan, milli şuuru besleyen, insanlar arasında birlik yaratan önemli unsurlardan biri dildir. Tarihte dilsiz yaşamış millet yoktur. O halde bir millet olarak yaşayabilmenin yolu dilden geçtiği gibi orijinal bir toplum olmanın yolu da bağımsız bir dile sahip olmaktan geçer.¹³⁷ Yani dil, bir devlet halkının ortak değerlerinin oluşturulmasında, paylaşılmasında, nesilden nesile aktarılmasında, milletin varlığını devam ettirmesinde çok önemli bir görevi yerine getirmektedir.¹³⁸ Nitekim bir toplumun bağlandığı maddi ve manevi değerler her

¹³⁶Geoffrey Lewis, **Trajik Başarı: Türk Dil Reformu**, Terc. Mehmet Fatih Uslu, Çeviribilim Yay., İstanbul, 2016, s. 9.

¹³⁷Geoffrey Lewis, **a. g. e.**, s. 89.

¹³⁸ Saule Tacıbayeva, Timur Kozırev, “Государственность, Язык, Алфавит: Примпер Казахстана”(“Gosudarstvennost, Yazık, Alfavit: Primer Kazakhstana”(“Devletlik, Dil, Alfabe: Kazakistan Örneği”), **Tsentrlnaya Aziya i Kavkaz Dergisi**, S. 4 (52), 2007, s. 167

zaman dil adında herkese ortak bir unsurda buluşmaktadır. Yani dil, farklı milletleri birleştirme gücüne sahip çok mühim bir araçtır. Bu nedenle bir devletin ulus devlet inşa süresinden başlayıp devletin varolduğu sürece onun önde gelen istikametlerinden biri o devletin milletlerini birleştirici “*devlet dili*” statüsüne sahip olacak bir dili belirleme politikasıdır. Bu bağlamda “*dil politikası*” veya “*dil planlaması*” anlayışı meydana çıkmaktadır.

“*Dil Politikası*” terimi ilk defa Amerikan dilbilimcisi Winconsin-Madison Üniversitesi’nin profesörü Einar Haugen tarafından 1959 yılında kullanılmıştır.¹³⁹ Ondan sonra bu terime Joshua A. Fisherman tarafından 1966’da yayımlanan **Language Loyalty in the United States** adlı eserine rastlanmakta ve bu kitap XX. asırda dil planlaması üzerine yapılan en geniş çaplı çalışma olarak bilinmektedir. Yılmaz’a göre¹⁴⁰, söz konusu dil politikası, bir toplumda dillerle veya dil içi farklılıkların kullanımı ile ilgili problemlerin çözüm bulması için kurumsal yapılar yoluyla gerçekleştirilen açık ve sistematik bir müdahaledir. Yani, bu dil politikası bir dilin gelişim sürecine bilinçli bir müdahale olarak anlaşılmaktadır.

Badem’e göre¹⁴¹, “*dil politikası*” ve “*dil planlaması*” terimlerinden bir devletin, ülkede konuşulan dillerin rolü, toplumsal işlev(ler)i, statüsü, kullanımı ve gelişimi üzerindeki karar ve çeşitli uygulamaları anlaşılmaktadır.

“*Türk Dil Devrimi ve Amerikan Dil Planlaması: Mukayeseli Bir İnceleme*”¹⁴² başlıklı makalenin yazarları ise yerel, ulusal veya ulusüstü siyasi organizasyonların dilin düzensiz gelişimine karşı olan müdahalesi veya bunun

¹³⁹Mehmet Yalçın Yılmaz, “Türk Dil Planlaması Bağlamında Türk Dil Kurumu (1932-1951)”, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ekstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s. 1.

¹⁴⁰A. g. t., s. 1.

¹⁴¹ Candan Badem, “Sovyet-sonrası Kazakistan’da Dil Siyaseti ve Dilsel Kimlik”, **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma**, Haz. Gönül Pultar, Tetragon Yay., İstanbul, 2012, s. 214.

¹⁴² Ahmet Naim Çiçekler, Tuncer Can, Mehmet Yalçın Yılmaz, “Türk Dil Devrimi ve Amerikan Dil Planlaması: Mukayeseli Bir İnceleme”, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, Cilt: XXXXXVIII, S. 2, 2018, s. 323-343

herhangi bir biçimini, dil planlaması ya da dil politikası olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedirler.

Dil politikaları, devletin yönetim sistemindeki yapılan bütün yasalar ve kurumlar ile birlikte devlet ve onun halkı arasındaki ilişkiyi kurduran bir unsur yerini kazanmaktadır. Tarihe bir göz attığımızda belirli bir devletin dil politikası her zaman halkın içindeki faktörlere göre yapılmıştır. Çünkü söz konusu olan dil politikası tek bir taraftan gerçekleştiğinde, özellikle çok uluslu bir devlette, diller ve kültürler üzerinde büyük sorunun meydana çıkmasına sebepler yaratma potansiyeline sahiptir. Bu bilgiler ışığında görüldüğü üzere, farklı ulusların yaşadığı ülkelerde dil politikasını belirleme süreci her zaman zorluklarla dolu bir süreç olmuştur.¹⁴³

Orhan'ın ifadeleriyle dil, tarihsel olarak ilk kez modern dönemlerde politikanın konusu olmuş ve politik bir araç olarak kullanılmıştır. Dil politikaları, sadece dilsel gerekçelerle değil esas olarak toplumsal hafızaya şekil vermek ve toplumu planlamak için yürütülmüştür.¹⁴⁴

Devletleşme ve uluslaşma süreçlerinin etkin ve en mühim bir unsuru olan “dil planlaması” bir toplumun sosyo-politik ihtiyaçlarına bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Yılmaz'a göre, dil planlaması üzerine çalışan bilim dalları ve dil politikasına ihtiyaç duyulan durumlar şu şekilde ifade edilmektedir:

“Dilsel grupların arttığı ve rekabet edemediği durumlarda, belirli bir dilsel azınlığın yok olmaya başladığı dönemlerde dil planlamasına ihtiyaç duyulabilir. Dil planlaması genellikle sosyo-politik sorunlara çözüm amaçlı yapıldığı için ilk etapta sosyologlar ve siyaset bilimciler tarafından çalışılmış; dilbilimciler ise dil planlaması esnasında dilin lehçe ve ağızlarının ihtiyaçlar bağlamında belirlenmesi aşamasında sürece dahil olmuştur. Dilbilimciler sözdüzeni veya morfolojinin

¹⁴³Lazzat Urakova, “Geçmişten Günümüze Kazakistan'daki Dille İlgili Yasa Koyuculuğa Genel Bir Bakış”, **Türkbilig**, Sayı 28, 2014, s. 97

¹⁴⁴Salim Orhan, “Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı 2, 2017, s. 333

*standartlaştırılması, sözlük çalışmaları gibi konularda bir rahber olabilir. Eğitimciler bu sürece belirlenen ihtiyaçları karşılamak için programlar elverişli olarak katılabilir. Yazarlar da ölü dilde ya da fazla yazılı kaynağı bulunmayan dilde eserler üreterek bu süreyi destekleyebilirler. Ülkedeki ulusal dil akademileri de dil planlaması süresine önemli katkıda bulunabilmektedirler.”*¹⁴⁵

Bu parçadan net bir şekilde anlaşıldığı gibi bir dil üzerinde uygulanan dil planlaması, tek bir kurum tarafından değil birden fazla alanların katılımı ile gerçekleştirilmektedir. Bir dile bilinçli bir müdahale olarak tanımlanan dil planlaması sürecinde şu aşamalar izlenmelidir¹⁴⁶:

- **Veri toplama aşaması:** Bu aşamada planlama yapılacak dilin kullanım biçimleri, kullanıldığı bölgeler, diyalektleri gibi konularda araştırmalar yapılır. Bu dil ve koşullar için hangi planlama türünün daha uygun ve daha etkili olacağı belirlenir.
- **Planlama aşaması:** Bu aşamada planlama kararının alındığı aşamadır ve planlama yoluyla ulaşılması hedeflenen sonuçlar net bir biçimde ortaya konur. Aynı zamanda konulan hedeflere ulaşmak için izlenecek yol belirlenir.
- **Uygulama aşaması:** Bu aşamada yapılan plana göre uygulamaya geçilir ve planlama sürecinin işleyişinde bir aksaklık olup olmadığı konusunda sürekli denetimler yapılır.
- **Dönüt aşaması:** Bu aşama planlama sonucunda toplumun nasıl bir tepki vereceğini göreyen aşamadır ve bu aşamada planlayıcı mekanizma, uygulanan plananın ne ölçüde istenilen yönde işlediğini takip etmektedir. Planlamaya başlamadan önce belirlenen muhtemel sonuçlar ile planlama sonunda ortaya çıkan sonuçları karşılaştırır. Planlama sonucunda meydana çıkan bir aksaklık varsa bunun

¹⁴⁵Mehmet Yalçın Yılmaz, **a. g. t.**, s. 1-2

¹⁴⁶**A. g. t.**, s. 3

sebepleri incelenir ve yeni planlama girişimleri için toplumdan alınan geri bildirimler değerlendirilir.

Modern devletin dil ile zorunlu ilişkisi sonucunda ortaya çıkan dil politikaları, maddi planlama (corpus planning) ve statü planlaması (status planning) olarak iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Günümüzde modern bir devlet bir yandan ulusal kimliği inşa etmek ve güçlendirmek için “statü planlaması” yaparken öte yandan da etkin iletişimi gerçekleştirmek amacıyla “maddi planlama” yapmaktadır. Bu iki planlama birbirinden tamamen bağımsız olmayıp modern devletin yapısı ile doğrudan ilişkindir.¹⁴⁷ Çünkü modern bir devlet ulus-devlet bir ulusal kimlik sahibi olmanın yanısıra, toplumun bütünü organize eden, Giddens’in ifadesiyle geleneksel devletlerin olmadığı bir “*kavramsal toplum*”dur. Fierman’a göre, maddi planlama, dilin yapısı, kelime dağarcığı, ses ve telaffuzu gibi içsel özelliklerini değiştirmeye yönelik yeniliklerdir. Statü planlaması ise, bir bölge ya da devlette dilin hangi amaçlar için kullanılacağını belirlenmesi ya da tanınması ile ilgili politika kararları olarak tanımlanır. Statü planlaması, bir dilin ulusal ya da resmi dil olarak tüm devlette veya belirli bölgelerde kullanılmasını, hani dilin hangi işlevde kullanılacağını belirlenmesini kapsamaktadır. Fishman, dil politikasının bu iki boyutu arasındaki ilişkinin biri birini destekler bir mahiyette olduğunu belirtmekte ve bunları aynı madalyanın iki tarafı olarak değerlendirmektedir. Bir dilin maddi planlaması yapılmadan o dile yükseltici bir statü olanlaması (devlet çapındaki kamu kurumlarda hakim/tek dil kılmak) yapmaya çalışmak rasyonel bir girişim olmadığı gibi; statü planlaması yapılmadan bir dilin tamamen maddi planlama ile genişletilmesi ve modernize edilmesinin başarılı olması pek mümkün görünmemektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁷Salim Orhan, **a.g.m.**, s. 338

¹⁴⁸Salim Orhan, **a.g.m.**, s. 339

2.1.1. Dil Politikasının Amaçları

Dil planlaması dile planlı müdahale olduğuna göre, bu plan muhakkak bir amaç edinir. Yılmaz'a göre¹⁴⁹, dil planlamasının başlıca amaçları olarak dilsel amaçlar, yarı dilsel amaçlar ve dil dışı amaçlar olma üzere üç ana grupta incelenebilir:

Dilsel amaçlar, dilbilimciler ile yazarların arasındaki işbirliği ortaya koymaktadır. Bu amaçlar dilin söz varlığını, yapısını ve biçimini ilgilendirir. Söz varlığı alanında genişletme, ölçünleştirme ve toplumsal anlamlı kararlar yer almaktadır. Bu kararlar söz varlığını zenginleştirme kaynaklarındaki kararlar olup bunlar içinde; yabancı yerine yerli öğeleri kullanma, aynı dilin eski biçimlerinden ödünçleme, ağızlardan ödünçleme, yakın akraba dillerden uyarılma, argo ve halk diline izin verme gibiler yer almaktadır. Yapı içinde sesbilim, biçimbilim ve söz dizim alanındaki planlama amaçları içerirken, biçem içinde ise geleneksel karşılık Avrupalılaşmış biçem, yüksek biçeme karşı yalın ve anlaşılır yazma yer almaktadır.

Yarı dilsel amaçlar, yazı, heceleme, sesletme ve konuşmadaki sınırlamaları kapsamaktadır. Yazı alanında, yazı dizgisini değiştirme (Örn. diakritikten ünlülerin gösterildiği çizgisel yazıya geçme vs gibi), yazı dizgisinin özelliklerini değiştirme (Örn. cümlede büyük harflerin kullanımı veya ikili harfler yerine tek tek yazı birimlerini kullanma gibi), yazıdaki birimlerin art arda gelmesindeki değişme ve yazım ötesi değişme gibi amaçlar yer almaktadırlar.

Dil dışı amaçlar ise dil kalıplarını kullanmayı ve yaygınlaşmasını kapsamaktadır. Yatay, dikey ve art zamanlı boyuttaki dil dışı amaçlardan söz edilebilir. Yatay boyutta coğrafi olarak ve toplulukla ilgili alanlardaki değişmelerden söz edilmektedir. Dikey boyutta, toplumsal katmanlar arasındaki, kentte ve kent dışındaki, yerleşik olanlar ve göçebeler arasındaki ve özel kullanımlardaki değişmeleri kapsamaktadır. Art zamanlı boyutta ise, ölü bir dilin tekrardan canlandırılması, konuşma dili için yazı dilinin ya da yazı dili için

¹⁴⁹Mehmet Yalçın Yılmaz, a. g. t., s. 6-7

konuşma dilinin kullanılması, yeni dil kalıplarının yaratılması, var olan bir dilin yok olmasına izin verilmemesi ya da yok edilmesi gibi amaçlar yer alabilmektedir.

2.2. Kazakistan'ın Bağımsızlık İlanı Ve Devlet Politikasındaki Ağırlık Yönler

2.2.1. Kazakistan'ın Bağımsızlık İlanı

XX. asrın 80. yılların sonuna doğru Sovyet Birliği sistemi ve ekonomi konusunda hızlı çöküş sürecine girmiştir. Bunun ardından 25 Kasım 1991 yılında Sovyetler Birliği resmi olarak dağılmıştır.

16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan ederek Kazakistan adını alan Kazak SSC bağımsızlığını ilan eden son Sovyet cumhuriyeti oldu.¹⁵⁰ Bu tarihten itibaren tarihe adı Kazakistan olarak geçen Kazakların egemen ve bağımsız devleti resmi olarak gelişme sürecini başlatmıştır. Bağımsızlığını elde ettiği sırada Kazakistan büyük ekonomik ve sosyal sorunlarla yüz yüze idi. Birtakım tarihi hadiseler¹⁵¹ ve dönüşümler sonucunda en çok manevi yönden yıpranmış halk için bağımsızlık sonrası ekonomik sorunların dışında Devlet Hükümet'ü önüne Sovyet döneminde unutturulmuş olan kendi tarihi, kültürü ve dilsel kimliği yeniden oluşturmak gibi çok mühim ödevler koymaktaydı. Çünkü toplumda ulus devlete aykırı düşen miras oldukça ve o aşılmadıkça gerçek bir bağımsızlıktan ve milli beraberlikten bahsetmek zordur.

1989 Kaz SSR Anayasasına bazı değişiklikler eklenerek Kazakistan'ın siyasal sistemi cumhuriyet rejimi olarak kabul edilmiş ve devletin cumhurbaşkanı olarak halkın oybirliğiyle Nursultan Äbişoğlu Nazarbayev seçilmiştir.

¹⁵⁰Candan Badem, **a.g.m.**, s. 224

¹⁵¹SSCB'nin altına girdikten itibaren başlayan Kazakistan topraklarının işgali, Ekim Devrimi, yaşanan göç dalgaları, toprak reformları ve çeşitli eğitim faaliyetleri gibi sosyo-ekonomik-kültürel hadiseler.

Günümüz Kazakistan'ın Anayasası 30 Ağustos 1995 tarihinde ülke referandumuna sunulmuş ve halkın %89 oyuyla kabul edilmiştir. oybirliğiyle kabul edildi. Anayasa 9 bölüm, 98 madde ve 267 fıkradan oluşmuştur. Anayasa'ya göre Parlamento, Senato (Yukarı Meclis) ve Milli Meclis adında iki meclisten oluşan ülkenin en üst yasama organıdır; Kazakistan üniter, laik ve demokratik bir ülkedir.

Kazakistan Anayasasınının 13 sayılı maddesinde Cumhurbaşkanı ülkenin başı olarak bireysel özgürlükler ve hukuk sisteminin teminatı olarak öngörülmüştür. Cumhurbaşkanlığı; Anayasal sistemin sürdürülmesi, ülkenin güvenliğinin, toprak bütünlüğünün ve vatandaşların barış ve huzur içinde adil ve hukukun üstünlüğünde yaşamlarını sürdürmesini sağlayacak en üst makam konumunda olduğunu belirtmektedir.¹⁵² Anayasanın 4. maddesi devletin iktidar kaynağının halk olduğunu, Cumhurbaşkanı ve Parlamento üyelerinin halk adına yetki kullanma hakları olduğunu belirtmiştir.

Anayasa Kazak halkının toplumsal ve bireysel haklarını güvence altına almıştır. Kazak vatandaşlarına fikir özgürlüğü, toplantı, gösteri ve görev hakkı tanınmıştır. Anayasanın 8. maddesi ise özel mülkiyeti güvence altına almış; yalnız ülkenin doğal kaynaklarının mülkiyetinin devlete ait olduğunu belirtmiştir. Anayasanın 58. maddesi ise dini özgürlükleri, devlet yapısı içerisinde kullanmayı öngörmüştür.¹⁵³

Kazakistan Anayasası'nın çok anlamlı ve çağdaş bir Anayasa özelliği taşıdığını başlangıçtaki şu cümlelerden görebiliriz:

“Biz, Kazakistan halkı, ortak bir tarihsel kaderle birleşen, tarihi Kazak topraklarında devlet inşa eden, eşitlik ve uyum ideallerine bağlı barışçıl bir toplum olarak uluslararası camiada haklı yer almayı niyet

¹⁵² Конституция Республики Казахстан, (Konstitutsiya Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Anayasası) (Çevirimiçi) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029#pos=5;-227 Erişim tarihi: 9.12.2018

¹⁵³ Конституция Республики Казахстан, (Konstitutsiya Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Anayasası) (Çevirimiçi) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029#pos=14;-47 11.12.2018

ederek, bize ve gelecek nesillere karşı yüksek sorumluluklarımızı kabul ederek, sağlam bir yaşamın temini için bu Anayasayı onaylıyoruz.”¹⁵⁴

Kazakistan’ın siyasi sistemi cumhuriyet rejimi olarak belirlenmiş; çok partili sistemin temeli için ve bağımsız basın organlarının temsilcilerine uygun şartlar hazırlanmıştır. Ülke çapında bölgesel kendi kendini idare etme kanunu temelinde vilayetler, şehirler ve ilçelerde icra yetkilerinde muhtelif reformlar da yapılmaya başlamıştır.

Kazakistan bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Avrasya kıtasının kalbinden yer alan üç milyona yakın kilometre yüzölçümü, az lakin karışık nüfüsü, Orta Asya’nın devleri olan Rus ve Çin arasındaki stratejik konumu, petrolü, zengin doğal kaynakları¹⁵⁵ ile ve yeni BPT’nin ilk defa gönüllü olarak “nükleer silahından vazgeçmiş”¹⁵⁶ bir ülke olarak tüm dünyanın ilgisini en fazla çeken bir Orta Asya cumhuriyeti olmuştur. Muhakkak ki, bütün bu özellikler Kazakistan’ın iç ve dış politikasına yön vermiştir.

¹⁵⁴ Конституция Республики Казахстан, (Konstitutsiya Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti’nin Anayasası), (Çevirimiçi) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029#pos=14;-47 Erişim tarihi: 11.12.2018

¹⁵⁵ Kazakistan, ham petrol, doğalgaz ve diğer yeraltı madenler bakımından çok zengin bir konumdadır. Öyle ki uranyum, kurşun, kalay, krom kaynakları bakımından dünya 2.si, magnezyum bakımından dünya 3.sü, bakır bakımından dünya 5.si, doğalgaz bakımından dünya 12.si, petrol bakımından dünya 13.sü, alüminyum bakımından dünya 17.sidir. Kazakistan; kömür, demir ve altın bakımdan da dünyanın en önemli 10 ülkesi arasındadır.

¹⁵⁶ Kazakistan bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılında Sovyetler Birliği’nden devraldığı miras sayesinde, dünyanın dördüncü nükleer silah gücüne sahip bir ülkeydi. 1991’de devlet başkanı Nursultan Nazarbayev’in kararı ile dünya güvenlik sistemindeki nazik dengeyi ve diğer önemli faktörleri göz önüne alarak nükleer silahlarından arınma çalışmalarına başlatılmıştı. Bu kapsamda, 1993 yılında, Kazakistan Asamblesi tarafından Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT) onayladı. 1996 yılında da, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Nükleer Denemelerin Yasaklanması Anlaşması’nın aktif bir katılımcısı oldu. Bu anlaşmalar, 21 Mart 2009’da, tüm Orta Asya Bölgesi’nde kapsamlı şekilde yürürlüğe girdi. Kazakistan 2010 yılında, dünyada birçok ülkeyi bir araya getirerek nükleer savaş tehdidinden kurtulmak amacıyla anti-nükleer girişimlere başladı ve evrensel nitelikte bir bildiri ortaya koydu. Kazakistan’ın “Uluslararası Nükleer Denemelere Karşı Eylem Günü” önergesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 64. oturumunda 26 üyenin oybirliğiyle kabul edildi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için **bkz.** Nursultan Nazarbayev, **Tarihin Tolqımında**, Atamura Yay., Almatı, 2003, s.214.

2.2.2. Kazakistan Devlet Politikasının Öncelikleri

Her bağımsızlığını ilan eden devlet gibi Kazakistan da sırası gelince ulus inşası çalışmalarına sıkı bir şekilde odaklanmış ve bir ulus devlet yaratmak amacıyla öncelikle kendi siyasi yapılanmasını bunu başaracağına inandığı yönde tesis etmiş ve sonrasında da Kazak ülkesini ilgilendiren her konuda politikalar geliştirmeyi gerçekleştirmeye çalışır.¹⁵⁷

Kazakistan'da bağımsızlık sonrasında ilk olarak devlet güvenliği, savcılık, hukuk, içişleri, yargı organları tekrar yapılandırılmış ve Kazakistan'ın devlet savunma komitesi kurulmuştur. Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev tarafından; Sovyetler Birliği'ne bağlı bulunan sanayi tesisleri ile çeşitli kurumların, Kaz SSC Hükümeti'nin kontrolüne verilmesi, Kazakistan dış ekonomik ilişkilerinin bağımsızlığının sağlanması, ülkede altın ve elmas fonlarının oluşturulması hususlarında kararnameler yayınlanmıştır.¹⁵⁸

Ocak 1992 yılına Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) üyesi olan Kazakistan tam yetkilere sahip mensubu olarak insan ve azınlık haklarının korunması hususunda garanti vermiş ve devlet, Kazakistan'ın bütün vatandaşlarını eşit bir şekilde kendi himayeleri altına almıştır. Bu adım toplumu karışık milletlerden oluşan Kazakistan'daki sosyal stabilizasyon ve halkların birlik beraberliğini sağlamak için çok büyük anlam taşımaktadır.

Bağımsız devletin milli sembolleri olarak bayrak ve devlet arması 4 Haziran 1992 yılında parlamento onayına sunulmuştur. Devletin milli marşı¹⁵⁹ 11

¹⁵⁷ Aytaç Çağlar, "Kazakistan'ın Ulus- Almatı, Devlet İnşa Süreci ve Ekonomi Politikası", **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı 1, Karabük, 2018, s. 75

¹⁵⁸ Anar Kassımbay, **a.g.t.**, s. 86.

¹⁵⁹ Kazakistan'ın 1992 yılında kabul edilen milli marşı değiştirilmek üzere günümüzdeki yeni milli marş 6 Ocak 2006 tarihinde Parlamento oybirliğiyle kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Национальные Символы Республики Казахстан (Natsiyonalniye Simvolı Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Ulusal Sembolleri) (Çevirimiçi) http://www.akorda.kz/kz/state_symbols/kazakhstan_anthem Erişim tarihi: 26.11.2018

Aralık 1992’de kabul edildi. Devletin milli para birimi “Tenge” 1993’de 15 Kasım tedvüle çıkmıştır.¹⁶⁰

Bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından birçok ülke tarafından tanınan ¹⁶¹ Kazakistan, 2 Mart 1992 senesinde Birleşmiş Milletler tarafından üyeliği kabul edilmiştir ¹⁶². Daha sonra ise Kazakistan IMF, Uluslararası Kalkınma ve Gelime Bankası, Dünya Bankası, Uluslararası Gelişme Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü, UNESCO, Dünya Sağlık Örgütü ve NATO başta olmak üzere birçok uluslararası teşkilata dahil olmuş ve o günden beri bütün teşkilatlarda aktif rol almayı devam ettirmektedir.

Devletin dış politika temelini, komşu ülkelerle güvenlik prensipleri esasında dostluk ilişkileri içerisinde bulunma, dünyanın başka ülkeleri ile ilişkilerinin de hukuk ve uluslararası işbirliği temelinde geliştirmektir.

Kazakistan, dış politikasını korumanın temel ilkeleri eşitlik, egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygı, karşılıklı güven, uluslararası normları ve kanunları ihlal eden eylemlerin reddedilmesidir. Kazakistan’ın devletlerarası ilişkileri yürütmesinin ana yöntemleri arasında denge, pragmatizm ve yapılandırıcılık vardır.

Devlet Başkanı Nazarbayev uluslararası ve kültürlerarası ilişkilerin uyumlaştırılmasında bir güçlü ve her anlamda bağımsız devlet kurma yolunda Kazakistan’ın toplumsal yapısının sağlamlaştırılması gerektiğini öngörmüştür. Bu bağlamda Nazarbayev devletin iç politikasında halklar arası dostluk ile devler

¹⁶⁰Abdulvahap Kara, **Kazakistan’ın Yeniden Doğuşu – 1986 Aralık Olayları, İstanbul**, Ufuk Ötesi Yay., Aralık, İstanbul, 2007, s. 46.

¹⁶¹Kazakistan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını ilk tanıyan kardeş ülke Türkiye olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlığının ilk günü yani 17 Aralık 1991 tarihinde tanıyarak ilk sıradan yer almaktadır. Daha fazla bilgi için **bkz.** Казахстан пятнадцать лет тому назад (Kazakistan Pyatnadsad Let Nazad (On Beş Sene Önce Kazakistan), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/80465-pjatnadcat-let-nazad-na-styke-1991-1992.html> Erişim tarihi: 15.12.2018.

¹⁶² Казахстан И ООН, (Kazakistan i OON (Kazakistan ve BM) , (Çevirimiçi) <http://mfa.gov.kz/ru/content-view/oon> Erişim tarihi: 15.12.2018

işindeki huzurun zeminini tolerans ve hoşgörü gibi kavramların oluşturduğunu bağımsızlık ilanından beri her zaman vurgulamaktadır.¹⁶³

Örneğin, 1992 senesinde düzenlenmiş olan Kazakistan Halkları Forumu'nda devlet başkanı Nursultan Nazarbayev şu şekilde konuşma yaparak milletler arası hoşgörü unsurunun altını çizmiştir:

“(...)Nesilden nesle kazandığımız ve oluşturduğumuz Kazakistan halkının en önemli haysiyeti milletlerin dostluğudur. Tarihimizdeki birçok değeri yeniden kavrayarak bu haysiyetimizi kaybetmeye ve hoşgörülü geleneğimize unutmaya hakkımız yoktur. Bunun tamtersine her vatandaş bu değerleri korumaya muhafaza etmeye özen göstermelidir. Her zaman her milletin her bireyin sesinin ve isteğini duyabilmemiz lazımdır.”¹⁶⁴

Bu doğrultuda Bağımsız Kazakistan'da devlet himayesi altındaki her halkın kendi kültürünü, dilini, dinini muhafaza etmesi için her türlü imkanlar yapılmıştır. Kazakistan çapındaki bütün etnik gruplar kendi basın yayın faaliyetlerinde bulunabilmekte kendi milli dernek ve vakıflarını kurabilmekte. Kazakistan'da yaşayan milletlerin kendi sorunlarını dile getirmeleri ve kendi kültürlerini muhafaza etmeleri için 1 Mart 1995 tarihinde “Kazakistan Halklar Asamblesi”¹⁶⁵ kurulmuştur. Bu kurum ülkede yaşayan

¹⁶³ Н.Назарбаев: Мы Живем в Мире С Соседями (N.Nazarbayev:My Jivem v Mire S Sosedyami (N.Nazarbayev:Biz Komşularımızla Barış İçindeyiz Yaşıyoruz), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4878706-nazarbaev-my-zhivem-v-mire-vnutri-svoey.html> Erişim tarihi: 12.12.2018

¹⁶⁴ Н.Назарбаев: Мы Живем в Мире С Соседями (N.Nazarbayev:My Jivem v Mire S Sosedyami (N.Nazarbayev:Biz Komşularımızla Barış İçindeyiz Yaşıyoruz), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4878706-nazarbaev-my-zhivem-v-mire-vnutri-svoey.html> Erişim tarihi: 12.12.2018

¹⁶⁵Kazakistan Halkları Asamblesi, Nursultan Nazarbayev'in girişimi ile 1 Mart 1995 tarihinde kurulmuş, devlet başkanına bağlı, Kazakistan'da dağılan farklı milletlerin temsilcilerinden oluşan bir danışma meclisidir. Adı daha sonra Kazakistan Halkı Asamblesi olarak değiştirilmiştir. Daha detaylı bilgi için **bkz.** Erali Tugjanov, “Kazakistan Cumhuriyeti'nin Milli Politikasının Temel Özellikleri Hakkında”, **Sosyoloji Dergisi**, Cilt: I, S. 2, 2011, s. 589-594

halkların kültürlerinin muhafaza etmeleri ve geliştirebilmeleri hususunda büyük rol oynamaktadır.¹⁶⁶

Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in V Dünya ve Geleneksel Dinler Liderleri Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşmada:

“Hepimiz yirmi birinci yüzyılın ortalarında, dünyanın en gelişmiş 30 ülkesiyle eşit olacak olan müreffeh bir devlet inşa etmek amacıyla birleştik. Biz tüm Kazakistanlıların ortak bir geleceğin Ulusu olmasını sağlamayı en büyük görevimiz olarak belirledik. Bu amacımızın temeli, sivil eşitlik ve hoşgörü, açıklık ve hukukun üstünlüğü, düşünce birliği ve her insan için uygun yaşam koşulları yaratmak yolundaki pratik işlerin birlik beraberliği olmaktadır. Belirlediğimiz bu asırlık amacımızın anlamı, nesilden nesile asırdan asıra barış ve uyum değerlerini aktarmak olarak geçmektedir.”¹⁶⁷

Bu cümlelerden Kazakistan politikasının ağırlık tarafının devlet içi ve dünya ülkeleri ile tolerans, hoşgörülü, dostluk temelli siyaset olduğu anlaşılır.

90'lı yıllarda bağımsız yeni bir devlet olarak ortaya yeni çıkmış olmakla birlikte Ruslaştırma siyasetinin etkisinde Sovyet mirasının derin izlerini taşıyan Kazak halkı için kendi milli bilincine kavuşturulması çok kısa bir sürede mümkün olmayacağı ortadaydı. Halkın kendi milli kimliğine kavuşması uzun vadeli bir görevdi ve ancak doğru önceliğe sahip sistemli politika ve çetin mücadele ile gerçekleşecekti. Bunun farkında olan cumhurbaşkanı Nursultan Nazabayev her alanda dengeli ve zamana yayılmış bir politika izleme yolunu

¹⁶⁶Abdulvahap Kara, a. g. e., s. 148

¹⁶⁷Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in V Dünya ve Geleneksel Dinler Liderleri Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşmasından, (Çevirimiçi)
http://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuple-nie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazar-baeva-na-otkrytii-v-sezda-liderov-mirovyh-i-tradicionnyh-religii Erişim tarihi: 22.11.2018

almıştır. Zaman geçtikçe geride bırakılan yolu hatırlayarak Nazarbayev 90'lı yıllarını “çetin mücadele” olarak tanımıştır.¹⁶⁸

25 Ekim 2006 tarihinde düzenlenen Kazakistan Halk Asamblesi'nin XXI. Celsesinde yaptığı konuşmada Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kazakistan kamuoyundaki nilletler arası hoşgörü ve tolerans unsurlarının önemini şu şekilde bir daha vurgulamıştı:

“Ülkemizin en büyük gücü - Kazakistanlıların birliğindedir. Biz, Kazakistanlılar, bağımsızlık yılları boyunca, 130 milletten ve 46 dini mezheplerden oluşan tarihsel bir kader ve ortak hedeflerle birleşen tek bir millet olarak meydana çıktık. Benim her zaman en çok gurur duyduğum şey budur. Özellikle bu birliğin, Kazakistan halkının ilk zaferi, emeği ve gelecekteki diğer tüm başarılarının temeli olduğunu düşünmekteyim.”¹⁶⁹

2.3. “Devlet Dili” Olarak Kazak Türkçesi ve “İki dillilik” Politikası

2.3.1. Kazak SSR’de Kazak Türkçesi ve “Devlet dili” Statüsü

Dil millet denilen bir toplumun en önemli sosyal varlığıdır. Bir insan için orijinalliğin ilk şartı nasıl benlikse toplum için de benliğin ilk ölçüsü olarak dil olmuştur.

¹⁶⁸Nursultan Nazarbayev, “Yeni Dünyada Yeni Kazakistan” başlıklı halka söyleyişinden, Astana, 2007, (Çevirimiçi) <http://mfa.gov.kz/ru/consuldubai/content-view/kazakistan-respublikasyny-prezidenti-nazarbaevty-kazakistan-halkyna-zoldauy-2007-zylgy-28-akpan> Erişim tarihi: 20.12.2018

¹⁶⁹ Nursultan Nazarbayev, “Yeni Dünyada Yeni Kazakistan” başlıklı halka söyleyişinden, Astana, 2007, (Çevirimiçi) <http://mfa.gov.kz/ru/consuldubai/content-view/kazakistan-respublikasyny-prezidenti-nazarbaevty-kazakistan-halkyna-zoldauy-2007-zylgy-28-akpan> Erişim tarihi: 20.12.2018

Kazak şairi J. Moldağaliyev'in ifadesiyle “*bin kere ölüp, bin kere yeniden dirilmiş*” olan Kazak Türkçesinin tarihi, Sovyetler Birliği döneminde diğer Türk dilleri gibi siyasi ve sosyal şartların etkisinde kalmıştır.

Kazakistan'ın bağımsızlık öncesinde Kazak Türkçesine eğilim genel olarak çok düşüştü. Kazakistan'ın ana dili olan Kazak Türkçesine talep azalmıştı. Hatta ebeveynler çocuklarının eğitimi konusunda Kazak okullarını göre Rus okullarını tercih etmekteydi. Aslında olması gereken Türkiye'de Türkiye Türkçesinin kullanıldığı gibi Kazakistan'da Kazak Türkçesi aynı öneme sahip olmalıydı. Kazak Türkçesini araştıran araştırmacı bilim adamları bu süreci Kazak Türkçesinin dil ölümü tehlikesi¹⁷⁰ yaşadığı dönem olarak yazmaktadırlar.

Kazakistan'ın dil durumunu doğrudan etkileyen başlıca olay ve unsurlar Kazakistan'ın Rusya'ya bağlanması (1731-1865) esnasındaki süreçler, ülkede Sovyet öncesi, Sovyet dönemi ve Sovyet sonrasında mevcut olan siyasi yapı, bağımsız Kazakistan'daki toplumsal ve ekonomik değişimler şeklinde sıralamak mümkündür.¹⁷¹

Kazak Türkçesi'nin kaderini değiştirmesi açısından son derece büyük önem taşıyan tarihsel 1986'dır. Bu yılın Aralık ayında Kazak gençlerinin Almatı şehrinde ayaklanma sebeplerinden biri de milli dil probleminden kaynaklanmaktaydı. Kazak gençleri kendi ana dili olan Kazak Türkçesinin kullanım alanını sınırlandıran, ana dili yalnızca aile arasında kullanılan dil haline getiren Sovyet rejimine ilk kez başkaldırmıştır. Bu ayaklanma yıllar boyunca süren merkezileştirme siyasetine vurulan ilk ve önemli bir darbe olmuştur.¹⁷²

¹⁷⁰Bu konuda daha fazla ve detaylı bilgi için **bkz.** Ferhat Karabulut, “Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: II, S. 1, Manisa, 2004, s. 67-87.

¹⁷¹Eleonora Süleymanova, Dana Akanova “Kazak Dili ve 1990'lardaki Yeni Dil Politikası” , **Türkler**, Cilt: XIX, Ankara, 2009, s. 408-414, (Çevirimiçi) <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357711&/Kazak-Dili-ve-1990lardaki-Yeni-Dil-Politikas%C4%B1-/-Prof.-Dr.-Eleonora-S%C3%BCleimenova---Do%C3%A7.-Dr.-Dana-K.-Akanova-> , Erişim tarihi: 18.12.2018

¹⁷²Cemile Kınacı, “Sovyetlerden Günümüze Kazakistan'da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları”, **Turkish Studies**, S. 5(4), Güz 2010, s. 1313

Söz konusu Aralık olayları¹⁷³, 1933 yılında alınmış olan kararın¹⁷⁴ üzerinden yarım asır geçtikten sonra Hükümet'e "Cumhuriyet Genelinde Kazak

¹⁷³1985 yılında Sovyetler Birliği Genel Sekreterliği görevine gelen Mihail Gorbaçev Glasnost (Şeffaflık) ve Perestroyka (Yeniden yapılanma) politikaları ile Sovyetler Birliği'ne yeni ufuklar açmayı planlamıştı. Ancak bu politikaların Kazakistan'a etkisi olumlu olmadı. Devletin yeniden yapılandırılması sırasında, 1986 yılının 16 Aralıkta Moskova'nın kararıyla Dinmuhamed Konayev Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği görevinden alınarak yerine Kazakistan'ı tanımayan ve Kazak halkının da kendisini tanımadığı G.V. Kolbin atandı. Bu durum, Kazakistan'da özellikle gençlerin büyük tepkisini çekti. Almatı'da, bu atamayı protesto eden Kazak gençler sokaklara ve meydanlara çıkarak mitingler düzenledi, Sovyetler Birliği Merkezi idaresinin kararından geri dönmelerini talep etti. Her ne kadar ayaklanmanın görünürdeki nedeni bu hadise olarak gösterilse de aslında ayaklanma, Komünist Parti diktatörlüğüne, Ruslaştırma siyasetine, nükleer silah üretim sahalarının Kazakistan'da ve Kazakların yoğunlukta olduğu bölgelerde kurulmasına ve ekolojik kirlenmenin çok büyük boyutlara ulaşmasına karşı yapılmıştır. 17-18 Aralık 1986 yılında Almatı başta olmak üzere Kazakistan'ın altı şehrinde meydana gelen olaylar komünizm politikasının sonunun geldiğini gösteriyordu. Ruslaştırma siyaseti gereği Kazakistan'a yerleştirilen Slav toplulukları da 17-18 Aralık olaylarının tetikleyicisi oldu. Slav toplulukları Kazakları azınlık durumuna düşürmek için bilinçli olarak Kazakistan coğrafyasına yerleştirilmekteydi. Kazakistan'da meydana gelen bu gelişmelerin yanı sıra adaletsizlik, zorbalık gibi faaliyetlerin dışında, Kazakistan'daki kitle iletişim araçları halkın isteklerine değil, Sovyet ideolojisine, Sovyet egemenliğine hizmet etmekteydi. Kazakistan'daki 1986 Aralık Olayları bu mücadelelerin destanımsı en somut örneklerinden biridir. Bu mücadele sadece Kazakistan'ın değil, diğer Sovyet Cumhuriyetlerinin de bağımsızlık sürecini başlatmış ve böylelikle dünya çapında bir olay olarak tarihe geçmiştir. Fakat Kazakistan için bu mücadele ayrı bir tarihi öneme sahiptir. Çünkü Aralık Olayları Merkezin menfaatlerini koruması için tayin edilen Kolbin'in görevden alınmasını ve yerine Kazakistan'ın doğal lideri Nursultan Nazarbayev'in getirilmesini sağlamıştır. Böylece Aralık gösterileri SSCB içindeki tüm halkların uyanmasına vesile olmuş ve onların milli hak ve demokratik taleplerini açıkça ortaya koymasına cesaret vermiştir. Ancak Aralık olaylarından sonra, Tiflis, Baku, Erevan ve Baltık başkentlerinde demokratik hak ve özgürlükler talep eden halk hareketleri patlak vermiş ve bunun sonucunda totaliter Sovyet rejimi çökerek, bağımsız milli devletler ortaya çıkmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için **bkz.** Mustafa Edip Çelik, Recep Çelik, "Soğuk Savaşın Bilinmeyen İsyanı: Jeltoksan Ayaklanması", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XV, S. 2, Eylül 2018, s. 735-750.

¹⁷⁴Açlık ve kolektifleşme yıllarında baştan geçirilen zorluklara rağmen hükümette çalışan Kazak aydınları, dil konusuna önem vermeyi sürdürdüler. Bunun delili 27 Ekim 1933 tarihinde Kazakistan'ın Merkezi İcra Komitesi Başkanlık Heyetinin aldığı kararı incelediğimizde görüyoruz. Karara göre: 1) Doğu Kazakistan, Karağandı, Aktöbe, Almatı bölgelerinin Kazak ilçelerinde 1 Ocak 1934 tarihinden itibaren bütün işler Kazak Türkçesinde yürütülsün; 2) Kazak Türkçesinde iş yürütülebilen çeşitli uzmanlar yetiştirilsin; 3) Bütün yerel ve bölgesel organlar, ilçelerle olan ilişkilerini Kazak Türkçesinde yürütsün; 4) Bölge, ilçe ve resmi makamların memurluklarına Kazaklardan uzmanlar yetiştirilsin; 5) Bu karara uymayanlar suçlu olarak tanıtılsın; Aynı yıl (1933) içinde gerçekleştirilen bir sonraki toplantılarda da dille ilgili birçok önemli konular ele alınır: 1) Bütün İcra Organları (Kazakistan İcra Komitesi, Kazak Sovyet Sosyalist Yüksek Mahkemesi ve Savcılık Bölümleri, Halk Komitesi, Sağlık Bölümü, Devlet Bankası, Bilgesel Tasarruf Kasaları, Kazakistan Orman İşleri Kurumu, Kazak Ticaret Kurumu

Dilini Öğretmek ve Geliştirmek” kararını çıkartmaya zorlamıştır. Bu bağlamda Kazak Türkçesi etrafında gerçekleşen faaliyetler şunlardır:

- 1) “Cumhuriyet’te Kazak Türkçesini Öğrenmeyi Geliştirmek Hakkında” Kazakistan Merkezi Partisi Kararı (28 Mayıs 1987) tarihinde çıkarıldı;
- 2) Eğitim Bakanlığı tarafından Kazak Türkçesi ve edebiyatını okutmakla ilgili 12 standart belgeden oluşan 5 numaralı emir ve öneriler bildirilerinin yayınladılar;
- 3) Bu karardan sonra Rus dilinde eğitim veren çocuk kreşleri ile orta okul (11 yıllık okul) sınıflarında ilk kez Kazak Türkçesin haftada bir saat okutulmasına karar verildi;
- 4) İbray Altınsarin Pedagojik İلمي Araştırma Enstitüsü’nde Rus sınıflarında Kazak Türkçesini öğretmek konusu ile ilgilenen özel bölüm açıldı;
- 5) 1988 yılında “Mektep” yayınlardan Rus sınıflarının öğrencileri için ilk kez Kazakça-Rusça Sözlük hazırlandı;

vs.) Kazak Türkçesinde iş yürütmelidir; 2) 1933 yılının sonunda polis ekiplerinin Kazak Türkçesinde iş yürütmesini sağlamak; 3) 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren Kazakistan Sovyet Sosyalistik Cumhuriyeti sınırları içerisindeki bütün iletişim, koordinasyon bölümleri, mektup, haberleşme, para havale işlemleri vb. işlerin evrakları Rusça ile birlikte Kazak Türkçesinde yürütülsün; 4) Türkistan-Sibirya Müdürlüğü yönetimine kendi birimlerini Kazaklaştırmak için bütün istasyonlardaki bilet satıcıları, istasyonlardaki işçi ve nöbetçileri, istasyon üst kurul memurları vs. makamlarda Kazak işçileri veya Kazak Türkçesinde konuşabilen diğer halklardan kadroların çalışması sağlansın; 5) Halk Komiserliği Emek ve İskan Komitelerine Kazak Türkçesini öğrendikleri için diğer uluslardan uzmanları teşvik etme ve ek ücret sağlama konusunu çözmek bir ay içerisinde halledilsin; 6) Yerel Komite sorumlu kurumlarda işbirliği yaparak 3 ay içerisinde Kazak Türkçesinde yazı işlerini yürütmek için terminoloji belirlenmesi; 7) Bütün öğretim merkezlerinde Kazak Türkçesi dersinin konulması vb. gibi faaliyetler ele alındı. Fakat 1933’deki bu milliyetçi girişimlere rağmen Kazak Türkçesinin resmi kurumlarda geniş bir şekilde kullanılmasını engelleyen sebeplerin başında Kazak uzman kadroların yetersizliği ve gerekli eğitim-öğretim araçlarının yokluğu, Kazak Türkçesinde yazı araçlarının (daktilo) olmayışı gibi sorunlar sayılabilir. Bunlar geçici sebeplerdi. Kazak Türkçesinin uygulayışında engel olan esas sebep ve faaliyetler ise şunlar olmuştur: Demografik sebepler; göç sebepleri, yani ülke çapında diğer ulus temsilcilerinin sayısının artması; Sovyet Birliği’nde “Ulus Dilini Merkezileştirme”, yani Ruslaştırma siyaseti sayılmaktadır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için **bkz.** Gülnur Boranbayeva, “SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki Kazak Dilinin Genel Durumu”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt: I, S. 1, Kasım 2004, s. 20-41.

- 6) Kazak SSR genelinde ilk kez Pavlodar, Aktöbe, Taldıkorğan, Arkalık, Oral ve Jambıl şehirlerindeki Pedagojik Enstitülerde Rus sınıfları için Kazak Türkçesi uzmanları yetiştirecek fakülte bölümleri açıldı;

Bu hususta 22 Mayıs 1989 tarihinde “Kazak Edebiyatı” gazetesinde birçok Kazak bilim adamlarının Merkez Komite’ye yazdıkları “Kazak Türkçesine Resmi Dil Statüsü Tanınmasını” isteyen mektup yayımlanmıştır. Kazakistan kamuoyu bu talebe olumlu bakıp desteklemiş ve 22 Eylül 1989’da Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Yüksek Heyeti (Konsey) “Dil hakkında Yasayı” çıkartmıştır. Bu yasanın 1. maddesinde Kazak Türkçesine “devlet dili” statüsü verilmiştir. Yasanın 10. Maddesinde ise

“Kazak Türkçesi ve Rusça resmi organların ve iş yerlerinin evrak düzenleme dilidir” diye belirtilmiştir. Aynı yasa kapsamında Rusça dili için “milletler arası iletişim dili” statüsü verilmiştir.¹⁷⁵

Söz konusu yasa dikkatlice okunduğunda statü adlarının dışında her iki dilin aynı derecede haklara sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Fakat Yasanın 5. bölümünün 2. Maddesinde belirtilen ve Kazak Türkçesinin sahip olduğu hakların gerçekten gözetileceğinin temini niteliğindeki şu ifadeler dilin derecesinin bundan böyle sürekli yükseleceğinin bir garantisi olarak kabul edilir:

“Kazakça devlet koruması altında olup Kazak SSC onun bütün devlet organlarında, sosyal kuruluşlarda, eğitim, kültür, bilim kurumlarında, hizmet ve iletişim sektöründe vs. yerlerde aktif kullanımını sağlar”.

¹⁷⁵Закон О Языках В Республике Казахстан От 11.07.1997 №151-І (С Изменениями И Дополнениями По Состоянию На 24.11.2015), (Zakon Respubliki Kazahstan ot 11.07.1997 №151-І O Yazykah v Respublike Kazakhstan (s İzmeneniyami i Dopolneniyami Po Sostoyaniyu Na 24.11.2015 (11.07.1997 Tarihli 151-І Sayılı Kazakistan Cumhuriyeti Diller Kanunu (Değişiklikler ve Ekler ile 24.11.2015 Tarihi İtibarıyla), (Çevirimiçi) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008034 Erişim tarihi: 25.11.2018

27 Eylül 1990 senesinde bu yasaya Kazakistan SSC Bakanlar Kurulu tarafından bazı değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır.¹⁷⁶

“*Dil Yasasının*” hayatta aktif bir şekilde uygulanması için 21 Ekim 1989 tarihinde Cumhuriyet genelinde Kazak Türkçesi Kurumu kurulmuştur.¹⁷⁷

Kurumun asıl amacı olarak şunlar belirlenmiştir:

- Kazak Türkçesinin Cumhuriyet genelinde ve diğer ülkelerde geniş çapta kullanılmasıyla ilgili devlet düzeyinde ve çeşitli toplumsal dernekler ile kültürel merkezlere ve vatandaşlara yardım etmek, fikir alışverişinde bulunmak;
- Kazak Türkçesini öğrenmek isteyen diğer uyruklu vatandaşlarla dostluk ilişkileri sağlamak, Kazak Türkçesinin devlet genelinde ve yabancı ülkelerdeki durumu sosyal açıdan araştırmak ve geliştirmek konusunda gerekli öakamlara öneride bulunmak ve bunların dikkatlerini çekmek;
- Devletin resmi dilini yaygınlaştırmak amacıyla bütün verimli metodlardan yararlanmak ve özellikle kamuoyu ve kitle iletişim araçlarını (radyo, TV, basın yayın vb.) geniş çapta kullanmak;
- Genel olarak çoğunluğun bir araya geleceği bütün toplantılarda dil engellerini kaldırmak için anında tercüme sistemlerinin uygulanmasına yerel yöneticilerin dikkatini çekmek;
- Dil ortamını oluşturacak okul öncesi kurumlar ile okullara olan ihtiyaçların karşılanmasını denetlemek, aile ortamında, resmi ve özel kurumlarda, okullarda, bütün toplumsal ortamlarda devletin resmi diline istek ve arzuyu arttırmak, vatansever vatandaşlar eğitimine yardımda bulunmak;
- Süreli yayınları, medya araçları ile terminoloji, tercüme, onomastik, dil siyaseti, resmi evraklar ve diğer önemli konular hakkında geniş çapta fikir alışverişini sağlamak;

¹⁷⁶Lazzat Urakova, **a.g.m.**, s. 98

¹⁷⁷Gülnur Boranbayeva, **a.g. m.**, s. 28

- İlimi basın yayınları hazırlamak, ülke çapında dil kültürünü geliştirmek ve dil bilimi ile ilgili olan bilgileri arttırmaya yönelik çeşitli faaliyetler organize etmek, özellikle gençlerin ana diline olan sevgisini arttırmak gibi amaç ve görevleri yerine getirmek doğrultusunda çalışmaktadır.¹⁷⁸

2.3.2. Kazakistan'da Dil Planlaması ve Dil Yasaları

Dilbilimciler Süleymenova ve Akanova, “*Kazak Dili ve 1990'daki Yeni Dil Politikası*” adlı makalelerinde, Kazakistan'ın dil politikasında hangi unsurların olması gerektiğine dair genel bilgiler verilmişlerdir. Ayrıca Kazak Türkçesinin yeri ve teşekkülüne ilişkin odaklanmış dil politikasının sosyo-bilimsel parametrelerinin bulunduğunu belirtmiştir. Kazakistan'da resmi olarak dilin gelimesi ve kullanılmasıyla ilgili devlet programında yer alması gereken sosyo-bilimsel parametreler şunlardır:

- Sosyal demografik özellikler;
- Dilbilimsel göstergeler;
- Sosyo-işlevsel göstergeler;
- Sosyal-siyasal göstergeler;¹⁷⁹

Bu tespite göre Kazakistan dil politikasını yaparken yukarıdaki parametreleri dikkate alırsa herkes tarafından kabul edilen ve gelecekte dürdürülebilen bir dil politikası elde edebilmiş olur.

Sosyal-demografik özelliklere göre Kazakistan'da diğer dilsel toplumlar ve Kazak Türkçesi arasındaki ilişki ele alınmalıdır. Bunlar makaleye göre şu şekilde belirlenebilir:

“Kazak Türkçesinde konuşanların sayısı, Kazak Türkçesi ana dili olarak konuşanların sayısı, genç kuşak arasında Kazak Türkçesini ana

¹⁷⁸Gülnur Boranbayeva, **a. g. m.**, s. 28-29

¹⁷⁹Eleonora Süleymenova - Dina Akanova, “Kazak Dili ve 1990'daki Yeni Dil Politikası”, **Türkler**, Cilt: XIX, 2002, Ankara, s. 408

dili olarak konuşanların sayısı, Kazak Türkçesi-Rusça bilen iki dilli bireylerin sayısının arasındaki ilişkiyi içerir.”¹⁸⁰

Sosyo-işlevsel göstergeler içerisinde ele alınacak konular aynı makalede şöyle geçmektedir:

“Kazak Türkçesinin sosyal işlevlerinin sayısı sosyal yaşamın en önemli alanlarında kullanım yoğunluğu ile ölçüldüğünü söyler. Bu alanda ilki eğitim ve daha sonra bilim, kitle iletişim araçları, idari etkilikler, hukuki sistem gelir. Ulusal-kültürel göstergeler geleneksel sanatları, tiyatro, sinema, din ve Kazak Türkçesindeki farklı edebi türlerin varlığını kapsar.”¹⁸¹

Sosyal-siyasi özellikler Kazak Türkçesinin gelişmesi ve desteklenmesi hususunda işleyen devlet programlarının varlığı, Kazak Türkçesinin tam anlamıyla işleyişinin sosyal altyapısının geliştirilmesi (eğitim kurumları, TV, sosyal medya vs.) göstergelerini kapsamaması hakkında yazılmıştır.¹⁸²

Bağımsız Kazakistan devletinde dil inşasının önemli dönüm noktası olarak 28 Ocak 1993 tarihli Anayasa’yı kabul etmek yerinde olacaktır. Söz konusu Anayasa’dan yola çıkarak Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev 5 Nisan 1993’de Bakanlar Kurulu bünyesinde dil yasasının hayata geçirilmesi görevi konusunda sorumlu ve bu alanda bütün yapılması gereken işleri üstlenecek olan Dil Komitesi’nin kurulmasıyla ilgili bir Ferman imzalamıştır.

30 Ağustos 1995 tarihinde ülkede yapılan referandumda yeni Anayasa %89 lehte oyla kabul edilmiştir. Yeni Anayasa’nın 7. Maddesinde “Kazakistan’da devlet dili Kazakçadır” ibaresinin yanında ek olarak “Devlet

¹⁸⁰ A. g. m., s. 408

¹⁸¹ A. g. m., s. 409

¹⁸² A. g. m., s. 410

kurumlarında ve yerel yönetim organlarında Kazak Türkçesi ile birlikte resmi dil olarak Rusça da kullanılabilir” ifadesi mevcuttur.¹⁸³

Bağımsız Kazakistan’daki Diller Yasası 11 Temmuz 1997 tarihinde kabul edilmiştir.

Bu dil yasası Kazakistan Hükümeti’ne aşağıdaki gibi görevler yüklemektedir:

- Kazakistan’da dillerin işleyişine ilişkin yasal çerçevenin oluşturulması sağlamak;
- Devletin ülkedeki dillerin kullanımı ve geliştirilmesi için her türlü koşulların yaratılmasını sağlamak;
- Kazakistan genelinde dillere ilişkin yasaların doğru yönde uygulanmasının kontrolü;

Dil Yasasının 4. Maddesinde Kazakistan’da Kazak Türkçesi Devlet dili olduğu belirtilmiş. Kazakistan halkının en önemli birleşme faktörü olan devlet diline vakıf olmanın her Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşının borcu olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁴ Rus dilinin kullanımını hakkında: *“Hükümet örgütlerinde ve yerel hükümetlerde Rus dili resmi olarak Kazakça ile eşit derecede kullanılır”* ifadesi ile netleştirilmiştir.

Dil Yasasının 18.maddesinde şöyle bilgiler verilmektedir: Kazak Türkçesi ve Rusça tüm özel ve devlet üniversitelerinde zorunlu dersler arasında

¹⁸³Закон О Языках В Республике Казахстан От 11.07.1997 №151-І (С Изменениями И Дополнениями По Состоянию На 24.11.2015), (Zakon Respubliki Kazahstan ot 11.07.1997 №151-І О Языках в Respublike Kazakhstan (s İzmeneniyami i Dopolneniyami Po Sostoyaniyu Na 24.11.2015 (11.07.1997 Tarihli 151-І Sayılı Kazakistan Cumhuriyeti Diller Kanunu (Değişiklikler ve Ekler ile 24.11.2015 Tarihi İtibarıyla), (Çevirimiçi) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008034 Erişim tarihi: 25.11.2018

¹⁸⁴Закон О Языках В Республике Казахстан От 11.07.1997 №151-І (С Изменениями И Дополнениями По Состоянию На 24.11.2015), (Zakon Respubliki Kazahstan ot 11.07.1997 №151-І О Языках в Respublike Kazakhstan (s İzmeneniyami i Dopolneniyami Po Sostoyaniyu Na 24.11.2015 (11.07.1997 Tarihli 151-І Sayılı Kazakistan Cumhuriyeti Diller Kanunu (Değişiklikler ve Ekler ile 24.11.2015 Tarihi İtibarıyla), (Çevirimiçi) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008034 Erişim tarihi: 25.11.2018

olacak; Tüm özel ve devlet radyo ve TV yayınlarının en az yarısı Kazak Türkçesi olmak zorunda; bu eklenen yenilikler gerçekten radikal olduğu kadar çok önemlilerdi fakat uygulanması pek zordu, çünkü halk tarafından daha çok Rusça yayın yapan kanallar tercih ediliyordu.

Yasanın 23. Maddesinde ise, özel olarak belirlenecek meslekler ve devlet görevlileri için devlet dili bilme zorunluğu getiriyordu. Bu madde en çok tartışılan madde olmuştu.

Günümüzde Kazakistan'ın milli kültürünü canlandırmak amacıyla birtakım adımlar atılmıştır. Kazak Türkçesine devlet dili statüsü verilmiş, Kazak tarihindeki seçkin şahsiyetler, Kazak aydınların isimleri ve onların isimleri tekrar halkla kavuşturulmuştur, hükümet ve devlet organlarında Kazak Türkçesinin önemi artırılmıştır. Halkın milli kimliği oluşturulması için eğitim sisteminde ve coğrafi isimlendirmelerde değişikliklere gidilmiştir. Ülke çapında tarihi topografya yeniden orijinal isimlerine kavuşmuştur. Yurtdışında yaşayan Kazakların tekrar atayurtlarına dönmeleri için sürecinde vatandaşlık konularında kolaylıklar sağlanmış ve devlet tarafından maddi manevi destek verilmektedir.

Kazakistan'da Kazak Türkçesinin devlet dili olarak kurumsallaşmasının ve temelini yaratılmasının ilk aşamasında devlet çapında aşağıdaki gibi resmi kuruluşlar kurulmuştur:

- Kazakistan Hükümeti bünyesindeki devlet Terminoloji Komisyonu (Kazakistan Hükümeti'nin 21 Nisan 1998 tarihli 367 Sayılı Kararıyla onaylanmıştır);
- Onomastik Komisyonu Kazakistan Hükümeti bünyesinde (KC Hükümetinin 21 Nisan 1998 tarihli, 368 sayılı Kararıyla onaylanmıştır)163.
- - Devlet Dilini Geliştirme ve Kullanma programı, ilk kısa dönemlik 1998-2000 yıllar aralığında daha sonra on yıllık 2001-2010, 2010-2020 yıllar aralığı için uzatılır.

- “Devlet Dilini Hızlı Öğretim Merkezi” adlı Devlet kuruluşu gerçekleştirildi (Kazakistan Hükümeti’nin 9 Ekim 1999 tarihli 1545 Sayılı Kararı kapsamında);

Bu resmi kuruluşlardan her biri kendine has işlevsel özelliklere sahiptir. Kazakistan Hükümeti bünyesindeki Devlet Terminoloji Komisyonu Kazak Dilinin ekonomisi, teknoloji, bilim ve kültür terminolojileri hususunda öneriler hazırlayan danışma kuruludur.

Devlet Dilini Hızlı Öğretim Merkezini’nin esas faaliyet amacı ise devlet memurların Kazak Türkçesi öğrenmeleri için önemli tün maddi ve teknik koşulları yaratmak, bilimsel öğretim metodolojisi geliştirmektir.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev 29 Haziran 2011 senesinde 110 Sayılı kararı ile “2011-2020 Yılları Arasında Dillerin Geliştirilmesi ve İşlevleri Hakkında Devlet Programını” izmalamıştır.¹⁸⁵ Projenin oluşturulmasında 30 yabancı ülkenin dil politikasının yasal düzenleme deneyimi incelenmiştir. Program tarafından öngörülen tüm faaliyetler, ulusal birliği güçlendirmede en önemli faktör olarak devlet dili prestijinin yükselmesi ve geliştirilmesi önceliğine dayanmakta ve vatandaşların manevi, kültürel ve dilsel ihtiyaçlarını tam olarak karşılamayı amaçlamaktadır.¹⁸⁶

Program belirlenen amaçlara ulaşmak üzere üç döneme ayrılmıştır:

- Birinci Dönem: 2011-2013 yıllar arası

¹⁸⁵“Государственная Программа Развития и Функционирования Языков в Республике Казахстан” (Gosudarstvennaya Programma Razvitiya i Funktsionirovaniya Yazıkov V Respublike Kazakistan Na 2011-2020 Godı.”(2011-2020 Yılları İçin Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki Dillerin Gelişimi ve İşleyişi Hakkındaki Devlet Programı), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/223537-utverzhdena-gosudarstvennaja-programma.html> Erişim tarihi:20.12.2018

¹⁸⁶“Государственная Программа Развития и Функционирования Языков в Республике Казахстан” (Gosudarstvennaya Programma Razvitiya i Funktsionirovaniya Yazıkov V Respublike Kazakistan Na 2011-2020 Godı.”(2011-2020 Yılları İçin Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki Dillerin Gelişimi ve İşleyişi Hakkındaki Devlet Programı), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/223537-utverzhdena-gosudarstvennaja-programma.html> Erişim tarihi:20.12.2018

- İkinci Dönem: 2014-2016 yıllar aralığı
- Üçüncü Dönem: 2017-2020 yıllar arası

Bağımsız ülkenin modern dil politikasının hayata geçirilmesinin ilk aşamasında bu program ülke vatandaşlarının serbest ve ücretsiz bir şekilde devlet dilini öğrenmeleri için gerekli maddi ve organizasyon koşullarının oluşturulmasını; devlet dilinin eğitim, bilim, kültür, toplu iletişim araçları, devlet idaresi, uluslararası ilişkiler başta olmak üzere devletin sosyal yaşamın tüm sahalarında aktif bir şekilde kullanılması için gerekli şartların meydana getirilmesini; resmi evrakların devlet dili Kazak Türkçesi olarak hazırlanması için gerekli temelin oluşturulmasını öngörmektedir.¹⁸⁷ Kuşkusuz bu program ile Kazak Türkçesinin kullanım alanını genişletilmesi ile halk arasında Rusçanın tercih edilmesini azaltmak planlanmamıştı.

Söz konusu programın 2018 yılındaki hedefe ulaşma göztergesi şu şekildedir:

- Devlet dilini konuşan yetişkin nüfusun oranı (QAZTEST¹⁸⁸ sonuçlarına göre:
2014 -% 20, 2017 -% 80, 2020 -% 95);
- B1 düzeyinde devlet dilini bilen lise mezunlarının oranı (2017 yılına kadar -% 70 - 2020 -% 100 arasında);
- Devlet medyasındaki Kazak Türkçesi içerikli programların payı (2014 -% 53, 2017 -% 60, 2020 -% 70);
- Onomastik komisyon çalışmalarında şeffaflık ilkelerine uygunluk ve karar alma sürecini tartışmaya halkın erişimiyle ilgili kamu memnuniyetinin derecesi (2014 -% 60, 2017 -% 75, 2020 -% 90);

¹⁸⁷Lazzat Uraikova, **a.g.m.**, s. 100

¹⁸⁸QAZTEST, Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlarının devlet tarafından devlet dili Kazakça bilgi seviyesini değerlendiren sınav sistemidir. QAZTEST, TOEFL, IELTS, DALF / DELF, DSH, CELI, TÖMER, TRKI, vb. gibi uluslararası dil değerlendirme sistemlerinin ilkelerine dayanmaktadır. **Bkz.** QAZTEST Hakkında, (Çevirimiçi) <http://kazakhtest.kz/> Erişim tarihi: 19.12.2018

- Kazak Türkçesinin terminoloji fonunun oranı (2014 -% 20, 2017 -% 60, 2020 -% 100);
- Rusça konuşan cumhuriyetin yetişkin nüfusunun oranı (2020 - 90 arasında);
- Ulusal kültürel derneklerde anadili öğretme kursları kapsamındaki etnik grupların oranı (2014 -% 60, 2017 -% 80, 2020 -% 90);
- İngilizce bilen Cumhuriyet nüfusunun oranı (2014 -% 10, 2017 -% 15, 2020 -% 20);
- Üç dil konuşan nüfusun payı (devlet, Rusça ve İngilizce) (2014 -% 10, 2017 -% 12, 2020 -% 15 -% 15)

2011’de KC Kültür Bakanlığı tarafından “*Kazakistan Cumhuriyeti’nin Devlet Dili Politikasıyla İlgili Bazı Yasal Tüzüklere Değişiklik ve Eklemelerin Yapılması Hakkında Kazakistan Yasa Tasarısı*” hazırlanmış ve görüşülmek üzere yetkili makamlara sunulmuştur. Bu tasarıya göre devlet dairelerine yazılan tüm dilekçeler Kazak Türkçesinde olacak ve devlet dairelerinden tüm gerçek ve tüzel kişilerle yanıtlar Kazak Türkçesinde verilecektir. Ayrıca tüm formlar, ilanlar, reklamlar, fiyat etiketleri ve diğer tüm görsel bilgiler Kazak Türkçesi olacaktır.¹⁸⁹

Anayasa Kurulu’nun 2007’de alınan Ek Kararı bağlamında “Anayasa devlet dili statüsünün üstünlüğünü öngörmekte fakat devlet organlarına Rus dilinde başvurma hakkını da tanımaktadır”

Aynı yıl içinde 2007’de Kazakistan’da Kazak Türkçesini, Rusçayı ve İngilizce’yi kapsayan “*Üç dillilik* ” adlı kültür projesi devlet düzeyinde kabul edilmiştir. Söz konusu projenin Kazak aydınları tarafından Kazak Türkçesinin yavaş yavaş yok olmasına sebep olacağını ileri sürerek itirazlarını bildirmişlerdir.

Kazakistan’ın bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte Kazak Türkçesinin devlet dili olarak saygınlığı artmış, Kazak Türkçesi resmi kurumların faaliyet ve

¹⁸⁹A. g. m. s. 102.

etkinliklerinde daha geniş yer almaya başlamıştır. Hükümet tarafından Kazak Türkçesinin modernizasyonunun gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.¹⁹⁰

Kazakistan'ın dil politikaları üzerine Nursultan Nazarbayev 23 Ekim 2008 tarihinde Kazakistan Halk Ұлқп Meclisinin XIV. oturumunda yaptığı konuşmada:

“(….)Biz dengeli dil politikasının gerçekleşmesini sağlayabildik. Kazakistan, Sovyetler sonrası devletlerin içinde bu sorunun toplumsal çatışmasız çözebilen sayılı ülkelerden biridir. Ki hepimiz Sovyet sonrası ortamda böyle sorunların mevcut olduğunun bilincindeyiz. Vatandaşlarımızın arasında özellikle de genç nüfus için devlet dili olan Kazakçanın benimsemenin doğal süreci başlamıştır. Bu durum yukarıdan baskı ile değil, halkın kendi devlet dilini bilme ile gerçekleşmektedir. Ben şahsen, böyle çaba ve isteğin yıldan yıla daha da büyüyeceğine kalpten inanıyorum”¹⁹¹

diyerek, Kazakistan'da Kazak milletinin siyasi açıdan Rusya gibi büyük bir devletin hegemonyasından kurtulmanın tek yolunun aceleceyle getirmeden bilinçli olarak hareket etmek gerektiğine dikkat çekmektedir.

2.3.3. Kazakistan'da Resmi Dil Konumunda Rusça ve İki dillilik

Orta Asya'daki diğer cumhuriyetlerdeki olduğu gibi Kazakistan'da da birtakım dış ve iç etkenlerden dolayı Rusça yıllarca egemen dil durumundaydı.¹⁹² “Sovyet dönemi merkezi dil planlaması doğrultusunda “Rus dilinin bir üst dil olarak bütün sosyo-kültürel ve ekonomik, resmi olarak-olmayarak bütün kurumlarda konuşulması, yazılması, kısaca kullanılması, Sovyet alanı Türk dilinin çeşitli lehçelerini konuşanları ana dili kaybı tehlikesiyle karşı karşıya

¹⁹⁰Suyinbay Suyundikov, **a.g.m.**, s.19

¹⁹¹Kazakistan Halk Asamblesi'nin XIV. oturumunda Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından 23.10.2008 tarihinde yapılan konuşmasından, (Çevirimiçi) <http://kazahd.do.am./publ/4-1-0-344> Erişim tarihi: 28.11.2018

¹⁹²Kuralay Kuderinova, **a.g.e.**, s. 272

getirmiş, kısıtlı ana dili kullanımı, Türk lehçelerinin tabii gelişmelerini önlemiştir.” Sovyetler Birliği toplumların bilinçaltına nüfuz etmiş olan korporatif kimlikleri “parçala ve yönet” ilkesine dayanarak bölmeyi ve ayrı ayrı şekilde halkın kimliğini oluşturmayı, daha sonra ise farklı kimliklerin üstünde ulusüstü “*Homo Sovieticus*”¹⁹³ kimliğini oluşturmayı amaç edinmişti.¹⁹⁴

Kazakistan 1991’de bağımsızlığını yeni kazanmış bir devlet olarak ortaya çıkmakla beraber Sovyet mirasının derin izlerini taşımaya devam etmiştir. Bu izlerin en önemlisi kullanılan dil olmuştur. Uzun yıllar boyunca hükümet, iç ve dış politika, ekonomi, kültür ve eğitim alanlarında Rusçanın başknlığı uzun zaman devam etmeye devam etmişken Kazak Türkçesinin kullanım alanı aile çerçevesi ile sınırlı kalmıştır. Bu durum Kazakistan’da iki dilli bir yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu iki dillilik yapısının ortaya çıkmasının ve yaygınlaşmasının temelinde sosyal ve tarihi şartlar yer almaktadır.

İki dillilik veya çok dillilik XIX. asrın ikinci yarısından itibaren modernizasyon sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkmış ve sosyal bilimler alanında en çok araştırılan konulardan biri haline gelmiştir. İki dilliliğin bir toplumda yaygınlaşmasını sağlayan en önemli koşullar olarak bir etnik grubun başka bir etnik gruba alansal temaslar veya değişik halkların aynı alanda birlikte yerleştirilmesi sayılmaktadır.

Kazakistan toplumunda ikinci dil olarak Rusçanın konuşulması bazen her ne kadar bir avantaj olarak değerlendirilse de gerçekte Kazak toplumu için Kazak Türkçesinin kullanım alanının daralması açısından büyük bir sıkıntı yaratmaktadır.

¹⁹³Homo Sovieticus, Latince “Sovyet İnsanı” anlamına gelmektedir. Terimi ilk ortaya atan Rus yazarı Aleksandr Zinovyev olmuş ve terime şöyle anlam yüklemiştir: Sovyet Birliğinin bir adam yaratma babında çabalarının asıl amacı ulus bilinci, kültürel kimlik gibi kavramlardan ziyade daha çok ilerlemeci, rasyonel, üretim odaklı Sovyet insanı yaratmaktır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için **bkz.** İbrahim Hasanoğlu, “Homo Sovieticus: SSCB’de Sovyet Halkı İnşası Çabaları”, **Turkish Studies**, S. 10(1), Kış 2015, Ankara, s. 311-340.

¹⁹⁴Lazzat Urakova, **a.g.m.**, s. 98

Ülkenin tarihine baktığımızda uzun yıllar boyunca devletin etnik yapısı defalarca değişikliklere uğramıştır. XX. yüzyılın 30'lu yıllarından 70'lere kadar söz konusu süreç en dinamik bir biçimde gerçekleştiğini farkediyoruz. Sovyetlerdeki Stalin'in başkaları, Kazak aydınlarının tasnifi, Kazakistan'ın bakir topraklarını kullanma politikası ve 70-80'li seneleri arasındaki hızlı sanayileşme ve inşaat sahalarında yaşanan gelişmeler birçok etnik grubun Kazakistan topraklarına akın etmesine neden olmuştur. Bunlar XX. asrın 80'li yıllarında Kazak topraklarında hayatını sürdüren Kazakların oranı ülkedeki tüm nüfusun ancak %40'ına tebül etmekteydi.¹⁹⁵

Nüfus sorununun yanısıra bağımsızlığını ilan eden yılda Kazakistan ekonomik, sosyo-kültürel, Kazakların azınlığı ve ülkedeki farklı etnik grupların mevcut olması ile onların eşit olarak dağılmaması gibi sorunlarla karşı karşıya idi. Bu sorunların içinde en önemli olanlardan biri de Sovyet mirasından kalmış dil problemiydi. Kazakların kurduğu ülkede Kazakların sayı bakımından az olması ve Kazak Türkçesinin çok az konuşulması gibi sorunlar Kazakistan'ın ileride yürüteceği iç ve dış politikasına yön veren faktörlerden biri olmuştu. Nitekim Kazak Türkçesi Sovyet döneminde Rusçanın prestijli olması ve yönetim dili olmasından Kazak Türkçesi ülke çapında neredeyse hiç konuşulmuyor ve halk tarafından tercih edilmiyordu. Bu sebeplerden dolayı Kazak Türkçesi Sovyetler döneminde dil ölümü tehlikesi yaşayan ya da bu tehlikeyi yakından hisseden dillerdendi.¹⁹⁶

Kazakistan'da bağımsızlık sonrası ele alınan dil politikası Kazak Türkçesi ve Rusça'yı kapsamaktadır. Devletin uyguladığı bu dil yasasının özellikleri onun çok konulu olma özelliğinden kaynaklanır, çünkü bu kanunlar yalnızca bir milletin dili için değil, aynı anda Kazakistan'da yaşayan diğer milletlerin konuştuğu dil ile Rus dilini de kapsamış düzenlemelere de yer vermiştir. Çünkü Kazakistan için "devlet dili" anlamı sadece Kazakları değil,

¹⁹⁵Abdulvahap Kara, **a. g. e.**, s. 32.

¹⁹⁶Bu konuda daha fazla ve detaylı bilgi için **bkz.** Ferhat Karabulut, "Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: II, S. 1, Manisa, 2004, s. 67-87.

bütün Kazakistan halkını ve farklı etnik gruplar arasındaki yakınlaştırmının en büyük etkenidir.

Dil milleti oluşturan fertleri birbirine bağlayan bir bağıdır. Çünkü ifade aracı olarak dil en yaklaşıtııcı ve kaynaşıtııcı bir temel unsurdur. Bu cümlelerin tam anlamıyla hayat bulduğunu Sovyetleştirme sürecine göz attığımızda görebiliyoruz. Bu bağlamda Sovyetleştirmede dil kilit öneme sahip bir faktördü. Sovyet rejimi, okuma yazma bilmeyen insanları Sovyet propaganda ve politik eğitim ağına çekebilmek amacıyla, bu insanların yazılı bir dile sahip olmalarını sağlamaya çalışmış, onlar için ortak bir yazı dilini belirlemek zorundaydı.¹⁹⁷ Daha sonra yarattığı ya da seçtiği dilin medaya alanında ve eğitim sislemine kullanılmasını sağlamaya çaba göstermiştir.

Bundan dolayı, bağımsızlığını kazanmasından ardından Cumhurbaşkanı'nın halkın içinde birlik beraberliği sağlamak ve etnikler arası ilişkiler konusunda Kazakistan toplumunda uzun süredir varlığını sürdüren devlet dilinin statüsü ve önemi, Kazak kültürünün ve halkın örf-adetinin yeniden canlanması ve dinin alandaki ilişkilerin optimizasyonu sorunlarını ulusal temelde çözmek olmuştur.¹⁹⁸

Kazakistan dünya çapında iki dilli bir ülke olarak bilinmektedir. Ülkede resmi olarak kabul edilen ilk dil Kazak Türkçesi nüfusun yaklaşık %65'i tarafından konuşulmaktaysa ikinci resmi dil olarak adlandırılan Rusça da Kazak nüfusunun tamamına yakını tarafından akıcı bir şekilde konuşulmakta olup ikinci dil olarak bilinmektedir. Bunun sebebi olarak Sovyetler Birliği döneminde Üniversite'de okuyabilmenin başlıca koşulu Rusça bilmektir, iyi kariyer yapabilmek ve devlet kadrolarına talip olabilmek için kişinin etnik grubuna hiç

¹⁹⁷İbrahim Hasanoğlu, "Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları", **Turkish Studies**, S. 10(1), Ankara, Kış 2015, s. 315

¹⁹⁸Речь Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева На Открытии XIV. Съезда Ассамблеи Народов Казахстана от 23.10.2008 (Reç Prezidenta Respubliki Kazahstan Nursultana Nazarbayeva Na Otkıtiyi XIV. Siezda Assambleyi Narodov Kazahstana (Kazakistan Halk Asamblesi'nin XIV. oturumunda Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından 23.10.2008 tarihinde yapılan konuşmasından) (Çevirimiçi) <http://kazahd.do.am./publ/4-1-0-344> Erişim tarihi: 28.11.2018

bir şekilde bakılmaksızın “Rus” okullarından mezun olması gerekiyordu. Sovyet döneminde bazı siyasi ve ekonomik olaylardan dolayı nüfusça azınlık durumuna düşmüş Kazak halkı kendi bağımsızlığını elde ettikten sonra öncelikle nüfusun Kazaklar lehine değişmesi ve Kazak Türkçesinin devlet dili olarak her alanda yaygınlaşmasını temel amaç edinmişlerdir.¹⁹⁹

İlk yıllarda Rus dilinin ülkede ikinci resmi dil olarak ilan edilmesinin ve Kazaklar tarafından eskisi gibi daha çok tercih edilmesi, Kazakların devletinde Kazak Türkçesinin konuşulmamasını sert bir şekilde ülkedeki Muhtar Şahanov, Bekbolat Tileuhanov gibi Kazak aydınları başlayan grup tarafından çok eleştiri ile karşı karşıya gelmişti. Bunun üzerine devlet Cuhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Dil Yasasını ve oradaki iki dil Kazak Türkçesi ve Rus dillerine verilen yeri şu şekilde koruyor ve aynı anda ulus üstü “Kazakistanlı” kimliğinin oluşturulması bağlamında çok çaba sarf etmişti. Bunun üzerine düşüncesini N. Nazarbayev, başkent (yeni) Astana şehrinde 21 Ocak 1999 senesinde toplanan Kazakistan Halk Asamblesi’nde şu şekilde ifadelerinden net bir şekilde görebilmekteyiz:

“(...)Evet, Kazakçaya devlet dili statüsünü geri verdik. Fakat bizi eleştirenler öteki ulusların ve dillerin haklarının ve çıkarlarının zedelenmediğini görmüyorlar ya da görmek istemiyorlar. Ayrıca Rusça Kazakça ile birlikte işlevlerini görmeye devam ediyor... Ben şu förmülü öneriyorum: Bir bütün olarak ülkemizden söz ettiğimizde ya da yurtdışında iken, hepimiz her şeyden önce Kazakistanlıyız. Söz konusu yurtiçindeki olan ulusal yaşam ise, her ulusal grup kendi dilini, kültürünü, geleneklerinin koruma hakkına sahiptir ve kimse bunu engelleyemez. Bu önemlidir çünkü Kazakistan gerçekten ortak anayurdumuzdur ve her birimizin gururla “Ben Kazakistan yurttaşım” diyebilmesi için çok çalışmalıyız... Kazakça Kazakistan’daki tüm ulusal gruplar tarafından öğrenilecektir... Burada ben zorlamaya dayanmayan bir siyasetten söz ediyorum. Fakat bununla birlikte eğitim

¹⁹⁹Bilgehan Atsız Gökdağ, “Kazakistan’da Dil Politikaları”, **YENİ TÜRKİYE**, S.13, 2013, s. 8

programlarımızda ve enformasyon siyasetimizde bu yönde dikkatli ve istikrarlı ilerleyeceğiz. Kazak halkının öz kimliğine kavuşma süreçlerinin vurguladığım zaman, sadece Kazakistan değil, diğer ulusların temsilcilerinin de beni doğru anlamasını istiyorum. Ruslar, Almanlar, Ukraynalılar, Tatarlar, Koreliler ve ötekilerden farklı olarak Kazaklar başka bir devletin bu görevi önüne koyup çözmesini bekleyemez.

Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev,

21 Ocak 1999”²⁰⁰

2.3.4. “Üç dillilik” politikası

Günümüz Kazakistan’daki “Üç dillilik” politikası İngilizce öğrenmeye duyulan ihtiyaçla ilişkilidir. Çünkü İngilizce bilgisi, olağanüstü bilgi ve inovasyon akışıyla büyük bir küresel dünyaya kapı açmaktadır. Bu yabancı dile hakim olmak, dünyanın en iyi üniversitelerinde yurtdışında eğitim almayı ve aynı zamanda gezegenin ileri ülkelerinde pratik deneyim kazanmayı mümkün kılar. İngilizce bilgisi, dünyanın her yerinde iş iletişimi ve iş için zorunlu bir gerekliliktir. Birkaç dil konuşan vatandaşlar, hem yurtiçinde hem de yurtdışında rekabetçi uzmanlar olacaktır.²⁰¹

Üç dillilik hakkında ilk olarak Cumhurbaşkanı Nazarbayev 2006 senesinde Kazakistan Halk Asamblesi’nde konuşmuştur. 2007 yılında ise “*Yeni Dünyadaki-Yeni Kazakistan*” adlı halka seslenişinde Nazarbayev, “*Kazakistan’ı bütün dünya halkı üç dili kullanan eğitilmiş bir halk olarak tanımalıdır*”²⁰² diyerek, üç dillilik projesine adım adım geçmemiz gerektiğini öne sürmüştü.

²⁰⁰ Candan Badem, **a. g. m.**, s. 219

²⁰¹ İshan B., Daytova S., Osanova B., “Языковая Политика И Казахский Язык” (“Yazıkovaya Politika İ Kazakhsakiy Alfavit” (Dil Politikası ve Kazak Alfabesi), **Advances In Current Natural Sciences**, S. 9, Yyy., 2014, s. 137

²⁰² В Астане Презентован Литературный Портал “Әдебиет Порталы” (“V Astane Prezентовan Literaturniy Portal “Ädebiyet Portalı” (“Astana’da “Ädebiyet Portalı” Edebiyat Portalı Açılışı Yapıldı) ”(Çevirimiçi) <https://strategy2050.kz/ru/news/4557/> Erişim tarihi: 17.12.2018

Resmi olarak bu proje 2008 yılında kabul edilir. 2011 yılında “Geleceği birlikte inşa edeceğiz” başlıklı halka seslenişinde:

“Bizim amacımız 2017 yılına kadar devlet dilini bilenlerin oranını %80’e çıkartmak ve 2020 yılına kadar ise İngilizce bilenlerin oranı %20’den az olmamalıdır.”²⁰³

diye düşüncelerini belirtmiştir. Bu proje kapsamında okullarda kimya, biyoloji, fizik ve bilgisayar dersleri İngilizce verilecektir.

2016 senesinde Kazakistan’da üç dillilik projesinin gerçekleşmesi hususunda Kazakistan ve ABD arasında bir dizi sözleşme ve belge imzalanmıştı. Bu sözleşmeler ABD’nin, Kazakistan’da İngilizce eğitimi için kaynak erişimi ile yeni nesil İngilizce öğretmenlerinin eğitimini geliştirmek için bir geliştirme programı için kaynak sağlayacaktır. Örneğin, 2017 yılında, ABD’den gelen akademik kadro tarafından düzenlenen eğitim seminerlerine Kazakistan genelinde 2800’den fazla İngilizce öğretmeni katılmıştır. 2018 yılında ise Amerikalı öğretmenler Kazakistan bölgelerinde İngilizce öğretim yöntemlerinin geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.²⁰⁴

Ülkedeki dillerin üçlü birlikteliği politikası, ülke vatandaşlarının devlet dili konumundaki Kazak Türkçesini bilmesi gerekliliğine dayanmaktadır. Şüphesiz diyebiliriz ki küreselleşen dünyada baskın bir konumda olan İngilizce Rusçaya göre daha yaygın bir dildir. İki dilin kullanım alanlarına baktığımızda bütün dünyada konuşulan İngilizcenin yanında sadece Rusya Federasyonu, birkaç Slav devletleri ile BDP ülkelerinde kullanılmakta olan Rusça zayıf kalmaktadır. Yani İngilizcenin bu açıdan toplumca daha önemseneceği ihtimali

²⁰³ Речь Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева На Открытии XIV. Съезда Ассамблеи Народов Казахстана от 23.10.2008 (Reç Prezidenta Respubliki Kazahstan Nursultana Nazarbayeva Na Otkıtiyi XIV. Siezda Assambleyi Narodov Kazahstana (Kazakistan Halk Asamblesi’nin XIV. oturumunda Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından 23.10.2008 tarihinde yapılan konuşmasından) (Çevirimiçi) <http://kazahd.do.am./publ/4-1-0-344> Erişim tarihi: 28.11.2018

²⁰⁴ “США обеспечат ресурсами казахстанскую программу по обучению английскому языку”, (“SŞA Obespeçat Resursami Kazahstanskuyu Programmu Po Obuçeniuyu Angliyskomu Yazıku”)(ABD, Kazakistan’daki İngilizce Eğitim Sistemi İçin İngilizce Kaynaklar Sağlayacak), (Çevirimiçi) <https://strategy2050.kz/ru/news/50965/> Erişim tarihi: 17.12.2018

yüksek olup zaman geçtikçe Rusçanın kullanım alanının daralması öngörülmektedir.

Kısacası, Kazakistan genelinde İngilizcenin ön plana çıkması toplum içinde Rusçaya olan ilgiyi azaltarak Rusçanın Kazak Türkçesi üzerindeki etkisini yavaş yavaş gidermek ve devlet dili olan Kazak Türkçesinin güçlenmesini amaçlayan bir politika olarak değerlendirilmelidir.

Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in dediği gibi "*Kazakistan'ın dünya topluluğuna entegrasyonu ancak baskın dilleri konuşmamız ile mümkün olacaktır*". Söz konusu "Üç dillilik" politikası ülkenin rekabet gücünü artıracak, kamu iznini güçlendirecektir. Devlet başkanı, Kazak Türkçesinin - devlet dili, Rusçanın - gruplar arası iletişim ve İngilizcenin - küresel ekonomiye entegrasyon dili olarak çalışılacağını belirtti. Genç nesile, devlet dili anaokuldan başlayarak öğretilmelidir. Nitekim Cumhurbaşkanımıza göre, devlet dili Kazak Türkçesini bilmek, zaman geçtikçe kariyer gelişimi ile kişisel rekabetin bir faktörü olacaktır.²⁰⁵

Kısacası, Kazakistan'da izlenen "Üç dillilik" politikası, ülkenin ve onun potansiyelini güçlenmesini sağlayarak dünya topluluğuna başarılı entegrasyonunu ve rekabetçi Kazakistan'ın gelişimini hızlandıran bir kavramdır. Bu dil politikası, devletimizin dünyadaki en gelişmiş 30 ülkeden biri olmasına yardımcı olacak insani gelişme için tüm fırsatları sunmaktadır. N.A. Nazarbayev'in dediği gibi, "*Trilualizm, Kazakistan toplumu için normal olmalı*". Bu bilgiler ışığında, Kazakistan'ın izlediği dil politikası, Kazakistan toplumunu aydınlık ve başarılı bir geleceğe götüren bir yol olarak değerlendirilmelidir.

²⁰⁵ "Yeni Dünyadaki Yeni Kazakistan", (Çevirimiçi)
http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-28-fevralya-2007-g Son erişim tarihi 22.11.2018.

2.4. Kazakistan'ın Modern Dil Politikası

2.4.1. Kazakistan'ın Dil Politikası Özellikleri ve Belirleyici Faktörler

1991 yılında SSCB resmi olarak dağıldıktan sonra Kazakistan çok çeşitli ırkların, dillerin ve dinlerin bir arada yaşadığı bir coğrafya halinde idi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkede diğer SSCB altındaki devletlerde olduğu gibi toplumda hakim dil Rusça olmuş ve her alanda baskın unsur da Ruslar olmuştur. Bu bağlamda Kazakistan etnik çeşitlilik açısından en renkli olanı ve aynı zamanda yerli halkın (Kazakların) nüfus oranının en az olduğu devlettir.

Kazakistan'ın egemen bir devlet olarak yeni sosyo-politik gerçekleri, ülkenin çok etnikli nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayan bir dil politikası gerektirir ve dilin, demografik ve politik durumun özelliklerini dikkate alarak yola çıkmıştı. Ülkede ortak bir dil politikası yürütmek için devlet kurumlarının, kamu derneklerinin, dini ve diğer kuruluşların çabalarının koordinasyonu gerekmektedir.²⁰⁶

2014 yılında Cumhurbaşkanı Nazarbayev devlet kanallarına verdiği röportajda Kazak Türkçesi uğruna devlet genelinde Rus dilini tamamen yasaklamak hakkında fikirlerini ifade etmişti. Bu konuşmada Nazarbayev:

“Eğer biz ülke çapında Rus dilini yasaklarsak ve onun kullanımına sınır çizersek o zaman muhakkak aynı Ukrayna'nın senaryosunu²⁰⁷ tekrarlayacağız” diyerek şu şekilde devam etti: *“Şimdi,*

²⁰⁶ Н.Назарбаев: Мы Живем В Мире С Соседями (N.Nazarbayev:My Jivem V Mire S Sosedyami (N.Nazarbayev: Biz Komşularımızla Barış İçindeyiz Yaşıyoruz), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4878706-nazarbaev-my-zhivem-v-mire-vnutri-svoey.html> Erişim tarihi: 17.12.2018

²⁰⁷ Ukrayna 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra devlet dili olarak Ukrayna dilini belirlemişti. Fakat SSCB döneminde milletlerarası dil olarak bilinen ve bağımsızlık sonrası halkının %86'ı Rusça konuştuğu halde Rusçaya hiçbir statüs tanımadan devlet genelinde yasaklayarak bir anda devleti “ukrayınleştirme” sürecini başlattı. Çünkü Ukrayna milliyetçileri için ülkede Rus diline ikinci devlet dili statüsünün tanınması Ukrayna dilinden vazgeçmek anlamına gelmekteydi. Ukrayna'da Rusçanın konumu iktidara milliyetçi güçlerin gelmesi ile

muhtemelen, Kazakistan halkı Rus diline neden resmi dil statüsünün verildiğini çok daha iyi anladığını düşünüyorum. Kazakistan topraklarında yaşayan diğer uluslara Kazakçayı kafasını döverek öğretmeye çalışmak, zorla Kazakçaya yönlendirmek, kan dökmek, bağımsızlığını yitirmek mi yoksa sorunu yavaşça çözmek mi, bence artık halk Kazakistan'daki Kazakçanın konumu sorununun çözümünü görebiliyor diye düşünüyorum.”²⁰⁸ demişti.

Bu hususta Ukrayna'daki olayları detaylı incelediğimizde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in ülkede uyguladığı dil politikasının çok akıllıca bir çözüm olduğunu görebilmekteyiz. Kazakistan Anayasasınca ve devlette uygulanan dil politikasında Rusçanın yeri şöyle ki, Rusçanın devlet düzeyinde, devlet kurumların ve şirketlerde Kazak Türkçesi ile birlikte eşit

daha da kötüleşti. Rusçanın Ukrayna'da kullanımını kısıtlayan çok sayıda kararname çıkarıldı. En büyük bir darbeyi “Ukrayna Eğitim Enstitüsü” aldı. Genç kuşakların yetiştirilmesinin gerçekleştiği okullarda, orta ve yüksek mesleki eğitim kurumlarında bulunduğunu çok iyi anlayan Ukrayna Hükümeti, Rusçayı eğitim alanından çıkarmak ve ülkenin vatandaşlarını da dahil “ukrayinleştirilmeyi” amaç edinmişti. Ülkede Rusçanın kısıtlanması konusundaki yasalardan en çok ülkenin Rusça konuşulan Doğü Güney bölgesi ile Kırım'daki halk çok zorluk çekmişti. Çünkü ülkedeki Rus dilli halkın hakları bozuluyordu. Ülkedeki söz konusu dil sorunu, 2014 baharında Ukrayna'nın Donbass şehrindeki kitlesel protestoların ana sebeplerinden biriydi. Bu ayaklanma sonucunda meydana gelen Kiev rejimi ile Yeni Rusya Cumhuriyetlerinin arasındaki kanlı silahlı çatışma, eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte tarihin en trajik sayfalarından biri haline geldi. Bu dönemde Amerika ve Avrupa'nın finansal etkileriyle güçlenen bir yükselişe neden olan Ukraynalı milliyetçiler ve Batı yanlısı liberaller için dil konusunda taviz verme konusundaki isteksizliğin, ülkenin siyasi birliğini koruma ve hatta barış ve sakinlik arzusundan daha güçlü olduğu ortaya çıktı. Novorossia milisleri, bu bölgedeki halkın kendi anadili halindeki Rusçayı konuşma hakkı üzerine savaştı. Rusya ile tekrar birleşmeyi seçen Kırım bölgesi, kendileri için dil sorununa sonsuza dek nokta koyabildiler. Nisan 2014'te, Rusya Federasyonu'nu altındaki Kırım Cumhuriyeti'nin Anayasası kabul edilerek, Anayasaya göre cumhuriyetin devlet dilleri olarak bu bölgenin en yaygın üç dili Rusça, Ukrayna ve Kırım Tatar dilleri ilan edildi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için **bkz.** Nikolay Medvedev, Lev Krasnov, “Yazıkovaya Politika Ukrayını Kak İstoçnik Etnopolitiçeskoy Destabilizatsii”, **Problemi Postsovetskogo Prostranstva Dergisi**, 2018, S. 5 (2), s. 161-169, Miterina Mariya, “K Voprosu O Yazıkovoy Situatsii Na Ukrayine: Lingvo-İdentičnostnyy Aspekt”, **Novaya İ Drevnyaya Romaniya**, 2017, Cilt: XX, S. 2, s. 38-43.

²⁰⁸ “Казахстан ождает украинский сценарий в случае запрета всех языков кроме казахского” (Kazakhstan Ojidayet Ukrainiyskiy Stsenariy V Sluçaye Zapreta Vseh Yazıkov Krome Kazahskogo (Kazak Türkçesinin Dışında Diğer Dilleri Yasakladığı Halde Kazakistan Aynı Ukrayna Senaryosu İle Karşılaşacak) , (Çevirimiçi) <https://camonitor.kz/13080-kazahstan-ozhidaet-ukrainiyskiy-scenariy-v-sluchae-zapreta-vseh-yazykov-krome-kazahskogo-nazarbaev.html> Erişim tarihi: 17.12.2018

derecede kullanılmasına izin vermektedir. Kazakistan’da kimsenin dilden dolayı hasar görmemesi ve kısıtlama yaşamaması devlet başkanı Nazarbayev’in dil konusundaki prenebini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda Kazakistan’daki dil politikasını belirleyici faktörleri şu şekilde suralayabiliriz:

- Kazakistan vatandaşlarının eşitliği hususunda her milletin dilinin gelişimine imkanlar yaratmak.
- Kazak Türkçesine, devlet çapında uluslararası iletişim dili işlevini kazandırmak.
- Devlet diline ait sosyal ve iletişimsel işlevlerin genişletilmesi ve güçlendirilmesi.
- Her dilin gelişmesi için optimal bir dil alanı yaratmak.
- Kazakistan’da milletlerarası dil statüsündeki Rus dilinin genel kültürel işlevlerinin korunmasını sağlamak.

Zaman geçtikçe Kazakistan’da dille ilgili kanunlarda Kazak Türkçesi statüsü üzerine daha da net ifadeler kullanılmakta ve bu kanunlar çerçevesinde daha da somut adımlar atılmaktadır. Nitekim Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in halka seslenirken kullandığı şu ifadeler bunun açık bir kanıtıdır:

“Kazakistan’ın geleceği Kazakçadadır. 2025 yılına doğru Kazakça yaşamın tüm alanlarında üstünlüğe sahip olacak ve ülkenin her yerinde insanlar arasında iletişim dili haline gelecektir. Alanmakla tedbirlerle hayata geçirilen devlet programları 2030’a doğru resmi belgelerin %100’ü televizyon ve radyo programlarının %90’ı eğitim programlarının %90’ının devlet dilinde yürütülmesine yol açmalıdır. Böylelikle 2030’a doğru Kazakça mutlaka bir eğemen dil konumuna gelecektir.”²⁰⁹

²⁰⁹ Речь Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева На Открытии XIV. Съезда Ассамблеи Народов Казахстана от 23.10.2008 (Reç Prezidenta Respubliki Kazahstan

Nursultan Nazarbayev, 28 Nisan 2018 tarihinde gerçekleşen Kazakistan Halklar Asamblesi'nin XXVI. oturumunda Kazakistan'ın dil politikasının öncelikleri üzerinde durarak seçilen dil politikasının Kazakistan'daki bütün milletler arasında en optimal çıkar dengesini bulabildiğini bir daha vurgulamıştır. Kazakistan'ın etno-sosyal bağlamda uygulanan dil politikası Birleşik Milletler ve AGİT ve diğer yetkili uluslararası kuruluşlar ile birçok yakın ve uzak ülkede büyük takdir görmesinin tesadüf olmadığını da değerlendirdi.²¹⁰

Süleymenova'ya göre, Kazakistan'daki dil politikasını şu şekilde özetleyebiliriz:

- perspektife sahip olduğunu söyleyebiliriz, çünkü varolan dilsel durumu değiştirmeyi hedeflemiştir;
- uluslararası olduğunu söyleyebiliriz, çünkü ana stratejik yönleri Kazakçanın, Rus dilinin ve tüm etnik grupların dillerinin gelişmesi doğrultusundadır;
- son olarak yapıcı olduğunu da söyleyebiliriz, çünkü Kazakçanın işlevlerini ve alanını genişletmeyi, yaşamsallığının geliştirilmesini hedeflemiştir.²¹¹

Nursultana Nazarbayeva Na Otkıtyı XIV. Siezda Assambleyi Narodov Kazahstana (Kazakistan Halk Asamblesi'nin XIV. oturumunda Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından 23.10.2008 tarihinde yapılan konuşmasından) (Çevirimiçi) <http://kazahd.do.am/publ/4-1-0-344>
Erişim tarihi: 28.11.2018

²¹⁰ “Назарбаев обозначил приоритеты языковой политики в Республике Казахстан” (“Nazarbayev Oboznaçil Prioritetı Yazıkovoy Politiki v Respublike Kazahstan” (“Nazarbayev Kazakistan Cumhuriyeti'nde Dil Politikasının Önceliklerini Belirledi”), (Çevirimiçi) <https://24.kz/ru/news/policy/item/236643-nursultan-nazarbaev-oboznachil-prioritet-yazykovo-politiki-v-rk> Erişim tarihi: 17.12.2018

²¹¹ Eleonora Süleymanova, Dana Akanova “Kazak Dili ve 1990'lardaki Yeni Dil Politikası” , **Türkler**, Cilt: XIX, Ankara, 2009, s. 408-414. (Çevirimiçi) <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=357711&/Kazak-Dili-ve-1990lardaki-Yeni-Dil-Politikas%C4%B1-/-Prof.-Dr.-Eleonora-S%C3%BCleimenova---Do%C3%A7.-Dr.-Dana-K.-Akanova-> Erişim tarihi: 19.12.2018

2.4.2. “Kazakistan-2050” Stratejisi’nde Dil Planlaması

14 Aralık 2012 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev “Kazakistan-2050” Kalkınma Stratejisi: Başarılı Ülkenin Yeni Siyasi Yolu” başlıklı coldavını²¹² açıkladı.²¹³

“Kazakistan-2050” Stratejisi” Kazakistan’ın sosyal ve ekonomik yaşamının tüm alanalarını kapsayarak, yetişmekte ve yetişecek olan nesillerin ulaşmaya heveslendikleri ve yaşamak istedikleri ülkenin tamamlanmış şeklini, onun ideal görüntüsünü oluşturmaktadır.

Söz konusu Kalkınma Stratejisini dil doğrultusunda incelememizin sebebi “Kazakistan-2050 Stratejisi” basit dille açıkladığımızda Kazakistan’ın gelişmesi yolunda uzun vadeli hedeflerin açıklandığı, geleceğin ana hatlarının çizildiği ve devletin alacağı yolu belirlediği bir rehberdir.

Stratejiye göre temel amaçlardan biri olarak Kazakistan’ın XXI. yüzyılda dünyanın en başarılı 30 ülkesi arasına girmesini belirlediğini söyleyen Nazarbayev, ülkede uygulanan dil politikasına dair de net hedefleri ortaya koymuştur. Konuşmasında; Kazakistan’ın 130’dan fazla etnisite ve 17 farklı inanç grubunu barındıran etnik, kültür ve dini çeşitliliğe sahip bir ülke olmasına rağmen ülkede barışın ve istikrarın korunduğuna dikkat çekmiş ve Kazak halkının geçmişte diline ve kültürüne yapılan haksızlıkları gidermeye dönük çalışmaların, tarihin tesis ettiğini vurgulamıştır.²¹⁴ Dil politikası büyük

²¹²**Coldau (KT.)** – bir devlet büyüğünün, bir yetkilinin belirli bir olay veya durum dolayısıyla ilgililere gönderdiği bildiri, mesaj. **Bkz.** Aybek Bayniyazov, Janar Bayniyazova, Kenan Koç, **Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü**, “Poligrafkombinat” Yay., Almaty, 2012, s. 210.

²¹³ “Послание Президента Нурсултана Назарбаева Народу Казахстана” (Poslaniye Prezidenta Nursultana Nazarbayeva Narodu Kazahstana) (“Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Kazakistan Halkına Seslenişi”), (Çevirimiçi) http://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazahstan-2050-novyi-politicheskii Erişim tarihi: 19.12.2018

²¹⁴ “Послание Президента Нурсултана Назарбаева Народу Казахстана” (Poslaniye Prezidenta Nursultana Nazarbayeva Narodu Kazahstana) (“Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Kazakistan Halkına Seslenişi”), (Çevirimiçi)

sorumluluk taşıyan bir iştir ve Kazak ulusunu biriktiren en önemli faktörlerden biridir diyen Cumhurbaşkanı bu politikanın esasını şu cümlelerle ifade etmektedir:

*“Kazakça bizim manevi kaynağımızdır. Bizim görevimiz Kazakçayı her alanda etkili bir şekilde kullanarak geliştirmektir. Gelecek nesillere babalarımızın kullandıkları, bizim de büyük katkılarımızla kullanım alanı genişleyecek zengin bir dili miras olarak bırakmalıyız. Bu kendine değer veren bir insanın kendi inisiyatifıyla çözmesi gereken bir vazifedir. Devletimiz Kazakçanın devlet dili olarak konumunun güçlenmesi için büyük işler gerçekleştirmektedir. Kazakçanın yaygınlaştırmak üzere gerçekleştirilen geniş çaplı uygulamalara devam edilmelidir”.*²¹⁵

Nazarbayev, Kazakistan’da yürütülen dil politikasının Kazak Türkçesini geliştirme politikası olduğunu, ondan uzaklaşmaya, hatta kazaklar tarafından dışlanmasına sebebiyet vermemesini, dilin Kazakistan tüm ulusunu birleştiren bir unsur olduğunu ve bu sebeple, dil politikasının ustalıkla, Kazakistanlıların konuştuğu diğer dillerden hiçbiri üzerinde baskı uygulamadan yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Söz konusu stratejik planda Kazakistan 2025 senesine doğru Kazakistanlıların %95 Kazak Türkçesine hakim olması hedefini ortaya koymuş ve bu hedefin gerçekleşmesi için ülkede bütün imkanların yaratıldığını belirtmişti.²¹⁶

Kazakistan’ın geleceğini Kazak Türkçesinde gören ve 2025 yılında Kazak Türkçesinin hayatın tüm alanlarında egemen olacağını ve günlük hayatta konuşma dili haline geleceğini söyleyen Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev’e göre Kazak Türkçesi, Kazakistan’ın egemenliği ve bağımsızlığı pekiştirecek ve

http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g Erişim tarihi: 19.12.2018

²¹⁵Bilgehan Atsız Gökdağ, **a. g. m.**, s. 13

²¹⁶**A. g. m.**, s. 13

ulusu birbirine kenetleyecek ve çimentosu olacak bir dile kavuşacak. Kazak Türkçesi, devletin “egemenlik tacındaki en güzel pırlantadır”. Dil konusu üzerine ülkenin en mühim meselelerinden biri olan Kazak nüfusunun sayısının artırılmasını da gündeme getirmişti:

“Bağımsızlığını kazandığı tarihte ülkedeki Kazakların sayısı 6,8 milyonu ya da toplam nüfusun %41’ne yakinken, günümüzde 11 milyona ulaştı ve nüfusun %59’ı geçmek üzere. Şimdi²¹⁷ Ülkedeki Kazak sayısı 4 mln artmış bulunmaktadır.” gibi açıklamada bulunan Cumhurbaşkanımız şöyle demiştir: “her Kazak vatadaşı ana dilde konuşma çabasını göstermiş olsaydı, Kazakça çoktan Anayasadaki statüsünü pekiştirmiş olurdu. Milli çıkarlara hizmet etmek için her Kazak diğer ulusları değil, önce kendini “kamçılmalıdır”. Kazak ile Kazak Kazakça konuşmalıdır. Kazakça ancak bu durumda her Kazakistanlı tarafından geniş sahada kullanılan bir dil statüsü kazanabilecektir. Dile olan bakışın altında ülkeye olan bakışı yansıttığı aşikardır. Dolayısıyla, Kazakçaya olan ilgi asla yitirilmemelidir. Kazakçayı tamamen hayatın her kısmında kullanım diline dönüşüp gerçek anlamda devlet dili statüsüne ulaştığında, ülke o zaman tam bir Kazak devletine dönüşecektir.”²¹⁸

Bu cümlelerden Cumhurbaşkanı’nın Kazak Türkçesini yaygınlaştırmak her vatandaşın kutsal görevi olduğunu ve Kazak Türkçesinin tüm Kazakistanlıların tarafından konuşulmasında ancak kendine layık yeri kazanacağı net bir şekilde anlaşılmaktadır.

²¹⁷Konuşma 2012 yılında yapıldı, dolayısıyla söz konusu dönemde Kazakistan nüfusu takriben 11 milyonu.

²¹⁸ “Послание Президента Нурсултана Назарбаева Народу Казахстана” (Poslaniye Prezidenta Nursultana Nazarbayeva Narodu Kazahstana) (“Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Kazakistan Halkına Seslenişi”), (Çevirimiçi) http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g Erişim tarihi: 19.12.2018

2.4.3. Kazakistan'da Devlet Dili Yaygınlaştırma ve Geliştirme Faaliyetleri

Kazak Türkçesinin devlet dili olarak geliştirilmesi amaçlayan “2011-2020 Yılları Arasında Dillerin Geliştirilmesi ve İşlevleri Hakkında Devlet Programı” kapsamında 2011 yılından itibaren 2-3 yıllık devlet dilini geliştirme faaliyetlerin planı yapılmaktadır.²¹⁹ Bu program, Kazakistan'da yaşayan tüm etnik grupların dillerini korurken devlet dilinin ulusal birliği güçlendirmede en önemli faktör olarak işlev görmesini sağlayan uyumlu bir dil politikasını sürdürmeyi sağlar. Söz konusu faaliyet programı Kazak Türkçesinin devlet dili olarak desteklenmesini, geliştirilmesini, onu yaygınlaştırma ve öğrenilmesine teşvik etme gibi amaçları kapsamaktadır. Bu faaliyetlerin planları 2011-2013, 2014-2016 ve 2017-2019 şeklinde gerçekleşmektedir.

Bu bağlamda gerçekleştirilecek faaliyetler olarak şunlardır:

- ülke çapında devlet organlarında belgelerin devlet diline çevrilmesi;
- belgelerin Kazak Türkçesinde yazılması üzerine kontrolün gerçekleştirilmesi;
- devletin yüksek kuruluşları ve yerel makamları arasındaki tüm yazışmaların devlet dilinde gerçekleşmesi;
- her alanda devlet dilini konuşan Kazak olmayan işçilerin teşvik edilmesi;

²¹⁹ “Об утверждении Плана мероприятий на 2011 - 2013 годы по реализации Государственной программы развития и функционирования языков в Республике Казахстан на 2011 - 2020 годы” (Ob Utverjdeniyi Plana Meropriyatij Na 2011-2013 Godı Po Rezlizatsii Gosudasrtvennoy Programmı Razvitiya i Funktsionirovaniya Yazıkov v Respublike Kazahstan Na 2011-2020 Godı”) (“Kazakistan Cumhuriyeti'nde 2011-2013 Yılları İçin Dillerin Gelişimi ve İşlenmesine İlişkin Devlet Programının 2011-2020 Döneminde Uygulanmasının Onaylanması Üzerine”) , (Çevirimiçi)
https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/konstitutsionn_yiy_stroy_i_osnovyi_gosudarstvennogo_upravleniya/id-P1100000878/ Erişim tarihi: 19.12.2018

- Kazak Türkçesi konusu etrafında etkinliklerin düzenlenmesi (seminerler, eğitimler, toplantılar, yuvarlak masa, açık gün);
- devlet çapında tüm çalışma alanlarındaki çalışanlar arasında “Dil Bilgisi” yarışmasının düzenlenmesi;
- her alanda Kazak Türkçesi teknik terimler sözlüğünün düzenli olarak güncellenmesi;²²⁰

Devlet yürüttüğü politikada her vatandaşın devlet dilini bilmesine oldukça önem vermektedir. Bu bağlamda devlet toplumda Kazak Türkçesi eğitimine büyük miktarda maddi desteklerde bulunmakradır. Kazak Türkçesinin yaygınlaştırılması ve Devlet dili olarak öğretilmesi hususunda her sene aşağıdaki faaliyetler gerçekleşmeye devam etmektedir:

- 1) Günümüzde ülke çapında tüm bölgelerde Astana ve Almatı şehirleri ile birlikte ücretsiz olarak Kazak Türkçesi eğitimi veren 87 devlet merkezi faaliyet göstermektedir. Tüm bölgelerde bulunan devlet merkezlerinde memurlar, bütçe kurumlarının çalışanları, işsizler, geçici işsizler, emekliler, ev hanımları ve yurtdışından dönmüş Kazak vatandaşlar eğitim görebilir.²²¹ Kazakhtest.kz web sitesinde her vatandaş Kazak Türkçesi dil bilgisini online olarak kontrol edebilir. İstatistiklere göre, 2016 yılında 78 157 bin kişi dil öğrenme merkezlerinde dersler aldı, bunların 70 bini aşkın kişi dil kurslarında eğitim aldı. Kazak Türkçesinin bilgi seviyesi QAZTEST sistemi tarafından belirlenmektedir. 2011-2015 yıllarında yaklaşık 130.000 kişi bu sistemden geçti. 2016 yılında 73 732 bin kişi, 39 binden fazla devlet çalışanı olan QAZTEST sisteminde testlerden geçti.²²²

²²⁰ (Çevirimiçi) http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs Erişim tarihi: 19.12.2018

²²¹“Бесплатные курсы по Казахскому языку в Астане продолжатся до Ноября”(“Besplatniye Kursı Po Kazahskomu Yazıku v Astane Prodoljatsya Do Noyabrya”(“Astana’da Ücretsiz Kazakça Dil Kursları Kasım Ayına Kadar Devam Edecek”) (Çevirimiçi) <https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/item/257547-besplatnye-kursy-po-kazahskomu-yazyku-v-astane-prodolzhatsya-do-noyabrya> Erişim tarihi: 20.12.2018

²²²“Государственная Программа Развития и Функционирования Языков в Республике Казахстан” (Gosudarstvennaya Programma Razvitiya i Funktsionirovaniya Yazıkov V

- 2) 2017-2019 yıllarına yönelik Devlet diline destek ve geliştirme planına göre, ülkede devlet dili ve üçdilliği propaganda amacıyla her yıl gençler arasında “Til Şeberi” yarışması, Kazak Türkçesi, Rusça ve İngilizce dilleri bilgisi üzerine cumhuriyet düzeyinde “Til Darın” gibi olimpiyatlar sistemli bir şekilde düzenlenmektedir.
- 3) Her sene Kazakistan Halk Dilleri Festivali çerçevesinde, uzmanları arasında “Abay Okumaları” başlıklı şiir okuma yarışması düzenlenir.
- 4) “Kazakistan’ın Geleceği Kazakçada” projesi kapsamında her sene Kazakistan’ın çeşitli bölgelerinde Kazak Türkçesi ve Rusça konuşan vatandaşlar arasında devlet dili olarak Kazak Türkçesinin statüsünü arttırmak amacıyla bilimsel konferanslar gerçekleştirilir..
- 5) Eğitim sahasında ise Kazak dilinde malzeme eksikliği sorunu her sene yabancı dildeki dünyaca ünlü kitapların Kazakçaya kaliteli çevirilmesi ile çözülmektedir. Örneğin, 2018 akademik yılında Kazakistan çapında 110 üniversite öğrencileri 18 yeni ders kitabı ile çalışma fırsatına kavuşmuştur.
- 6) Devlet dilinin kullanım alanını genişletmek için uzaktan dil öğrenme için şartlar yaratın, “Talealemi.kz” internet portalı, bedava online öğrenim programı “Soyle.kz”, tek bir onomastik temel web site olan “Atau.kz”, yazım ve terminolojik siler olarak “Emle.kz” ve “Termincom.kz”, 1200’den fazla yazarın yaklaşık 1400 kitabın elektronik versiyonunu içeren “Adebiyetportali.kz” siteleri mevcuttur. Devlet dilini öğretmek için en yeni yöntemlere dayanan “Kazak sozi” (500 ve 900 kelimededen oluşan) ders kitapları oluşturulmuş ve kullanılmakta.²²³
- 7) 2016 yılında “Ruhani Janğıru” programı kapsamında Devlet Dil Gelişim Vakfının dijital projesi Resmihat.kz internet portalının sunumu yapıldı. Online bilgi portalı Resmihat.kz’in amacı resmi

Respublike Kazakistan Na 2011-2020 Godı.”(2011-2020 Yılları İçin Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki Dillerin Gelişimi ve İşleyişi Hakkındaki Devlet Programı), (Çevirimiçi) <https://strategy2050.kz/ru/page/gosprog5/> Erişim tarihi: 25.10.2018

²²³“Resmihat” Web Sitesi, (Çevirimiçi) <https://resmihat.kz/> Erişim tarihi: 19.12.2018

Kazak Türkçesini, işyerinde yetkili resmi iş yönetimini, kamu yönetiminde kullanılan resmi dile öğretmektir. Portal, iş yazışmalarının diline ve tarzına, kurumsal, idari ve bilgilendirme belgelerinin düzenlenmesi için özel kurallara dayanarak, belgelerin metinlerinin birleştirilmesi için dil araçlarının seçimine ilişkin kural ve önerilere özellikle dikkat ederek çalışan sitedir.²²⁴

- 9) Kazak Türkçesindeki yeni kelimeler, Kazakistan Hükümeti altındaki Cumhuriyet Terminoloji Komisyonunun onayından sonra memur statüsündedir. Terminoloji Komisyonu Eyalet Programına göre 2016 yılında iş akışında kullanılan 5 000' den fazla terim onaylanmıştır. Şu anda, Komisyon tarafından onaylanan düzenli bir terminoloji fonu yaklaşık 18 000 şarttır.²²⁵

Kazakistan'daki Kazak Türkçesinin durumu ile devletin dil politikasını değerlendirdiğimiz zaman aşağıdaki gibi sonuca ulaşılabilir;

Kazakistan bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte devlet dili konumundaki Kazak Türkçesine saygınlık artmış, Kazak Türkçesi ülke genelinde resmi kurumların faaliyet ve etkinliğinde daha geniş yer almaya başlamıştır. Kazak Türkçesi modernizasyonunun gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Devletin bağımsızlık sonrası öncelikli hedefleri arasında ülke ekonomisinin düzeltilmesi ve geliştirilmesinin yanısıra barış ve milli güvenliği sağlamak da olmuş, unutturulmuş Kazakistan tarihi canlandırılmaya, Kazak Türkçesi inşası, Kazak kültürü ve eğitimi geliştirilmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır.

²²⁴“Немного О Государственном Языке” (“Nemnogo O Gosudarstvennom Yazike” (“Biraz Devlet Dili Hakkında”), (Çevirimiçi)
https://m.egov.kz/cms/ru/articles/kurs_kazahskogo_yazika?mobile=yes Erişim tarihi:
19.10.2018

²²⁵Suyinbay Suyundikov, **a. g. m.**, s. 19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALFABE DEĞİŞİMİ İÇİN İLK ADIMLAR VE YENİ ALFABE ÜZERİNE TARTIŞMALAR

3.1. Kazakistan'da Alfabe Değişimi Fikrinin Ortaya Çıkışı

3.1.1. Bağımsız Kazakistan'da Yeni Alfabeye Geçiş Fikrinin Tarihi

Kazakistan, 1991 yılında bağımsızlığına kavuştuktan sonra Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçirilme meselesi zaman zaman gündeme gelmiş ve kamuoyunda tartışma mevzusu olmuştur.

Bağımsız Kazakistan'ın tarihinde bağımsızlığın ilk yıllarında ülkede alfabe değiştirme meselesini ilk meydana getiren Kazak dilbilimcisi, ünlü Türkolog ve K.C. Bilimler Akademisinin önemli mensubu, dilbilimci, profesör Äbduali Kaydarov idi. Kazak dilbilimi üzerine hayatını adayan bilim adamı, çeşitli dönemlerde Türk Dünyası'nda "Ortak Alfabe" oluşturma etrafında düzenlenen toplantı ve sempozyumlarda Kazakistan temsilcisi olarak aktif rol alan Kazak linguistlerinden biridir. Ä. Kaydarov, aynı zamanda da Latin alfabesi taraftarlarından biridir.

Ünlü bilim adamı Latin alfabesine geçiş konusuna ilk 24 Ekim 1993 tarihinde "Ana Dili" gazetesinde yayınlayan "Latin Alfabesinin Geleceği Parlaktır" başlıklı makalesinde detaylı bir şekilde değinmişti. Söz konusu makalede Türkolog:

"Latin alfabesine geçiş – zaman gereksinimidir ve gelecekte gelişmiş medeni bir ülke olmak için kaçınılmaz ön koşullardan biridir."

şeklinde Kazakistan için Latin alfabesine geçişin önemi olduğunu ve onun ülkeye fayda vereceği tezini savunur ve şöyle devam eder:

“8-10 Mart 1993’de Türk İş Birliği Kalkınma Ajansı (TİKA) tarafından Türkiye’nin başkenti Ankara şehrinde düzenlenen ve beş bağımsız Türk Cumhuriyetinden (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) bilim adamlarının katıldığı alfabe ve imla konferansına katıldım. Bu konferansta Türk Dünyası’na ortak Latin kaynaklı alfabe oluşturma meselesi ele alınmıştı. Netice itibariyle 34 harften oluşan ortak alfabe kabulü gerçekleşti ve imzaladığımız bu karar bahsi geçen alfabeyi, her millete kendi dilinin ses özelliklerine göre değiştirme hakkını veriyordu. Bu bizim için büyük ve çok anlamlı bir adım.”²²⁶

Daha sonra Äbduali Kaydarov, 30 Aralık 1993’de Nursultan Nazarbayev’e “Ergin Devlete Ergin Alfabe Lazım” başlıklı açık mektup yazar ve bu mektup 30 Aralık 1993 tarihinde “Ana Dili” gazetesinin 52. sayısında yayımlanır. Mektuba 1993’de Ankara Kongresi’nde kabul edilen 34 harfli alfabe taslağı da eklenir. Bunun hakkında ünlü dilbilimci kendi cümleleriyle şöyle der:

“(…)Ankara Konferansı’ndan gelir gelmez Sayın Cumhurbaşkanımıza mektup yazdım. Mektuba 34 harfli ortak alfabeyi ekledim. Bu mektubu Türk Dünyası’na ortak alfabe taslağı ile birlikte “Ana Dili” gazetesini sayfalarına çıkardık; bütün materyal gazetenin üç sayfasını kapsadı. Bütün halk bundan haberdar.”²²⁷

Görüldüğü üzere, Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçişi 90’lı yılların başında ortaya Ä. Kaydarov hocanın girişimleri ile ortaya çıkmış ve kamoyunda aktif bir şekilde tartışmalara neden olmuştur. O zamandan beri dilbilimciler ve diğer sahadaki bilim adamları periyodik basının sayfalarında (Örn. “Egemen Qazaqstan”, “Ana Dili”, “Kazakistan-Zaman”, “Cumhurbaşkanı ve Halk”, “Kazak Edebiyatı” vb.). Kazak alfabesinin tarihine ve Kazak Türkçesi üzerine

²²⁶ Äbduali Kaydarov, “Latin Alfabesinin Geleceği Parlaktır” (Kazakça orijinal adı “Латын әліпбиінің болашағы жарқын”), **Ana Tili Gazetesi**, S. 36, 24.10.1993, s. 2.

²²⁷ Äbduali Kaydarov, “Ergin Devlete Ergin Alfabe Lazım” (Kazakça orijinal adı “Кемел елге кемел әліпби керек”), **Ana Tili Gazetesi**, S. 52, 30.12.1993, s. 3.

dilbilimsel analiz sunan 100'ü aşkın çeşitli makaleler yayınladılar. Kazak Türkçesinin için Latin harfli alfabe taslakları yayınlanıp önerilmeye başlamıştı. Ayrıca bu sorun, Kazak dilbilimcilerinin televizyondaki yuvarlak masa toplantılarında, uluslararası ve cumhuriyetçi seviyedeki çeşitli bilimsel ve pratik konferanslarda tartışıldı. Kazak alfabesini Latin alfabesine değiştirme konusunu tartışırken ülke çapında bir referandum yapmak bile önerilmişti.

Fakat bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan'daki bilim adamları tarafından ele alınması ve onların bu yöndeki diğer girişimlerine rağmen alfabe meselesinde Hükümet tarafından somut bir karar verilmemişti. Oysa Sovyetlerin dağılmasından sonra Kazakistan ve Kırgızistan dışında bütün Türk devletleri kendi bağımsızlıklarına kavuşmasının hemen hemen ardından alfabe değişikliğini gündeme getirip onu çok kısa bir süre içinde hayata geçmeyi başarmışlardı. Ancak Kazakistan için bağımsızlığını yeni kazandığı yıllarda alfabe meselesi ilk sırada değildi. Çünkü Kazakistan, tarihi, sosyo-kültürel ve stratejik bakımdan diğer Türk devletlerinden farklıydı ve Sovyet Birliğinin dağılması sonrasında diğer Türk devletleri ile karşılaştırılamayacak kadar çok sonuçla karşı karşıya idi. Bu sorunların başında nüfus sorunu vardı; ülke nüfusunun çoğunu Sovyetlerden miras kalan diğer milletler oluşturmaktaydı; Kazak nüfusu ise sadece 6,1 milyonu ve bu bütün ülke nüfusunun %41'iydi. Devlet ekonomisi tamamen çökmüş durumdaydı çünkü ülkede bir üretim yoktu dolayısıyla halkın çalışıp para kazanabilecek ve karnını doyurabilecek işi neredeyse yoktu. Örneğin, o dönemin demografi istatistiğine baktığımızda 1991-1996 yıllarında doğum yok denilecek kadar azdı; bu yıllar aralığında her ailede en çok iki tane çocuk vardı bunun sebeplerinin başında da ülkedeki iş imkanlarının olmaması ile gıda kıtlığı gibi sorunlar gelmekteydi. Bunun gibi iç sorunların yanı sıra Kazakistan'ın bulunduğu coğrafya ve Rusya ile Çin gibi dünya devleri ile komşuluğun doğru yönde geliştirme derdinin dışında sınır sorunları da vardı; ayrıca egemenliğine yeni kavuşmuş Kazakistan'ın ekonomik açıdan zayıf noktada bulunması bu dev ülkeler tarafından yok edilebilme tehlikesini göz önüne sermekteydi. O dönemde Kazakistan Hükümeti, bunun

gibi sorunlarla karşı karşıya iken, alfabe değişimi konusunu gündeme getiremedi zaten bu büyük yeniliğe devletin zayıf ekonomisi izin vermiyordu.

Latin alfabesine geçiş mevzusu Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev tarafından ilk defa ancak 24 Ekim 2006'da Kazakistan Halk Assamblesin'nin XII. Oturumunda yaptığı konuşmasında aşığıdaki cümlelerle meydana gelmiştir:

“Kazak alfabesini Latinceye geçirme meselesine geri dönmeliyiz. Bir zamanlar bu kouru oldukça ertelemiştik. Fakat Latin alfabesi iletişim alanında egemendir ve dünya çapındaki çoğu ülkenin Sovyet sonrası ülkeler de dahil olmak üzere Latin alfabesini tercih etmeleri tesadüf değildir. Hepimiz çeşitli teknik cihazların yaygınlaştığı modern dönemde yaşıyoruz ve bu yüzyılda teknik dilinin üstünlük kurduğunu biliyoruz. Özellikle Latin alfabesi bütün dünyada yaygın olarak kullanılmaktadır. Kendi milli alfabesi olan devletler bile yabancı dil çalışmalarında, bilim, teknoloji ve tıp alanlarında Latin alfabesini öğrenmeye ve kullanmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu açıdan Latin alfabesi uluslararası bir alfabedir. Dünyanın en gelişmiş 30 ülkesinden 22'si Latin alfabesini, en güçlü ekonomiye sahip 10 ülkeden 7'si ve dünyanın en zengin 20 ülkesinden 18'i de Latin alfabesini kullanmaktadır. Dünyadaki en başarılı 30 ülkeden 25'i Latin alfabesi kullanıcılarıdır. Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin ve inanılmaz hızla gelişen Japonya da, öğrencilerine uyarlanmış Latin karakterleri öğretiyormuş. Geçmişte Latin yazısı Kazaklar tarafından uzun yıllar kullanılmasa da ülkemizin bu konuda 1929-1940 yıllar aralığında yaşadığı tarihsel deneyimleri mevcuttur. Bu dönemden sonra Latin harfleri kamusal yaşamdan yok olup gitmedi hatta tamtersi 1991'de bağımsızlığına kavuşan ve uluslararası topluluğun bir üyesi olan Kazakistan için Latin harfleri hayatın her alanında giderek daha çok kullanılmaya başladı .

Demek ki, Latin alfabesi, Büyük Bozkır devleti olan Kazakistan'ı uluslararası medeniyetle kavuşturacak bir altın köprüdür. Latin alfabesi,

yaşadığımız XXI. yüzyılın getirdiği bir zorunluluktur. Bu yazı, devletimizin egemenliği ile halkın okuryazarlığını tanımlayan bir göstere olacaktır. Kısacası, Latin alfabesine geçiş, sadece kullanımımızdaki 42 harfleri bir alfabeyi kaldırmak değildir, bu dilimizi ona uymayan kurallardan ve garip sembollerden temizlemek ve aynı anda imla kılavuzunu Bu meselede en önemli ve üzerine durmamız gereken nokta – Kazak Türkçesinin ses özelliklerini tamamen karşılayan bir alfabe oluşturarak eklemeleri ve heceleme kurallarını bozmayan bir imla oluşturmaktır. Kesinlikle, Latin alfabesine geçiş meselesi bir gün içinde hallolacak meselelerden değildir. Zamanla her şey yoluna girecektir; yeni alfabe ile imla kurallarının kullanışa gireceğinden eminiz. Kuşku yok ki, Latin alfabesi, bağımsız devletimizin refahına, yerli bilim ile eğitimin gelişimine büyük katkı sağlayacaktır. Konuşmanın özeti olarak, Kazak halkının, ülkemizi ve egemenliğimizi tanımlayan bu girişimi oybirliğiyle destekleyeceğinden eminim.”²²⁸

Bu konuşmadan sonra Kazakistan toplumunda Latin alfabesi etrafındaki tartışmalar daha da şiddetlenmişti.

2007 yılında ise Latin alfabesine geri dönüşün, Kazakistan gündemindeki önemli meselelerden biri olması nedeniyle K. C. Eğitim Bakanlığı Bilim Komitesinin çalışma grubu “Kazak Türkçesinin Latin Esaslı Alfabeğe Geçışı”²²⁹ hakkında 26 sayfalık kısa bir ön analitik rapor hazırlamıştı. Bu rapor aşağıdaki gibi 4 bölümden oluşmaktaydı²³⁰:

1. Yeni alfabeğe geçişte yabancı ülkelerin tecrübesi.

²²⁸ Выступление Президента Республики Казахстан, (Vıstupleniye Prezidenta Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı Koonuşması), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/77635-vystuplenie-prezidenta-respubliki.html> Erişim tarihi: 30.11.2018

²²⁹ Dokümanın original ismi “Предварительная аналитическая справка “О переходе казахской письменности на латинскую графику ” (Рабочая группа Комитета науки МОН РК, 2007)

²³⁰ Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Bilim Komitesinin Çalışma Grubu, “Kazakçanın Latin Esaslı Alfabeğe Geçışı” ön analitik raporu, (Çevirimiçi) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30112600#pos=7;-252 Erişim tarihi: 26.12.2018

2. Kazak Türkçesinin Latin kaynaklı yeni alfabeğe geçiş meselesindeki felsefi ve politik yönler.
3. Latin alfabesine geçiş meselesinin dilsel nedenleri ve onun ana aşamaları.
4. Yeni alfabeğe geçişin ekonomik yönü.

Bu rapor devlet tarafından Kazak Türkçesinin Kiril kaynaklı alfabesinden Latin alfabesine geçişinin artıları ile eksikleri ele alınarak yapılan ilk resmi dokümandır. Çalışmanın birinci bölümünde 1929'da Sovyetler dönemindeki Türk halkının Latin esaslı alfabeğe geçiş tecrübesi detaylı bir şekilde incelenerek, SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan Türk devletleri Özbekistan, Türkmenistan, Moldova, Azerbaycan ve Türkiye gibi devletlerin Latin alfabesine geçiş süreçlerini gerçekleştirme tecrübelerinin üzerine durulmuş ve Ermenistan, Hindistan, Çin, Kore, Japonya gibi devletlerin de alfabe tarihindeki dönüm noktaları incelenmiştir. Raporda Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkelerin bu konudaki tecrübelerine dayanarak yeni alfabeğe geçişin tamamen gerçekleşmesi için ortalama 12-15 sene aldığı belirtilmiş ve bu bilgiler ışığında yeni alfabeğe geçiş sürecinin uzun ve birkaç aşamadan oluşması gerektiği vurgulanarak Kazakistan için aşağıdaki gibi plan yapılmıştı²³¹:

İlk aşama: yabancı ülkelerin deneyimlerini incelemek. Latin alfabesine geçişin maliyetini hesaplamak ve bu yeniliğin finanse edilme planını yapmak (iş gezilerinin düzenlenmesi, yeni alfabenin oluşturulması, geçiş planının yapılması, bilgisayara uyarlanması, yeni alfabe kurslarının açılması, yeni alfabeyle gazete, dergi, ders kitapları, bilimsel ve sanat eserlerini Latin alfabesine geçirilmesi vs.) Bu süreç muhtemelen 5-7 yıl alacaktır (2007-2012).

İkinci aşama: alfabenin oluşturulması ve bilgisayar programlarına uygulanması. Zaman: 1.5-2 yıl (2012-2014)

²³¹A. g. e. s. 18-19

Üçüncü aşama: öncelikle okul ve üniversiteler için ders kitapları ile gazete, dergilerin yayınlanması. İlk başta (1 yıl) aynı materyali iki alfabe üzerinde (Kiril ve Latin olarak) basmak gerekli olacak. En az 2-3 yıl alacaktır (2015-2016).

Dördüncü aşama: okullar ve üniversitelerde aynı zaman zarfında Latin kaynaklı yeni Kazak alfabesini öğretmeye başlamak. Bu süreç başlangıçta 3-4 yıl (2017–2021) kapsar ve daha sonra okulda ve üniversitede tüm eğitim süreci boyunca devam etmelidir(7-8 yıl).

Beşinci aşama: okullarda ve üniversitelerin eğitim programları içeren en önemli bilimsel ve sanat eserlerinin yeni alfabe ile basılması. Bu süreç eğitimin gerçekleştiği sürece paralel olarak gerçekleşmeli ve birkaç yıl (yaklaşık 7-8 yıl) sürmelidir.

Altıncı aşama ve sonrası: Kazak edebiyatının bilimsel ve kültürel mirasını kapsayan olan bütün klasik ve folklorik eserlerin Latin kaynaklı alfabe ile yayınlanması. İki ya da üç yıl sürebilir.

Böylece, Latin alfabesine geçiş sürecin aşamalı olarak gerçekleşmesi ülke için bu sürecin sağlıklı ve az zararlı atlatılabileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, daha da dikkat edilmesi gereken bir nokta, bilgisayar klavyesinin ek işaretler olmadan oldukça sadeleştirilerek kullanılması bilgisayar üzerinde çalışmanın kolaylığını sağlamak olduğu vurgulanmıştır. Hükümet tarafından resmi olarak Latin alfabesine geçileceğine dair bir karar verildiği halde dilimizdeki bütün bilimsel ve edebi eserlerin Latin alfabesine geçirilmesini sağlamak amacıyla bu süreç uzun vadeli olmalı ve yaklaşık 12-15 yıl veya daha uzun sürmesi gerektiğinin bahsi geçmiştir.

14 Aralık 2012 tarihinde Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, “Kazakistan – 2050 Kalkınma Stratejisi: Gelişmiş Ülkenin Yeni Siyasi İstikameti” başlıklı halka seslenişinde Latin alfabesine geçişin başlatılması gerektiği hakkında bir daha konuştu:

“Kazakça, bizim manevi özümüzdür.

Görevimiz, onu hayatımızın tüm alanlarında aktif olarak kullanarak geliştirmektir. Atalarımızdan bize miras olarak kalan dilimize, ona uyumlu bir şekilde kendi izimizi bırakarak, gelecek nesillere modern bir dil bırakmalıyız. Bu, kendine saygı duyan her insanın bağımsız olarak çözmesi gereken bir görevdir.

Hükümet, devlet dili Kazakçanın konumunu güçlendirmek için çok şey yapmaktadır. Kazaçayı popülerleştirmek için bir dizi önlemin uygulanmasına devam edilmesi gerekmektedir.

Alfabemizi Latince'ye, yani Latin alfabesine çevirmeye 2025'ten itibaren sıkı bir şekilde ele almamız gerekiyor. Bu, bir ulusun çözmesi gereken temel bir sorudur. Biz, tarihte bir kez zaten böyle bir adım atmıştık.

Çocuklarımızın geleceği için böyle bir karar vermeliyiz ve bu adım bizim dünyaya entegrasyonumuz için koşullar oluşturacak; İngilizce ve İnternet dilinin çocuklarımız tarafından daha iyi öğrenilmesini sağlayacak ve en önemlisi, Kazakçanın modernleşmesine bir ivme olacak.

Kazakçayı modernize etmeliyiz. Dili modern hale getirmek lazım; terminoloji konularında bir fikir birliği sağlanmalı; kullarımdaki uluslararası ve yabancı kelimeleri Kazakçaya çevirme konusunu net çözmek gerekir. Hükümetin bu sorunu çözmesi lazım.

Tüm dünyada eşit olarak kabul edilen terimler var, onlar her dili zenginleştiriyorlar. Biz kendimiz yaşamı karmaşıklaştırmaya, zihinlere kafa karışıklığı getirme kafasındayız. Dilimizde bunun birçok örneği mevcut. Dilimizdeki bu çeşit sorunlara artık bir çözümü bulunmalı.”²³²

²³² Послание Президента Республики Казахстан Народу Казахстана от 14.12.2012: “Стратегия-2050: Новый Политический Курс Состоявшегося Государства” (“Strategiya-2050: Noviy Politicheskiy Kurs Sostoyavşegosya Gosydarstva”(N.Nazarbaevv'in 14.12.2012 tarihindeki Kazakistan Halkına Seslenişi: “Kazakistan – 2050 Kalkınma Stratejisi: Gelişmiş Ülkenin Yeni Siyasi İstikameti”), (Çevirimiçi) http://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazahstan-2050-novyi-politicheskii Erişim tarihi: 01. 12. 2018

dedi. Bu cümleler, Kazak Türkçesinin Latin kaynaklı alfabeğe geçiş sürecinin başlatılması hususunda atılan ilk adımdır. Bu sesleniştikten sonra devlet genelinde alfabe etrafında tartışmalar yavaştan başlamış ve vakit geçtikçe daha da aktif konuşılmaya başlamıştı. İlk başta halk bu teklife çok sert tepki vererek desteklememişti. Fakat, bu konu üzerine görevliler ve bilim adamları, Kazakistan'ın alfabe değiştirmesini kapsamlı bir şekilde araştırmaya başlamışlardı.

Bu haberin üzerine yaşadığı büyük mutluluğu ve konunun Kazakistan için önemini, Kazak dilbiliminin öncülerinden biri Ä. Kaydarov, 14 Şubat 2013 tarihinde “*Egemen Qazaqstan*” gazetesinin 67 (28006) sayısında çıkan makalesinde şöyle anlatır:

“...Şahsen Sayın Cumhurbaşkanımız N. Nazarbayev'in Kazakça için yarım asırdan fazla zaman boyunca zorunlu olarak kullanılan Kiril alfabesinden Latin kaynaklı alfabeğe geçme konusunu gündeme getirdiğini duyduğumda çok büyük bir mutluluk yaşadım ve bu haberi inanılmaz neşeyle karşıladım. Bu ülkemiz Kazakistan için tarihi olay ve dilimizin dönüm noktası olacağından eminim. Çünkü dil sahasındaki araştırmalara hayatını adayan bir dilbilimci olarak, alfabe değiştirmenin önemi ile atmaya niyet ettiğimiz bu adımın hepimiz için büyük ölçüde sorumluluk içereceğinin bilincindeyim.”²³³

der.

Daha sonra 29 Aralık 2012 tarihinde ise N. Nazarbayev ülkemizin önde gelen televizyon kanallarının temsilcileri ile bir araya gelir; buluşma sırasında gazetecilerin sorularını yanıtlayan Cumhurbaşkanı, “31” kanalın temsilcisi Bolat Mursalim'in Kazakistan'da Latin alfabesine geçiş sürecinin nereden başlayacağı ve gelecekte nasıl devam edeceği şeklindeki sorusunu şu şekilde cevaplamıştı:

²³³ Äbduali Kaydarov, “Latin Alfabetesi Birliğı Güçlendirecek” (Kazakça orijinal adı “Латын әліпбиі ауызбіршілікті күшейтеді”), *Ana Tili Gazetesi*, S. 67 (28006), 14.02.2013, s. 3.

“Bağımsızlığımızı elde ettikten sonra, bu düşünce beni sık sık endişelendiriyordu. Çünkü biz, çok uluslu bir ülkeyiz ve her milletin kendi görüşü vardır. Hem Kazaklar hem de birkaç kuşak Kazakistanlılar eğitimi Kiril alfabesi ile gördü ve onunla büyüdü. Bu arada, Latin alfabesi ise yaklaşık üç bin yıl boyunca varlığını sürdürmektedir; tüm dünya ülkelerinin %80’i tarafından kullanılmaktadır. Bir düşünün, tüm Kuzey ve Güney Amerika, Akdeniz kıyılarındaki ülkeler, Afrika, Pasifik Okyanusu devletleri, hepsi Latin alfabesini kullanıyorlar.

Latin, aynı zamanda modernliğin, teknolojinin, eğitimin, bilimin dilidir. Latince bizim için bütün dünya halkları, dünya bilimleri ve eğitim ile iletişim kurabilmek için gereklidir. Bu nedenle, gençlerimizin aktif olarak İngilizce öğrenmeleri çok önemlidir. Orta neslin temsilcileri de yabancı dil öğrenmeye çalışıyorlar. Bu sürece biz, aktif bir şekilde hazırlanıyoruz ve belki de bu sorunu 2025 yılına kadar geciktirmeyeceğiz. Bir zamanlar Kazakçanın bazı sesleri Latin alfabesi ile belirlenmiştir. Bu nedenle, Kazakçanın tüm harflerinin Latin alfabesine uygulanabilir olduğunu kolay söyleyebiliriz.

Elbette, bu süreç zaman alır. Komşu Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi ülkelerde bu konu hala gündemde. Başlangıçta özel bir komisyon oluşturulması lazım; öncelikle Latin kaynaklı Kazak alfabesinin bilgisayara uygulanması gerekiyor.

(...)Latin kaynaklı yeni alfabe geçiş meselesine akıllıca yaklaşırsak, gelecekte bilgisayarların dilinden anlamamızı sağlayacak ve dünyaya ekonomik, bilimsel alanlarda entegre olmak, çocuklarımız ve kendimiz için çok daha kolay olacaktır. Bu kaçınılmazdır ve geleceğin gereksinimidir. Bu nedenle, bu geçişin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için çaba sarf etmeliyiz. Fakat böyle bir hedefe çok dikkatlice ve aşırı sorumluluk ile yaklaşmalıyız. Bu süreçte Kiril alfabesinin kullanımı paralel olarak bir süre devam edecek.

Bakın, şimdi ilkokuldan itibaren tüm çocuklar üç dil öğreniyorlar: devlet dili, Rusça ve İngilizce. Yani, takriben 15 yıl içinde herkes bu alfabeyi bilecek. Zaman geçtikçe nüfusun kütlesi İngilizce konuşacak,

bunun neticesinde özellikle yönetim eliti konuşmak zorunda kalacak. Ortada Hükümet'in bir üyesi veya bir vali İngilizce konuşamıyor diye bir şey kalmayacak. Çünkü dünyada iletişim çoğunlukla İngilizce'dir. Devletlerarası ticaretin büyüyor olması, ihracatımızın 74 milyar dolar, ithalatın 36 milyar dolar olduğunu göz önünde bulundurmamız lazım. Dünyanın 80 ülkesi ile iletişim kurup ticaret yapıyoruz ve bu sayının daha üstünde devletlerle uluslararası siyasi ilişkilerimiz var. Bu nedenle, geçişin tamamen doğal olacağına inanıyorum.

Bu yeniliğe adapte olmak zorundayız. Eğitimli vatandaşlar, entelektüeller bu fikri desteklemelidir. 1929'a kadar Arap alfabesi; 1940'a kadar Latin alfabesi kullanımdaydı, 1940'tan günümüze kadar Kiril esaslı alfabeyi kullanıyoruz. Tecrübemiz var. Geçmişte Atatürk, Türkiye'yi Avrupa'ya yaklaştırmak için Latin alfabesine geçiş yapmıştı.”²³⁴

diyerek, Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçiş yapmasının nedenlerini açıklamış ve sürecin nasıl gerçekleşeceğini açıklayarak bu konuda kafalara bir berraklık getirmişti.

Görüldüğü üzere, Cumhurbaşkanımıza göre, yeni alfabe, toplumu daha verimli bir şekilde modernize etmeyi, dış dünyayla iletişimi kolaylaştırmayı ve çocukların daha hızlı İngilizce öğrenmelerini sağlayacaktır.

3.1.2. Alfabe Değişiminin Gerekçeleri

Alfabe değişiminin Kazakistan gündemine gelmesi Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarabayev'in ifade ettiği gibi hiçbir şekilde dış müdahale olmaksızın alınmış bir karardır.

Dil, daima hareket ederek gelişen bir varlıktır. Dil hareket etmezse gelişemez. Zaman süreçlerine uygun olarak gelişmeyen bir dil zamanla ortadan kaybolma tehlikesi yaşar. Dolayısıyla dilin kullanım çevresi ve alanı ne kadar

genişse dil o kadar zengin özellikler taşır ve o kadar uzun ömrü olur. Kazak Türkçesinin kullanım alanının genişletilmesi için yeniliklere her zaman açık tutulması gerekmektedir. Dil, tarihi köklerine uygun bir şekilde yeniliklere adapte edilebilir. Bağımsızlığını kazanan Kazakistan için yeni alfabeğe geçişin iki ana sebebi vardır: Kazak Türkçesindeki dilsel sebepleri ve devletin ulusal kimliğini oluşturmak.

Kazakistan kamuoyunda alfabe değişimi meselesinin gündeme geldiğinden beri, bu konunun en çok eleştirilen tarafı da bağımsızlığın 25. yılında alfabe değiştirmeye kalkmanın çok geç olduğu tezleri idi. Bu tezler alfabeği diğer Türk Cumhuriyetleri'ni gibi bağımsızlığın hemen hemen ilan edilışinden sonra gerçekleşmesi gerektiğini meydana koymaktadır. Lakin daha önce de vurguladığımız gibi Kazakistan'ın bu süreci ertelemesini gerektiren birtakım faktörler vardı. Söz konusu faktörlerin en önemlilerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Nüfus
- Sosyo-Kültürel Faktör
- Ülkenin Ekonomik Durumu

Kazakistan'da gündeme gelen Latin alfabesine geçişin sebebiyetini başlıca üç başlık altında toplayabiliriz:

1) Siyasi Tercih

Tarihe baktığımızda gerçekleştirilen bütün alfabe değişikliklerinin medeniyet değişiklikleri ile beraber yürüdüğünü görüyoruz. Bir ülke ne zaman medeniyet değiştirirse alfabe değiştirmiştir. Bu bağlamda alfabe, sadece bir yazı sistemi değil milletlerin medeniyet değiştirmelerinin sembolü olan teknolojik icat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bağımsızlığının 26. yılında alfabe değişikliğine doğru adım atan Kazakistan için bu sürecin bir siyasi tercih olduğu inkar edilemez. Kazakistan,

Latin alfabesine geçiş ile Batı'ya yönelen bir politika izlemeyi planlamaktadır. Zira alfabe, doğrudan kültürel kodların oluşumunda yer alır. Alfabe değişimi, Kazakistan'ın Batı'yı kendine rehber edinmesine ve Batı lkelerinin siyasi, sosyal, bilimsel ve teknolojik gelişimlerine ayak uydurmasını sağlayacaktır. Örneğin, Türkiye'de Türk dil reformunun mimarı ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından XIX. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen alfabe değişikliği, Türkiye'yi Batı'ya açmış ve ülkenin sosyal, ekonomik boyutta kat kat hızlı gelişmesine yol açmıştır.

2) Ulusal Kimlik İnşası: Yeni Lisan Milli Lisan

Bağımsızlığını elde eden her devlet gibi bağımsız Kazakistan'da da ulusal kimlik inşası gündemdedir. Kazakistan, ortak Kazakistan vatandaşlığını temel alan bir sosyo-politik topluluğun bir parçası olan tek bir ulus oluşturmayı amaçlayan ulusal bir politika uygulamaktadır. Bu sürecin ana konsolide edici faktörlerinden en önemlisi – devlet dili Kazak Türkçesinin konumunun güçlendirilmesi, onun sosyal ve iletişimsel işlevlerinin genişletilmesidir. Bu bağlamda Kazakistan için alfabe değişikliği kaçınılmaz olarak değerlendirilmelidir. Zira milli kimlik ile milli dil kavramları arasında ayrılmaz bir ilişki vardır.

3) Dilsel Sebep: Kazak Dil Reformu

Bu değişimin dilsel amacı, sadece yazı sistemini değiştirmek değildir. Yeni alfabaya geçiş, Latin harflerine dayalı modern ulusal alfabenin ve öğrenilmesi kolay yeni yazım kurallarının oluşturulması, edebi Kazak Türkçesindeki kelimelerin canlandırılarak yeniden kullanıma geçirilmesi, dildeki yabancı dillerden geçen kelimelerin kendi dilimize göre uyarlama mekanizmalarının oluşturulmasını sağlayarak dil reformunu gerçekleştirmektedir. Bütün bu atılımlar Kazak Türkçesinin bir bağımsız dil olarak modern XXI. yüzyılda temellerini sağlamlaştırarak ömrünün uzun olmasını sağlayacaktır. Ayrıca, Kazak Türkçesinin yazı dilinin Latin'e geçirilmesi, Kazak Türkçesi

üzerindeki Rusçanın baskısını giderecektir. Zira yabancı dil baskısı, yabancı bir egemenlik ile aynı anlama gelmektedir.

3.2. Latin Alfabesine Geçiş Sürecinin Başlatılması

3.2.1. Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev'in Yeni Alfabeğe Geçiş Doğrultusunda Talimatları

Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kazakistan'ın artık Latin alfabesine geçmesinin zamanı geldiğini ve bu doğrultuda alınması gereken önlemler ile yapılması gerekenler hakkında 12 Nisan 2017 tarihinde “*Egemen Qazaqstan*” gazetesinin 70(29051) sayısının 1. ve 2. sayfasında yayınlanan “*Geleceğe Bakış: Toplum Bilincinin Modernizasyonu*” başlıklı makalesinde şu şekilde açıklamaktadır:

*“(….)Kamuoyu bilinçliliği, sadece modernleşme ilkelerinin detaylandırılmasını değil, aynı zamanda çağımızın zorluklarına cevap vermemizi sağlayacak somut projeleri de gerektiriyor”*²³⁵

diyerek şöyle devam eder:

“Önümüzdeki yıllarda gerçekleştirilebilecek birkaç özel ve net proje görüyorum.

İlk olarak, Kazakçanın sistemli ve aşamalı bir şekilde Latin alfabesine geçiş yönünde çalışmaların başlatılması gerekmektedir. Bu konuya çok dikkatli ve titizlikle yaklaşmaktayız. Geçişin sakın bir biçimde gerçekleşmesi çok önemlidir. Biz, atacağımız bu adıma arkada bıraktığımız bütün Bağımsızlık yılları boyunca çok büyük bir özenle hazırlandık.

Kazak yazı tarihinin derin kökleri vardır.

²³⁵“Болашаққа Бағдар: Рухани Жаңғыру” Мақаласы (“Болашаққа Бағдар: Рухани Жаңғыру” Мақаласы (“Geleceğe Bakış: Toplum Bilincinin Modernizasyonu” Makalesi), (Çevirimiçi) <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru> Erişim tarihi: 01.12.2018

VI-VII. yüzyıllarda, Orta Çağ'ın başında Avrasya topraklarında ortaya çıkmış, bilimde Orhon-Yenisei yazırları olarak bilinen eski Türk Runik yazısı, ve hareket etmiştir. Daha sonra ise, günümüze bilim adamları tarafından eski insan mektubu türlerinden biri sayılan eski Türk harfleri Gök Türk Yazıtları ortaya çıktı. V. yüzyıldan XV. yüzyıla dek Türk dili, Avrasya'nın çoğunda etnik gruplar arası iletişim diliydi. Örneğin, Altın Ordu'da resmi belgeler ve uluslararası yazışmalar çoğunlukla Türk dilinde yazılmıştır. Kazakistan'da X. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar 900 yıllık Arap yazı sistemi kullanılmıştır. Runik yazıdan ayrılarak, Arap dilinin yayılması ve Arap alfabesi İslamiyetin kabulünden sonra başlamıştır.

7 Ağustos 1929'da, SSCB'nin Merkez Yönetim Komite Başkanlığı ve SSCB Halk Komiserleri Konseyi tarafından, yeni Latince alfabesi "Ortak Türk Alfabesi"ne geçiş yapılacağı hususunda bir kararname onaylanmıştır.

Latin alfabesi resmen 1929'dan 1940'a kadar kullanıldı, daha sonra Kiril alfabesi ile değiştirildi.

13 Kasım 1940 tarihinde, "Latinleştirilmiş Kazak Alfabesinin Rus Yazısı Temelindeki Yeni Alfabe Geçişi" hakkındaki Yasa kabul edildi. Böylece, Kazak alfabesinin değişme tarihi, esas olarak çeşitli dönemlerde belirli politik nedenlerle belirlenmiştir.

Aralık 2012'de, "Kazakistan-2050" Kazakistan Halkına yıllık Mesajımda, "2025'ten itibaren alfabemizi Latin'e geçirmeye başlamamız gerekiyor" dedim. Bu, bundan sonra hayatın tüm alanlarında Latin alfabesine geçmeye başlamamız gerektiği anlamına geliyor. Yani, 2025 yılına kadar ülke çapında resmi dokümanları, süreli yayınları, ders kitaplarını ve her şeyi Latince yayınlamaya başlıyoruz. O zaman şimdi Latin alfabesine geçiş sürecine hazırlığın başlangıcını başlatalım.

Latin alfabesine geçiş süreci aynı zamanda kendi derin tarihsel mantığına sahiptir. Bunlar, modern bir teknolojik çevrenin özellikleri, modern dünyadaki iletişim özellikleri ve XXI. yüzyıldaki bilimsel ve

eğitimsel sürecin özellikleridir. Bu nedenle, 2025 yılı çok uzakta değildir ve Hükümetin, Kazakçanın Latin alfabesine geçmesi hususunda net bir zaman çizelgesine sahip olması gerekmektedir. Okullarımızda tüm çocuklar İngilizce öğreniyor. Bu ise Latin alfabesi demektir. Yani, genç nüfus için yeni alfabe konusunda hiçbir problem olmayacak. 2017 yılının sonuna kadar, bilim insanlarının ve halkın yardımıyla, yeni harf temelindeki Kazak alfabenin tek bir standart nüshasını onaylamamız gerekir. 2018'den itibaren yeni alfabeyi öğretecek kadrolar hazırlamak ve ortaokullar için ders kitapları hazırlanması başlatılması lazım. Önümüzdeki 2 yıl içinde gerekli bütün organizasyonel ve metodolojik çalışmalar yapılmalı. Tabii ki, adaptasyon döneminde Kiril harfli alfabe bir süre kullanılmaya devam edecek.”²³⁶

diyerek, makalesinde bu sürecin başlatılması ve gerçekleşmesi doğrultusunda net açıklamalarda bulunmuştur.

22 Ağustos 2018 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in devletin milli kanallarından biri “Haber” in muhabirleri ile yaptığı röportajında Kazakistan'ın yeni alfabeye geçişinin nedenlerini şu şekilde açıklamıştır:

*“...Biz alfabemizi sırf Kiril alfabesinden uzaklaşmak için değiştirmiyoruz. Bu mantıksız bir sebep. Ancak Kazakça üzerinde durmamızı gerektiren noktalar var. Şimdiki Kazak alfabesine baktığımızda, onda Kazak dili için hiç gereksiz olan ve kullanılmayan Kiril harflerinin mevcut olduğunu görüyoruz. Örneğin, Kazakçadaki **uu** [şç], **ч** [ç], **u** [ts] ve **я** [ya] harflerine başlayan kelimeler yoktur; Rusçadaki kalınlık [b] ve incelik [b] işaretlerini gerektiren kelimeler de yok. Yani bu harflerin bizim alfabemizde yer almasına rağmen hiç kullanılmamaktadırlar. Dolayısıyla bunun gibi harfler Kazakçanın*

²³⁶“Болашаққа Бағдар: Рухани Жаңғыру” Мақаласы (“Bolaşaqqa Bağdar: Ruhani Jaңғыru” Maqalası (“Geleceğe Bakış: Toplum Bilincinin Modernizasyonu” Makalesi), (Çevirimiçi) <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru> Erişim tarihi: 01.12.2018

temeline çok zarar vermektedirler. Yeni alfabeye geçiş ise bize kendi özümüze dönmemizde yardımcı olacaktır.”²³⁷

Konuşma sırasında Sayın Cumhurbaşkanımız ülkenin Latin alfabesine geçişinin, Rus dilinden kaçış anlamına gelmediğini vurgulamıştır. N. Nazarbayev sözlerine, bugüne kadar Kiril harfleriyle yayımlanan yayınların aynı şekilde Kirille yayınlarına devam edeceğini söyleyerek şöyle demişti:

“Latin alfabesi herşeyden önce Kazakça ve onun geleceği için olduğunu unutmamalıyız. Ancak, Kazakların da Rusça bilmesi gerekir. Geçmişe bakarsak, biz Rusça gibi diğer dilleri öğrenmedik. Eğer İngilizce’yi ya da diğer yabancı dilleri aynı şekilde öğrenirsek, dil sorunu ortadan kendiliğinden kalkmış olur. Bana göre, günümüzde tüm teknolojinin ve birçok kitabın çevrildiği Rus dilinden koparsak millet olarak hiçbir şey kazanamayacağız”²³⁸

Aynı zamanda, Kazakistan Cumhurbaşkanı, bu röportajda, ülkenin Latin alfabesine geçmesinin, Rus dilinden vazgeçmek anlamına gelmediğini ve cumhuriyetin jeopolitik tercihlerini değiştirmedeğini şu şekilde açıklamıştı:

“Bazıları ülkemizin alfabe değiştirme yönünde attığımız adımları Kazakistan’ın jeopolitik tercihlerindeki değişimin bir tür kanıtı olarak görmektedirler. Öyle bir şey yok. Bizim Latin alfabesine geçiş yapmamız, Kazakçanın gelişmesi ve modernleşmesi için iç ihtiyaç olduğunu belirtmek istiyorum. Ayrıca, hatırlatmak isterim ki, XX. yüzyılın 20-40’lı yıllarında Kazakça yazı dili olarak zaten Latin alfabesi kullanılmaktaydı.

²³⁷ “Назарбаев рассказал, зачем казахстанцам латиница” (“Nazarbayev rasskazal začem kazahstatsam latinitsa ”(“Nazarbayev, Kazakistan’ın Neden Latin Alfabesine Gececeğini Açıkladı”), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4874177-nazarbaev-perehod-na-latinitu-ne.html> Erişim tarihi: 04.12.2018

²³⁸ “Назарбаев рассказал, зачем казахстанцам латиница” (“Nazarbayev rasskazal začem kazahstatsam latinitsa ”(“Nazarbayev, Kazakistan’ın Neden Latin Alfabesine Gececeğini Açıkladı”), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4874177-nazarbaev-perehod-na-latinitu-ne.html> Erişim tarihi: 04.12.2018

Dolayısıyla, karanlık bir odada, orada hiç olmayan siyah bir kedi aramayın.”²³⁹ dedi.

Ayrıca, Nursultan Nazarbayev, Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçişinin, ulusal kültürün gelişmesinde çok büyük bir etki sağlayacağını vurguladı.

“Bu sürece çok iyi hazırlanmalıyız ve geçiş dengeli bir şekilde gerçekleşmelidir. Burada, XX. yüzyılda Kiril kaynaklı alfabe ile Kazakça büyük bir edebi ve bilimsel miras katmanının geliştirildiğini hatırlamak önemlidir. Bu nedenle söz konusu milli servetin, Kazakistan’ın sonraki nesilleri için kaybedilmemesi çok önemlidir.”²⁴⁰

3.2.2. Latin Alfabeye Geçiş Sürecinde Görevli Kurumlar

Kazakistan’da gerçekleştirilmesi planlanan alfabe değişikliği sürecinden sorumlu başlıca üç devlet kurumu:

- K.C. Kültür ve Spor Bakanlığı
- K.C. Bilim ve Eğitim Bakanlığı
- K.C. Eğitim Bakanlığı Bilim Komitesi’ne bağlı A. Baytursinov Dil Bilim Enstitüsü
- Latin Esaslı Alfabeye Geçiş Çalışmalarını yönlendirmek amacıyla kurulmuş olan Çalışma Grubu’dur.

²³⁹ “Назарбаев рассказал, зачем казахстанцам латиница” (“Nazarbayev rasskazal zaçem kazahstatsam latinitsa ”(“Nazarbayev, Kazakistan’ın Neden Latin Alfabesine Geçeceğini Açıkladı”), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4874177-nazarbaev-perehod-na-latinitu-ne.html> Erişim tarihi: 04.12.2018

²⁴⁰ “Назарбаев рассказал, зачем казахстанцам латиница” (“Nazarbayev rasskazal zaçem kazahstatsam latinitsa ”(“Nazarbayev, Kazakistan’ın Neden Latin Alfabesine Geçeceğini Açıkladı”), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4874177-nazarbaev-perehod-na-latinitu-ne.html> Erişim tarihi: 04.12.2018

3.2.2.1. Ahmet Baytursinov Dilbilim Enstitüsü Hakkında

Ahmet Baytursinov adını alan Dilbilim Enstitüsü, cumhuriyetin önde gelen bilimsel ve dilsel merkezidir. Dilbilim Enstitüsü, Kazak dilbiliminin temel ve uygulamalı araştırma düzeyindeki bilimsel, teorik, örgütsel, bilimsel ve pratik problemleri, Kazakistan devlet dilinin yanı sıra Türkoloji ve altaizm, dil ve etnik grupları ile yabancı filoloji işleyişiyle ilgili konulardaki çalışmalarını yürüten ülke ve dünya çapındaki tek ve benzersiz bir bilimsel kurumdur.

Kurumun görevleri olarak şunlar belirlenmiştir:

- Devlet dili politikasının bilimsel temelini oluşturmak;
- Dil inşasının bilimsel ve dilsel temelini oluşturulması ve sürekli modernleşmesini sağlamak;
- Devlet dilinin norm ve standartlarını geliştirmek;
- Kazak Türkçesinin normatif, ortolojik sözlüklerini, Kazak Türkçesinin ulusal korposyonunu, iki dilli ve çok dilli karşılaştırmalı sözlükleri, dilbilimsel ansiklopedileri, dilbilgisi grameri, üslup ve heceleme, semantik ve sözcükbilimsel kuralları ile birlikte etno-dilbilimsel, paremiyolojik, ortoepik, dilayolojik, terminolojik ve diğer sözlükleri oluşturmak ve geliştirmek;
- Kazakistan'da dil bilimi ve filolojik anlayışını oluşturmak ve geliştirmek.²⁴¹

A. Baytursinov Dilbilim Enstitüsü tarafından Kazak yazı dilini yeni Latin alfabesine geçiş meselesi üzerine 2007 ve 2013-2015'te senelerinde iki araştırma projesi gerçekleştirmiştir.

Söz konusu araştırmalarda, Türk dili konuşan ülkelerin kendi yazılarını değiştirerek Latin alfabesine geçiş konusundaki deneyimlerinin yanı sıra,

²⁴¹ Об Институте Языкознания им. Ахмета Байтурсынова при Министерстве Науки и Образования Республики Казахстан (Ob İnstitute Yazıkoznaniya im. Ahmeta Baytursınova Pri Ministerstve Nauki i Obrazovaniya Respubliki Kazahstan (K.C. Bilim ve Eğitim Bakanlığı Yanındaki A.Baytursinov Dil Bilim Enstitüsü Hakkında) (Çevirimiçi) <https://tbi.kz/ru/ob-institute> Erişim tarihi: 25.12.2018

Kazakistan'ın tarihsel tecrübelerini (1929-1940) de içeren bir incelemeyi kapsamaktadır.

Bu araştırmaların sonucunda elde edilen bilgiler ışığında “Yeni Alfabe Aracılığıyla Kazak Yazı Dilinin Reformu: Teorisi ve Pratiği” (Kazak Tili Yay., Almatı 2016, Ss. 560.) başlıklı kolektif bir monografi yayınlandı.

Bunun yanı sıra, Dilbilim Enstitüsü tarafından yeni alfabeğe geçiş doğrultusunda:

- Latin harflerine dayalı yeni bir alfabeğe geçişin Konsept Taslağı;
- Yeni alfabe geçişine ilişkin Devlet Programı Taslağı;
- Yeni bir ulusal alfabenin hazırlanmasına ilişkin ilke ve kriterlerin belirlenmesi;
- Yeni alfabenin alternatif tasarımı;
- Latin esaslı alfabenin dilsel, bilimsel ve teorik temeli hazırlandı.

Enstitü tarafından aynı zamanda Türk dili konuşan devletlerin ve Kazakistan'ın XX. yy. 20. yıllarında Latin alfabetesine geçiş deneyimlerinin incelenmesi sonucunda, Kazak Türkçesi yazı dili konusunda radikal bir reform gerçekleştirilmenin etkili yolları ve mekanizmaları tespit edildi.

A. Baytursımov Dilbilim Enstitüsü, Kazakistan'ın Latin alfabetesine geçiş sürecinde alfabe çalışmalarından sorumlu çok önemli kurumdur. Enstitü, Kazak Türkçesinin ses özelliklerini dikkate alarak sunulan alfabe taslaklarının incelenmesinden, standart alfabenin oluşturulması ve yeni alfabe kapsamında Kazak Türkçesinin imla kurallarının oluşturulmasından sorumludur. Bu doğrultuda Enstitü, çeşitli dilbilimsel çalışmaları ortaya koymaktadır.

3.2.2.2. Çalışma Grubu Hakkında Genel Bilgiler

Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 12 Nisan 2017 tarihinde “*Egemen Qazaqstan*” gazetesinin 70(29051) sayısında²⁴² yayınlanan “*Geleceğe*

²⁴²“Болашаққа Бағдар: Рухани Жаңғыру” Мақаласы (“Болашаққа Бағдар: Рухани Жаңғыру” Мақаласы (“Geleceğe Bakış: Toplum Bilincinin Modernizasyonu” Makalesi), (Çevirimiçi)

Bakış: Toplum Bilincinin Modernizasyonu” başlıklı makalesinde Kazakistan toplumu bilincinin modernizasyonu yönündeki ödevleri, talimatları gerçekleştirmek ve bu yöndeki çalışmaları kontrol edecek Milli Komisyon kurulması gerektiğini vurguladı. Dolayısıyla Milli Komisyon, Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’in imzaladığı 17 Nisan 2017 tarihli 462 Sayılı Kararnamesi²⁴³ kapsamında kurulup, Milli Komisyon’a dahil mensupların listesi belirlenmişti.

Söz konusu Milli komisyona bağlı K.C. Hükümet’i altında Kazak alfabesini Kiril’den Latin’e geçirme meselesinde alfabe tekliflerini incelemek ve onaylamak ile birlikte bu husustaki çalışmaları koordine ve kontrol edecek Çalışma Grubu kuruldu.

Milli Komisyon’un asıl amacı ve görevi, olan bir danışma organdır.

3.2.2.2.1. Milli Komisyon Mensupları

Bahsi geçen Milli Komisyon’un 47 üyeden oluşan listesi (25.09.2017 tarihli 754 Sayılı Kararneme temelinde değişiklik yapılmış liste) aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.1. Yeni Alfabeye Geçiş Çalışmalarından Sorumlu Çalışma Grubu Mensupları

İSEKEŞOV Äset Orıntayulı	K.C. Başkanlık İdaresi Başkanı, Milli Komisyon Başkanı
TAJİN Marat Muhanbetkazıulı	K.C. Başkanlık İdaresi Başkan Yardımcısı, Milli Komisyon

<https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru> Erişim tarihi: 02.12.2018

²⁴³Указ Президента Республики Казахстан от 17 апреля 2017 № 462 О Национальной комиссии по реализации программы модернизации общественного сознания при Президенте Республики Казахстан (Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 17.04.2017 № 462 О Natsiyonalnoy Komissii Po Realizatsii Programmi Modernizatsii Obşestvennogo Soznaniya (Kazakistan Cumhurbaşkanı’nın Milli Bilinci Modernleştirme Programının Uygulanmasına İlişkin Ulusal Komisyon Hakkındaki 17 Nisan 2017 tarihli 462 sayılı Kararnamesi.), (Çevirimiçi) <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1700000462> Erişim tarihi: 06.12.2018

		Başkan Yardımcısı
	ALDABERGENOV Nurlan Şadibekulı	K.C. Başbakanı Büro İşleri Başkanı, Milli Komisyon Başkan Yardımcısı
	BALAYEVA Aida Ğalımkızı	İç Politika Bölüm Başkanı, Komisyon Sekreteri
№	Komisyon Mensubu İsim ve Soyismi	Makam
1	ABAYEV Abay Askerbekulı	K.C. İnfomasyon ve İletişim Bakanı
2	ABDRAHİMOV Ğabidulla Rahmetollaulı	Şımkent Belediye Başkanı
3	ABDRAHMANOV Kayrat Qudaybergenulı	K.C. Dışışleri bakanı
4	AKSAKALOV Kumar İrgebayulı	Kuzey Kazakistan Bölgesi Valisi
5	AHMETOV Daniyal Kenjetayulı	Doĝu Kazakistan Bölgesi Valisi
6	AŞİMBAYEV Mavlen Saĝatulı	“Nur Otan” Partisi İlk Başkan Yardımcısı
7	AYAĞAN Bürkitbay Gelmanulı	Devlet Tarihi Enstitüsü Müdürü
8	BABAKUMAROV Yerjan Jalbakulı	K.C. Başbakalık Büro İşleri Başkan Yardımcısı
9	BAYBEK Baurıjan Qıdırĝaliulı	Almatı Bölgesi Valisi
10	BAQAUOV Bolat Jumabekulı	Pavlodar Belediye Başkanı
11	BATALOV Amandık Ğabbasulı	Almatı Bölgesi Belediye Başkanı
12	BEKTAU Ali Abdikarimulı	K.C. Parlamento Senatosu Milletvekili, “Avul” Demokratik Halk Yurtseverleri Parti Başkanı
13	BOJKO Vladimir Karpoviç	K.C. Parlamento Meclis başkan Vekili
14	YESDAVLET Ulıkbek	“Juldız” Dergisinin Genel Yayın Yönetmeni

15	JOLDASBEKOV Mırzatay Joldasbekulı	L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Türkoloji Bölüm Başkanı
16	İZMUHAMBETOV Bakıtkoja Salahatdinulı	“Kazakistan Gazileri Örgütü” Merkez Konseyi Başkanı
17	KALAŞNIKOVA Natalya Pavlovna	Kazakistan Halk Asamblesi Bilimsel Uzman Konseyi Başkan Vekili
18	KALETAYEV Darhan Amanulı	K.C. Kamu Kalkınma Bakanı Yardımcısı
19	KAN Georgi Vasilyeviç	Kazakistan Koreliler Derneği Başkan Yardımcısı
20	KARİN Yerlan Tınımbayulı	“Qazaqtan” Milli Televizyon ve Radyo Şirketi Kurulu Başkanı
21	KENJEHAN Ravan	“Wikibilim” Kamu Derneği Heyeti Başkanı
22	HOCAHMET Asılbek Bazarbayulı	“Kazakistan Sivil İttifakı” Kamu Derneği Başkanı
23	KOŞANOV Yerlan Jakanulı	Qarağandı Bölgesi Valisi
24	KÜLGİNOV Altay Seydirulı	Bati Kazakistan Bölgesi Valisi
25	KUŞERBAYEV Kırımbeğ Elevulı	Kızılorda Bölgesi Valisi
26	MANKEYEV Muhtar Navrısbayulı	“Kazakistan-2050” Ulusal Hareket Konseyi Başkanı
27	MURZALİN Malik Kenesbayulı	Akmola Bölgesi Belediye Başkanı
28	MUTANOV Ğalımhayır Mutanulı	El Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi Rektörü
29	MUHAMBET Arhimed Begejanulı	Kostanay Bölgesi Belediye Başkanı
30	MUHAMEDİULI Arıstanbek	K.C. Kültür ve Spor Bakanı
31	MIRZAHMET Abılay İsabekulı	“Atameken” Ulusal Girişimciler Derneği Yönetim Kurulu Başkanı

32	MIRZAHMET Askar İsabekulı	Jambıl Bölgesi Valisi
33	NOĞAYEV Nurlan Askarulı	Aturav Bölgesi Belediye Başkanı
34	PERUAŞEV Azat Turlıbekulı	“Ak Jol” Kazakistan Demokrat Partisi Başkanı
35	PROKOPENKO Leonid Andreeviç	Kazakistan Halk Asamblesi Sekreteryası Başkanı
36	SAĞADIYEV Yerlan Kenjeğaliulı	K.C. Bilim ve Eğitim Bakanı
37	SAPARBAYEV Berdibek Maşabekulı	Aktöbe Şehri Valisi
38	SMAYILOV Alihan Ashanulı	K.C. Maliye bakanı
39	SÜLEYMENOV Timur Muratulı	K.C. Ulusal Ekonomi Bakanı
40	SULTANOV Bakıt Turlıkanulı	Astana Belediye Başkanı
41	SIDIKOV Yerlan Battaşulı	L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi Rektörü
42	TOĞJANOV Yeralı Lokmanulı	Manğıstav Bölgesi Valisi
43	TÜYMEBAYEV Janseyit Kanseyitulı	Türkistan Bölgesi Valisi
44	ÜKİBAYEV Aydos Idırısulı	Kazakistan Cumhurbaşkanı Basın Sekreteri
45	ORAZALİN Oñdasın Seyilulı	K.C. Başkanlık İdaresi Başkan Vekili
46	ŞAVKENOVA Zarema Kavkenkızı	K.C. Cumhurbaşkanı Altındaki Kazakistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürü
47	ŞUKEYEV Ömirzaq Yestayulı	K.C. Tarım Bakanı Yardımcısı

Kaynak: primeminister.kz/ru/news/all/16131 Erişim tarihi: 06.12.2018

3.2.2.2.2. Çalışma Grubunun Ana Görevleri

Kazakistan’da Latin alfabesine geçiş çalışmalarından, Geçiş Konsepti ve Planına göre hazırlık yapan ve faaliyetler gerçekleştiren Çalışma Grubu’nun ana görevleri şu şekildedir:

- Kazak alfabesinin Latin harfli alfabeğe geçişi ile ilgili alışma Planının organizasyonel desteği: yeni alfabeğe geçiş sũrecinin bilimsel, pratik, örgũtsel ve bilimsel dilsel görevlerinin yerine getirilmesini sağlamak;
- Kazak yazısının Latin harfli alfabeğe geçişi ile ilgili Cumhurbaşkanlığı İdaresi Başkanlığı ve Kazakistan Hũkũmet'i kararlarına; bu sũrete bilimsel, eğitimsel ve metodolojik desteğin dũzenlenmesi ve uygulanmasına ilişkin - K.C. Bilim ve Eğitim Bakanlığı, bilgi destek konularında - K.C. Bilgi ve İletişim Bakanlığı ve dil politikası konularında - K.C. Kũltũr ve Spor Bakanlığı kararlarına teklifler ve tavsiyeleri hazırlamak;
- Yeni alfabenin taslaklarını detaylı incelemek ve sunulan projelere kapsamlı analiz, objektif bilimsel değerlendirmeler yapma ve bu konularda bilinçli kararlar almak;
- Latin alfabesine geçiş aşamalarına ilişkin bilimsel ve dilsel öneriler hazırlamak;
- Yeni alfabeğe geçiş meselesinde temel ve uygulamalı bilimsel araştırma alanlarında tekliflerin hazırlanması;
- Bu konudaki stratejik ve taktiksel boyuttaki sorunlara özũmler üretmek, konunun aşamalarına dair ve bu alandaki bilimsel, örgũtsel, bilimsel, teknik ve yenilikçi programların uygulanması yönũnde teklifler hazırlamak;
- Latin alfabesine geçişin avantajlarını anlatma, açıklama ve yeni alfabe propagandası çalışmalarını gerçekleştirmek: yeni alfabenin tanıtılması etkinliği üzerine medyada ve çeşitli İnternet portallarda bilimsel makaleler yayınlamak, devlet ve yabancı radyo ve TV kanallarında konuşmalar yapmak ile birlikte bu konuda çeşitli röportajlar vermek;

- Bilimsel araştırma çalışmalarına aktif bir şekilde katılmak ve bu mevzu ile ilgili çeşitli bilimsel makalelerin yetkili yerli ve yabancı bilimsel dergilerde yayınlanmasını sağlamak;
- Baytursinov Dilbilim Enstitüsü tarafından yapılmış ve onaylanmış Latin esaslı alfabe ile yazılmış bilimsel makale ve materyallerin kağıtta veya elektronik ortamda yayınlanmasını sağlamak ve bu yöndeki çalışmalarını koordine etmek;
- Toplumla, Latin harflerine dayalı yeni Kazak alfabesini ve yazım kurallarını öğretmek için TV ve radyo kanallarında çeşitli eğitim programlarının uygulama çalışmalarında yer almak ve katılmak;
- Latince basılan Kazak Türkçesi bilgi dosyalarının eğitimsel okunması ve düzenlenmesi üzerine çeşitli türlerde devlet ve devlet dışı kuruluşların web siteleri ve portalları dahil yetkili ve çok çeşitli danışmanlık çalışmaları yapmak;
- Uluslararası, cumhuriyetçi ve bölgesel bilimsel konferansların ve yuvarlak masaların düzenlenmek;
- “Kazak Türkçesinin Latin Kaynaklı Yeni Ulusal Alfabe Geçişi” Konsepsiyon taslağının onaylanması için bilimsel ve dilsel temellerin geliştirilmesi ve sunulması;
- Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçiş meselesi ile ilgili yayınlanan bilimsel ve metodolojik yayınların toplanması ve söz konusu çalışmalara fonetik-fonolojik, dilbilimsel-bilişsel, dilbilimsel-kültürel ve gramatolojik analizlerini yapmak;
- Eğitim ve metodolojik merkezlere, Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçiş meselesinde bilimsel, dilbilimsel ve metodolojik boyutlarında desteklenmesi;

- Kazakistan ve yurtdışındaki medya ve bilimsel yayınların sürekli izlenmesi, iç ve dış bilgi alanlarının analizinin yanı sıra, gerektiğinde, imgenin teşviki ve gerekli aksaklıkların doğru yönde hizalanması için gerekli önlemlerin alınması;
- Latin alfabesinde basılan her türdeki metinlerin yazım, ortoepik, didaktik ve metodolojik incelemelerini düzenlemek ve yürütmek;
- Latin alfabesine geçiş için en uygun model ve prosedürlerin belirlenmesi için olgusal ve metodolojik temellerin hazırlanması;
- Bilim adamları tarafından önerilen ve halkın onayladığı, Latin alfabesine dayanan yeni ulusal Kazak Türkçesi alfabesinin tek ve son taslağının nihai örneğinin uygulanması;
- - Latin esaslı yeni Kazak Türkçesi ulusal alfabesine 2018'den itibaren bu süreç sonuçlanana yani 2025'e kadar aşamalı bir şekilde geçiş sürecine hazırlıklar ile ilişkin teklifler sunmak;
- K.C. Cumhurbaşkanlığı İdaresine, bütün Merkezi ve Yerel İdari Merkezlerin, devlet kurumları ile özel sektör kurumlarının yeni alfabe aşamalı geçişin planını hazırlamak ve sunmak;
- Kazak alfabesini Latin esaslı alfabe geçirme sürecinde, bilimsel temellerin oluşmasını sağlayacak ve geniş çaplı dilbilimsel çalışmalara platform olacak "Yeni Ulusal Alfabe: Kazak Yazısının Modernizasyonu" başlıklı bilimsel projesini gerçekleştirmek.

3.2.2.2.3. Çalışma Grubunun İlkeleri

Çalışma Grubunun kavramsal ilkeleri, A. Baytursinov Dilbilim Enstitüsü tarafından hazırlanan "Latin Esaslı Yeni Alfabe Geçiş Konsepti'nde"²⁴⁴ tek

²⁴⁴"Kazak Yazısının Latin Esaslı Alfabe Geçiş Meselesinin Stratejik Temelleri", Ed. Yerden Kajibek, Almatı, 2017, s. 61 Orijinal ismi: "Қазақ әліпбиін Латын графикасына көшірудің стратегиялық негіздері"

tek açıklanmaktadır. Çalışma Grubunun bilgilendirme faaliyetlerinin kavramsal ilkeleri aşağıdaki gibidir:

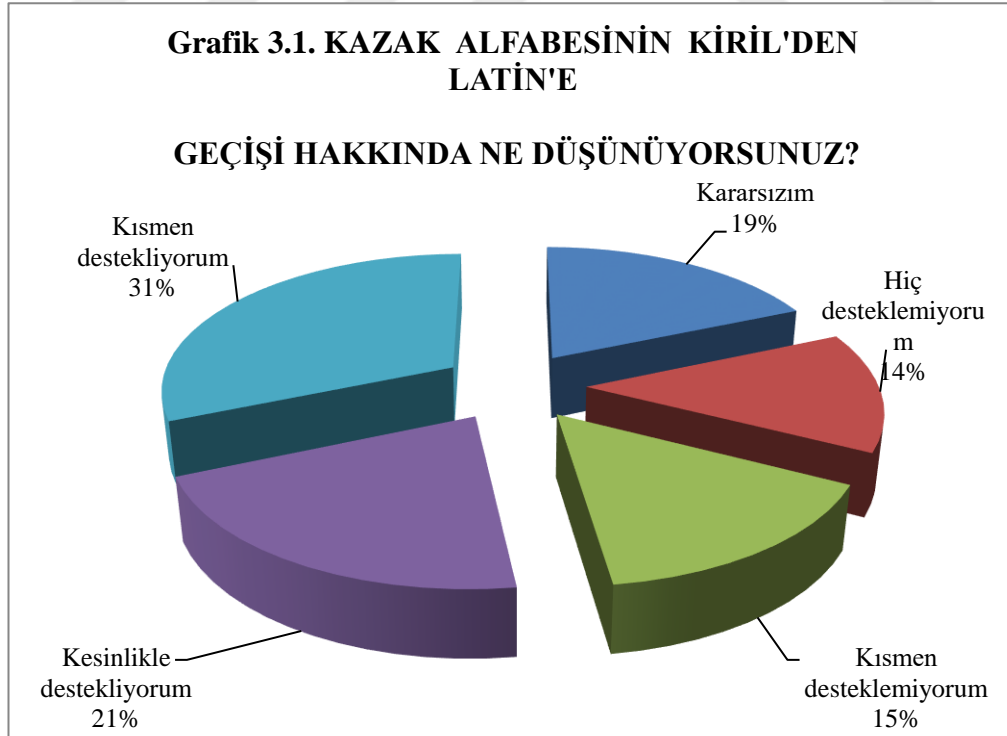
- 1) Latin alfabesine geçiş meselesinin yok yere politikleştirilmesinden ve Kazak dilinin reformuyla ilgili profesyonel olmayan tartışmalardan kaçınmak ve bunu engellemek. Yeni alfabeğe geçiş meselesi etrafında gelişen tartışmalarda dil faktörü baskınlığını vurgulamak.
- 2) Yeni alfabeğe geçiş konusundaki kamuoyu fikirlerinin olumlu yönde gelişmesini sağlamak.
- 3) Alfabe değişikliğinin taşıdığı risklerin abartılmaksızın veya risklerin küçümşenmesinden kaçınarak etnik gruplar arası, diller arası çatışma durumlarının oluşmasına izin vermemekle birlikte kamuoyunda bu değişikliklerin olumlu yönlerine odaklı açıklamaların zamanında yapılmasını sağlamak.
- 4) Toplumda, Kazakların geçmişte kullandıkları Kiril, Arap veya diğer alfabeler hakkında olumsuz görüşlerin oluşmasına izin vermemek ve Kazak topraklarında tarih boyunca meydana gelen alfabe değişimlerini eksiksiz ve objektif bir şekilde anlaşılmasını sağlamak.
- 5) Kullanılacak olan yeni alfabe standartı seçimi meselesinin, dilbilim alanındaki uzmanlar ile dilbilimcilere emanet edilmesi ve onların görüşlerine öncelik tanınması gerektiğine dair teze özellikle dikkat etmek. Ayrıca, bu meselede uzman olmayanların ve hevesli profesyonellerin görüşlerinin hakimiyetine izin vermemek.
- 6) Kazak dilindeki öz Kazak Türkçesindeki ve yabancı dillerden geçen kelimelerin yeni Latin alfabesindeki yazım sorunlarının çok yönlü tartışılmasını sağlamak ve kamuoyunda Kazak yazı dilinin yeni kuralları hakkındaki tartışmalarda ortak veya açıkça baskın bir görüşün gelişmesini sağlamak.
- 7) Latin alfabesine dayalı Kazak Türkçesinin yeni yazım kurallarının geliştirilmesi sürecinde genel nüfusun görüşüne özellikle dikkat etmek.

- 8) Bahsi geçen dil reformunun uygulanması sürecinde konunun ekonomik boyutuna odaklanmaktan kaçınarak yeni alfabenin ülkemiz ve Kazakistan halkı için ekonomik, kültürel ve manevi faydalarını sürekli ve rasyonel argümanlarla savunmak.

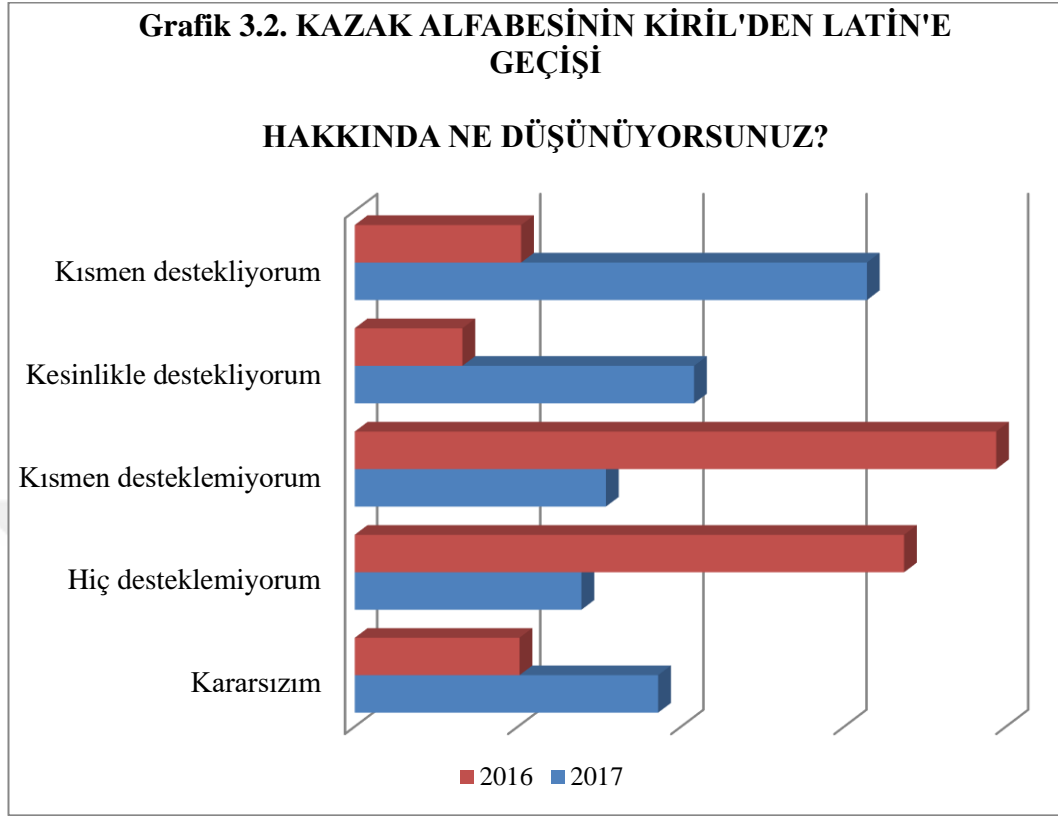
3.3. Alfabeye Yönelik Tartışmalar

Kazak aydınları arasında alfabe değişikliği etrafında meydana gelen tartışmaları incelemeye 2016 ve 2017 yılında K.C. Eğitim ve Bilim Bakanlığına bağlı Felsefe, Siyaset Bilimleri ve Dini Araştırmalar Enstitüsü tarafından hazırlanıp sonuçları A.Baytursınov Dilbilim Enstitüsü tarafından değerlendirilen sosyal anket sonuçlarını inceleyelim.

Aşağıdaki grafikte gördüğümüz gibi, 2017 yılında halkın %52,2 Latin alfabesine geçişi desteklemektedir. %19 kısmı “Kararsızım” cevabını vermişken, ankete katılanların %46 alfabe değişikliğini desteklememekte.

Kaynak: www.tbi.kz Erişim tarihi: 25.12.2018

Kaynak: www.tbi.kz Erişim tarihi: 25.12.2018

2017 yılında yapılan sosyal anket sonuçlarını 2016 anket sonuçları ile karşılaştırdığımızda, 2017 yılında Latin esaslı yeni alfabeğe geçişı destekleyenlerin oranı %16,8'den %52,2 ye yükseldiğini ve desteklemeyenlerin oranı %73,1 den %29,3 indiğini görebiliriz.

3.3.1. Alfabe Etrafında Tartışma Yaratan Başlıca Konular

Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçişı meselesi, bağımsızlığımızı elde ettikten sonra bazı dilbilimciler tarafından zaman zaman ortaya koymasına rağmen bu konudaki ciddi tartışmalar Kazakistan kamuoyunda Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Aralık 2012'de ilan ettiğı seslenişinden sonra ortaya çıkmaktadır.

Kazakistan toplumunda meydana gelen bu tartışmalar başlıca iki yönde gelişmektedir: Kiril'den Latin esaslı alfabeğe geçişı etrafında gelişen tartışmalar ile kullanılacak olan Latin alfabesi standardı üzerindeki tartışmalardır. Bu

nedenle çalışma konumuz olan alfabe etrafında gelişen tartışmaları Kazak Türkçesinin alfabe değişimine ihtiyacı ve sunulan alfabe projeleri olarak iki yönde inceleyeceğiz.

3.3.1.1. Taraftarlar

Bilim adamı, filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. Qadir Jüsip, bu süreçte bir şeyden korkmaya ya da geriye bakmaya değmeyeceğine inanıyor. Ona göre, Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçişi politik bir mesele değil, zamanın bir talebidir:

“(...)bilgisayar teknolojileri çağında, zamana ayak uydurmamız gerekir. Kiril alfabesinin yaşamımızdan kaybolacağından korkmamıza gerek yok. Çünkü birinciden, Kazakistan’da ikinci resmi dili olarak Rusça kullanılmaktadır ve kullanılmaya devam edecektir. İkinciden, tüm kitapların eski versiyonları, ansiklopediler Kiril ile kalacak, hepsi Latince’ye zamanla çevrilecek, ancak eski versiyonlar kalacak. Şimdiden ilkokul ve kreşlerde Latin alfabesini öğretmeye ve kullanmaya başlamalıyız. Gazete ve dergileri yeni alfabeyle çıkarmayı ele almamız lazım ki insanlar kendi kendilerine Latin alfabesini öğrenmeye ve kullanmaya başlasınlar. Bu süreci kolay atlatabileceğimizden eminim; insanların öğrenme yeteneği zamanla gelişecektir sadece denemek lazım.”²⁴⁵

Ünlü Kazak yazarı Muhtar Ävezov’un oğlu, Kazak aydını, yazar Murat Ävezov da Latin alfabesinin öğrenilmesinin zor olacağını düşünmüyor ve Kazakistan’ın Latin alfabesine geçişi Türk Dünyası ile entegrasyonumuzu olumlu etkileyeceğini savunmaktadır. Ona göre, Türk halkı için ortak bir alfabenin oluşturulmasında çok fayda var. Çünkü modern dünyada ortak Latin alfabesi ortak tarihe sahip olduğumuz Türk halkına birleşme şansı verecektir. Çünkü biz birbirimize çok yakınız fakat biribirimizin edebiyatını, gazetelerini

²⁴⁵ “Переход Казахского языка на латиницу: “За” и “Против”(“Perehod Kazahskogo Yazıka Na Latinitu: “Za” i “Protiv”(“Kazak Dilinin Latin’e Geçişi: “Taraftarlar” ve Karşıtlar”), (Çevirimiçi) <http://www.arvedi.kz/main/perehod-kazahskogo-yazyka-na-latinitu-za-i-protiv.html> Erişim tarihi: 20.12.2018

ve haberlerini okuyamıyoruz demiştir. Bununla birlikte M. Ävezov, şu tartışmayı dile getiriyor:

“Birçok dilbilimci, halk tarafından zaten öğrenilmesi zor ve yavaş gerçekleşen Kazak dilinin yazı dili Kiril alfabesinden Latince’ye geçirilirse toplumdaki Kazak dilinin durumu daha da zor hale gelecektir diye bir görüş ifade edilmekte. Ancak ben bu görüşlere katılmıyorum. Kazak halkının tarihinde 1929-1940’larda zaten Latin alfabesi kullanılmıştır ve işlevini çok iyi yerine getirdiğini biliyoruz. Ben Latin alfabesinde basılmış Kazak dilindeki kitapları okuyan birisi olarak bunun çok kolay ve normal olduğunu söyleyebilirim, okuyucunun Latin harfli metine alışması yaklaşık üç saat sürüyor sonrasında Latince metin mükemmel okunuyor. Bu nedenle, yaşlıların bile yeni alfabeyle gazete veya kitap okuması o kadar zor olmayacak.”²⁴⁶

şeklinde fikirlerini ifade ederek alfabe değişimi meselesinin 1940’daki politik amaçlarla yapılan Kiril alfabesine geçiş ile karşılaştırmamasını önerdi. Nitekim bağımsız bir ülke olarak Kazak Türkçesinin geleceğini düşünmemiz gerektiğini vurgulayarak, bu yeniliğin Kiril alfabesinin tamamen terk edilmesi anlamına gelmeyeceğini söylemiştir. Çünkü Kiril bağımsız bir Rusçanın alfabesi olarak kullanılmaya devam edecektir. Bunların yanısıra, bilim adamına göre, ülkenin gelişmesi üçdillilik dil politikası ile sıkı bağlıdır, Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçişi Rusçayı hiçbir şekilde etkilemeyecektir. Ama halkın Rusçayı ve Rus kültürünü bilmesi gerektiği aksi halde bu durumun Kazakistan için büyük kayıp olacağını dile getirmiştir.

Dilbilimci, filolog Prof. Dr. Şerubay Qurmanbayulı’na göre, Kazakistan’da Latin esaslı alfabe Kazak dilindeki Kiril alfabesinden alınan imla kurallarının düzeltilerek Kazak Türkçesinin kendine özgü doğal halinin korunmasını sağlayacaktır. Dilbilimciye göre, Latin alfabesinin ülkemiz için

²⁴⁶“Переход Казахского языка на латиницу: “За” и “Против”(“Perehod Kazahskogo Yazıkı Na Latinitısu: “Za” i “Protiv”(“Kazak Dilinin Latin’e Geçişi: “Taraftarlar” ve Karşıtlar”), (Çevirimiçi) <http://www.arvedi.kz/main/perehod-kazakhskogo-yazyka-na-latinitısu-za-i-protiv.html> Erişim tarihi: 20.12.2018

artıları çok fazla ve yeni alfabe olarak Latin harflerinin seçilmesinin çok fazla sebepleri vardır. Onlardan en önemlileri olarak bilim adamı dilin özelliklerinin korunmuş olacağını, Latin alfabesinin dünyada kullanım alanının geniş olması, İngilizce'nin ve diğer yabancı dillerin öğrenilmesini kolaylaştırması, internet aracılığı ile daha fazla bilgi edinme fırsatlarına sahip olması ve başta Türkiye, Azerbaycan gibi Türk cumhuriyetleri olmak üzere Türk Dünyası'yla her anlamda bütünleşmiş olacağını söylemektedir.

Diğer dilbilimci, linguist Qanat Tasibekov de Latin alfabesine geçişin Kazak Türkçesi için çok yararlı olacağını ve bu sürecin çok çabuk gerçekleşmesi gerektiğini söylemekte. Fakat bu süreçte özellikle Özbekistan tecrübesini dikkate almamız gerektiğinin üzerine durarak şöyle demişti:

“Söz konusu yeni alfabe bir anda ve net bir şekilde geçmeliyiz. Latin alfabesini kabul ettikten sonra her yerde sadece kabul edilen yeni alfabe kullanılmalı ki çünkü Özbekistan'daki gibi iki alfabenin bir anda kullanılması toplumda bir karışıklığa yol açabilir. Bu tür sorunları önleyebilmemiz için yeni alfabe resmi olarak geçtikten sonra kullandığımız eski Kazak-Kiril alfabesinin kullanılmamasının yasal olarak resmileştirilmesi lazım.”²⁴⁷

Kazak aydını, ünlü yazar, Türkolog Olcas Süleymenov de, Kazakistan'ın Latin alfabesine geçişini destekleyenlerden biridir. Ona göre, Latin alfabesinin uluslararası bir alfabadir ve kendine has derin bir tarihi de vardır, bu bilgiler ışığında yeni alfabenin Kazakistan'ın önünde yeni kapılar açacağına inanmaktadır. Ayrıca, modern teknolojiler çağı olarak bilinen XXI. yüzyılda yaşıyoruz ve dünyanın neresinde olursak olalım Latin harfleri insanoglunun yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğunu söyleyerek aşağıdaki gibi cümlelerini eklemiştir:

²⁴⁷ “Казакстан: Латиница против Кириллицы”(“Kazakhstan:Latinitsa protiv Kirillitsi”(“Kazakistan: Latin ve Kiril alfabeleri”), (Çevirimiçi) <https://www.dw.com/ru/a-38416252> Erişim tarihi: 18.12.2018

“(…)Ülkemiz için bu süreç kolay ve hızlı olacak asla demiyorum ama biz yeni alfabeye geçişi elimizden geldiğince kolaylaştırabiliriz. Bence yeni alfabeye geçmenin temeli Latin alfabesini kullanmanın avantajlarını halka doğru ve sağlam bir şekilde aktarma çalışmalarını yürütmek lazım. Dünyanın bütün gelişmiş ülkeleri Latin esaslı alfabeyi kullanmaktadırlar. Yeni alfabe Kazakistan’ın ve genç nesilin önünde yeni kapılar açacağına inanıyorum. Kamuoyundaki her bireyin bu şekilde düşünmesini sağlarsak bu süreci kolay atlatabileceğimize inanıyorum”²⁴⁸

Kazakistan’ın Latin alfabesine geçişinin bir büyük avantajlarından birinin altını Uluslararası Türk Akademisi’nin başkanı Darhan Kızıralı çizmiştir. Darhan Kızıralı’ye göre Kazakistan’ın Latin alfabesine geçişinin Türk halkı arasında edebiyat alanındaki ilişkileri daha da yakınlaştıracağı söylenmektedir. Astana şehrinde düzenlenen basın toplantısında D.Kızıralı, Türk Dünyası’nın ortak edebiyat kitabı üzerinde çalışmalarının devam ettiğini belirterek, kitapta Ali Şir Nevai’nin sadece Özbek halkının ya da Fuzuli ve Nizami’nin sadece Azerbaycan halkının değil Türk halkının ortak şairi olarak öne çıkarılacağını altını çizdi. Kitapta Türk halkının folkloru, masalları ve efsanelerine geniş yer verileceğine işaret eden D.Kızıralı, kitabın bu yıl yayımlanmasının planlandığını aktardı.

1990’lı yıllardan sonra Türk halkının edebiyat alanındaki ilişkilerinin zayıfladığına dikkati çeken Kızıralı,

“Kazakistan’ın Latin alfabesine geçişinin edebiyat alanındaki ilişkileri daha da yakınlaştıracağını düşünüyorum. Akademi olarak edebiyat eserlerini yaygınlaştırmak, ortak eserleri başka Türk dillerine çevirerek edebi miraslarımızı yakınlaştırmayı amaçlıyoruz.”

²⁴⁸“Олжас Сулейменов: Глубина прошлого, широта настоящего и высота будущего (1-часть)”(“Olcas Süleymenov: Glubina Proşlogo, Şirotla Nastoyaşçego i Vısota Buduşego”(“Olcas Süleymenov: Geçmişin Derinliği, Bugünün Genişliği Ve Geleceğin yüksekliği (1. Bölüm)”), (Çevirimiçi) <https://abai.kz/post/2224> Erişim tarihi: 18.12.2018

diye konuşmuştu.²⁴⁹ Konuşma sırasında Uluslararası Türk Akademisi Başkanı ayrıca 34 harften oluşan Türk halkının ortak alfabesi projesini yürüttüklerini belirterek, edebiyat eserlerinin ortak transkripsiyonla yazılmasının halkların anlaması açısından daha kolay olacağını söyledi. Türk Dünyası ortak transkripsiyonun akademinin internet sitesinde kullanıldığını kaydeden Kıdırali, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından onaylanan yeni Latin alfabesini de kullanmaya başladıklarını sözlerine ekledi.

Siyaset bilimci Aydos Sarım'a göre, Kazakistan'ın, er ya da geç detotalitarizasyon ve dekolanizasyon süreçlerini atlatması gerekecek. Sovyet döneminde uygulanan bir sürü politikaların izini silmesi ve bugüne kadar devam eden Rusya'nın etkisinden bilinçli olarak kurtulmanın vakti geldiğini dile getirmektedir.

Bunların yanısıra, A.Sarım, Kazak Türkçesinin yeni alfabeğe geçiş meselesi, bütün Kazakistan milletini Kazak Türkçesini yeniden öğrenme uğruna bir masaya oturabilecek bir milli mesele olduğunu vurgulamaktadır. Yani, Kazak Türkçesini bilmeyenlerin, bilenler ile birlikte Kazak Türkçesini baştan öğrenecekleri ve ülke çapındaki diğer milletler tarafından da Kazak Türkçesine olan ilginin artacağı ve dilin incelenmesine yönelik talebin yükselmiş olacağını belirtmektedir. Ayrıca Sarım tarafından yeni alfabeğe geçiş sırasında diğer Türk milletlerin tecrübelerini detaylı bir şekilde araştırmak, özellikle olumsuz ve eksiklere dikkat etmemiz gerektiği de vurgulanmıştır²⁵⁰.

Kazakistan çok uluslu bir ülke olduğu için Kazakistan'daki diğer millet temsilcilerinin de yeni alfabe hakkındaki görüşleri çok önemlidir ve sosyal medyada aktif bir şekilde yayınlanmaktadır. Örneğin, Kazakistan için tarihi adım olan yeni alfabeğe geçiş konusunda, Kazakistan'da yaşayan bütün etnik

²⁴⁹ Kazakistan'ın Latin Alfabesine Geçiş (Çevirimiçi) <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrazyadan/kazakistaninlatinalfabesinegecisi/5a97e33101a30a0d04dea0e8> Erişim tarihi: 18.12.2018

²⁵⁰ “Рухани Жаңғыру: Латын Әліпбиіне Көшу”(“Ruhani Jaңğıru: Latin Älipbiyine Köşu”(“Manevi Yenilenme: Latin Alfabesine Geçiş”), (Çevirimiçi) <https://e-history.kz/kz/contents/view/6683> Erişim tarihi: 10.12.2018

grupların haklarını ve özgürlüğünü koruyan, devletin siyasi sisteminin önemli unsuruna dönüşen Kazakistan Halk Asamblesi'nin rolü oldukça önemlidir.

15 Eylül 2017'de Kazakistan Halk Asamblesi, Bilimsel-Uzman Konsey Toplantısında Kazakistan halkına seslenmişti. Bu toplantıda Kazakistan Halk Asamblesi mensupları, devlet dili Kazak Türkçesinin Latin esaslı alfabeğe geçiş konusunun Kazakistan'ın her vatandaşını ilgilendirmesi gereken millî mesele olduğuna ve XXI. yüzyılda ülkenin gelişiminde ekonomik, sosyal modernleşme ve manevi yenilenme konusunda yeni bir kapı açacağına inanmaktadır.²⁵¹ Toplantı sırasında Kazakistan Halk Asamblesi üyeleri, devletin tarihi süreci olarak değerlendirilen Latin alfabesine geçiş sürecinin gerçekleşmesi hususunda her türlü çabayı gösterme kararlılığını dile getirdiler.

Bununla birlikte yeni alfabenin ülkedeki çok dilliliğin gelişimini teşvik edeceği, Kazakistan'ın dünya ekonomisine entegrasyonu ile ülkenin “Üçüncü modernizasyonu” projesi kapsayan tüm modernleşme ilkeleri konusunda Ekonomik Gelişim ve İşbirliği Teşkilatına katılmak doğrultusunda iletişim, bilim ve kültür konusunda kalıcı bir etkiye sahip olacağı dile getirildi. Ayrıca Latin esaslı alfabe, Kazakistan'ı yatırımcılar, yabancı turistler ve ülkeyle ilgilenen herkes için daha erişilebilir ve çekici hale getireceği ve modern Kazakistan kültürünü küresel dünyada tanıtmak için yeni imkanlar sağlayacağı; yurtdışındaki yurttaşlarımız için, adadillerini ve yazılarını geliştirmek, tarihi vatanlarına daha yakın olmak için yeni fırsatlar sunacağı vurgulandı.

Ekim 2017'de Karağandı'da dilbilimciler, bilim adamları ve Kazakistan Halk Asamblesi'nin aktivistlerinin katıldığı “*Edebi Ülkenin Tacı - Dildir*” başlıklı yuvarlak masa²⁵² düzenlendi. Yuvarlak masa katılımcılarına göre, yeni

²⁵¹“АНК призвала казахстанцев активно участвовать в создании нового алфавита”(“ANK Prizvala Kazalstantsev Aktivno Uçastvovat V Sozdanii Novogo Alfavita”(“Kazakistan Halk Asamblesi, Kazakistanlıları Yeni Alfabenin Oluşturulmasına Aktif Bir Şekilde Katılmaya Çağırıldı.”) (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4878204-ank-prizvala-kazahstantsev-aktivno.html> Erişim tarihi: 10.12.2018

²⁵²“Идею Перехода На Латиницу Поддерживают АНК” (“İdeyu Perekhoda Na Latinitso Podderjivayut ANK”(“Kazakistan Halk Asamblesi, Latin'e Geçiş Fikrini Destekliyor”),(Çevirimiçi) <https://24.kz/ru/news/social/item/196672-ideyu-perekhoda-na-latinitso-podderzhivayut-ank> Erişim tarihi: 19.12.2018

alfabe Kazakistan'a ve gelecek nesil önünde harika fırsatlar açacaktır. Latin alfabesine geçiş, bu modern teknolojik hayatın meydana getiren bir talebidir. Ne de olsa bugün bilim, edebiyat ve bilgi alanlarındaki tüm çalışmalar Latin yazısı ile yazılmaktadır, genç kuşak okullarda İngilizce öğrenmektedir ve bu nedenle konuşmacılar, yeni alfabenin, bilgileri hızlı bir şekilde öğrenme fırsatı sağlayacağından emin olduklarını belirttiler. Dilbilimciler söz konusu toplantı sırasında kullanılacak olan Latin esaslı alfabe standartı ile imla kuralları üzerine dikkat çektiler. Abay Kayırbayev ve Aygöl Ädilova gibi dilbilimcilere göre, yeni alfabe Kazak Türkçesinin ses özelliklerini karşılamasıyla birlikte bu alanda eksiksiz bir imla kılavuzu çalışmalarının da bir o kadar önemli olduğunu vurguladılar.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kazakistan'daki Büyükelçisi Zakir Gaşimov Kazakistan'ın Latin esaslı alfabeğe geçişi hakkında şu fikirlerini ifade etmiştir:

“Azerbaycan, SSCB dağıldıktan sonra XX. asrın sonlarında Latin alfabesine geçiş yapan ilk Türk Cumhuriyetlerinden biridir. Tabi ki ilk başlarda bazı zorluklarla karşılaştık. Lakin günümüzde ülke çapında bütün Azerbaycanlılar çok rahat bir şekilde Latince okuyabilmek ve yazabilmektedirler. Kendi adıma Kazakistan'da bu sürecin daha hızlı gerçekleşeceğine inanıyorum.”²⁵³

22 Eylül 2017 tarihinde Kazakistan Uygurları “Kazakistan Uygurları Cumhuriyetçi Etnoloji Merkezi” kamu birliği kurulunun genişletilmiş toplantısı kararı kapsamında Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'e Latin esaslı alfabeğe geçiş fikrini destekledikleri hakkında ve bu sürecin oldukça kolay geçmesi yönünde çaba göstereceklerine dair açık mektup gönderilmişti. Bu mektupta şöyle yazılmaktadır:

²⁵³“Переход Казахского языка на латиницу: “За” и “Против”(“Perehod Kazahskogo Yazıka Na Latinitu: “Za” i “Protiv”(“Kazak Dilinin Latin'e Geçiş: “Taraftarlar” ve Karşıtlar”), (Çevirmiş) <http://www.arvedi.kz/main/perehod-kazahskogo-yazyka-na-latinitu-za-i-protiv.html> Erişim tarihi: 13.12.2018

“Sayın Nursultan Äbişuli !

Kazakistan’ın Uygur halkı, 2025’te Kazak alfabesini Kiril’den Latin’e geçirme hakkındaki girişiminizi tam anlamıyla desteklemektedir.

Kuşkusuz, bu adım tam zamanında atılmaktadır. Yeni alfabeye geçiş, devlet dili konumundaki Kazakçanın yerini daha da pekiştirmeyi, onun gelişmesini ve modernleştirilmesini amaçlamaktadır. Kazakçaya uluslararası terimlerin doğrudan uyarlanması, kelime haznesini, fonetiğini doğru bir şekilde zenginleştirecek ve diğer uluslarla kültürel, bilimsel, politik, ekonomik ilişkilerin gelişmesini teşvik edecektir.

Latin esaslı alfabeğe geçiş, Aralık 2015’te onayladığınız “Kazakistan’ın milli kimliği ile halklar birliğini güçlendirme ve geliştirme uygulamasına” önemli katkı sağlayacaktır. Yurtdışındaki vatandaşlarımız da Kazakçayı koruma ile geliştirmelerinde yeni bir ivme kazanacaklar.

Yeni alfabe Kazakistan’ın dünyadaki konumunu güçlendirilmesi de öngörülmektedir. Ayrıca, Türk Dünyası’nın bütünleşmesi ve birleşmesi yönünde yapılan çalışmalar ışığında Kazakistan’ın konumunu güçlendireceğinden eminiz.

Alfabe değiştirme yolunun karmaşıklığının ve titizliğinin farkında olan Kazakistan Uygurları, dilbilim alanındaki profesyonel uzmanların varlığı ve BT teknolojilerinin gelişmesinin, ülkede Latin alfabesine geçmenin zorluklarını en aza indireceğine duyduğu güveni dile getirmektedir.

Biz, Uygur halkı olarak, Kazakça için Latin esaslı alfabenin tek bir standardının oluşturulması ve hayata geçirilmesi sürecinde i katkı sağlamak için her türlü çabayı göstermeyi taahhüt etmekteyiz.”²⁵⁴

27 Eylül 2017 tarihinde Kazakistan Halk Asamblesi’nin Kuzey Kazakistan Bölgesi üyeleri tarafından düzenlenen toplantıda²⁵⁵ kamoyunun en

²⁵⁴ N.Nazarbayev’e Mektup, (Çevirimiçi) <https://assembly.kz/ru/news/prezidentu-respubliki-kazahstan-na-nazarbaevu> Erişim tarihi: 16.12.2018

²⁵⁵“Переход На Латинскую Графику – Историческая Вежа Развития Государства”(“Perehod Na Latinskuyu Grafiku – İstoriçeskaya Veba Razvitiya Gosudarstva”(“Latin Alfabesine Geçiş,

heyecanverici konularından biri haline gelen, devlet dili Kazak Türkçesinin Latin kaynaklı alfabeğe geçiş konusu tartışıldı. Toplantıda Tabakova Zinaida, Kendyuh İvan ve Nail Salimov gibi bilim adamları başta olmak üzere “*Latin Kaynaklı Alfabe – Kazakistan halkının bilinçli seçimidir*”, “*Yeni alfabe Kazakistan geleceğinin parlak olmasını ve Batı dünyası ile entegrasyonunun daha hızlı bir şekilde gelişmesini sağlayacak*”, “*Latin alfabesi ülkemizdeki diğer milletlerin Kazak dilinin öğrenmesini kolaylaştıracak*”, “*Yeni alfabe Kazak dilinin devlet dili olarak konumunun yükselmesine yardımcı olacak*” cümleleriyle Latin alfabesini desteklediklerini bildirdiler. Toplantı sonrasında Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in “Kazakistan-2050 Kalkınma Stratejisi” kapsamında Kazakistan halk bilincinin modernleşmesi yönündeki atılımları desteklediklerine dair bir Karar imzalandı. Söz konusu Kararda şöyle denmektedir:

*“Biz, Kazakistan Halk Asamblesi’nin Kuzey Kazakistan Bölgesi üyeleri, Kazakistan’ın Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev’in halk bilincinin modernleşmesini içeren bütün devlet politikalarını destekliyoruz. Biz, Kazakistan topluluğunun modern dünya entegrasyonuna olanak sağlayacak küreselleşmenin niteliksel değişiklikler gerektirmesini tam sorumluluğuyla anlıyor ve bu sorumluluk yükünü kabul ediyoruz.”*²⁵⁶

Latin alfabesine geçiş meselesinde, yeni alfabeği destekleyen grubun savunduğu avantajları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Toplum bilincinin modernleşmesi; milli kimliğin oluşturulması;
- Kazak Türkçesine ait olmayan ve kullanılmayan fazla harflerin kaldırılması;
- Kazak Türkçesindeki telaffuz ve imla gibi sorunların kalkması;
- Rusça ve Rusya’nın etkisinden kurtulmak;

Devler Gelişiminin Tarihi Dönüm Noktası”), (Çevirmici) <https://assembly.kz/ru/news/perehod-na-latinskuyu-grafiku-istoricheskaya-veha-razvitiya-gosudarstva-0> Erişim tarihi: 19.12.2018

256

- Ülkedeki diğer milletlerin Kazak Türkçesini öğrenmelerini sağlaması;
- Batı Dünyası'yla entegrasyon;
- Başta İngilizce olmak üzere öbür yabancı dillerin öğrenilmesini kolaylaştırması;
- Türk Dünyası'nda ortak alfabe çalışmalarında diğer ülkelerin Latin'e geçişini teşvik ederek Türk devletleri birleşme sürecini hızlandırması;
- İT teknolojileri

Görüldüğü üzere, bu bilgiler ışığında Kazakistan kamuoyunda Latin esaslı alfabeğe geçiş meselesi sadece Kazak entelleüelleri ve Kazaklar tarafından değil, aynı derecede Kazakistan toplumunu oluşturan diğer milletler tarafından da desteklenmektedir.

3.3.1.2. Karşıtlar

Toplumda ciddi ve aktif bir şekilde tartışılan her konu gibi Kazakistan'da yeni alfabeğe geçiş meselesi de olumsuz görüş sahiplerinden oluşan grupları meydana çıkarmaktadır. Bazı Kazakistanlı bilim adamları tarafından Latin kaynaklı alfabeğe geçişin dezavantajlarına dikkat çekilerek bu yeniliğin olumlu yönlerinden olumsuz yönlerinin fazla olduğu vurgulanmaktadır.

Aralık 2012'de Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in halka seslenişinde 2025 yılına kadar Latin alfabesine tamamen geçmiş olmamız gerektiğine dair fikrin dile getirilmesinden sonra yeni alfabeğe geçiş meselesi birtakım bilim adamları ve aydınlar tarafından eleştirilmeye başladı. Bu eleştirilerin sonucunda Şubat 2013'de Cumhurbaşkanı'na, Başbakan'a, milletvekillerine ve Kazakistan halkına hitap eden Latin esaslı alfabeğe geçişe karşı olan 100 Kazak aydını tarafından imzalanan bir açık mektup gönderilmişti. Bu mektubu Kazak entelleüellerinin alfabe değişimi konusundaki görüşlerinin ikiye ayrıldığına bir delili olarak değerlendirebiliriz. Başta şair Muhtar Şahanov, yazar Qabdeş Jumadilov, K.C. halk sanatçısı Nurğali Nüsipjanov, besteci Qaldıbek qurmanğali ve "Tabiğat" ekolojik sendika başkanı Mels Elevsiz olmak üzere yazılan bu mektubun kısaca özetini şu şekilde verebiliriz:

“(…)Günümüzde devlet dili dediğimiz Kazakça sadece adı var ama kendisi yok. Latin esaslı alfabeyle sadece Kazakça mı geçiyor yoksa Kazakistan’ın tamamı, tüm medya ve Kazakistan’daki bütün ulusal dillerin temsilcileri de mi? Asıl sorun bu işte. Eğer söz konusu ikincisi ise o zaman biz, aydınların size bu mektubu yazmak için bir sebebimiz olmazdı. Fakat söz konusu Kazakçadır. Bu durumda Kazakçanın Latin alfabesine geçmesi Kazakistan milletinin birliğine engel olmaz mı? Bu meselede ortaya çıkan birinci sorun, ülkemizin manevi ve kültürel zenginliğini oluşturan bütün tarihi, edebi ve bilimsel çalışmaların hepsi Kiril alfabesiyle yazılmıştır. Yeni alfabeyle geçiş sırasında ise gelecek olan genç nesil bu Kiril alfabesiyle yazılmış olan paha biçilmez tarihi eserlerden mahrum kalacaklar. Özbekistan ve Azerbaycan gibi Türk devletlerinin tecrübelerine göz attığımızda bilim adamları ile sanatçıların bu sorunlarla karşı karşıya geldiklerini dile getirdiklerini görebiliyoruz. Mesela, Özbekistan’da Kiril alfabesinin kullanıldığı sürede 500 bin tirajla basılan gazeteler Latin alfabesine geçtikten sonra 3000 - 5000 tirağa düşmüştür.”²⁵⁷

Latin alfabesine geçiş meselesinde karşıtlar tarafını destekleyenlerden biri de Kazakistan Müslümanlar Birliği’nin Başkanı Murat Telibekov’tir.²⁵⁸ Ona göre, ülkedeki alfabe değiştirme çabaları politik oyunların bir parçasıdır. Ayrıca bu yöntem politikada asırlardır dünya çapında yaygın olarak uygulanmaktadır. Çünkü görüldüğü üzere, bir toplumu idare etmeyi kolaylaştırmak için onu sürekli gergin tutmak gerekir; yani toplum içine çılgın bir proje fikrini atarak hayali tehditler yaratmak. Kazakistan Müslümanlar Birliği’nin Başkanı’na göre, alfabe aracılığıyla Türk Dünyası’yla birleşmek fikri de imkansız ve gerçekleştirilemez bir politik rüyadır. Nitekim Pan-Türkizm fikri modası çoktan

²⁵⁷“Казахская интеллигенция против перехода на латиницу”(“Kazahskaya İntelligentsiya Protiv Pehoda Na Latinitu”(“Kazak Entellektüelleri Latin’e Geçiş Karşı”), (Çevirimiçi) <https://titus.kz/?previd=86577> Erişim tarihi: 30.11.2018

²⁵⁸“Переход Казахского языка на латиницу: “За” и “Против”(“Pehod Kazahskogo Yazıka Na Latinitu: “Za” i “Protiv”(“Kazak Dilinin Latin’e Geçiş: “Taraftarlar” ve Karşıtlar”), (Çevirimiçi) <http://www.arvedi.kz/main/perehod-kazahskogo-yazyka-na-latinitu-za-i-protiv.html> Erişim tarihi: 29.11.2018

geçmişte kalmış. Ayrıca tarihte görüldüğü gibi, konu milletin çıkarılarına geldiğinde uluslararası ilişkilerinde devletlerarası sıcak ilişki ile kardeşlik tamamen unutulmaktadır. Bu nedenle, M. Telibekov, Kazakistan kültürü için, böyle bir geçiş gerçek bir felaket olur ve bu yenilik iktidar rejimi için “politik bir ölümdür”; halkın ise Kazak Türkçesinde rahat konuşan Kazaklar ile Kazak Türkçesini bilmeyen Ruslaşmış Kazaklar olarak ikiye ayrılma tehlikesi söz konusu olduğunu vurgulamaktadır.

Demograf Äzimbay Ğali²⁵⁹ tarafından ise Kazak Türkçesinin Kiril harfli alfabeden Latin alfabesine geçiş yapmasının Kazakları, Rusçaya mecburi geçiş yaptırmak anlamına geldiği, Moskova'nın amacı olan Kazakları Rus dili çerçevesinde ve propagandistik etkisi altında bırakmak olduğu söylenmektedir. Bunun sonucunda Kazak Türkçesinin şu andaki zayıf durumundan kurtulamayacağı ve sonrasında tekrar alfabe değiştirileceği, alfabenin durmadan değiştirilmesi ise Kazak Türkçesini iyice kullanılmaz hale getireceği ve meydana gelecek bütün bu gelişmelerin Kazak Türkçesine yapılan bir sabotaj olduğunu dile getirmektedir. Ä. Ğali'ye göre, Kazakların tarih sayfalarında geçtiği üzere 1929 yılına kadar kullanılıp sonrasında Latin alfabesine daha sonra ise Kiril alfabesine yapılan geçişlerin hemen öncesi kullanılan alfabede yazılmış eserlerin okunmadan geçersiz olarak geride kaldıkları, netice itibariyle Arap ve Latin alfabeleriyle yazılmış olan bütün tarihi eserlerin unutulmasına, eski kültürel mirasın ortadan kalkmasına neden olacaktır. Ayrıca yeni alfabenin halkın yaşlı kısmı tarafından öğrenilmesinin zor olacağı da öne sürülerek, gelecekte resmi yazışmaların Latin esaslı yeni alfabeye yazılan Kazak Türkçesini okuma ve yazmanın zor olacağı bu yüzden Rusça ile yazılan metinlerin tercih edileceğini, zaman geçtikçe Kazak Türkçesinin ilerlemek yerine gerilemiş bir duruma düşeceği söylenmektedir. Ayrıca, ünlü demografin ifadelerine göre, şu anda Kazaklaştırma siyasetinin ele alındığı dönemde bu süreci mevcut Kiril alfabesiyle çok daha daha kolay gerçekleştirilebileceği ve Ruslaşmış Kazak

²⁵⁹ “Рухани Жаңғыру: Латын Әліпбиіне Көшу”(“Ruhani Jaŋǵıru: Latin Älipbiyine Köşü”(“Manevi Yenilenme: Latin Alfabesine Geçiş”), (Çevirimiçi) <https://e-history.kz/kz/contents/view/6683> Erişim tarihi: 29.11.2018

nüfusuna Latin alfabesi aracılığıyla Kazak Türkçesini öğretmenin zor bir yöntem olduğu ve bize gerekli olanın Latin alfabesi olmayıp tamtersi güçlü ve etkili bir Kazak Türkçesinin olduğu, şayet alfabe değişikliği gerçekleştiği takdirde Kazak Türkçesinin devlet dili olarak kullanım alanının daha da daralacağı ve onun toplum bilincinde yükselme ihtimalini kaybetmiş olacağı öne sürülmektedir.

Yazar Qanat Qabdrähmanov ise yeni alfabenin ortadaki dilsel sorunları kaldırmaktan ziyade politik amaçlar taşıdığını belirtmektedir:

“Bugüne kadar gerçekleştirilen alfabe değişiklikleri politik amaçlarla meydana gelmişti. XIX. yüzyılın 30. yıllarında Sovyet Hükümeti bir gecede Kazak dilini Latince alfabesine geçirdiğinde amaç, Kazakistan kültürünü İslam’dan ayırmaktı. XX. yüzyılın 20. yıllarında ise Türkiye Cumhuriyeti de asırlardır kullanan Arap harflerinden vazgeçip onun yerine Latin alfabesini tercih etmişti. Buradaki amaç, Osmanlı İmparatorluğu mirasından vazgeçmek ve ortaya Türk kimliğini çıkarmaktı. Bu mantıktan bakmaya devam edersek, Kazak alfabesinin Latin alfabesine geçirmenin başlıca sebebi, Sovyet kültürünün feshedilmesi ve Rusçadan uzaklaştırılmasıdır. Bu doğrudan söylenmelidir.

Ancak Rus dili ve Rus kültürüyle bağları koparmak mümkün değil. Çünkü Rus kültürü, modern Kazak kültürünün organik bir parçası haline gelmiştir. Örneğin, komşu Türk devletleri olan Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’ın bize ne tür kültürel etkisi var? Hiçbir etkisi yoktur. Kültürel etki konusunda çok daha gelişmiş bir Türkiye bile sıfırdır. Yarım asır içinde Kiril alfabesiyle milyonlarca kitap yazılmıştır. İleride Latin alfabesinin kullanıldığı dönemde dünyaya gelen Kazak nesilleri bu kitaplara herhangi bir kağıt parçası olarak bakacaklar ve onlar için bu kitaplar bir önem taşımayacak. Yani, önemli olan sadece kalitesiz kitaplara birlikte kaliteli eserler de kullanılmayacak.”²⁶⁰

²⁶⁰“За и Против перехода на латиницу” (“Za i Protiv Perehoda Na Latinitu” (“Latin’e Geçişte Taraftarlar Ve Karşıtlar”), (Çevirimiçi)

Yeni alfabenin bir dezavantajını savunan diğer ünlü Kazakistanlı ekonomist de Qanat Berentayev'tir. O, yeni alfabeye geçiş, nesiller arası bağın kopmasına neden olacağını söyleyerek, şu cümleleri kurmaktadır:

“Sahip olduğumuz her şeyi kaybedeceğiz ve yeni bir şey kazanmayacağız. Kullandığımız alfabe Kazakistan toplumunu birleştiren tek unsurdur ve nesiller arası bağı oluşturmaktadır. Eğer bu alfabeyi kaldırıp yerine Latin esaslı alfabeyi getirirsek bu bağ kopacak; yaşlılar ile genç nüfus arasında bir uçurum meydana gelecek. Ayrıca, ünlü Kazak klasikleri olan Abay Qunanbayev, Säken Seyfullin, Muhtar Äuezov vb. eserlerini yeni alfabeye basılması gerekecek. Bu süreç zaman istiyor. Bunu kim ne zaman yapacak ve yeni harflerle basılmış kitapları tercih edenler bulunur mu?”²⁶¹

Berentayev'in görüşüne göre, Kazakistan'daki bu süreç yalnızca büyük maliyetle değil aynı zamanda ciddi olumsuz sonuçlarla da ilişkilidir:

“Bugüne kadar Kazakistan'ın yeni alfabeye geçiş maliyeti ne kadara patlayacağı net olarak söylenmiyor. Fakat finans alandaki uzmanların tahminlerine göre bu yeniliğin ucuz atlatılacağı söylenemez. Yeni alfabe çok masraf yaptıracaktır. Devletimizin kendi ayakları üzerinde daha yeni durmaya başladığı anda bu yeniliğe ne gerek var? Kullandığımız Kiril alfabesinin yarım asırdan fazla tarihi var ve artık kullandığımız alfabemizdir Kiril alfabesi Kazak dili ile Kazakistan bir bütündür ve Kiril kaynaklı Kazak dili alfabemiz Kazak halkı ve Kazakistan toplumuyla bitişmiş. Bizim alfabemiz Kazakistan kimliğinin aynasıdır. Oysa kimliğimizi değiştirmek ve özümüzü kaybetmek yeni alfabeye geçmekten çok daha önemlidir. İlgilenmemiz gereken ve para

https://kz.expert/ru/materials/polemika/377_zh_i_protiv_perehoda_na_latinicu Erişim tarihi: 19.12.2018

²⁶¹“За и Против перехода на латиницу” (“Zh i Protiv Perehoda Na Latinitsu” (“Latin'e Geçişte Taraftarlar Ve Karşıtlar”), (Çevirimiçi) https://kz.expert/ru/materials/polemika/377_zh_i_protiv_perehoda_na_latinicu Erişim tarihi: 19.12.2018

isteyen çok fazla sorunlarımız var. Bu parayı o sorunları çözmek için harçayabiliriz.”²⁶²

Araştıma konumuz olan alfabe değişikliği konusunda tartışmalarda karşıtların savunduğu esas sebepleri aşağıdaki gibi tertip edebiliriz:

- 80 yıl boyunca oluşturulan ve yayınlanan büyük bir kültürel miras kaybedilecek;
- yeni alfabe zaten güçlü olmayan devlet dilinin konumunu daha da zayıflatacak;
- esasen konuşulmayan Kazak Türkçesi tekrar “dil ölümü” tehlikesi yaşayacak;
- Kazak Türkçesinde çıkan gazete ve dergiler çoğunluğunun okunması keskin bir şekilde düşecek;
- ekonomik açıdan çok büyük masraf;
- artık çok geç; diğer Türk milletleri bağımsızlıklarını ilan ettiği yılda yeni alfabeğe geçiş yaptıkları gibi ilk başta geçmek gerekirdi;
- alfabe değiştirmeden ziyade toplum içinde daha ciddi sorunlara çözüm getirmek;
- toplumda bir bölünme meydana gelecek;

Kazakistan’ın Latin alfabesine geçiş meselesine karşı olanlar arasında yeni alfabenin Kazakistan-Rusya ilişkilerine olumsuz yansıtacağını savunanlar da var. Fakat Kazakistan’ın Latin Alfabesine geçiş somut adımlar atmasının ardından, Rusya’dan üst makamlardan bir açıklama gelmişti.

26.11.2017 tarihinde Rossiya 24 TV kanalında canlı yayında konuşan Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Grigoriy Karasin, şu açıklamada bulunmuştu:

²⁶²“За и Против перехода на латиницу” (“Za i Protiv Perehoda Na Latinitsu” (“Latin’e Geçişte Taraftarlar Ve Karşıtlar”), (Çevirimiçi)
https://kz.expert/ru/materials/polemika/377_zh_i_protiv_perehoda_na_latiniu Erişim tarihi: 19.12.2018

“(...)Bence bu durumda bizim tutumumuz sakin, sonuçta, hangi dilleri ne ölçüde kullanmayı belirlemek, Kazakistan’ın iç meselesidir.” dedi.

Karasin’e göre, yeni duruma (yeni alfabe) uyum sağlamak biraz zaman alacak ve aynı zamanda, şu an Rusça için özel bir sorun yok diyerek şu şekilde devam etmişti:

“İkili ilişkilerimizin nasıl uyarlanacağı, Rus dilini Latin alfabesiyle yeni duruma nasıl adapte edebileceği konusunda ortak çözüm bulacağımıza inanıyorum.” diye konuştu.

Ayrıca daha önce, Rusya’nın Kazakistan Büyükelçisi Mihayil Boçarnikov da, Kazakistan ve Rusya Parlamento üyelerinin görüşmesinde Latin Alfabesine geçişle ilgili bir açıklama yapmıştı. Rus dilinin Kazakistan Anayasasında resmi statüye sahip olduğuna dikkat çeken Boçarnikov, egemen bir ülke olan Kazakistan’ın Latin alfabesine geçişini Rusya’nın anlayış ve saygı ile karşıladığını ifade etmişti.

3.3.2. Sunulan Alfabe Taslakları ve Etrafındaki Münaşakalar

3.3.2.1. 11 Eylül 2017 Projesi

11 Eylül 2017 tarihinde yeni Latin kaynaklı alfabe tasarısı Meclis’e sunuldu.

Bu alfabe 42 harften oluşan kullanımdaki Kiril alfabenin 35 harfini (**а, б, ц, д, у, ф, г, ч, h, и, ш, й, к, л, м, н, о, п, қ, р, с, т, в, у, ы, з, ж, ә, ө, ұ, ү, ғ, ч, ш, ң**) içermektedir. Alfabedeki 35 harfin 23’ü bir sese bir harf kuralına uymakta olup 8’i ikili harften oluşan digraflardır (**ә – ae [ä], ө – oe [ö], ү – ue [ü], ж – zh [j], ш – sh [ş], ң – ng [ŋ]**) kalan iki harf ise her biri iki sesi temsil etmektedir (**Иi – [iy], [i], Hh - [x], [h]**).

Tablo 3.2. Latin Harfli Kazak Alfabesinin İlk Taslağı

№	Latin Alfabeti	Kiril Alfabeti	№	Latin Alfabeti	Kiril Alfabeti
1	A a	А а	17	R r	Р р
2	B b	Б б	18	S s	С с
3	D d	Д д	19	T t	Т т
4	E e	Е е	20	U u	Ұ ұ
5	F f	Ф ф	21	V v	В в
6	G g	Г г	22	W w	У у
7	H h	Х х, Һ һ	23	Y y	Ы ы
8	I i	І і, И и	24	Z z	З з
9	J j	Й й	1	Ae ae	Ә ә
10	K k	К к	2	Oe oe	Ө ө
11	L l	Л л	3	Ue ue	Ү ү
12	M m	М м	4	Ch ch	Ч ч
13	N n	Н н	5	Gh gh	Ғ ғ
14	O o	О о	6	Ng ng	Ң ң
15	P p	П п	7	Sh sh	Ш ш
16	Q q	Қ қ	8	Zh zh	Ж ж

Kaynak: <https://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/predvaritelnii-alfavit-kazahskogo-yazika-na-latinitse/> Erişim tarihi: 03.12.2018

Sunulan alfabe taslağı, ülke çapında alfabe değişimi fikrine karşı olanların pozisyonunu daha da pekiştirmişti. Nitekim böyle bir alfabe, ülkenin bir adım ilerlemesini değil on adım geri gitmesi anlamına gelmekteydi. Toplumda söz konusu alfabe taslağı üzerine tartışmalar oldukça uzun sürmüştü. Bilim adamları, linguistler ve diğer sahalardan temsilcileri arasında meydana gelen tartışmalar, bu alfabenin birtakım eksiklerini ortaya koydu. Bahsi geçen alfabenin eksiklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1) Kazak Türkçesindeki Ә - [Ä], Ө - [Ö], Ү - [Ü] harflerini AE, OE, UE olarak işaretlemek büyük hatadır. Çünkü Kazak Türkçesinde A, E, O, U sesleri zaten tek başına bir ses olarak mevcuttur. Bu alfabe taslağında bu harfler tek bir sesi temsil eden bir harf olarak verilmiş ve aynı anda AE, OE, UE şeklinde birlikte yazılarak Ә - [Ä], Ө - [Ö], Ү - [Ü] seslerini vermektedir. Böyle bir alfabe herşeyden önce eğitim hayatına yeni başlayan bir ilkokul öğrencisi için anlaşılması çok zordur ve kuşkusuz bir karmaşıklık yaratır.

Örn.: **К.Т.:** кәусар – kaeusar- **Т.Т.:** kevser.

К.Т.: күз – kuez – **Т.Т.:** sonbahar.

К.Т.: күнәһәр – kuenaehaer – **Т.Т.:** günahkar

2) **AE, OE, UE** şeklinde verilen harfler Kazak Türkçesindeki “kelimelerde ünlü harfler ard arda gelmez” kuralını tamamen bozmaktadır. Söz konusu ünlü harflerin bu şekilde yazılması dildeki heceleme sisteminde de sorunlar yaratmaktadır. Çünkü heceleme kuralına göre, her hece tek ünlü harf içermelidir.

Örn.: **К.Т.:** кү-нә-һәр – ku**e**-nae-haer – **Т.Т.:** gü-nah-kar

3) Büyük harfler ile kısaltmalarda karışıklıklar meydana gelmektedir. Cümle başında baş harfle yazılması gerekirken **Ә - [Ä], Ö - [Ö], Y - [Ü]** seslerinin **AE, OE, UE** şeklinde verilmesi büyük harf konusunda sorunlar yaratmaktadır. Zira alfabe **A, E, O, U** harflerini içermektedir, yani her biri tek başına bir sesi temsil eder dolayısıyla her biri bağımsız bir harf.

Örn.. **Әбіш [Äbiş]** ismi nasıl yazılması gerekir? **AE**bish mi yoksa **Ae**bish mi?

Peki **Әбілмәнсүр [Äbilmänsur]** olarak geçen erkek ismi nasıl yazılacak? **AE**bilmaensuer mu yoksa **Ae**bilmaensuer mu?

Ayrıca, böyle bir alfabe, Kazak Türkçesindeki kısaltma kelimeler konusunda da karşımıza birtakım sorunlar çıkartmaktadır. ä

Örn.: **К.Т.:** AEL (Араб Елдері Лигасы) - **Т.Т.:** AL (Arap Devletleri Ligası ya da Arap Ligası) olarak yazılan Arap Devletleri Ligası kelimesinin kısaltması AEL halinde [ÄL] olarak mı okunacak?

Kazak aydınlarına göre, dilimizde bunun gibi sorulara neden olabilecek binlerce örnek var. Dolayısıyla bu alfabe dilbilimi açısından yeterli bir şekilde

incelenmemiştir. Bu alfabenin gerçekten çok fazla eksiklerle dolu bir alfabe olduğu örnekler üzerinden de çok kolay anlaşılabilir.

4) Lenguist Tabıldı Kayupov'a göre, bu alfabe onaylandığı takdirde, Kazak Türkçesindeki 130 binden fazla kelime yanlış yazılıp yanlış okunacaktır. Bunun en önde gelen sebeplerinden biri de Kazak Türkçesindeki soyisimlerin -**ov**, -**ev**, -**ova**, -**eva** olarak tamamlanmasıdır.

Örn.: **K.T.:** Сәтп**аев**, Базарб**аев** soyisimleri [Sätbaev], [Bazarbaev] olarak okunması gerekirken yeni alfabe ile Saetb**аев** [Sätb**äv**], Bazarbaev [Bazarb**äv**] olarak okunacaktır.

5) Nazal **Д** harfinin **NG** olarak verilmesi de yanlıştır. Çünkü Kazak Türkçesinde ер**иңге** (dudağına) ve ер**иңе** (erkeğine) gibi kelimelerin iki farklı kelime olarak iki farklı anlam taşıırken aynı okunması gerekecek.

Örn.: **K.T.:** ер**иңге** (**T.T.:**dudağına) kelimesi yeni alfabe ile ер**иңе** [eringe]

K.T.: ер**иңе** (**T.T.:** erkeğine) ер**иңге** [eriңe]

Yani bu iki kelimedeki nazal **Д** olarak okunması gereken kelime sadece ер**иңе** (**T.T.:** erkeğine) kelimesidir. Bahsi geçen alfabeyi kullanırsak bunun gibi binlerce sorunlarla karşılaşacağız. Bu tür sorunlar, Kazak Türkçesinin öğrenimi sadece Kazaklar için değil aynı zamanda bir yabancı için de ciddi anlamda zorlaştıracaktır.

6) Kazak Türkçesindeki [**И**] **İ** ve [**И**] **İ** harfleri için bir tane **И** harfi verilmiştir. Bu iki harf de ünlü harf olduğu için birisi kalın ünlü öbürü de ince ünlü olarak kendilerine has özellikleri taşımaktadır. Bu nedenle bu iki ses için bir harf belirlemek çok büyük yanlıştır.

Örn.: **K.T.:** ки**и**н [kiyin] (**T.T.:** giyin) - kiin olarak yazılacak. Bu durum ise Kazak dilinin dilbilimsel ve imla yapımına aykırıdır.

Bu nedenle söz konusu alfabe yeterli incelenmemiş ve çok fazla eksikleri vardır.

7) Alfabedeki **kalın h** [H] ve **ince X** [H] için bir tane **H** harfi belirlenmesi doğru değildir.

Birinciden, bunun yerine tamtersi **h**, **X** seslerini **X** olarak belirlenmelidir. Çünkü **kalın h** Kazak Türkçesine Arap dilinden geçmiştir. Dilimizde toplam 15-20 tane kelime bu harf ile yazılmakta olup ses açısından **ince X [H]** gibi seslendirilmektedir.

Örn.: **K.T.:** Гайһап [Gavhar] (**T.T.:** mücevher (örnekte kadın ismi olarak))

K.T.: жихангер [cihanger] (**T.T.:** gezgin)

K.T.: қаһарман [qaharman] (**T.T.:** kahraman)

İkinciden ise klavyedeki mevcut **X** harfinin olduğu halde kullanılmaması ve onun yerine **h** harfinin kullanılması uygun değildir. Çünkü **ince X [H]** sesini içeren kelimeler dilimizde daha çoktur.

Örn.: **K.T.:** хан, ханым, халық, хабар, хадис, харакат, Хинди.

T.T.: han, hanım, halk, haber, hadis, hareke, Hindi ve benzeri.

8) Alfabenin en büyük eksik yönü olarak da kelime harflerinin iki hatta üç kat daha artmasıdır. Yani, eskiden 3 harfle yazılan kelimeler bu alfabe ile yazılması sonucunda 4-7 harften oluşacaktır. Bu durum, yazıya daha çok zaman harcanacağı ve yabancılar için dil öğrenimini kolaylaştırması yerine daha da zorlaşmasını meydana getirecektir.

Bu alfabenin Kazakistan toplumu ve aydınları tarafından çok eleştirilmesinin başlıca nedeni alfabedeki bazı fonemlerin ikili işaretlerle belirlenmesiydi. Alfabede **ә – ae [ä]**, **ө – oe [ö]**, **ү – ue [ü]**, **ж – zh [j]**, **ш – sh**

[ş], н – ng [ŋ] şeklindeki ikili işaretler bu alfabenin hem öğretimini zorlaştırıyor hem kolay ve hızlı bir şekilde yaygınlaşmasını önlüyor. Ayrıca, her şeyden önce bu alfabe ile yazılan metinlerin hacmi iki hatta üç kat artması söz konusudur. Aydınlar göre, böyle bir alfabe, alfabe devriminden çok geri bir devrimdir ve eğitim-öğretim bakımından geriye düşüştür. O yüzden, böyle bir alfabe ülkenin gelişmesini engeller, onun önünde bütün dünya ile entegrasyon kapılarını açmak yerine ülkenin gelişmesini önleyebilmektedir. Nitekim daha önce de vurguladığımız üzere, tarih boyunca meydana gelen bütün alfabe değişiklikleri medeniyet değişimi ile beraber yürümüştü: ne zaman medeniyet değişirse alfabe değişikliği yaşanmıştır. Her alfabe değişimi ise devleti bir adım ileri götürerek onun her alanda gelişmesine imkanlar yaratmıştır.

3.3.2.2. 10 Ekim 2017 Projesi

Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 10 Ekim 2017 tarihinde Kazak Türkçesinin Latinceye geçişini sağlamak amacıyla oluşturulan çalışma grubunu kabul etmişti. Bu buluşma sırasında çalışma grubu, Eylül ayında Kazakistan Meclisi'nde sunulan digraphlar (tek sesi oluşturan iki harf) içeren alfabenin toplumda hoş karşılanmamasının ardından Kazak Türkçesine has harfleri apostrof (‘) ile işaretleyerek digraph’lı alfabeyi geliştirerek yeni alfabe taslağını Cumhurbaşkanı’na sundu.

Cumhurbaşkanı Nazarbayev, yapılacak yeni alfabe reformu ile ilgili:

“Bu günlerde toplumda Kazakçanın yeni alfabeye geçişi ile ilgili mesele aktif bir şekilde görüşülüyor. (Vatandaşların) çoğu bu değişime olumlu bakıyor. Latin alfabesine geçiş fikri bağımsızlığa kavuştuğumuz ilk anda ortaya çıktı. Kazak yazısının Latinceye geçişi daima özel kontrolümde kaldı.”²⁶³ diye konuştu.

²⁶³ “Новый Алфавит с Апострофами Принят в Казахстане” (“Novıy Alfavit s Aposrtafami Prinyat v Kazahstane” (“Kazakistan'da Kesme İşaretili Alfabe Onaylandı”), (Çevirimiçi) <https://ru.sputniknews.kz/society/20171027/3603091/novyj-alfavit-s-apostrofami-prinyat-v-kazahstane.html> Erişim tarihi: 21.12.2018

Bu sürecin tarihsel önemini vurgulayan Nazarbayev şu ifadeleri kullandı:

*“Dünyada hiçbir ülke yeni alfabeye geçişi kendi halkıyla böyle tartışmamıştır. Herkesin görüşünü bilmek bizim için çok önemlidir. Cumhurbaşkanlığı İdaresi’ne Latin alfabesine geçiş ile ilgili 300’den aşkın yeni alfabe teklifi geldi. Gençlerin bu süreci desteklemesi gurur vericidir.”*²⁶⁴

A.Baytursımov Dilbilim Enstitüsü başkanı Yerden Kajıbek ile Ulusal Dil Gelişim Merkezi başkanı Yerbol Tlešov, yeni alfabe projesiyle ilgili çalışmaya ilişkin genişçe bilgi verdiler. Toplantı boyunca dil uzmanlarının raporlarını dinleyen Nazarbayev, yapılan çalışmalarında dünya pratiğinde olan deneyimlerin göz önüne alınmasını takdir etti ve çalışmaların ana yönlerini desteklediğini belirterek, yeni alfabeye geçiş ile ilgili bilgilendirme ve tanıtma çalışmalarının yapılması gerektiğine dikkat çekerek uygulanacak reformun başka dillerin gelişimine engel olmaması gerektiğini ve vatandaşların haklarını ihlal etmemesi gerektiğini vurgulamıştı.

Toplantı sırasında ülke çapında yaklaşık bir ay boyunca aktif bir şekilde süren tartışmaların neticesinde aşırı eleştiriliyle karşılanmış 24 harfli alfabe taslağı yerine halka, Latin harfli alfabenin apostroflu ikinci taslağı sunuldu. Bu alfabe de genel olarak orijinal Latin harflerinden oluşmuş ancak Kazak Türkçesine ait sesler ‘ apostrof (ya da kesme işareti) denilen işaretlerle belirlenmişti. Apostroflu alfabe toplam 32 harften oluşarak, 9 tane apostroflu harf (ә –а’ , ғ – g’ , и/й – i’ , ң – n’ , ш –s’ , ч – c’ , ө - o’ , ү - u’ , у - y’) içermekteydi.

Tablo 3.3. Apostroflu Latin Harfli Alfabe Taslağı

№	Latin	Kiril Alfabeti	№	Latin	Kiril Alfabeti
---	-------	----------------	---	-------	----------------

²⁶⁴ “Новый Алфавит с Апострофами Принят в Казахстане” (“Noviy Alfavit s Apostrofami Prinyat v Kazahstane” (“Kazakistan’da Kesme İşareti Alfabe Onaylandı”), (Çevirimiçi) <https://ru.sputniknews.kz/society/20171027/3603091/novyj-alfavit-s-apostrofami-prinyat-v-kazahstane.html> Erişim tarihi: 21.12.2018

	Alfabeti			Alfabeti	
1	A a	А а	17	N' n'	Ң ң
2	A' a'	Ә ә	18	O o	О о
3	B b	Б б	19	O' o'	Ө ө
4	D d	Д д	20	P p	П п
5	E e	Е е	21	Q q	Қ қ
6	F f	Ф ф	22	R r	Р р
7	G g	Г г	23	S s	С с
8	G' g'	Ғ ғ	24	S' s'	Ш ш
9	H h	Х х, Һ һ	25	C' c'	Ч ч
10	I i	І і	26	T t	Т т
11	I' i'	И и, Ы ы	27	U u	Ү ү
12	J j	Ж ж	28	U' u'	Ү ү
13	K k	К к	29	V v	В в
14	L l	Л л	30	Y y	Ы ы
15	M m	М м	31	Y' y'	Ү ү
16	N n	Н н	32	Z z	З з

Kaynak: <https://www.zakon.kz/4882340-kakoy-proekt-alfavita-kazahskogo-yazyka.html> Erişim tarihi: 05.12.2018

Yalnız, Akorda Sarayında sunulan apostroflu yeni alfabe projesi, sosyal medyada, özellikle entelektüel kesimden destek görmedi. Sosyal medya kullanıcıları, apostroflu alfabenin hem okuma hem yazma açısından elverişli olmadığını, kodlama işinde yazılımcılara ayrı bir iş çıkaracağını ve en önemlisi Kazak Türkçesine has “Ә”, “Ғ”, “Қ”, “Һ”, “Ө”, “Ү” ve “Ұ” gibi seslerin ileride kaybolmasına neden olacağını uyarıyordu. Genç nesil, alfabe projesini hazırlayan yaşlı profesörleri teknoloji yüzyılına ayak uyduramamakla itham etmişti.

Kazakistan’ın alfabe değiştirme konusu sadece Kazakistan’la sınırlı kalan bir durum değil bütün Türk Dünyası’nı ilgilendiren meselelerden biridir. Özellikle bu konu, Türkiye için son derece önemli konulardan biri olup Kazakistan’ın Latin esaslı alfabeğe geçiş süreci Türk dilbilimcileri tarafından yakından takip edilmektedir. Başta Prof. Dr. Ali Akar olmak üzere Türkiye’nin belli başlı dilbilimcileri Kazakistan’ın apostroflu alfabeti üzerine:

“(…)Keşke Kiril alfabetinden hiç vazgeçmeselerdi. Eylül ayında sunulan digraph’lı taslak ve sonraki apostroflu alfabe taslakları çok garip. Bu alfabeler, Kazak Türkçesinin öğrenimini zorlaştırmakla birlikte

alfabenin yaygınlaşmasını önleyecek. Böyle alfabeler ile yazılan metinlerin hacmi de iki-üç kat artacak. Bunlar XXI. yüzyılda, teknoloji alanında kullanılacak olan ve sonraki nesillere miras kalacak bir alfabe için oldukça büyük bir eksiklerdir. Bu alfabe devriminden çok geriye düşüştür. Bu nedenle kullanılacak olan standart alfabe nüshası muhakkak daha da geliştirilmeli.”²⁶⁵

şeklinde fikirlerini ortaya koymuştur.

Ancak kamuoyundaki apostroflu alfabe etrafında gelişen eleştirilere rağmen 26 Ekim 2017 tarihinde Cumhurbaşkanı N.Nazarbaev, “Kazakistan’ın Latin Alfabesine Geçiş”i hakkındaki Kararname’yi imzalanarak Kazak Türkçesi için hazırlanan apostroflu alfabe nüshası onaylanmıştır. ²⁶⁶ Bahsi geçen Kararname, Kazakistan’da Latin esaslı yeni alfabeğe geçiş sürecini resmi olarak başlatmış oldu. Apostroflu alfabenin Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev tarafından onaylanması, toplumda alfabe değişikliğine dair olumsuz yöndeki görüşlerin çoğalmasına neden olmuştur.

Yeni alfabenin kabulünden sonra 3 Kasım 2017 tarihinde Kostanay eyaletindeki *Arkalık Habarı* gazetesinin ilk sayfası yeni Latin alfabesinde basıldı.

Gazetenin Baş Editörü Kayrat Esmagambetov, yaptığı açıklamada, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in geçen hafta Latin alfabesine geçişle ilgili kararnameyi imzaladığını hatırlatarak,

“Bu bağlamda deneme amaçlı gazetemizin ilk sayfasını Latin alfabesinde düzenleme kararı aldık.” ifadelerini kullandı.²⁶⁷

²⁶⁵

²⁶⁶“Новый Алфавит с Апострофами Принят в Казахстане” (“Noviy Alfavit s Apostrofami Prinyat v Kazahstane” (“Kazakistan’da Kesme İşaretili Alfabe Onaylandı”), (Çevirimiçi) <https://ru.sputniknews.kz/society/20171027/3603091/novyj-alfavit-s-apostrofami-prinyat-v-kazahstane.html> Erişim tarihi: 21.12.2018

²⁶⁷ В Казахстане вышла первая казахская газета на новом латинском алфавите (V Kazahstane vışla pervaya kazahskaya gazeta na novom latinskom alfavite (Kazakistan’de yeni alfabeyle ilk gazete basıldı) www.azattyq.org Erişim tarihi: 21.12.2018

Yeni Latin alfabesinin ne kadar kullanışlı olduğuna ilişkin okuyuculardan tepki almayı amaçladıklarını dile getiren Esmagambetov,

“Yeni Latin alfabesinin gazetede nasıl görüneceğini biz de merak ettik. Teknik açıdan sıkıntılar olmadı. Çünkü internette hazır metni saniyelerde Latin alfabesine çeviren konverterler var.” dedi.

Baş editör K.Esmagambetov, Latin alfabesine geçmenin başta görüldüğü gibi zor olmayacağını belirterek, kendilerinin ilk Latin alfabesini kullananlardan olacağını sözlerine ekledi.

3.3.2.3. 20 Şubat 2018 Projesi

10 Ekim 2017’de Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in aşamalı olarak 2025 yılına kadar Latin alfabesine geçiş kararını imzalamasının ardından yürütülen alfabe çalışmaları bir sonuca varmıştı. Ekim ayında sunulan alfabede Kazak Türkçesine has ünlü harflerin apostrof ile kullanılması toplumda tartışmalara sebep olmuştu. Lakin netice itibariyle uzmanlar yapılan eleştirileri değerlendirerek herkesin üzerinde anlaştığı yeni alfabeyi 20 Şubat 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı’na takdim etti. Bahsi geçen alfabe 32 harften oluşarak İngilizcedeki (sh – [ş], ch – [ç]) sesleri de içermektedir.

Tablo 3.4. Onaylanmış Latin Kaynaklı Yeni Kazak Alfabeti

№	Latin Alfabeti	Kiril Alfabeti	№	Latin Alfabeti	Kiril Alfabeti
1	A a	А а	17	Ñ ñ	Ң ң
2	Á á	Ә ә	18	O o	О о
3	B b	Б б	19	Ó ó	Ө ө
4	D d	Д д	20	P p	П п
5	E e	Е е	21	Q q	Қ қ
6	F f	Ф ф	22	R r	Р р
7	G g	Г г	23	S s	С с
8	Ǵ ǵ	Ғ ғ	24	T t	Т т
9	H h	Х х, Һ һ	25	U u	Ү ү
10	I i	І і	26	Ú ú	Ү ү
11	I i	И и, Й й	27	V v	В в
12	J j	Ж ж	28	Y y	Ы ы
13	K k	К к	29	Ý ý	Ү ү

14	L l	Л л	30	Z z	З з
15	M m	М м	31	Sh sh	Ш ш
16	N n	Н н	32	Ch ch	Ч ч

Kaynak: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/novyiy-variant-kazahskogo-alfavita-latinitse-utverdil-338010/ Erişim tarihi: 05.12.2018

Teklif edilen Kazak Türkçesi alfabesinin Latin grafiği projesi Cumhurbaşkanının da onaylandığı bir kararname imzalandı. Bilim adamları, dilbilimciler, siyasetçiler, gençler, Kazakistan Halkları Asamblesi arasında bir fikir birliği oluşturan ve genel olarak toplumda destek bulan alfabe olarak şimdilik Şubat alfabe projesi son versiyon olarak bilinmektedir. Bahsi geçen alfabe temelinde yazım sözlükleri hazırlanmakta ve 2019 yılının sonunda yayınlanması beklenmektedir.

3.4. Kazakistan'ın Latin Alfabesine Geçiş Programı

Ahmet Baytursinov Dilbilim Enstitüsü tarafından hazırlanan Kazakistan'ın Latin alfabesine geçiş Konseptisi, ülke genelinde Latin alfabesine geçişin aşamalı gerçekleştirilmesine dair resmi programı içermektedir. Bu program, yeni Latin alfabesinin öğretilmesinden itibaren Kazakistan eğitim sahasında, devlet ve özel kurumlarda, bu geçiş sürecinin dilbilimsel boyuttaki hazırlanması ile devlet genelinde ilan panoları, sokak isimleri, levhaların vs. değiştirilmesine kadar geçiş sürecini aşama aşama açıklanmıştır.

Kazakistan'ın, ülkece Latin kaynaklı yeni alfabeğe geçişinin nasıl gerçekleşeceğine dair programı sunuyoruz:

2019:

- K.C. genelinde okul öncesi hazırlık kurumlarında ve ilkökul 1. sınıfta eğitim yeni alfabe ile gerçekleşmeye başlayacak;
- K.C. okul öncesi eğitim kurumları ve ilkökul 2. ve 3. sınıflar için yeni alfabe temelinde eğitim materyallerini (eğitim programına göre kitaplar, çalışma kitapları, alıştırmaya defterlerli gibi vs.) hazırlamak ve çıkarmak;

- Eğitim kurumlarında, öğrencilerin yeni alfabe öğretimi sürecini kolaylaştırmak ve hızlandırmak doğrultusunda radyo ve TV programları etkinlikleri düzenlemek;
- Okul öncesi eğitim kurumları , ortaokul, lise, üniversite öğretmenleri için yeni alfabe ile yeni imla kılavuzunu öğreten kurslar açmak;
- Yeni alfabeye toponymik ve antroponik sözlükler hazırlamak ve çıkarmak;
- Ülke genelinde halkın farklı katmanları (devlet memurları, özel sektör çalışanları,) için yeni alfabe kurslarını açmak ve bu hususta eğitime başlatmak;
- K.C. İdari bölge birimleri ile fiziki-coğrafi isimlerinin yeni alfabe esaslı katalogunu hazırlamak;
- Yazım kuralları ile toponymik imla kurallarını hazırlamak;
- Yazı reformunun liguistik boyuttaki çalışmalarına devam etmek;

2020:

- İlkokul 1. ve 2. sınıf öğrencilerine yeni alfabe öğretimi başlatılacak;
- K.C. ilkokul 3. ve 4. sınıflar için yeni alfabe temelinde eğitim materyallerini (eğitim programına göre kitaplar, çalışma kitapları, alıştıırma defterlerli gibi vs.) hazırlamak ve çıkarmaya başlamak;
- Lise ve üniversite öğrencileri için radyo ve TV programları etkinliklerine devam etmek;
- Okul öncesi eğitim kurumları, ortaokul, lise ve üniversite öğretmenleri için yeni alfabe ile yeni imla kılavuzunu öğreten kursların çalışmalarına devam etmesi;
- Coğrafi haritaları, idari bilgesel materyalleri hazırlamaya devam etmek;
- Yabancı ülkeler ve onların başkentlerinin, okyanusların, denizlerin ve onomastik isimlerin, “Dünyanın Siyasi Haritası'nı” Latin esaslı yeni Kazak alfabesiy temelinde transliterasyonunun imla kurallarını hazırlamak;

- Yabancı isimlerin transliterasyon kurallarını hazırlamak;
- Ülke genelinde halkın farklı katmanları (devlet memurları, özel sektör çalışanları vs.) için yeni alfabe eğitimi hususundaki çalışmalara devam etmek;
- Yazı reformunun liguistik boyuttaki çalışmalarına devam etmek;

2021:

- K.C. ilkokul 3. ve 4. sınıf ve üniversite birinci sınıf öğrencilerine yeni alfabe öğretimi başlatılacak;
- K.C. ortaokul 1. ve 2. sınıflara yeni alfabe temelinde eğitim materyallerini (eğitim programına göre kitaplar, çalışma kitapları, alıştıırma defterlerli gibi vs.) hazırlamak ve çıkarmaya başlamak;
- Lise ve üniversite öğrencileri için radyo ve TV programları düzenlemek;
- Okul öncesi eğitim kurumları, ortaokul, lise ve üniversite öğretmenleri için yeni alfabe ile yeni imla kılavuzunu öğreten kursların çalışmalarına devam ettirmek;
- K.C. onomastik alanındaki kurumlar için Latin esaslı yeni alfabe temelindeki Çalışma Konseptlerini hazırlamak;
- Ülke genelinde halkın farklı katmanları (devlet memurları, özel sektör çalışanları vs.) için yeni alfabe eğitimi hususundaki çalışmalara devam etmek;
- Yerel Yönetim Merkezlerinde, büro işlerini Latin alfabesi ile gerçekleştirmeye başlamak;

2022:

- K.C. ortaokul 2. ve 3. sınıfları ile üniversite 2. ve 3. sınıfları için yeni alfabe eğitimine başlatılacak;
- K.C. ortaokul 4. ve lise 1. sınıflarına, üniversite 4. (5.) sınıfları için yeni alfabe temelinde eğitim materyallerini (eğitim programına göre

kitaplar, çalışma kitapları, alıştırma defterleri gibi vs.) hazırlamak ve çıkarmaya başlamak;

- Lise ve üniversite öğrencileri için radyo ve TV programları etkinliklerine etmek;
- KİA Latin alfabesine geçirmek (plana göre);
- Okul öncesi eğitim kurumları, ortaokul, lise ve üniversite öğretmenleri için yeni alfabe ile yeni imla kılavuzunu öğreten kursların çalışmalarına devam etmesi;
- Ülke genelinde halkın farklı katmanları (devlet memurları, özel sektör çalışanları vs.) için yeni alfabe eğitimi veren kursların çalışmalarının devam ettirilmesi;
- Merkezi Yönetim Organlarının büre işlerini Latin alfabesi ile gerçekleştirmesine başlatmak;

2023:

- K.C. ortaokul 3. - 4. sınıf, üniversite 3. - 4. sınıflarında ve yüksek lisans öğrencilerine için yeni alfabe eğitimi başlatılacak;
- K.C. ortaokul 4. ve lise 1. sınıf öğrencilerine, üniversite 4. (5.), yüksek lisans ve doktora için yeni alfabe temelinde eğitim materyallerini (eğitim programına göre kitaplar, çalışma kitapları, alıştırma defterleri gibi vs.) hazırlamak ve çıkarmaya başlamak;
- Lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora öğrencileri için radyo ve TV programları etkinliklerine devam etmek;
- KİA ve matbaaları Latin alfabesine geçişme çalışmalarına devam etmek (plana göre);
- Okul öncesi eğitim kurumları, ortaokul, lise ve üniversite öğretmenleri için yeni alfabe ile yeni imla kılavuzunu öğreten kursların çalışmalarına devam etmesi;
- Ülke genelinde halkın farklı katmanları (devlet memurları, özel sektör çalışanları vs.) için yeni alfabe eğitimi çalışmalarının devam ettirilmesi;

- Eğitim, araştırma ve kültür alanındaki çeşitli kurumların büro işlerinin Latin kaynaklı yeni alfabe ile gerçekleştirilme sürecinin başlatılması;

2024:

- K.C. lise 2 - 4 sınıflarında, yüksek lisans ve doktora bölümlerinde yeni alfabe eğitimine başlatılacak;
- Yeni alfabe temelinde bilimsel kaynakların ve terminolojik sözlüklerin hazırlanması;
- Lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora öğrencileri için yeni alfabe öğretimini kolaylaştıran etkinliklere devam etmek;
- KİA ve matbaaları Latin alfabesine geçişme çalışmalarına devam etmek (plana göre);
- Okul öncesi eğitim kurumları, ortaokul, lise ve üniversite öğretmenleri için yeni alfabe ile yeni imla kılavuzunu öğreten kursların çalışmalarına devam etmesi;
- Ülke genelinde halkın farklı katmanları (devlet memurları, özel sektör çalışanları vs.) için yeni alfabe eğitimi çalışmalarının devam ettirilmesi;
- Ülke çapında bütün reklam ve ilan panolarının, cadde levhaları ile yol işaretlerinin Latin alfabesine geçirilmesi;

2025 :

- K.C. genelinde eğitim tamamen Latin alfabesi üzerinden gerçekleşecektir;
- Bilimsel araştırmalar yeni alfabe ile gerçekleşecek;
- Cumhuriyet genelinde bütün kitle iletişim araçları ve matbaaların çalışmaları Latin alfabesi ile gerçekleşecek;
- Ülke çapındaki bütün yeterlilik kursları yeni alfabe ile yapılacak;
- Bütün internet platformlarında Latin esaslı yeni Kazak alfabesi kullanılacak;

- Devlet çapında bütün devlet ve özel sektör kurumlarında yeni alfabe kullanılacak.

Görüldüğü üzere, Kazakistan’da Latin esaslı yeni alfabeye geçiş aşamalı şekilde gerçekleşecektir.

3.5. Yeni Alfabe Propagandası

Yukarıda belirttiğimiz üzere, 20 Şubat 2018’de Cumhurbaşkanı’na güncellenmiş Latin alfabesi nüshası takdim edilmişti. Bahsi geçen alfabe onayından sonra N.Nazarbayev 27 Şubat 2018 tarihinde Enformasyon ve Haberleşme Bakanı Dauren Abayev’i kabul edip bu kabulde yaptığı konuşmada, “devlet dilinin iyileştirilmesi” için önlemler alınması ve çalışmaların devam ettirilmesi gerektiğine işaret ederek, şunları kaydetti:

*“Latin alfabesine geçiş süreci halkımız için tarihsel önem taşıyor. Parlamento ve hükümetin faaliyeti devlet dilinde yürütülmeli. Aynı zamanda bu konuda insan haklarının ihlal edilmemesi gerek ve bunun için eş zamanlı çeviri imkanları mevcut.”*²⁶⁸

Hatırlatmalıyız ki, bağımsızlığını kazandığını günden itibaren Kazakistan’ın Parlamento ve hükümetinin faaliyetleri ile meclis mesuplarının bütün konuşmaları Rusça gerçekleştirilmekteydi. Bu noktada aşama aşama kendi gücünü yeniden kazanmasına fırsat sağlanan Kazak Türkçesi, her geçen gün daha da ön plana çıkarak Nazarbayev’in Kazak Türkçesi bağlamında izlediği akılcı politikalarının neticesi olarak değerlendirilebilir.

Kazakistan’da Latin alfabesine geçiş meselesi gündeme gelmesiyle birlikte Kazakistan’ın “*Qazaqstan*” Devlet Televizyonu ile diğer kanallar logolarını değiştirerek Latin alfabesini kullanmaya başlamıştır. Aynı zamanda devlet gazetesi *Egemen Qazaqstan* da genel ağ üzerinden kabul edilmiş Latin alfabesiyle yayın yapmaya başlamıştır.

²⁶⁸ Kazakistan’ın Latin Alfabesine Geçiş Süreci (Çevirimiçi)
<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kazakistanin-latin-alfabesine-gecis-sureci/5acb5f0501a30a0adc9a149b> Erişim tarihi: 12.12.2018

18 Temmuz - 28 Ağustos 2018 tarihleri arasında Kazakistan Diller Geliştirme Merkezi tarafından Facebook ve İnstagram gibi yaygın sosyal medya platformlarında “*Kazakça Oku – Latince Yaz*” başlıklı kampanya gerçekleştirildi. Bu bağlamda adı geçen sosyal medya platformlarında Kazak dilli internet sayfalarında “*Atasözü Tamamla*” başlıklı entelektüel çevirimiçi oyun ve Latin alfabesindeki Kazak klasiklerinin eserleri dahil olmak üzere yaklaşık 50 yazı yayımlandı. İstatistiklere göre, çevirimiçi gerçekleştirilen bu etkinliğe 600’den fazla sosyal ağ kullanıcısı katılmış ve bu yayınlarda 200’den fazla kullanıcı yorum yaptığı tespit edilmiştir.²⁶⁹

1 Kasım 2018 tarihinde ise yürürlüğe giren karar ile devlet ambleminde ulusal standartlara uygun devlet ismi *Qazaqstan* olarak değişiklik yapılması onaylanmıştır.

3 Kasım 2018 tarihinde Kazakistan’da, Latin alfabesi ile yayın yapacak yeni *Dil-Hazine (Til-Qazyna)* gazetesinin tanıtımı yapıldı. Kazakistan Kültür ve Spor Bakanlığı tarafından düzenlenen tanıtımda Kazakistan Kültür ve Spor Bakanı Arıstanbek Muhamediuli, yaptığı konuşmada, 90 yıl sonra Kazakistan’ın yine Latin alfabesi ile gazete çıkartmaya başladığına dikkati çekerek,

*“Bu tarih, Kazakistanlılar için önemli bir tarihtir. Gazete, toplumda önemli yeri kazanacak ve sadece haberleri değil, aynı zamanda Latin alfabesi ile okumayı ve yazmayı öğrenme imkanı sağlayacaktır.”*²⁷⁰ dedi.

Til-Qazyna gazetesi, Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Latin alfabesine geçme hedefinin uygulanması çerçevesinde ayda 2 kere çıkacaktır. Gazete ayrıca Latin harflerinin kullanıldığı yeni Kazak alfabesinin tanıtılmasını,

²⁶⁹“Пропаганда Нового Алфавита в Социальных сетях” (“Propaganda Novogo Alfavita V Sotsialnih Setyah” (“Sosyal Medyada Yeni Alfabe Propagandası”) (Çevirimiçi) <http://krgtil.gov.kz/ru/novosti/731-propaganda-novogo-alfavita-v-sotsialnykh-setyakh.html>
Erişim tarihi: 20.01.2019

²⁷⁰“Пропаганда Нового Алфавита в Социальных сетях” (“Propaganda Novogo Alfavita V Sotsialnih Setyah” (“Sosyal Medyada Yeni Alfabe Propagandası”) (Çevirimiçi) <http://krgtil.gov.kz/ru/novosti/731-propaganda-novogo-alfavita-v-sotsialnykh-setyakh.html>
Erişim tarihi: 20.01.2019

alfabenin öğretilmesine bilimsel ve metodik destek verilmesini, geniş kitle için yararlı bilgilerin yayımlanmasını hedeflemektedir.

14 Kasım 2018 tarihinde bütün ülke çağında yeni kabul edilen Latin harfli alfabe ile ilk defa “*Genel Ulusal Dikte*” faaliyeti gerçekleştirildi. Kazakistan Kültür ve Spor Bakanlığı tarafından ülke genelinde düzenlenen etkinliğe katılan 3,5 milyon vatandaş, kütüphane ve diğer eğitim kurumlarında aynı saatte dinletilen ses kaydını Latin alfabesiyle kağıda döktü.

Kazakistan Kültür ve Spor Bakanı Arıstanbek Muhamediulı, ünlü edebiyatçı, sporcu ve sanatçılarla başkent Astana’daki Milli Kütüphanede düzenlenen yazım etkinliğine katıldı.

“*Manevi Yenilenme*” temalı ve 80 kelimededen oluşan diktenin yazılması için 30 dakika süre verildi. Dikte, ayrıca *Kazak Radyosu* ve *Şaklar* radyoları aracılığıyla da canlı seslendirildi.

Dikte yazımının ardından gazetecilere konuşan Muhamediulı, tarihte Kazakların, Arap, Latin ve Kiril alfabelerini kullandıklarını belirterek,

*“O zamanlar adımıza başkaları karar verirdi. Egemenliğe kavuştuktan sonra Kazak halkı olarak kendi irademizle Latin alfabesine geçiyoruz.”*²⁷¹

dedi. Geçen yıl Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Latin alfabesine geçişe ilişkin tarihi karar aldığını, bu yıl da Latin harflerinden oluşan Kazak alfabesinin onaylandığını hatırlatan Muhamediulı,

“İngilizce bildiğim için Latin alfabesinde dikte yazmak zor olmadı. Alfabemiz çok uygun”,²⁷² ifadesini kullandı.

²⁷¹ “Пропаганда Нового Алфавита в Социальных сетях” (“Propaganda Novogo Alfavita V Sotsialnıh Setyah” (“Sosyal Medyada Yeni Alfabe Propagandası”) (Çevirimiçi) <http://krgtil.gov.kz/ru/novosti/731-propaganda-novogo-alfavita-v-sotsialnykh-setyakh.html> Erişim tarihi: 19.01.2019

²⁷² “Пропаганда Нового Алфавита в Социальных сетях” (“Propaganda Novogo Alfavita V Sotsialnıh Setyah” (“Sosyal Medyada Yeni Alfabe Propagandası”) (Çevirimiçi) <http://krgtil.gov.kz/ru/novosti/731-propaganda-novogo-alfavita-v-sotsialnykh-setyakh.html> Erişim tarihi: 19.01.2019

Bahsi geçen faaliyet ülke genelinde Latin alfabesine dikkat çekerek bu konuya vatandaşların ilgisini arttırdı.

3.6. Yapılan Faaliyetler

Çalışma grubunun, 2017-2018 yıllar aralığında yaptığı çalışmalarını değerlendirdiğimizde ortaya aşağıdaki gibi bir liste çıkmaktadır:

Devlet Başkanı'nın makalesinde ifade edilen her düşüncenin altındaki derin anlam, devlet genelinde bütün üniversite ve eğitim merkezlerinin profesör personeli ve öğrencilerin katılımıyla çeşitli etkinlikler ve özel ders saatleri ile tartışılmıştır. Ayrıca, alfabe meselesi, Güney Kazakistan Jambıl bölgesi Büyükşehir Belediyesi Diller Gelişimi Bölümü ve üniversite bilim insanları tarafından düzenlenen *“Latin Alfabesine Geçiş - Dil Reformunun Bir Aşaması”* adlı bölgesel bilimsel-pratik konferansında tartışıldı. Aynı zamanda, modern teknoloji ortamının sosyal-dilsel özelliklerini, iletişimini ve XXI. yüzyılda bilim ve eğitim sürecinin özellikleriyle bağlantılı olarak yeni Kazak Türkçesi alfabesini tanıtmak için bölgesel bilimsel-metodolojik *“Latin Alfabesi – Dünyayla Entegrasyon Olmanın Önemli Aracı”* konulu bir seminer düzenlendi. Seminerde modern alfabeye geçişin modern gereklilikleri ve talepleri üzerine sunumlar yapıldı. Bu faaliyetlerin yanı sıra, Kazak dili ve kültürü değerlerini teşvik etme amacıyla *“Ebedi dil - Ebedi Devlet Fikrinin Temel Değeri”* adlı bilimsel-metodik seminer düzenlendi.

28 Ekim 2017’de Kazakistan Ulusal Dil Geliştirme Merkezi başkanı ve Kazakistan’ın Latin Alfabesine Geçişini ile ilgili kurulmuş olan Çalışma Grubunun üyesi Yerbol Tileşov ile buluşma düzenlendi; 4 Kasım’da ise Jambıl Devlet Üniversitesi ve Kazakistan Halk Asamblesi ortaklaşa düzenlediği *“Kazak Türkçesinin Latin Alfabesine Geçişini, Kazakistan’ın Dünya Topluluğuna Entegrasyonunun Anahtarıdır”* başlıklı bilimsel Konferans düzenlendi. Söz konusu Konferansa Kazakistan’ın Latin Alfabesine Geçişini ile ilgili kurulmuş olan Çalışma Grubunun diğer mensubu Prof. Dr. Ä. Jünisbek, Şımkent, Taraz, Kızılorda gibi şehirlerin yüksek öğrenim kurumlarının bilim adamları ve

öğrencileri, Kazakistan Halk Asamblesi temsilcileri ile birlikte iletişim araçlarının temsilcileri katıldı. Konferans sırasında yeni alfabenin detayları ve gelecekte yapılacak çalışmaların yönü ayrıntılı olarak açıklandı. Aynı zamanda, Konferansın düzenlendiği Jambıl Devlet Üniversitesi, Kazak Dilinin Latin harfli yeni alfabesinin öğretilmesi kapsamında “*Latin Alfabeti Öğretim Metodolojisi Bölümü*” ile Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in, makalesinde geçen faaliyetleri uygulamak ve projeleri koordine etmek için “*Manevi Yenilenme*” proje ofisine ev sahipliği yaptı.

SONUÇ

Kazak Türkçesinin alfabe tarihi oldukça zengindir. XX. asırda Kazak toplumu üç kere alfabe değişikli yaşamıştır. Ülke tarihindeki bütün bu alfabe değişiklikleri Kazak halkının isteği dışında ve zorla gerçekleştirilmiş olup siyasi oyunun bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

XX. asrın başlarındaki Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanılmasına birtakım Kazak aydınları karşıydı. En başta Kazak aydınlar sınıfının önde gelen temsilcilerinden biri, dilbilimci, Alaş Orda öncülerinden biri Ahmet Baytursinov yeni alfabeğe geçme konusuna ısrarla karşı çıkmışlardı ve haklılardı. Çünkü o dönem bütün Türklerin kullandığı tarihi derin ve kökleri güçlü bir Arap alfabesi vardı; İsmail Gaspıralı'nın "*dilde, fikirde, işte birlik*" fikri altında toplanmış Türk halkı için ortak alfabeyle anlaşma fikrinin ciddi anlamda gerçekleşmeye başladığı dönemde alfabe değişikliğine girişmek kuşkusuz yanlış bir yol olarak değerlendirilmekteydi. Nitekim başta A. Baytursinov olmak üzere birtakım Kazak aydınları alfabe değişiminin Çarlık Rusya döneminden başlayıp Sovyetlerde devamı gelen asimilasyon politikalarının bir parçası olduğunun farkındaydılar. Lakin SSCB döneminde Türk cumhuriyetlerinin oldukça uzun süren alfabe tartışmaları sonucunda yeni alfabeğe istedikleri için değil zorunlu oldukları için geçtiklerini görebilmekteyiz. Tarihe baktığımızda alfabe değişikliği ardından Sovyet hükümeti, Kazak maneviyatı ve kültürüne karşı büyük bir baskıcı kampanya başlattığı anlaşılmaktadır; Kazak aydınlar sınıfı "*halk düşmanı*" damgası vurularak kitle bir şekilde katledilmiş ve Kazak topraklarında daha önce hiç görülmemiş bir ateist kampanya başlatılarak Müslüman din adamlarına zulmedilmişti. Bu gelişmelerin sonucunda artık herkes yeni alfabe reformunun yalnızca Kazakları dininden mahrum etmek, dilin Ruslaştırılması politikasını sürdürmek amacıyla başlatıldığını anlamıştı.

XX. yüzyılın 90'lı yıllarında SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan diğer devletler gibi Kazakistan da ülkede bağımsızlık öncesi izlenen Ruslaştırma ve asimilasyon politikaları nedeniyle sosyal-ekonomik ve kültürel sorunlarla karşı

karşıya idi. Bağımsızlığına kavuştuğundan beri Kazakistan, SSCB döneminin en etkili ve kalıcı mirası olan dil sorunlarına nasıl çözüm buluruz sorusunun cevabını aramaya devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusya gibi imparatorlukların yıkılmasından sonra XX. asrın sonlarında bir ulus-devlet gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda, toplumu birleştirmenin amaç olarak belirlendiği bu yolda, kendi dilini, kendi kültürünü kendi coğrafyasında standartlaştırma politikalarına yönelen ulus devletlerin kurulmasına neden olmuştur. Sözü ettiğimiz “Ulus-devlet” kavramı, bir devletin etnik yapısı açısından sadece bir normdur. Çünkü bilindiği üzere, hiçbir ülke etnik açıdan homojen değildir. Dolayısıyla, homojen olmayan bir toplumsal yapıyı bir arada tutmanın ve ulusal bir devlet inşa etmenin yolu dilden geçmektedir.

Bütün devletler bahsi geçen ulusal kimlik oluşturma çabalarında bir dil politikasına başvurmuşlardır. Bu süreçteki dil politikasının amacı ise, bir ülkenin belirlediği resmi dil temelinde konuşma dilini standartlaştırmak ve o dilin toplumdaki konumunu sağlamlaştırmaktır. Şöyle denilebilir ki toplumun birleştirici unsuru olan dil, devlet tarafından korunmaktadır. Çünkü dil, bir iletişim aracı olmaktan önce toplumun ortak hafızası ve değerler ile düşüncelerinin koruyucusudur. Politik bir toplumdaki bütünleşmenin olmazsa olmazı dil ve kültüre bağlı bir kimlikten kaynaklanan topluluğa “aidiyet” duygusudur.

Bağımsızlığını elde eden her devlet gibi bağımsız Kazakistan’da da ulusal kimlik inşası gündeme geldi. Kazakistan, ortak Kazakistan vatandaşlığını temel alan bir sosyal-politik topluluğun bir parçası olan tek bir ulus oluşturmaya amaçlayan ulusal bir politika uygulamaktadır. Uluslararası tecrübesinde böyle bir topluluğa, önde gelen ya da devleti oluşturan etnik grup yani Kazak milleti temelinde oluşturulan bir sivil millet denmektedir. Ulus-devlet inşası olarak bilinen bu süreç, Kazakistan’da değil, bütün dünya çapında uygulanmaktadır. Bu modele göre ulus inşası, ancak bu eyalette yaşayan kalan etnik grupların devleti oluşturan etnik grubun öncü rolünü tanınması durumunda başarılı olabilir. Ancak

bunun için en büyük etnik grubun güçlü bir kimliği olmalı. Kazakistan’da, sivil toplumun oluşumu, birçok yönden, önde gelen, devleti oluşturan etnik grup olarak Kazakların kendi kültürel kökleriyle buluşma arzusu öne çıkmaktadır. Bu bilgiler ışığında herhangi bir toplumu birleştirmenin yolunun dildeki standardizasyondan geçtiği anlaşılmaktadır. 1991’de 11 milyon halkın sadece 6.100.00 kadarı Kazak olması nedeniyle “*resmi dil*” statüsüne rağmen az konuşulması nedeniyle bir dil ölümü sürecine giren Kazak Türkçesi dönemi vardır. Yani söz ettiğimiz sağlıklı bir dil politikasının temelini, ülkedeki resmi dil oluşturduğu için bir ulus devlet inşası sürecine giren Kazakistan’da sağlıklı bir dil politikasını doğuran şey çeşitli etnik gruplardan oluşan Kazakistan toplumunu Kazak dili bayrağı altında birleştirmektir. Çünkü Kazakistan’da devlet dili olarak belirlenen Kazak Türkçesinin yanı sıra resmi dil statüsündeki ve toplumun eğitilmiş kesimince daha çok benimsenen ve konuşulan bir Rusça söz konusudur. Bu hususta Kazakistan Hükümetinin izlediği dil politikasının uzun vadeli olma özelliği dikkati çekmektedir; bunun nedeni toplumdaki farklı etnik gruplar arası birliği sağlamak ve dil bağlamında meydana gelebilecek iç huzursuzluklardan kaçınmaktır. Yani, Kazakistan’ın yürüttüğü dil politikası, ülkede konuşulan hiçbir dile ve millete baskı yapmadan, Kazak Türkçesinin önceliğini korumaktadır.

Böyle bir politika, Kazakistan’ın Latin esaslı alfabeye geçiş sürecine hazırlığı olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kazakistan’ın sosyal-kültürel, ekonomik, iç ve dış politikasının özelliği bağlamında alfabe değişikliğini yapmak, devlet için ekonomik ve sosyal boyuttaki birtakım sorunların meydana gelme ihtimalini yüksek tutmuştu. Diğer Türk devletleri ile karşılaştığımızda Kazakistan’ın Kiril alfabesinden Latin harfli alfabeye geçişinin sağlam temelini oluşturan faktör, böyle bir değişikliğe dair yasal kararların verilmesinden önce ülkedeki Kazak nüfusunun artması, sosyal medya ve hayatın bütün alanlarında Kazak dilinin tedricen yaygınlaştırılması olmuştur. Artık Kazakistan Hükümeti Latin alfabesinin kabulü ile onun uygulanması sürecini kolaylaştırmış ve devletin üzerindeki ekonomik, politik yüklerin hafiflemesini sağlamıştır.

Fakat Kazakistan'da Kazak Türkçesi etrafındaki bütün bu gerçekleştirilmekte olan politikalara, çeşitli faaliyetler ve etkinliklere rağmen toplum içinde Kazak Türkçesine olan ilginin az, Kazak Türkçesinin “*devlet dili*” statüsü halinde bile Rusça dilinin yanında zayıf kalması, özellikle konuşma dili olarak tercih edilmemesi gibi sorunlar ne yazık ki devam etmektedir. Bu sorunlar Kazakistan toplumunun henüz milli kimlik anlayışından uzak olması ve bu kimliğin oluşma sürecinin yavaş gerçekleşmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda Kazak Türkçesinin yazı sisteminin Kiril'den Latin'e geçirilmesi hakkında fikir meydana gelmiş ve yıllardır tartışmalara açık bırakılmıştı. Çünkü Kazakistan'da alfabenin değiştirilmesi ile aynı zamanda devlet dilinin geliştirilmesi ve dille ilgili bazı sorunların ortadan kalkacağı öngörülmektedir. Nitekim bir milletin yazı sistemini değiştirmek o milletin milli kimliğini yeniden oluşturmak için her zaman en sağlam zemin olmuştur.

XXI. yüzyılda, bağımsızlığının 26. yıldönümünde Kiril'den Latin alfabesine geçiş kararı alan Kazakistan için bu sefer durum çok farklı. Çünkü egemen bir ülke olarak Kazakistan, alfabe değişikliği fikrini kendi isteği ile gerçekleştirmektedir. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in dediği gibi, Kazakistan Latin alfabesine geçiş sürecine, bağımsızlığına kavuştuğu andan beri aşamalı bir hazırlık yapmıştır. Cumhurbaşkanı, Kazak Türkçesinin konumuna hep zaman ayırmış ve fırsat bulduğu her ortamda Kazakçanın durumunu ve dil reformunu gündeme getirmiştir. Bu konuyu Nazarbayev şöyle değerlendirdi: “(*...*)Kazak Türkçesinin başka bir alfabeye geçişi her seferinde sadece siyasi amaçlarla başlatılmıştır.”

Ülkede Latin alfabesine geçiş meselesi yeni alfabe etrafında geniş çaplı tartışmalara yol açmıştır. Bu bağlamda Latin alfabesini destekleyen çeşitli bilimsel konferans, seminer ve yuvarlak masalar düzenlenmiş; bu tür bilimsel faaliyetler sırasında “*Latin Alfabesinin Geleceği Parlak*”, “*Latin Alfabesinin Verecekleri*”, “*Yeni Alfabe – Yeni Kazakistan*” vs. başlıklı makaleler sunulmuştur. Farklı bilimsel ve sosyal yayınlanan makaleler Latin alfabesinin kademeli bir şekilde benimsenmesini destekleyip ve değişimin kaçınılmaz olduğunu bildirmekteydi.

Sonuç olarak, K.C. Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in "*Manevi Yenilenme: Toplum Bilinci Modernizasyonu*" başlıklı devletin geleceğine yön veren programı kapsamındaki Kazak Alfabetini Kiril'den Latin'e geçirmenin Kazakistan için önemi ve avantajlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Kazakistan milli kimliğini oluşturmak; günümüzde benzersiz bir ulusal birlik modelini oluşturmayı amaç edinen modern Kazakistan, gelişim ve refah yolundaki bu hedefine net adımlarla ilerlemektedir. Bu gelişimin, ana konsolide edici faktörlerinden en önemlisi – devlet kimliğinin oluşturulmasıdır ve bu faktörün ayrılmaz parçası olan devlet dili Kazak Türkçesinin konumunun güçlendirilmesi, onun sosyal ve iletişimsel işlevlerinin genişletilmesidir. Ulusal politikanın ayrılmaz ve organik bir parçası haline gelen devletin yeni dil politikasının öncelikleri – Kazakistan devlet etnopolitiğinin ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte modern dil süreçlerinin özelliklerini yansıtmaktır.

Latin alfabesine geçiş, Kazak Türkçesinin zenginliğini ortaya çıkaracaktır. Ayrıca, yeni alfabe, Kazakistan toplumunun Kazak Türkçesini kitlelerce benimsenmesini temin ederek Kazak Türkçesinin kullanım alanını genişletecektir. Bunu yanı sıra yeni alfabe toplumda Rus dilinin etkisini azaltacaktır. Kazakistan'da Kazak Türkçesi bilmeyen Kazaklar ve diğer milletler tarafından Kazak Türkçesini öğrenmek için bulunmaz bir fırsattır. Latin esaslı yeni alfabe, ülkedeki gençten yaşlıya kadar Kazak Türkçesi öğrenmesini sağlayarak devlet dilinin itibarını arttıracaktır.

Dünya Kazaklarını bütünleştirecek; tarihi olayların neticesinde Kazakistan dışındaki Kazak nüfusu çeşitli ülkelerde dağınık olarak bulunmaktadır. BDT ülkelerinde ikamet eden Kazakların Kiril yazısını, Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerinin Arap yazısını ve Batı'daki Kazakların Latin alfabesini kullandığını esas aldığımızda, Dünya Kazaklarının konuşurken aynı dili kullandığını, yazarken ise farklı yazı sistemlerini kullandıkları meydana gelmektedir. Bu bilgiler ışığında Latin alfabesi, konuştuğu dilin aynı fakat yazıların farklı olması nedeniyle birbirinden uzaklaşan Dünya Kazaklarını bütünleştirecektir.

Türk Dünyası düşünce ve edebiyat birliği için; Alfabenin Latinleştirilmesi kültürel bir süreçtir. Bu yüzden Kazak Türkçesinin Latin alfabesine geçişi, Türk kültürü açısından yeni bir dönemin habercisi niteliğindedir. Kazakistan'ın Latin alfabesine geçtiğinde Anadolu, Özbekistan, Balkan Türklerine kadar ulaşılabilen bir Kazak edebiyatı olacak. Büyük Kazak şair ve romancılarının eserleri artık bütün Türk Dünyası aydınları tarafından yakından takip edilebilecektir. Türk Dünyası'nın aydınlarını, şairlerini, yazarlarını okuyabilmek Türk devletleri arasındaki kültürel entegrasyon için çok önemlidir. Bu değişim, Türk Dünyası'ndaki dil birliği çalışmalarına da olumlu yansımaktır. Tabii ki nihayetinde eski ya da yeni tüm yazı sistemleri eksiktir ve uzlaşmaya dayalıdır. Hemen hemen hepsi konuşmanın yaklaşık bir temsilidir, kesinlikle tam bir temsili değildir. Yani Türk Dünyası'nda Latin alfabesi hakim olmasına rağmen belirli seslerin farklı kullanımından dolayı yine de yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmadaki ortak amaç, aynı seslerden oluşan bir alfabe oluşturmaktır. Bu noktada Kazakistan'ın Latin alfabesine geçişi, Kiril alfabesini kullanan tek ülke Kırgızistan'ı Latin alfabesine geçmeye teşvik ederek 200 milyona yakın Türk kökenli halkın birbirini okuyup anlayabilmelerine bizler zemin hazırlayabilir diye düşünmekteyiz. Yani alfabe tartışmaları ekseninde şunu vurgulamak gerekir ki alfabeler arası farklılıkların azaltılması Türk Dünyası'nda ortak edebiyat ürünlerini öne çıkaracaktır. Pratikte Kazakistan'da yayınlanan bir internet sitesinin İstanbul'da, Lefkoşa'da, Bakü'de, Üsküp'te okunabilmesi fikir ve edebiyat dünyasının irtibatını artıracak ve Gaspıralı İsmail Bey'in "*Dilde fikirde iş'te birlik*" vurgusunun kültürel ve ekonomik faydaları öne çıkacaktır.

Dünya ile entegrasyon; yeni alfabeğe geçiş, kendini uluslararası ortamda güvenilir bir ülke olarak kanıtlayan Kazakistan'da turizmin gelişmesini olumlu etkileyecektir. Kazakistan, EXPO-2017, Asya Kış Oyunları-2015 ve Kış Universiade-2017 gibi uluslararası etkinliklere ev sahipliği yapmıştır. Bütün bunlar ülkemizdeki yabancıların ilgisini büyük ölçüde arttırmıştır. Kazakistan'ın Latin alfabesine geçtiği halde ülke genelindeki bütün tabela ve levhalar yabancılar için de anlaşılır hale gelecektir. Bu durum ise yabancıların

Kazakistan'ı ülkedeki sokak yazılarını yadırgamadan keşfedebilmelerini sağlayacaktır.

Kazakistan'da Latin alfabesine geçiş meselesi üzerinde aktif bir şekilde gelişen tartışmalarda önde gelen tartışma konulardan biri olan, ülkedeki Rus dilli halkın durumu ile Rusçanın durumudur. Bu tartışmalara ek olarak Rus medyasında yer alan provokatif haberler eklenince sosyal medyada son zamanlarda Rusça konuşan vatandaşlar arasında Latin alfabesi ile ilgili birtakım endişeler ve olumsuz görüşleri meydana getirmiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in her konuşmasında vurguladığı gibi, Latin kaynaklı yeni alfabeğe geçiş, Rus dilini, Kiril alfabesini reddetmek anlamına gelmez ve Latin alfabesi, öncelikle Kazak Türkçesi ile ilgilidir. Kazakistan'ın Rusça konuşan vatandaşları için yayınlanan tüm Rusça yayınlar, Kiril alfabesinde kalacaktır. Yani, Sovyetler döneminde izlenen bazı politikalar neticesinde bugün farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir coğrafya haline gelen Kazakistan'da, alfabe değişimine giderken ülkedeki diğer etnik gruplar da hesaba katılarak onların Kiril alfabeli Rus dilini kullanmaya devam edecekleri ve bunun için hiçbir engel olmadığı vurgulanmaktadır.

Kazakistan'ın Latin alfabesine geçecek olması, Kazakların manevi birliğini artırması ve küresel bilim ve eğitim sistemine olan entegrasyona ülkeyi bir adım daha yaklaşması söz konusudur.

Kazakistan'ın Latin alfabesine geçiş meselesi hala gündemde olup bu süreci Kazakistan'ın sorunsuz geçirmesini sağlayan çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Bu bağlamda Latin yazısının teknolojik üstünlüğünün etkisiyle Latin alfabesine geçme sürecinin hızlandırıldığı ve bu sürecin daha önce belirtilen 2025 yılından daha erken hayata geçirilebileceği tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Şinasi: “Türkçe Okuma Yazma Öğrenme Açısından Arap ve Latin Alfabelerinin Karşılaştırılması”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 11 (2), 2014, S. 99-112, s. 103.
- Adilbayev, Alau: “Çarlık Döneminde Kazak Topraklarında Yürütülen Ruslaştırma Faaliyetleri”, **Bilig**, S. 23, Güz 2002, s. 67-89, s. 70
- Aksan, Doğan: **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara, 2000, 6. Baskı, TDK Yay., s. 13
- Alagöz, Çağrı: “Nikolay İlminskiy’den Rusya Federasyonu’na Kalan Kurumsal Bir Miras; Ruslaştırma Politikaları ve Yansımaları”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2014, s. 63
- Aşa, Emel; “Kazak Türklerinin İlk Lenguist ve Metodist Bilgini olan
- Badem, Candan: “Sovyet-sonrası Kazakistan’da Dil Siyaseti ve Dilsel Kimlik”, **Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpamak**, Haz. Gönül Pultar, İstanbul, Tetragon Yay., 2012, s. 214.
- Banbergenova, Roza: Ahmet Baytursinoğlu Hakkında Birkaç Söz”, **Çukurova Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Araştırmaları**, S. 908, Şubat 2012, s. 374-377.
- Bayniyazov, Aybek; **Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü**,
Bayniyazova, Janar; “Poligrafkombinat” Yay., Almaty, 2012, s. 210.
Koç, Kenan:

- B., İshan; S., Daytova: “Yazıkovaya Politika İ Kazakhsakiy Alfavit”, **Advances In Current Natural Sciences**, S. 9, Yyy., 2014, s. 137.
- Biray, Nergis: “Kazak Bozkırında Başkaldırı ve İsyanın Sesi: Ahmet Baytursinov”, **Gazi Türkiyat**, S. 16, Bahar 2015, s. 1-14.
- Çağlar, Aytaç: “Kazakistan’ın Ulus-Devlet İnşa Süreci ve Ekonomi Politikası”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Karabük, 2018, s. 75
- Çiçekler, Ahmet Naim; Mukayeseli Can,Tuncer; “Türk Dil Devrimi ve Amerikan Dil Planlaması: Bir İnceleme”, **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, C. 58, S. Yılmaz, Mehmet Yalçın: 2, 2018, s. 323-343
- Deniz, Ufuk Aşçı: W. Radloff’un “Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy” Adlı Eseri ve Eserde Geçen Kırgız ve Kazak Lehçelerine ait Kelimelerin İncelenmesi , (W. Radloff’s Work Named Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy and a Research Used in the Work Kyrgyz and Khazak Turkish Words`s), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cilt: IV, Konya, 2003, s. 846.
- Dilaçar, Agop: “Türk Yazısının Geçirdiği Evreler”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, İstanbul, 1985, s. 11.
- Ergin, Muharrem: **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay., 51. Baskı, Eylül 2017, İstanbul, s. 28
- Ergin, Muharrem : **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, 2011, Bayrak Yay., s. 6

- Gülmez, Nurettin: **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Harfler Üzerine Tartışmalar**, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 4-5
- Gökdağ, Bilgehan Atsız: "Kazakistan'da Dil Politikaları", 2013, **Yeni Türkiye**, s. 5
- Gülfar Mamırbekova, "Baytursınulı Yazısı Olarak Adlandırılan Baytursınulı Alfabesinin 100. Yıl Dönümüne ", (Çevirimiçi) <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=10394> 16.10.2018
- Gülnur Boranbayeva, "SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Kazak Dilinin Genel Durumu", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, Kasım 2004, s. 20-41.
- Hasanoğlu, İbrahim: "Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları", **Turkish Studies**, S. 10(1), Ankara, Kış 2015, s. 311-340.
- İbrahimova, Jenisgül; Sağıntay, Şırın: "İstoriya Grafiki Kazahskogo Yazıka", **Aktualniye Nauçniye İssledovaniya v Sovremennom Mire**, Güz 2016, S. 12 (32), s. 77-80.
- İlhan, Atilla İhsan: "1925-1928 Yılları Arasında Cumhuriyet ve İkdam Gazetesinde Çıkan Harf İnkılabıyla İlgili Konular", YLT, Fatih Üniversitesi, İstanbul, 2010, s. 2
- İhsan İlhan, Ali "1925-1928 Yılları Arasında Cumhuriyet ve İkdam Gazetesinde Çıkan Harf İnkılabıyla İlgili Konular", Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 2

- Janaydarov, Oralbay: **Türklerin ve Kazakların Yazı Tarihi**, Almatı, 1995, s. 9.
- Kajıbek, Yerden: “Қазақ әліпбиін Латын графикасына көшірудің стратегиялық негіздері” (Kazak Yazısının Latin Esaslı Alfabege Geçiş Meselesinin Stratejik Temelleri”) Ed. Almatı, 2017, s. 61
- Kara, Abdulvahap: “Stalin Döneminde Kazakistan’da Kolektifleştirme ve Açlık”, **Stalin ve Türk Dünyası**, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Liaisan Şahin, Kaknüs Yay. İstanbul, 2007 s. 183-192.
- Kara, Abdulvahap: **Kazakistan’ın Yeniden Doğuşu – 1986 Aralık Olayları**, İstanbul, Ufuk Ötesi Yay., Aralık, 2007, s. 46.
- Kara, Abdulvahap: **Kazakistan’ın Yeniden Doğuşu – 1986 Aralık Olayları**, İstanbul, Ufuk Ötesi Yay., Aralık, 2007., Mustafa Edip Çelik, Recep Çelik, “Soğuk Savaşın Bilinmeyen İsyanı: Jeltoksan Ayaklanması”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XV, S. 2., Eylül 2018, s. 735-750.
- Karabulut, Ferhat: “Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. II, S. 1, Manisa, 2004, s. 67-87.
- Kaydarov, Äbduäli: “Ergin Devlete Ergin Alfabe Lazım” (K.T. orijinal adı “Кемел елге кемел әліпби керек”), “Ana Tili” Gazetesi, 30.12.1993, S. 52, s. 3.

- Kaydarov, Äbduäli: “Latin Alfabesi Birliği Güçlendirecek” (K.T. orijinal adı “Латын әліпбиі ауызбіршілікті күшейтеді”), “Ana Tili” Gazetesi, S. 67 (28006), 14.02.2013, s. 3.
- Kaydarov, Äbduäli: “Latin Alfabesinin Geleceği Parlaktır” (K.T. orijinal adı “Латын әліпбиінің болашағы жарқын”), **Ana Tili Gazetesi**, 24.10.1993, S. 36, s. 2.
- Kazakistan Cumhuriyeti “Kazakçanın Latin Esaslı Alfabege Geçişi”, s. 1.
Eğitim Bakanlığı
Bilim Komitesi:
- K.C. Bilim ve Eğitim Bakanlığı: “Предварительная аналитическая справка “О переходе казахской письменности на латинскую графику ” (Рабочая группа Комитета науки МОН РК, 2007)
- Korkmaz, Zeynep: “Arap Alfabesi ve Türk Dili”, **Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 1998, s. 1
- Kınacı, Cemile: “Sovyetlerden Günümüze Kazakistan’da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları”, **Turkish Studies**, S. 5(4), Ankara, Güz 2010, s. 1313
- Kosımova, Gülbanu: “Kaşgarlı Mahmud ile Kazak Şairlerinin Ortak Dili”, **Gazi Türkiyat Yay.**, S. 14, Güz 2014, s.3
- Kuderinova, Kuralay: **Қазақ жазуының тарихы мен теориясы, (Qazaq Jazuinın Tarihi men Teoriyası)** Eltanım Yay., Almatı, 2013, s. 272
- Kutalmış, Mehmet: “Türkolog N. İlminskiy: Eğitimi, Misyonu ve Akademik Mirası”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 32, Şubat-Nisan 2007, s.171-184.

- Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, Dergah Yay., 14. Baskı, İstanbul, 2001, s. 19
- Nazarbayev, Nursultan: “Geleceğe Bakış ve Toplum Bilincinin Modernizasyonu”, **Egemen Kazakistan Gazetesi**, 26.04.2017, No. 89, s. 3
- Nazarbayev, Nursultan: **Tarihin Tolqımında**, Almatı, Atamura Yay., 2003, s. 214.
- Nazarbayev, Nursultan: “Yeni Dünyadaki Yeni Kazakistan” başlıklı halka söyleyişinden, Astana, 2007 (Çevirimiçi) <http://mfa.gov.kz/ru/consuldubai/content-view/kazakistan-respublikasyny-prezidenti-nazarbaevty-kazakistan-halkyna-zoldauy-2007-zylgy-28-akpan> 20.12.2018
- Nakısbekov, Okas: **Қазақ Тілінің Оңтүстік Говорлар Тобы (Qazaq Tilining Ongtüstik Govorlar Tobı)**, Almatı Ğılım Yay., 1982, s. 25.
- Orhan, Salim: “Dil Politikaları ve Dil Hakları Üzerine Teorik Çerçeve”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VIII, Sayı 2, İstanbul, 2017, s. 333
- Ortaylı, İlber: **Çarlık Rusyasında Türkçülük Hareketleri ve Gaspıralı İsmail Bey**, Milliyetçi Türk Kadınları Derneği Yay., Ankara, 1968, s. 15.
- Ospanova, Aklima: “1985-2009 Yılları Arasında Kazakistan’da Kazak Türkçesi İle Dilbilimi Çalışmaları Üzerine Bibliyografiya Denemesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitim Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010, s. 44

- Özerdim, Sami Nabi: **Yazı Devriminin Öyküsü**, Yenigün Haber Ajansı Yay., 1998, s. 4
- Özkan, Mustafa: “İnsan İletişim ve Dil”, İstanbul, 2008, **3F Yay.**, s.79.
- Özdemir, Emin: “Ahmet Baytursinov’un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında Kazakistan’da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 22, Aralık 2008, s. 1-16.
- Sabır, Murat: “Yazılı Anıtlarındaki Kazak Dilinin Tarihi Süreci”, Terc. Almagül İsina, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, S. 202, Şubat 2013, s.161-168.
- Sapir, Edward: **Language**, New York: Harcourt Brace, 1921, s. 8
- Sızdıkova, Rabiğa: **Қазақ әдеби тілінің тарихы (Qazaq Adebî Tilinin Tarihi (XV-XIX. asırlar))**, Cilt III, El-Şecire Yay., Almatı, 2014, s. 84.
- Suyundikov, Suinbay: “Kazakistan’da Kiril Alfabesinden Laztin Alfabesine Geçişin Tabi Tutulduğunu Mütalaa ve Değerlendirmeler”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 68 (9), Nisan 2018, s. 13-28,
- Süleymenova, Eleonora;“Kazak Dili ve 1990’daki Yeni Dil Politikası”, Akanova, Dina: **Türkler**, Cilt XIX, Ankara, Yeni Türkiye, s. 408
- Sofiia Sorokina, “Tarihi Kazakçanın Latin Alfabesiyle Yazıldığı Dönem (1929-1940) (Giriş-Ses Bilgisi-Metinler)”, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 18

Tacibayeva, Saule; “Gosudarstvennost, Yazık, Alfavit: Primer Kazakhstana”,

Kozırev, Timur: **Tsentrálnaya Aziya i Kavkaz Dergisi**, S. 4 (52), 2007, s. 166-176.

TDK

[http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_content
&view=article&id=174:Ses-Harf-ve-
Alfabe&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132](http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=174:Ses-Harf-ve-Alfabe&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132)
03.11.2018

Tezcan, Semih: “Türklerde Yazı Kültürünün Başlangıcı ve Gelişimi”, **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu**, XVI. Dizi - No. 41(1), Seçkin Yay., Ankara, Ocak 1991, s. 42-43.

Tugjanov, Yeralı: “Kazakistan Cumhuriyeti’nin Milli Politikasının Temel Özellikleri Hakkında”, **Sosyoloji Dergisi**, 2011, Cilt I, S. 2, s. 589-594

Urakova, Lazzat: “Geçmişten Günümüze Kazakistan’daki Dille İlgili Yasa Koyuculuğa Genel Bir Bakış”, **Türkbilig**, Sayı 28, Yyy., 2014, s. 97

Ülkütaşır, Mehmet Şakir: **Atatürk ve Harf Devrimi**, 2. Baskı, TDK Yay., 2000, s. 48.

Yılmaz, Mehmet Yalçın: “İşgal Dönemi Türkistan’da Rus Dil Planlaması ve Cedid Hareketi”, **International Journal of Social Science**, Güz 2014, S. 29, s. 346

Yılmaz, Mehmet Yalçın: **Tercüman. Vefatının 100. Yılında Gaspıralı, İsmail Bey’e Vefa**, Ed. Kültür Sanat Basımevi, İstanbul, 2014, C. 1

Yılmaz, Mehmet Yalçın: “Türk Dil Planlaması Bağlamında Türk Dil Kurumu (1932-1951)”, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ekstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s. 1.

Yorulmaz, Osman: “Kazaklar ve Kazak Hanlığı”, **Avrasya’nın Sekiz Asrı Cengizogulları**, haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, Ötüken, İstanbul, Ekim 2016, s. 475.

Qazak Sovyet
Ensiklopedisi, Kazan, 1974, s. 44

Qazaq Tili
Ensiklopediyası, Almatı Yay., Almatı, 1998, s 198

İNTERNET KAYNAKLAR

Abai.kz: “Олжас Сулейменов: Глубина прошлого, широта настоящего и высота будущего (1-часть)” (“Olcas Süleymenov: Glubina Proşlogo, Şirota Nastoyaşçego i Vısota Buduşego” (“Olcas Süleymenov: Geçmişin Derinliği, Bugünün Genişliği Ve Geleceğin yüksekliği (1. Bölüm)”), (Çevirimiçi) <https://abai.kz/post/2224> Erişim tarihi: 18.12.2018

Adilet.zan.kz: Указ Президента Республики Казахстан от 17 апреля 2017 № 462 О Национальной комиссии по реализации программы модернизации общественного сознания при Президенте Республики Казахстан (Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 17.04.2017 № 462 O Natsiyonalnoy Komissii Po Realizatsii Programmi Modernizatsii Obşestvennogo Soznaniya (Kazakistan

Cumhurbaşkanı'nın Milli Bilinci Modernleştirme Programının Uygulanmasına İlişkin Ulusal Komisyon Hakkındaki 17 Nisan 2017 tarihli 462 sayılı Kararnamesi.), (Çevirimiçi)
<http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1700000462> Erişim tarihi: 06.12.2018

Akorda.kz: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Marşı (Çevirimiçi)
http://www.akorda.kz/kz/state_symbols/kazakhstan_anthem 26.11.2018

Akorda.kz: Ежегодное Послание Президента РК от 14.12.2012 (Çevirimiçi)
http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-14-dekabrya-2012-g 19.12.2018

Akorda.kz: Послание Президента Республики Казахстан Народу Казахстана от 14.12.2012: “Стратегия-2050: Новый Политический Курс Состоявшегося Государства” (“Strategiya-2050: Noviy Politicheskiy Kurs Sostoyavşegosya Gosydarstva”)(N.Nazarbaev'in 14.12.2012 tarihindeki Kazakistan Halkına Seslenişi: “Kazakistan – 2050 Kalkınma Stratejisi: Gelişmiş Ülkenin Yeni Siyasi İstikameti”), (Çevirimiçi)
http://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazahstan-2050-noviy-politicheskii-?q=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%

82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA
%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D1%83%D1%8
0%D1%81%20%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%8
2%D0%BE%D1%8F%D0%B2%D1%88%D0%B5%
D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%8F%20%D0%B3
%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D
1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0 Erişim
tarihi: 01. 12. 2018

Akorda.kz: Администрация Президента Республики
Казахстан, Стратегии и программы, (Çevirimiçi)
http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs 19.12.2018

Akorda.kz: Выступление Президента Республики Казахстан
Н.Назарбаева на Открытии Пятого Съезда
Лидеров Мировых и традиционных Религий
(Çevirimiçi)
http://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-na-otkrytii-v-sezda-liderov-mirovyh-i-tradicionnyh-religii 22.11.2018

Assembly.kz “Переход На Латинскую Графику – Историческая
Веха Развития Государства”(“Perehod Na
Latinskuyu Grafiku – İstoriçeskaya Veha Razvitiya
Gosudarstva”(“Latin Alfabetesine Geçiş, Devler
Gelişiminin Tarihi Dönüm Noktası”), (Çevirimiçi)
<https://assembly.kz/ru/news/perehod-na-latinskuyu-grafiku-istoricheskaya-veha-razvitiya-gosudarstva-0>
Erişim tarihi: 19.12.2018

- Assembly.kz Письмо Президенту РК Н.Назарбаеву от АНК РК, N.Nazarbayev'e Mektup, (Çevirimiçi) <https://assembly.kz/ru/news/prezidentu-respubliki-kazahstan-na-nazarbaevu> Erişim tarihi: 16.12.2018
- Сamonitor.kz: Н. Назарбаев: Казахстан ожидает украинский сценарий, в случае запрета всех языков кроме казахского, <https://camonitor.kz/13080-kazahstan-ozhidaet-ukrainskiy-scenariy-v-sluchae-zapreta-vseh-yazykov-krome-kazahskogo-nazarbaev.html> Erişim tarihi: 17.12.2018
- Dilbilim Enstitüsü: Об Институте Языкознания им. Ахмета Байтурсынова при Министерстве Науки и Образования Республики Казахстан (Ob İnstitute Yazıkoznaniya im. Ahmeta Baytursınova Pri Ministerstve Nauki i Obrazovaniya Respubliki Kazahstan (K.C. Bilim ve Eğitim Bakanlığı Yanındaki A.Baytursınov Dilbilim Enstitüsü Hakkında) (Çevirimiçi) <https://tbi.kz/ru/ob-institute> Erişim tarihi: 25.12.2018
- Egemen Qazaqstan: “Болашаққа Бағдар: Рухани Жаңғыру” Мақаласы (“Bolaşaqqa Bağdar: Ruhani Jaңđıru” Maqalası (“Geleceğe Bakış: Toplum Bilincinin Modernizasyonu” Makalesi), (Çevirimiçi) <https://egemen.kz/article/nursultan-nazarbaev-bolashaqqa-baghdar-rukhani-zhanhghyru> Erişim tarihi: 02.12.2018
- E-Gov.kz: “Курсы Казахского Языка” (“Kursı Kazahskogo Yazıka” (“Kazak Dili Kursları”) (Çevirimiçi),

https://m.egov.kz/cms/ru/articles/kurs_kazakhskogo_yazika?mobile=yes Erişim tarihi: 19.10.2018

E-history.kz: “Рухани Жаңғыру: Латын Әліпбиіне Көшу”(“Ruhani Jaŋǵıru: Latin Älipbiyine Köşu”(“Manevi Yenilenme: Latin Alfabetesine Geçiş”), (Çevirimiçi) <https://e-history.kz/kz/contents/view/6683> Erişim tarihi: 10.12.2018

Expert.ru: “За и Против перехода на латиницу” (“Za i Protiv Pehoda Na Latinitu” (“Latin’e Geçişte Taraftarlar Ve Karşıtlar”), (Çevirimiçi) https://kz.expert.ru/materials/polemika/377_zai_protiv_pehoda_na_latinicu Erişim tarihi: 19.12.2018

Dw.kz “Казахстан: Латиница против Кириллицы”(“Kazahstan:Latinitsa protiv Kirillitsı”(“Kazakistan: Latin ve Kiril alfabeleri”), (Çevirimiçi) <https://www.dw.com/ru/a-38416252> Erişim tarihi: 18.12.2018

Strategy2050.kz: В Астане Презентован Литературный Портал “Әдебиет Порталы” (“V astane Presentovan Literaturny Portal “Ädebiyet Portalı”)(“Astana’da “Ädebiyet Portalı” Edebiyat Portalı Açılışı Yapıldı)”(Çevirimiçi) <https://strategy2050.kz/ru/news/4557/> Erişim tarihi: 17.12.2018

Strategy2050.kz: “США обеспечат ресурсами казахстанскую программу по обучению английскому языку”, (“SŞA Obespeçat Resursami Kazahstanskuyu Programmu Po Obuçeniyu Angliyskomu Yazıku”(ABD, Kazakistan’daki İngilizce Eğitim

Sistemi İçin İngilizce Kaynaklar Sağlayacak),
(Çevirimiçi) <https://strategy2050.kz/ru/news/50965/>
Erişim tarihi: 17.12.2018

Strategy2050.kz: “Государственная Программа Развития и
Функционирования Языков в Республике
Казахстан” (Gosudarstvennaya Programma
Razvitiya i Funktsionirovaniya Yazıkov V Respublike
Kazakstan Na 2011-2020 Godı.”(2011-2020 Yılları
İçin Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki Dillerin Gelişimi
ve İşleyişi Hakkındaki Devlet Programı), (Çevirimiçi)
<https://strategy2050.kz/ru/page/gosprog5/> Erişim
tarihi: 25.10.2018

Sputniknews.kz: “Новый Алфавит с Апострофами Принят в
Казахстане” (“Noviy Alfavit s Aposrtafami Prinyat v
Kazahstane” (“Kazakistan'da Kesme İşaretli Alfabe
Onaylandı”), (Çevirimiçi)
[https://ru.sputniknews.kz/society/20171027/3603091/
novyj-alfavit-s-apostrofami-prinyat-v-kazahstane.html](https://ru.sputniknews.kz/society/20171027/3603091/novyj-alfavit-s-apostrofami-prinyat-v-kazahstane.html)
Erişim tarihi: 21.12.2018

Tengrinews.kz: “Об утверждении Плана мероприятий на 2011 -
2013 годы по реализации Государственной
программы развития и функционирования языков
в Республике Казахстан на 2011 - 2020 годы” (Ob
Utverjdeniyi Plana Meropriyatiy Na 2011-2013 Godı
Po Rezlizatsii Gosudasrtvennoy Programı Razvitiya
i Funktsionirovaniya Yazıkov v Respublike
Kazahstan Na 2011-2020 Godı” (“Kazakistan
Cumhuriyeti’nde 2011-2013 Yılları İçin Dillerin
Gelişimi ve İşlenmesine İlişkin Devlet Programının
2011-2020 Döneminde Uygulanmasının Onaylanması

Üzerine”) , (Çevirimiçi)
https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/konstitutsionnyiy_stroy_i_osnovyi_gosudarstvennogo_upravleniya/id-P1100000878/ Erişim tarihi: 19.12.2018

Titus.kz: “Казакская интеллегенция против перехода на латиницу”(“Kazahskaya İntellengentsiya Protiv Pehoda Na Latinitsa”(“Kazak Entellektüelleri Latin’e Geçişe Karşı”), (Çevirimiçi)
<https://titus.kz/?previd=86577> Erişim tarihi: 30.11.2018

Zakon.kz: “Назарбаев рассказал, зачем казахстанцам латиница” (“Nazarbayev rasskazal zaçem kazahstatsam latinitsa ”(“Nazarbayev, Kazakistan’ın Neden Latin Alfabesine Geçeceğini Açıkladı”), (Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4874177-nazarbaev-perehod-na-latinitsa-ne.html> Erişim tarihi: 04.12.2018

Zakon.kz: “АНК призвала казахстанцев активно участвовать в создании нового алфавита”(“ANK Prizvala Kazalstantsev Aktivmo Uçastvovat V Sozdanii Novogo Alfavita”(“Kazakistan Halk Asamblesi, Kazakistanlıları Yeni Alfabenin Oluşturulmasına Aktif Bir Şekilde Katılmaya Çağırды.”) (Çevirimiçi)
<https://www.zakon.kz/4878204-ank-prizvala-kazahstantsev-aktivno.html> Erişim tarihi: 10.12.2018

Zakon.kz: “Назарбаев рассказал, зачем казахстанцам латиница” (“Nazarbayev rasskazal zaçem kazahstatsam latinitsa ”(“Nazarbayev, Kazakistan’ın

Neden Latin Alfabesine Geçeceğini Açıkladı”),
(Çevirimiçi) <https://www.zakon.kz/4874177-nazarbaev-perehod-na-latinitu-ne.html> Erişim tarihi:
04.12.2018

Zakon.kz: “Государственная Программа Развития и
Функционирования Языков в Республике
Казахстан” (Gosudarstvennaya Programma
Razvitiya i Funktsionirovaniya Yazıkov V Respublike
Kazakstan Na 2011-2020 Godı.”(2011-2020 Yılları
İçin Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki Dillerin Gelişimi
ve İşleyişi Hakkındaki Devlet Programı), (Çevirimiçi)
<https://www.zakon.kz/223537-utverzhdena-gosudarstvennaja-programma.html> Erişim tarihi:
20.12.2018

Zakon.kz: Закон О Языках В Республике Казахстан От
11.07.1997 №151-I (С Изменениями И
Дополнениями По Состоянию На 24.11.2015),
(Zakon Respubliki Kazahstan ot 11.07.1997 №151-I
O Yazykah v Respublike Kazakhstan (s
İzmeneniyami i Dopolneniyami Po Sostoyaniyu Na
24.11.2015 (11.07.1997 Tarihli 151-I Sayılı
Kazakistan Cumhuriyeti Diller Kanunu (Değişiklikler
ve Ekler ile 24.11.2015 Tarihi İtibarıyla),
(Çevirimiçi)
https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008034
Erişim tarihi: 25.11.2018

24.kz: Образование и Наука: Бесплатные курсы
казахского языка в Астане продолжают до
Ноября, <https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/item/257547-besplatnye-kursy-po->

kazakhskomu-yazyku-v-astane-prodolzhatsya-donoyabrya 20.12.2018

24.kz: Нурсултан Назарбаев Обозначил Приоритеты Языковой Политики в РК, <https://24.kz/ru/news/policy/item/236643-nursultan-nazarbaev-oboznachil-prioritety-yazykovo-politiki-v-rk> 17.12.2018

24.kz: “Идею Перехода На Латиницу Поддерживают АНК”(“İdeyu Perekhoda Na Latinitsu Podderjivayut ANK”(“Kazakistan Halk Asamblesi, Latin’e Geçiş Fikrini Destekliyor”), (Çevirimiçi) <https://24.kz/ru/news/social/item/196672-ideyu-perekhoda-na-latinitsu-podderzhivayut-ank> Erişim tarihi: 19.12.2018

EKLER

Ek 1. 1730 yılında 8 Eylül’de Kazak Hanı Abulhayır Hanın Çarlık Rusya yönetici Anna İoannovna’ya gönderdiği mektup. Mektup Arap harfleri kaynaklı Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır. (Mektubun Orijinali Moskova şehrindeki Rusya Dış Politikasının Arşivi’nde Kırgız-Kaysak İşleri Bölümü’nde muhafaza edilmektedir.)

Kaynak: <http://elib.nklibrary.kz/kolekci/yepistoljarnoe-nasledie-kazahskoi-yelity/pismo-hana-mladshego-zhuza-abulhaira-ane-ioanovne-s-prosboi-prinjat-ego-s-podvlastnymi-emu-lyudmi-v-rosiiskoe-podanstvo-materialy-po-istori-politichesk.html> Erişim tarihi: 09.09.18.

Ek 2. 1913-1919 Yılları Aralığında Arap Harfleriyle Yayımlanan “Qazaq” Gazetesi. Resimde Gazetenin 14 Şubat 1914 tarihli 50 Sayısıdır.

Kaynak: <https://e-history.kz/kz/publications/view/4361> Erişim tarihi:

16.09.2018

Ek 3. 20 Nisan 1913 Tarihli "Ayqap" Gazetesinin 8. Sayısı

Kaynak:

https://adebiportal.kz/en/news/view/significant_dates_in_literary_world_at_this_day_on_literary_portal__3348 Erişim tarihi: 14.09.2018

Ek 4. Latin Alfabeti Kabulünden Önce 1 Haziran 1927'de Arap Alfabetiyle Yayımlanan "Eñbekşi Qazaq" Gazetesinin 122 (850) Sayısı

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1512426>

Erişim tarihi: 23.09.2018

Ek 6. “Egemen Qazaqstan” gazetesinin “Töte Yazı” ile yazılan nüshası.

EGEMEN QAZAQSTAN

2017

لاتین әліпбиі - Қазақстан қарұлы күштееринде

Қазақ ылынның ысты жағалынның «Бері - ыласының» «Болшаға бағдар: рұғань жағеру» атты мағаласы және онда қотерылген мәселе - Қазақ азруын Латин әліпбиине қосруу ыдеясы. Қазыргы тағда бұл мәселе ыл шыннда қолдау тауып, «Тылы-ғалымдардың қатнсуымен қызу таллауыда.

18.10.2017 1749

Facebook Twitter Google+ Pinterest V Kontakte Telegram

25.01.2019

Құрдастарын سوقсыма жыған қылуордың қушлар сотталуы мүмкін

25.01.2019

Мемлекет басшысы «Egemen Qazaqstan»: «Жылы тарихы» атты деректі «Фильмнің қорсетілімінен тамашалады»

25.01.2019

Даниял Аметов: «Семемнің атауы өзгермеді»

25.01.2019

Астанада «Толуорлық» аурларды мерте анықтау мағаласында ашық есик күні өтуді

25.01.2019

Қарлағандылы «92» жинарлада «Қасымжан» болысы ашылды

25.01.2019

Қолқынестер

Мәғамат Әліпбаев, «Демемен Қазақстан»

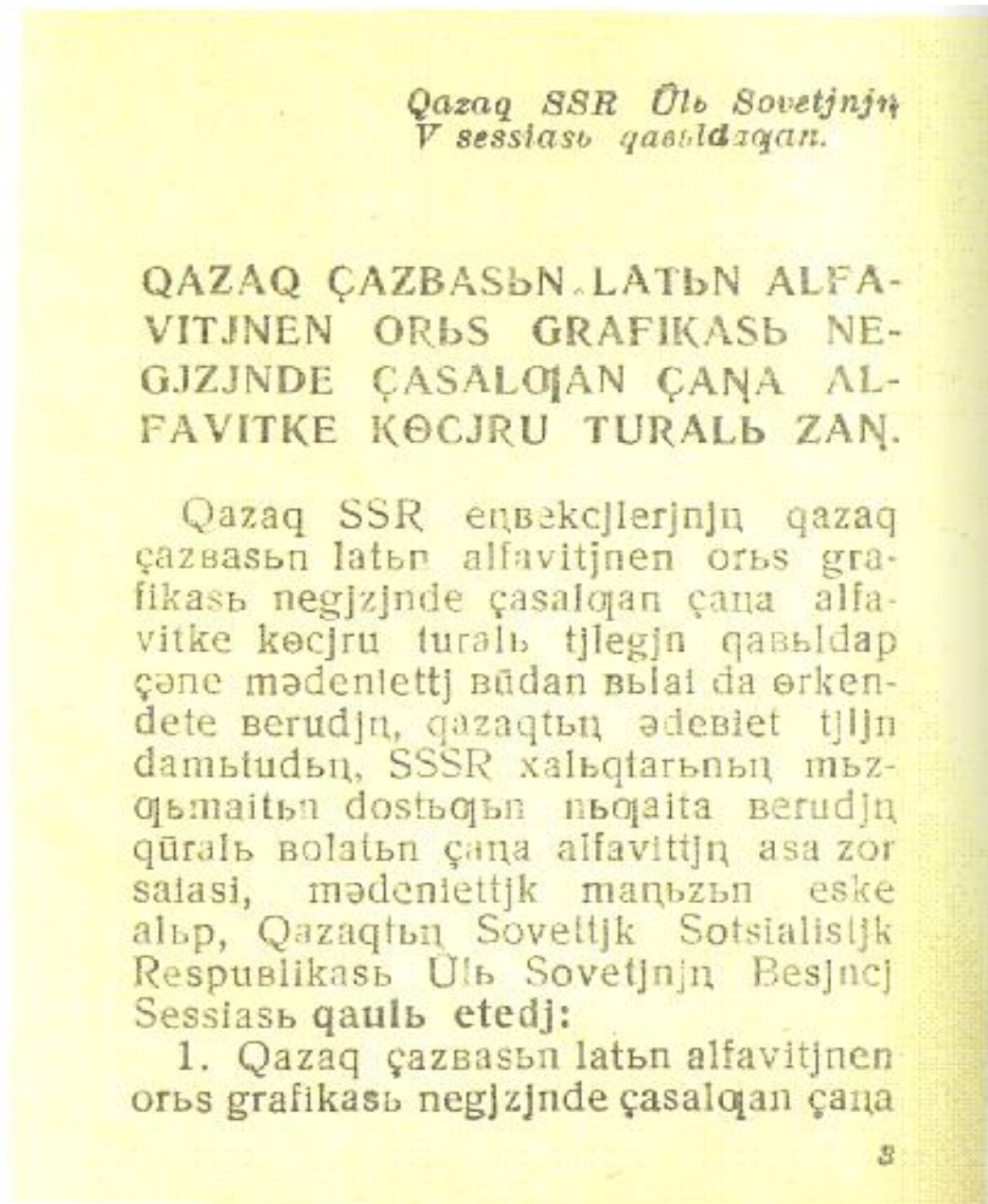
Malahyny kovbadan nesil?kam

Бұл мәселеде академик 1. Қағдар ағаш рет 1993 жылдың 24 қазанында «Ана» «Тылы» газетинде «Латин» әліпбиінің болушы зор» атты мағала жарыла. 2006 жылы мемлекет басшысы Қазақстан халқы асабилеясының қезекті сессиясында: «Қазақ» әліпбиі латинға қосруу жониндегі мәселеге қайта ралу керек.

«Бер кездері» біз өні кейінге қалдырған едік. Итсе де Латин қарыбы қоммуникациялық қажеттілікке басымдылыққа ые және қотеткен елдер, сондық шыннда ыостықестік елдердің Латин қарыны қосруу кездесіюі мүмкін. Амандар жарты жылдың шыннда мәселені зерттеп, нақты ұсынстармен шешуі тиіс. Албетте «Біз бұл жерде асыстыққа буй алдырмай, ондық ылуостері мен мынустерін зертделіп ұнызы керек», деген болатын.

Kaynak: www.egemen.kz Erişim tarihi: 08.10.2018

Ek 7 a. Kazak SSR Büyük Konseyi'nin V. Celsesindeki Latin Alfabesinden Kiril Harfli Alfabeğe Geçiş Hakkındaki Kararı

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=15124261245>

Erişim tarihi: 16.12.2018

alfavitke көсју тuralь Qazaq SSR kolхозсыларыны, ұимьсыларыны, intelligentiasыны қалың вuқарасыны өтjнсј қанақатандығысы.

2. Qazaq SSR Халық Комиссарлар Советj ұсынған қазақтың 41 әрптен құралған қаңа алфавитjнjң проектj белкijлсјн, оны jсјнде оғыс алфавитjнjң 32 әрпj оғыс қазвасында қолданылып сүрген күйjнде алысып қәне қазақ тjлjнjң өзjне тән дыбыстары таңвалатын қосымса 9 әрп алысып.

3. Қаңа алфавитке көсудjн мына мерзjмдерj тақайындасып:

a) мемлекет мекемелерj мен қоғам ұйымдары — 1941-қылың февральнан;

b) газеттер мен журналар (jсјнара) — 1941-қылың февральнан;

v) бастауыс мектептер (1—4-кларстар) — 1941-қылың вjрjнсј сентябрьнен;

g) орталық, орта мектептер мен басқа оқи оғындары—1942-қылың вjрjнсј сентябрьнен;

d) сауат асу мектептерj—1941-қы-

Ek 7 c.

дың мартынан бастап көсетіп воісып.

4. Қаңа алфавитке көсу қәпнде белгіленген сараларды қызеге асып усын қәне оқпн іс қызінде басқыьқ ету усын Қазақ ССР Халық Комиссарлар Советі қанынан Үкмет Комиссиясы ұйымдастырылып.

Қазақ ССР Ұлы Советі Президиумының Председатеіі
Ә. ҚАЗАҚБАЕВ.

Қазақ ССР Ұлы Советі Президиумының Секретары
Қ. БАЙМАНОВ.

Алматы қаласы
1940-ж., 10-ноябрь.

Ek 7 d.

61 Qazaq tilinñ orıs grafikasına negizdelgen çana alıvıtında 41 arıp bar.

Ret sanb	Baspa tyrj	Çazaa tyrj	Ərip attarǵ	Latınca tyrj	Ret sanb	Baspa tyrj	Çazaa tyrj	Ərip attarǵ	Latınca tyrj
1	Аа	Аа	а	Aa	22	Хх	Хх	ха	Xx
2	Бб	Бб	бз	Bb	23	Цц	Цц	це	-
3	Вв	Вв	вэ	Vv	24	Чч	Чч	че	-
4	Гг	Гг	гэ	Gg	25	Шш	Шш	ша	Сс
5	Дд	Дд	дэ	Dd	26	Щщ	Щщ	ща	-
6	Ее	Ее	е	Ee	27	Ъъ	ъ	сиапада белгі твердый знак	
7	Жж	Жж	жэ	Çç	28	Ыы	Ыы	ы	ь
8	Зз	Зз	зэ	Zz	29	Ьь	ь	сијскејк белгі мягкий знак	
9	Ии	Ии	и	Ii	30	Ээ	Ээ	э	

Ек 7 е.

10	Й й	Йй	^{слага} и	І і	31	Ю ю	Юю	ю	-
11	К к	Кк	^{протное} ка	К к	32	Я я	Яя	я	-
12	Л л	Лл	эл	Л л	33	І і	Іі	і	Ј ј
13	М м	Мм	эм	М м	34	К к	Кк	ка	О о
14	Н н	Нн	эн	Н н	35	Н н	Нн	эн	П п
15	О о	Оо	о	О о	36	Г г	Гг	га	Д д
16	П п	Пп	пэ	Р р	37	У у	Уу	у	У у
17	Р р	Рр	эр	Р р	38	У у	Уу	у	Ў ў
18	С с	Сс	эс	С с	39	Ө ө	Өө	ө	Ө ө
19	Т т	Тт	тэ	Т т	40	Ә ә	Әә	ә	Ә ә
20	У у	Уу	у	У у	41	Һ һ	Һһ	һе	Н н
21	Ф ф	Фф	эф	Ф ф					

Ek 8. 1929'da Latin Alfabeti Kabulünden Sonra 8 Mayıs 1930'da Yeni Alfabeyle Yayımlanan "Eñbekçi Qazaq" Gazetesinin 100 (1705) Sayısı

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1512426>

Erişim tarihi: 15.10.2018

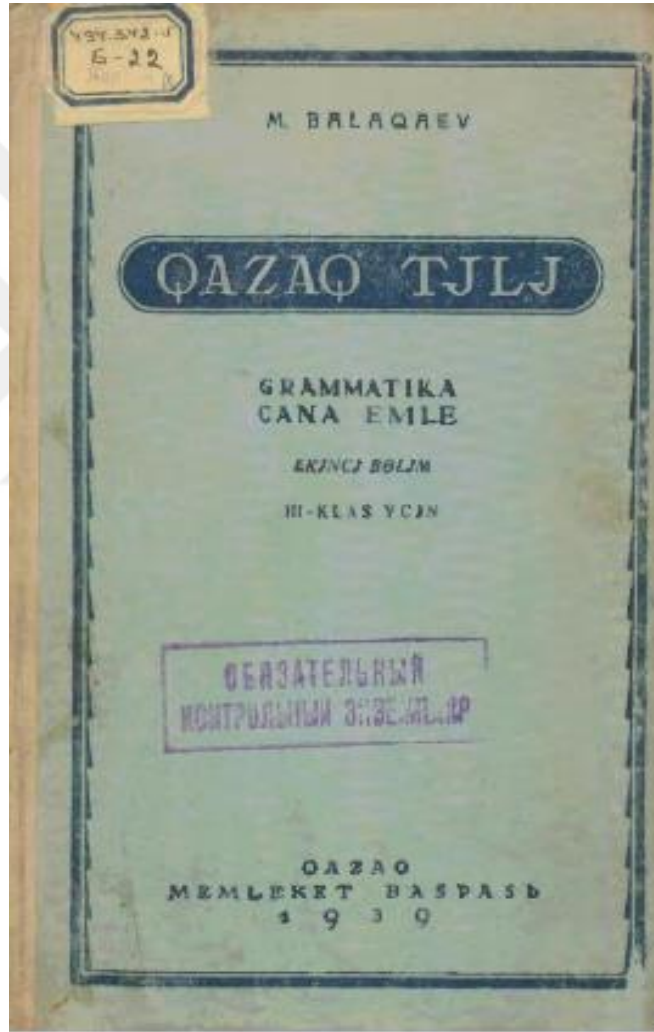
Ek 9. 9 Şubat 1937 Tarihinde Yayımlanan 32 (4336) Sayılı “Sotstiyaldı Qazaqstan” Gazetesi. Bu sayıda Kazak SSR’in Anayasası yayımlanmıştır.

Kaynak: <http://kazneb.kz/bookView/view/?brId=1517647&lang=ru>

Erişim tarihi: 15.10.2018

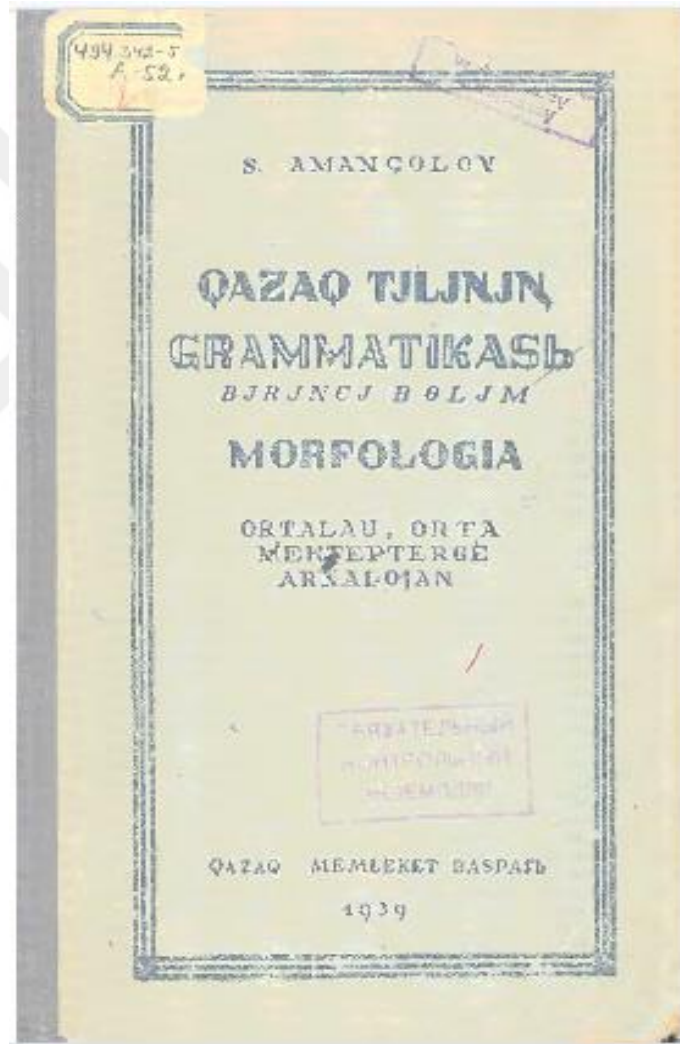
Ek 10. 1939’da Yayınlanan M. Balaqayev’in Hazırladığı “Kazak Dili. Gramer ve İmla” Kitabının İkinci Bölümü

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1177294>

Erişim tarihi: 10.12.2018

Ek 11. 1939'da Yayınlanan, S. Amanjolov'un "Kazak Dilinin Grameri. I.Bölüm. Morfoloji." Kitabı

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1177077>

Erişim tarihi: 16.12.2018

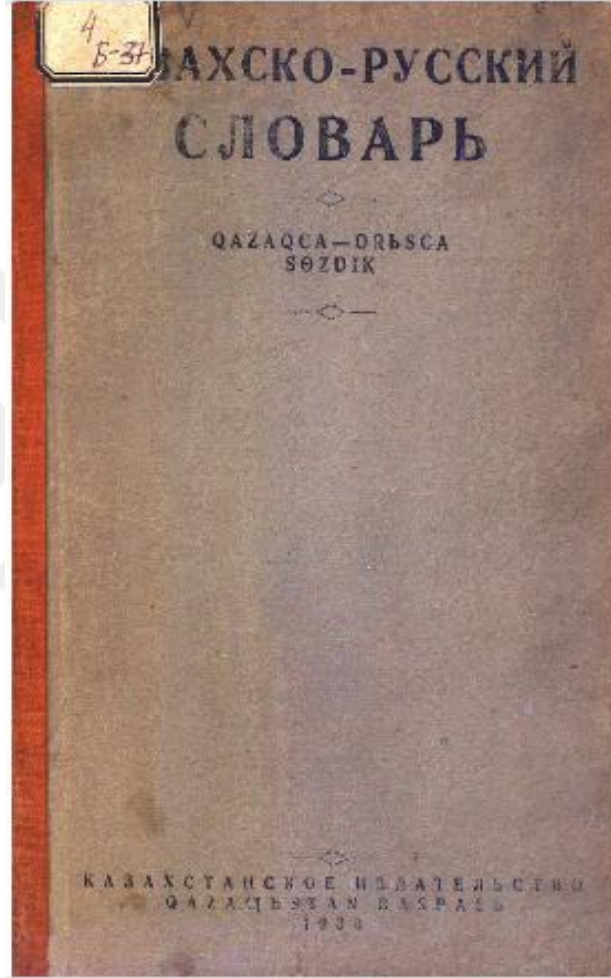
Ek 12. 1931'de Yayınlanan "İsimler Sözlüğü"

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1177096>

Erişim tarihi: 22.12.2018

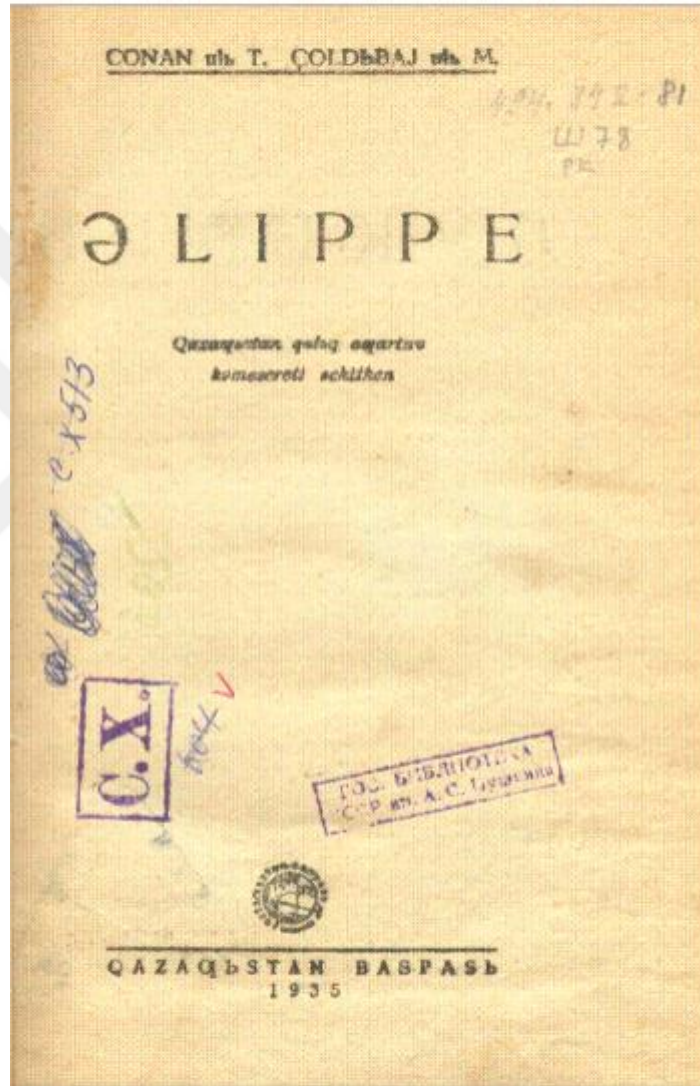
Ek 13. 1936'da Yayınlanan Kazakça – Rusça Sözlük, Hazırlayanlar: Ğ. Begaliyev, F. Gavrilov

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1107596>

Erişim tarihi: 20.12.2018

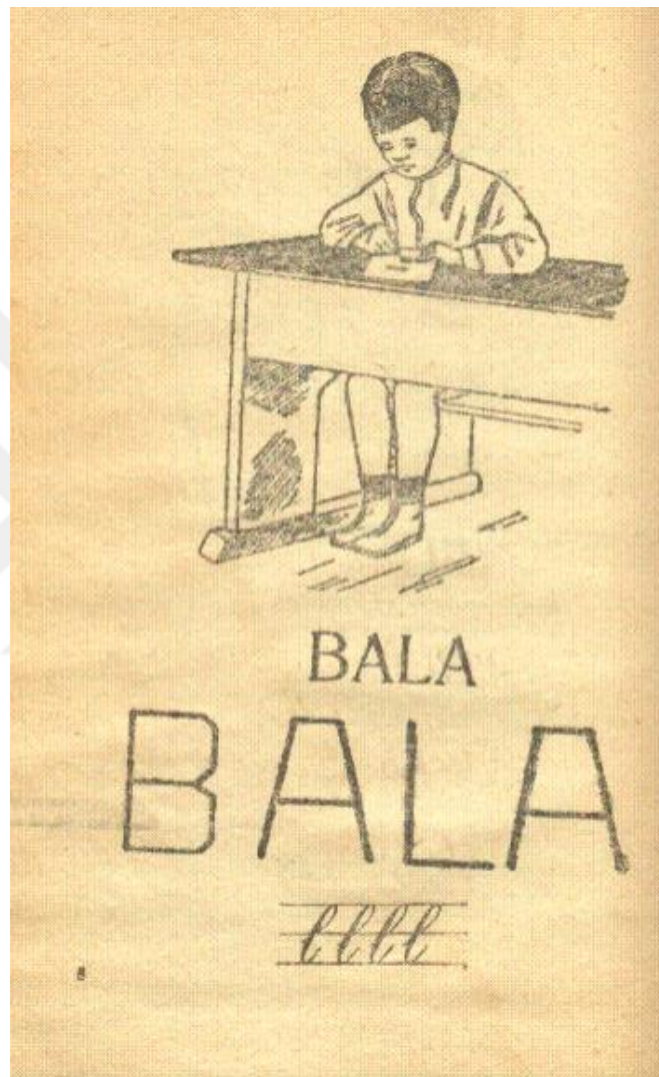
Ek 16 a. 1935'te Yayınlanan "Alfabe" Kitabı, Haz. T. Şonanulı, M. Joldıbayulı

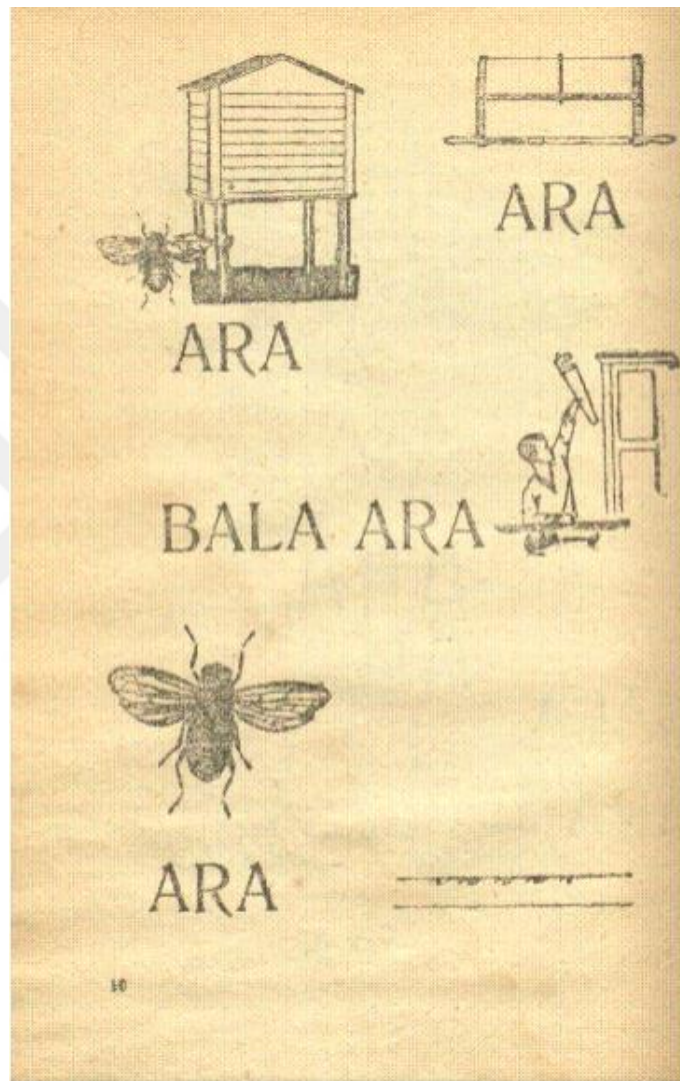
Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1178289>

Erişim tarihi: 23.12.2018

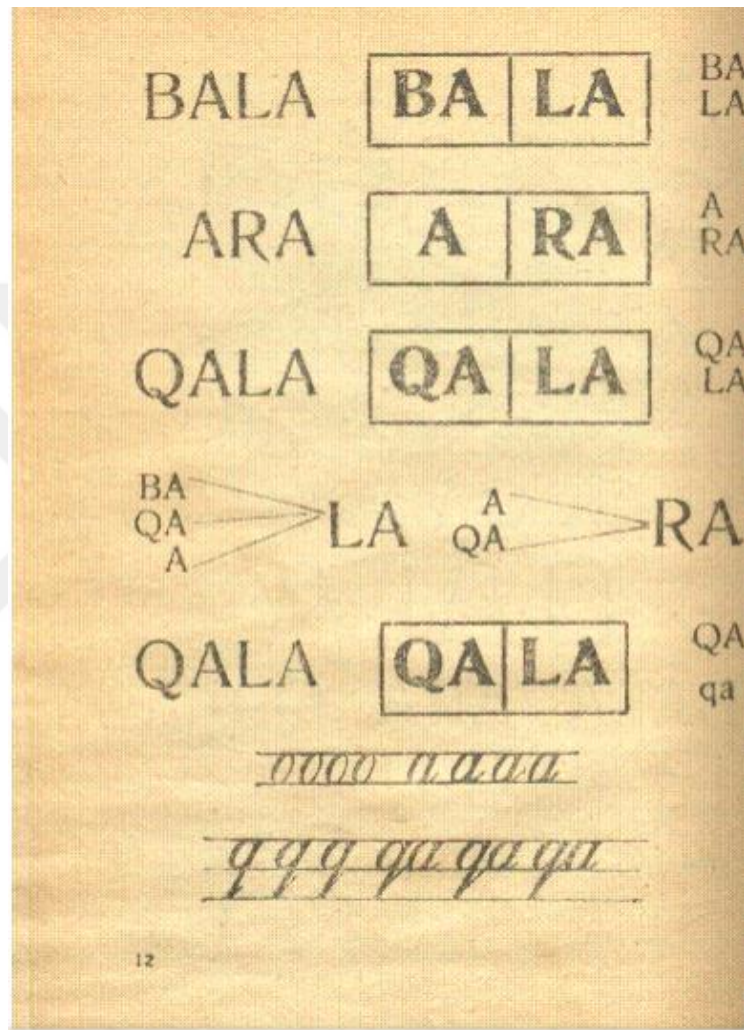
Ek 16 b.

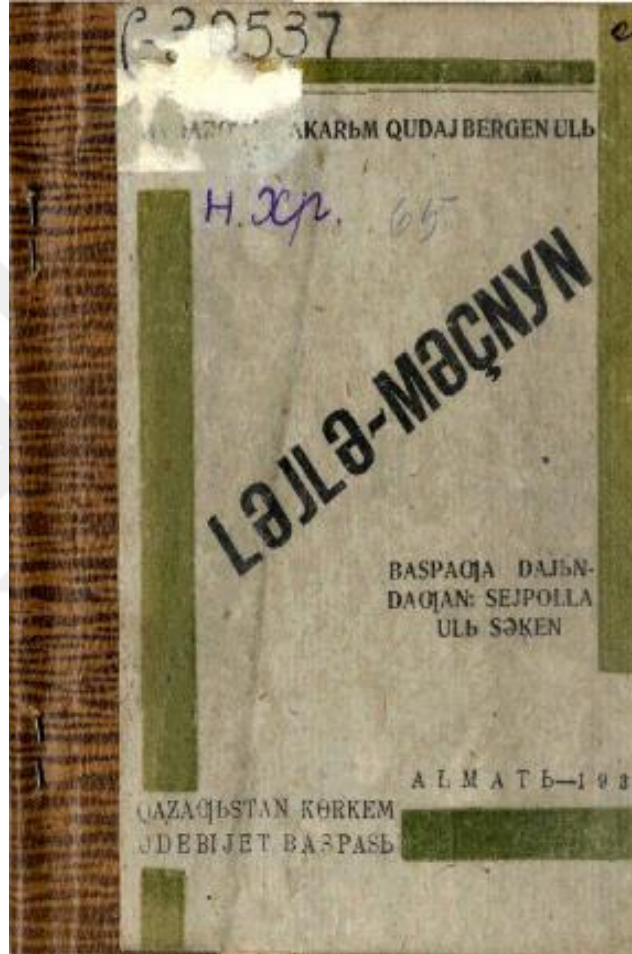
Ek 16 c.

Ek 17 d.

Ek 19. 1931’de “Leyla – Mecnun” Destanının Latin Harfleriyle Basılmış Hali

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=11784596>

Erişim tarihi: 10.12.2018

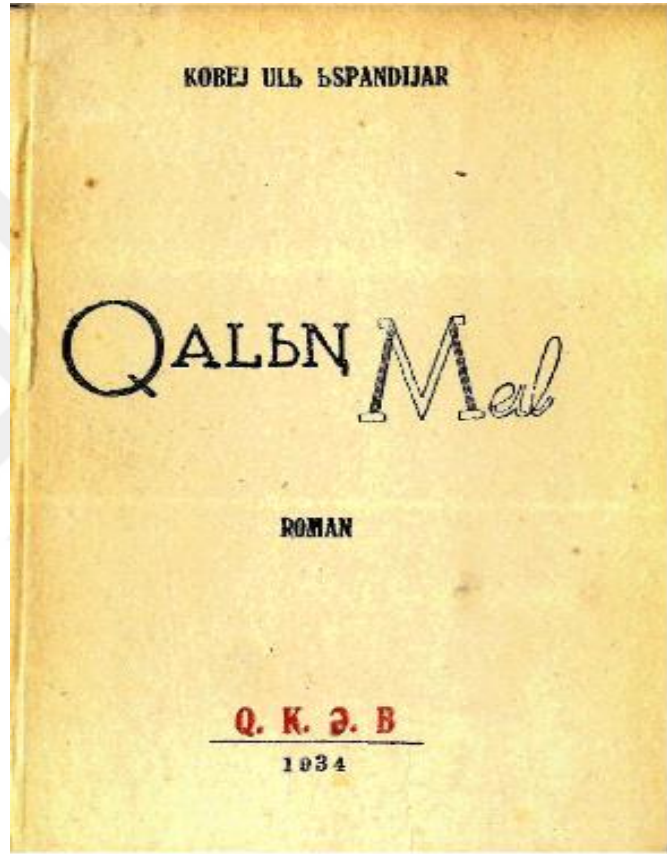
Ek 20. “Qozı Körpeş – Bayan Sulu” Destanının 1938’de Kitap Olarak Basılmış

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1178154>

Erişim tarihi: 12.12.2018

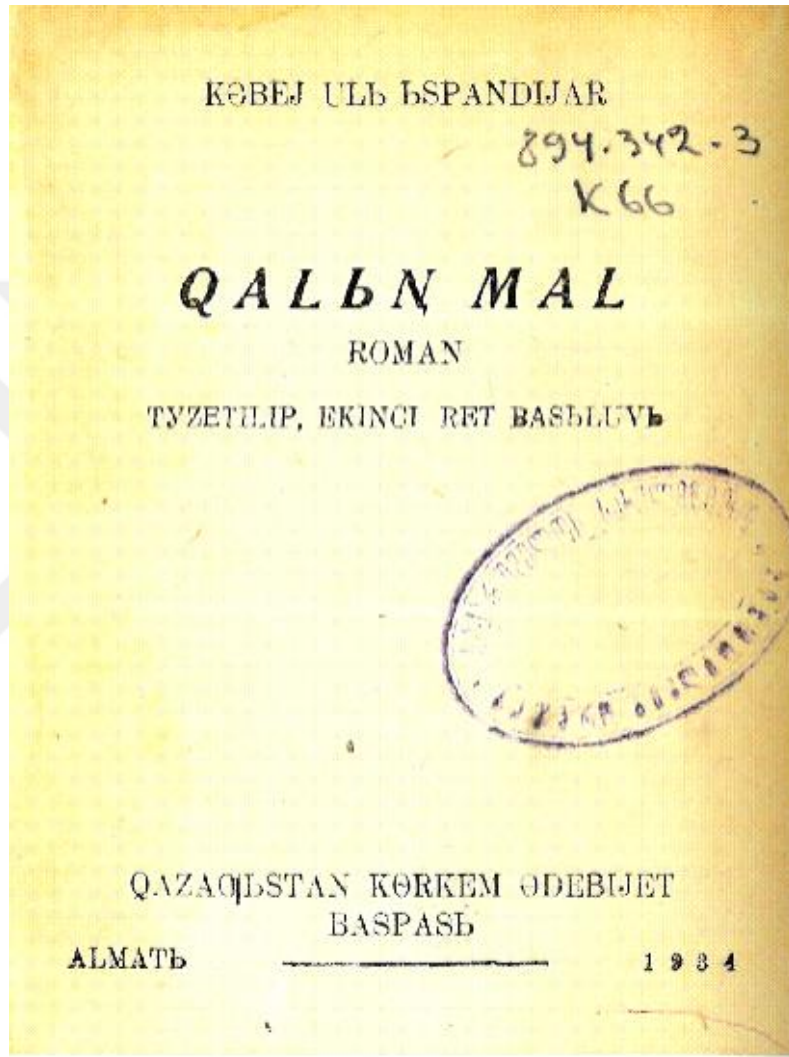
Ek 21 a. 1934'te Yayınlanan İlk Kazak Romanı "Qalıñ Mal" Kitabının Kapağı,
Yazarı I. Kobeyev

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1172041>

Erişim tarihi: 12.12.2018

Ek 21 b.

Kaynak: <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1172041>

Erişim tarihi: 12.12.2018

Ek 22 a. 1995 yılında kabul edilen ve 7 Ekim 1998 tarihli bazı değişiklikleri içeren Kazakistan Anayasası'ndan dille ilgili bazı maddeler:

Madde 7:

5. Kazakistan Cumhuriyeti'nde devlet dili Kazak dilidir.
6. Devlet örgütlerinde ve yerel özyönetim organlarında Kazak dili ile aynı anda eşit seviyede resmi dil olarak Rus dili kullanılır.
7. Devlet Kazakistan Cumhuriyeti'nde yaşayan halkların dillerinin öğrenilmesi ve gelişimi için gerekli koşulların yaratılmasına özen gösterir.

Madde 19:

2. Herkes kendi ana dilini kullanma ve kültürünü kullanma; iletişim, eğitim, öğrenim ve (sanatsal) yaratım dilini özgürce seçme hakkına sahiptir.

Madde 41:

2. Cumhurbaşkanlığına, doğuştan cumhuriyetin yurttaşı olan, kırk yaşından genç olmayan, devlet diline rahatlıkla hakim olan ve Kazakistan'da en az on beş yıl yaşamış yurttaşlar seçilebilir.

Ek 22 b. 11 Temmuz 1997 tarihli Diller Yasası'ndan bazı maddeler

Madde 4: Kazakistan'ın devlet dili

Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet dili Kazak dilidir. Devlet dili, tüm devlet toprağında toplumsal ilişkilerin her alanında etken olan devlet yönetimi: yasama, yargı ve resmi yazışma dilidir.

Her Kazakistan Cumhuriyeti yurttaşının görevi, Kazakistan halkının bütütleşmesinin en önemli etkeni olan devlet dilini öğrenmektir.

Hükümet öteki devlet organları, devlet çapında yerel yönetimi temsil ve yürütme organları:

- Kazakistan Cumhuriyeti'nde devlet dilini her yönden geliştirmek, uluslararası otoritesini sağlamlaştırmak;
- Kazakistan Cumhuriyeti'in bütün yurttaşlarının devlet diline serbestçe ve ücretsiz olarak öğrenmeleri için gerekli tüm örgütsel, maddi-teknik koşulları yaratmak;
- Kazak diasporasına ana dilini koruma ve geliştirmede yardım etmekle yükümlüdürler.

Madde 5: Rus dilinin kullanımı

Devlet örgütlerinde ve yerel özyönetim organlarında Kazakça ile eşit biçimde resm olarak Rus dili kullanılır.

Madde 6: Devletin dillere özeni:

Kazakistan Cumhuriyeti'nin her yurttaşı, anadilini kullanma, iletişim eğitim, öğretim ve yataım dilini serbestçe seçme hakkına sahiptir.

Devlet, Kazakistan halkının dillerinin öğrenilmesini ve gelişimi için için gerekli koşulları yaratmaya özen gösterir.

Ulusal grupların yoğun olarak yaşadıkları yerlerde törenler ve kutlamalarda onların dilleri kullanılabilir.

Ek 23.

Madde 8: Dillerin kullanımı

Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet organları, yerel özyönetim örgütleri ve organlarının çalışma ve yazışma dili devlet dilidir; Kazakça ile eşit seviyede Rusça resmi dil olarak kullanılır.

Devlet dışı örgütlerin çalışmalarında devlet dili ve gerektiğinde başka diller kullanılır.

Madde 18: Basın ve Kitle İletişim Araçlarının Dili

Kazakistan Cumhuriyeti devlet dilinin ve öteki dillerin basılı yayınlarında ve kitle iletişim araçlarında işleyişini sağlar.

Devlet dilinin kullanımı için gerekli ortamı ve bu ortamın işlevini tam yerine getirmesini sağlamak üzere, mülkiyet biçiminden bağımsız olarak (yani, devlet kanalı ya da özel kanal olduğuna bakılmaksızın) radyo ve TV kanallarında devlet dilindeki programların hacmi öteki dillerdeki yayınların yayınların hacminden daha az olamaz.

Madde 23: Dillerin devletçe korunması

Kazakistan'da devlet dili ve öteki bütün diller, devlet koruması altındadır. Devlet organları bu dillerin işleyişi ve gelişimi için gerekli koşulları yaratırlar.

Dillerin gelişimi, devlet dilinin önceliğini ve işin niteliğine ilişkin taleplerin gerçekleştirilebilmesinin gerektirdiği ölçüde bilmeyi gerektiren meslekler, uzmanlıklar ve görevler listesi Kazakistan'ın yasaları ile belirlenir.

Kazakistan'ın hükümeti tarafından bunun için gerekli terminoloji ve onomastik üzerine devlet komisyonları ve gerektiğinde başka yapılar kurulur.

Ek 25. Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev'in 12 Nisan 2017 Tarihli "Egemen Qazaqstan" Gazetesinin 70 (29051) sayısında yayınlan "Geleceğe Bakış: Toplum Bilincinin Modernizasyonu" Makalesi

ЖАЛПЫҰЛТТЫҚ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ГАЗЕТ

Егемен Қазақстан

www.egemen.kz | E-mail: info@egemen.kz | №70 (29051) 12 СӘУІР, СӘРСЕНБІ 2017 ЖЫЛ | FACEBOOK.COM/EGEMENKZ | TWITTER.COM/EGEMENKZ

Нұрсұлтан НАЗАРБАЕВ,
Қазақстан Республикасының Президенті

БОЛАШАҚҚА БАҒДАР: РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

КІРІСПЕ

Еліміз және тарихи кезеңге аяқ басты. Мен және басымдағы халыққа Жолдауымда Қазақстанның үшінші жаңғыруы басталғанын жарияладым.

Осылайша, біз қайта түрленді аймақта міндетті екі процесі – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруы қоға алдым.

Біздің мақсатымыз айқын, бағытталмаз белгілі, ол – дүниедегі ең дамыған 30 елдің қатарына елімізді енгізу.

Алайша екі жаңғыру процесінің де нақты мақсат-міндеттері, басымдықтары мен оған жеткізетін жолдары бар. Мен көзге екі жаңғыруымыздың бәрі дер уақытында және біршама тиімді жүзеге асырылуына сенімдімін. Бірақ, объективті орындау үшін мыңдай өзі жеткілікті.

Мақсатқа жету үшін біздің санамыз іскімнен өзімізді, яғни өзіміз біздің жаңғыруымыз отыратын тірік. Бір сөзге және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өсетіне айналды.

Рухани жаңғыру тек бүгін басталған іс емес. Біз Тәуелсіздік кезеңінде бұл бағытта бірнеше ауырымыз іс атқардым.

2004 жылғы «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында Қазақстан аумағындағы тарихи-мәдени ескерткіштер мен нысандары жаңғыртылды.

2013 жылғы «Алтын – тарих толығымда» бағдарламасы арқылы әлемнің ең белгілі қорықтарындағы тарихи-мәдени қадірлі нысандары жүйелі түрде жаңғыртылды.

Екінші осымен бірігіп ең ауаымды және іргелі жаңғыруымыз басталғанын айтамын.

Мен еліміз мықты, әрі жауапкершілігі жоғары Біртұтас Ұлт болу үшін болашаққа қалай қалай бастауымыз және бұқаралық санамы қалай өзгертуіміз туралы көзқарастарымыз ортаға салуды жөн көрем.

І. ХХІ ҒАСЫРДАҒЫ ҰЛТТЫҚ САНА ТУРАЛЫ

Құлп жер жүзі біздің көз алдымызды өзгертеді. Осымен бағытталған бірінші және тарихи кезеңі біздің санамыз. Құл саяси өсіріліп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сүйсініп қалған таңғатын көзқарастарымыз арасында, көш басымдығы елдермен тереңімді теңестіріп, ықпалды түрде өзгеріп отырған. Өзгеру үшін өзімізді мықты қолға алдып, заман ағамызға иемделу арқылы және дүбірлі жағдайға жақытап болға сіндіруіміз керек.

XX ғасырдағы бағытталған жаңғыру үлгісінің бүгінгі заманғы болымымыз сый көлемінің сары нәзік? Міндетіміз, басты міндетіміз – олардың өсіріліп

бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы өсіріп ресурстары болуы мүркін.

Болашақта ұлттың ғарышты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекедік қабілетімен айыныпталды. Сондықтан, әрбір қазақ

пен көрелдікке жол бермеу деген сөз. Қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттің белгісі – бұрынғы сөз-сөзіндік емес. Керісінше, ұстамдылық, қызғаныштық пен қарапайымдылық, ұнамдылық пен орынды пайдалану көрсеткіші болса керек.

Абайдың дивалығы, Өзевотін ғұламалығы, Жалпыұлттық жырлары мен Құрметтілігімен күйлері, ғарышар қойылымы әлемге бақылау түсі – бұлар біздің рухани мәдениетіміздің бір парасы ғана.

Сондықтан бірге, жаңғыру ғұламалығы өзі мейлінше көтеріп, жаңашыл азамат қабілетінің кейбір дағдылар мен әдеттерден арылу дегенді білдіреді.

Мәселе, жеріңдікті алайық. Өзіне, туған жеріне тарихи білген және оны мекені еткен дұрыс. Бірақ, оған да міндеттілік мәселесі – өзінің біртұтас ұлт құттық перзенті екенінді ұмытпау асте болмайды.

Біз арқы және басымды қандай да бір іске қосқан үлесі мен қабілетіне қарап бағалауымыз меритократиялық қоғам құрып жатырмыз. Бұл жүйе және ұлттың дамыған томыр-танымдылығын көтермейді.

Осымен бірігіп етпей-тегілді айтып отырғандығы мақсатымы – бойымызды жылы мен жамалы сөнелдіріп, теру емес. Мен қазақстандықтардың ешқандай бұқаралық екі ережелі түсініп, байыбына барғанын қалаймын.

Біріншісі – ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталына, ешқандай жаңғыру болмайды.

Екіншісі – аға басу үшін ұлттың дамуына келергі болып өткенін қайтарғын тұрғызып бас тарту керек.

4. Білімнің салтанат құруы
Білімді, көш ашық, көкірегі ояу болуға қатылы – біздің қызығымда бар қасиет.

Тәуелсіздік жылдарында жаңғыру ағамыз дамыды. Біз оң қолымыз жақты ағамыз міндетті университеттерінде оқытып, дайындалдық. Бұл арқы өткен ғасырдың төсінділігі ағамыздың басымды қоға алдым: «Болашаққа бағдарламасымыз басталды. Еліміз ете жоғары деңгейдегі біріккен университеттер ашылып, зияткерлік мектептер жүзеге келді. Басқа да көптеген іс атқарылды.

Дегенмен, білімнің салтанаты жалғыз ортақ болуға тиіс. Оның айқын да, бұдартпас себептері бар. Текнологиялық революцияның басталғанына қарама, тағы осылайша таңғатын қазіргі кәсіпкерлерді ағамыз қойылып кетеді.

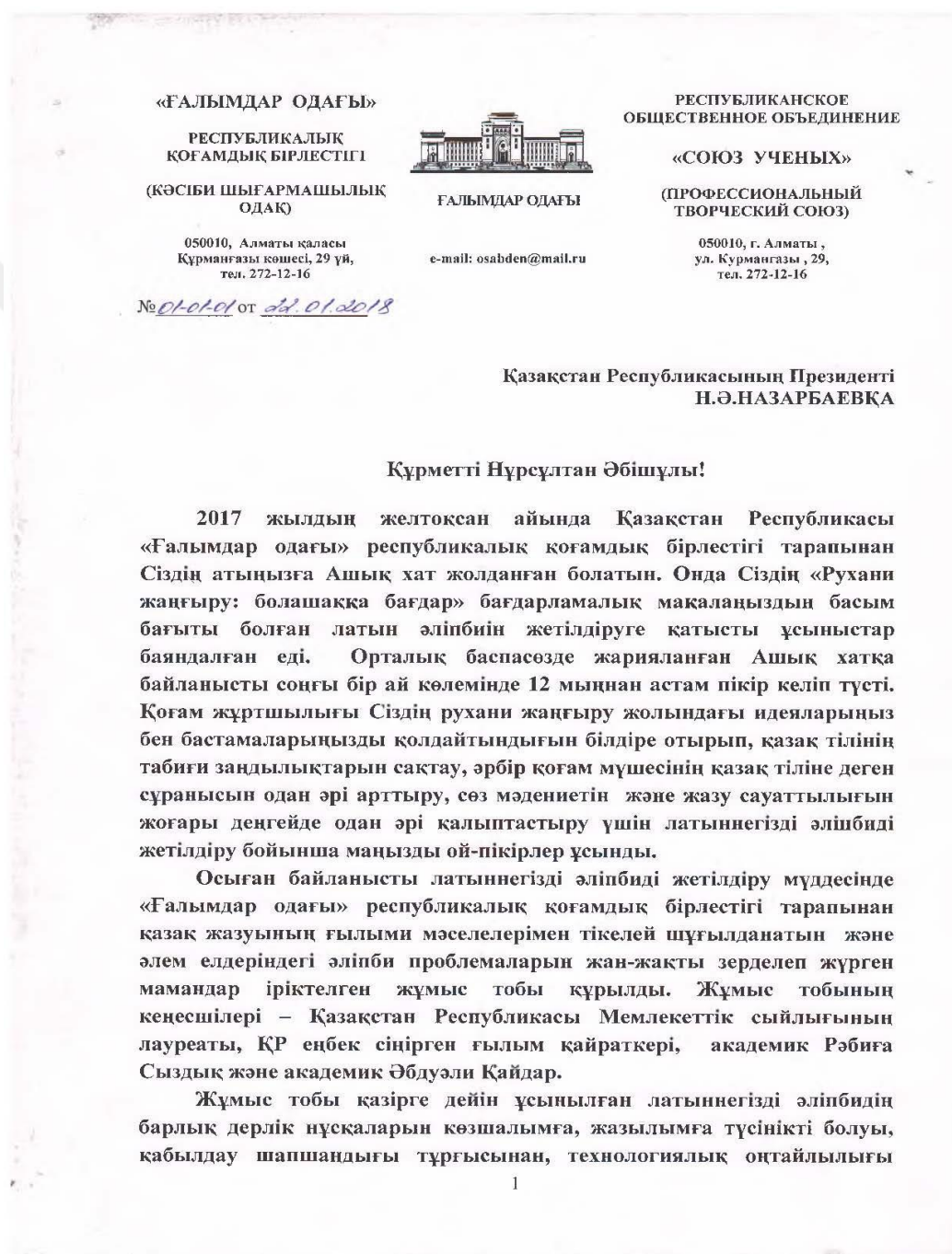
Экономикамыз қалыптасуы бұрын-соңды ешбір дәуірде ағамыз ежелгі өсіріліп отырған.

Біз бүгінгі ағамыз ағамыз ертен-ақ өсіріп айналып, жүрісі ағамыз дәуірге аяқ басты. Бұл жағдайға қабілетіміз неғұрлым қымбат, жеңіл өзгертуге қабілетті, несі білімдер қалыптасуға табыла жетеді.

Осымен бірігіп, біз білімге бәліктің бәліктің шығыстарымыз үлесі жөнінен әлемдегі ең ағамыз қатары елдеріміз санамыз.

Көзің: www.egemen.kz Ерішім тарихи: 18.12.2018

Ek 26 a. “Bilim Adamları Birliği” Milli Kurumuna Üye Kazak Dilbilimcilerinin Kabul Edilecek Latin Alfabeti Standartı Üzerine N.Nazarbayev’e Günderdiği 22.Ocak 2018 Tarihli Mektup

Кайнак: <http://tilalemi.kz/article/1185-.html> Erişim tarihi: 21.12.2018

жағынан әбден зерделеді. Мәтінді жазудағы, жазылған мәтінді көзшалайыммен шалшаң игерудегі ерекшеліктерді, әрбір варианттың тиімділігі мен кедергілі жақтарын айқындау мақсатында бірқатар латыннегізді әліпби нұсқалары бойынша сараптама жүргізілді.

Құрметті Нұрсұлтан Әбішұлы!

Қазақстандық қоғамның пікірі мен сұранысы, әлем тілдеріндегі тәжірибелерді қорыту бойынша ғалымдар тұжырымдары, сараптама қорытындылары әлі де болса латыннегізді әліпбиді жетілдіруге қатысты проблемалардың бар екендігін дәлелдейді. Осыған байланысты тағдыршешті бұл мәселеге ғалымдардың, әсіресе гуманитарлық ғылымдар саласындағы осы мәселемен ғылыми тұрғыда айналысып келе жатқан тілтанушылар ұсынып отырған латыннегізді әліпбидің жаңа Жобасын ескеруіңізді сұраймыз.

Академик, ғалымдар:

- Сәдуақас Қабанбаев
- Қайдар Әбдуәли Қайдарұлы
- Оразалы Сәдуақас А. Сәдуақас
- Сәбет-Хан Ғаббасов
- Асанжол Құрманов
- Құбылхан Жарықбаев
- Аманжол Билім Аманжол
- Ф.ғ.ғ. проф. Сүлейменова З.Д.
- Ф.ғ.ғ. проф. Қызыл Н. Қызыл
- Ф.ғ.ғ. проф. Айдан А. Айдан
- Ф.ғ.ғ., профессор В. Кудершинова
- профессор Әбілқасым Бәлекбаев
- Ф.ғ.ғ., проф. Досадты Қ.Т. Қорымбетов
- Ф.ғ.ғ. проф. Бәтпаева З.М.

Ф.ғ.ғ. проф. профессор Әліжан Қатпарова
Ф.ғ.ғ. проф. профессор Аманжол

Латыннегізді әліпбидің жаңа Жобасы туралы

КОНЦЕПЦИЯ-НЕГІЗДЕМЕ

1 Жалпы түсініктеме. Негізгі міндет – қоғам жұртшылығының пікірлерін ескере отырып, латыннегізді әліпбидің жаңа Жобасын жасау, тиімділігін дәлелдеу, оның ғылыми-практикалық негіздемелерін қалыптастыру және негізгі идеяларды талқылауға ұсыну.

Қазақ қоғамының тарихында қазақ әліпбиін қалыптастыруға қатысты іс-шараларды талқылауда және жүзеге асыруда қазақ тілінің фонемалық жүйесі мен фонетикалық құрылымының өзіндік сипаттарын мейлінше сақтау, әсіресе қазақ тіліне тән ерекше дыбыстарды таңбалау аса өзекті мәселелердің бірі болғаны белгілі. Өйткені қазақ тіліне тән ерекше дыбыстар (ә, і, ң, ғ, қ, ө, ү, ұ, һ) – қазақ этносының ұлттық кодын, ұлттық болмысын, қазақ сөзінің ұлттық табиғатын танытатын маңызды фонемалық-фонетикалық категория. Осыған байланысты қоғам дамуының алдыңғы кезеңдерінде қазақ алфавитін өзгерту істерінде қазақ тіліне тән дыбыстарды таңбалауда диакритикалық белгілерді пайдаланып көру тәжірибесі болды. Диакритикалық белгілердің басты қызметі – дыбыстың мағыналық айырмашылығын нақтылау, дыбысты дербес таңбалау. Бұл – қазақ тілі үшін аса маңызды. Алайда қазіргі компьютерлендіру дәуірінде көзшалым мен жазухат үшін апостроф белгілер оңтайлы бола алмайтын сипаттары да анықталып отыр. Қазақ әліпбиін латыннегізге көшірудегі басты мақсаттың бірі – әлемдік тіл – ағылшын тілін үйрену мен меңгеруді жеңілдету, екіншіден, қазақ әріптерін сан жағынан ықшамдай отырып, интернет-технологияларға бейімдеу. Бұл ретте латыннегізді таңбаларды пайдаланатын әлем тілдерінің тәжірибесін ескеру қажет.

2 Латыннегізді таңбалар қолданылатын әлем тілдерінің жалпы сипаттамасы. Негізгі нұсқасында 26 әріптен тұратын латын алфавиті – роман-герман, кельт, финн-угор, семит-иран, африкан, түркі тілдері топтарының көпшілігінде қолданылады. Алайда тілдерде латын әліпбиінің таңбалары бірден орныққан жоқ, олар бірте-бірте жетілдіру, модификациялану сатыларынан өтті, сонымен қатар әрбір тіл өз ұлтына тән табиғи заңдылықтарды беретін таңбаларды қалыптастыруға қатысты баламалы тәжірибелер жүргізді.

Фонологиялық жүйелері дамыған тілдер болып саналатын ағылшын және француз тілдерінде 26 әріп бар және бір әріп бірнеше фонеманы қамтиды.

- Испан тілінің әліпбиі 27 әріптен тұрады. Негізгі әріптеріне Ñ дауыссызды қосылған.
- Неміс әліпбиінің негізгі әріптеріне 3 умлаут және 1 лигатура қосылған. Фонемалардың умлаут аллофондары дербес фонемаларға айналып, графемаға сәйкес келген. Тілдің даму барысында фонологизация құбылысының нәтижесінде фонемалардың саны өскен. Әріп саны – 30.
- Шығыс және скандинавиялық еуропа тілдерінің әліпбилері шамамен 29-42 әріпті қамтиды.
- Латыш тілінде негізгі латын әліпбиіндегі 4 әріп (Q, W, X, Y) алышбаған, оның орнына өздерінің спецификалық дыбыстарын белгілеу үшін 11 диакритикалық таңба және (Āā, Čč, Ēē, Ģģ, Ķķ, Ļļ, Ņņ, Šš, Ūū, Žž) әріптері қосылған. Дауыстылардың созылыққы жұптарын көрсету үшін әріпүсті диакритикалық таңбасы қолданылған. Дауыссыздар әріпүсті және әріпасты диакритикалық *sedиль* және *brevis* таңбалары арқылы берілген. Әріптердің саны – 33.
- Түрік тілінде латыннегізді таңбалардың таңдалуына, ұлттық болуына, дыбыстар арасындағы өлшемдестіктің сақталуына, емледегі түсінбестікті болдырмауына, эстетикалық ұстанымдарға сәйкес келуіне айрықша мән беріліп, түрік әліпбиі бірнеше рет өзгертілді. Қазіргі қолданыстағы түрік алфавитінің саны – 29.

- Өзiрбайжан тiлiнiң әлiпбиi 32 әрiптен тұрады. Негiзгi латын әрiптерiнен бiр-ақ **W** әрпi алынбаған, 7 графема қосылған. Өзiрбайжан тiлiнiң фонологиялық жүйесiне тән төл фонемалар диакритикалық таңбалар (**Çç, Ğğ, İi, Öö, Şş, Üü**) арқылы және кеңейтiлген латын әлiпбиiнде қолданылатын **Ә** әрпiмен берiлген. Дауыстылардың жiңiшке жұптары *умлаут* диакритикалық таңбамен көрсетiлген, дауыссыз дыбыстар *седиль* және *бревис* диакритикалық таңбаларымен белгiленген.
- Латыннегiздi алфавиттi қалыптастыруда өзбек тiлiнде бiрқатар проблемалар болды.

3 Жаңа Жоба бойынша түсiнiктеме.

- жаңа Жоба үшiн академик Әбдуали Қайдардың басшылығымен жасалған тiлтанымдық әлiпби негiзге алынды;
- шығыс еуропа (латыш) және түркi (түркi, өзiрбайжан) тiлдерiндегi әлiпбилерiнiң тәжiрибелерi ескерiлген;
- диакритикалық таңбалар қазақ тiлiнiң фонологиялық жүйесiн толық көрсетедi;
- төл дыбыстар мен кiрме дыбыстар бiрдей таңбаланады;
- әлiпбидегi 23 әрiп ағылшын-латын әлiпбиiндегi әрiп таңбаларына сәйкес;
- кирил графикалы қазақ әлiпбиiндегi жiңiшке ө, ө, ү дыбыстары умлаут белгi қою жолымен таңбаланады: **ä, ö, ü: älem (әлем), öleŋ (өлең), ümit (үмiт)**;
- қазақ тiлiнiң жiңiшке **i** дауыстысы кеңейтiлген латын әлiпбиiндегi **ı** таңбамен белгiленедi: **ını (iнi), ilgek (iлгек), kısı (kісі)**;
- жуан төл **ы** дыбысы латын **y** әрпiмен белгiленедi: **Almaty (Алматы), aqyldy (ақылды), qyruq (қырық)**;
- кирил графикасындағы **y** әрпi латынның **u** әрпiне сәйкес келедi: **kelu (келу), jazu (жазу)** және кiрме сөздерде: **universitet (университет)**,
- кирил графикасындағы **ү** әрпi кеңейтiлген латынның **ü** әрпiмен белгiленедi: **ül (үл), üŋraq (үрпақ), almürt (алмұрт)**;
- **г** дыбысының жуан **ƒ** сыңары кеңейтiлген латын әлiпбиiндегi **ğ** таңбамен белгiленедi: **ğasyr (ғасыр), ğalym (ғалым), mağan (маған), tağy (тағы)**;
- қазақтың төл **қ** дыбысы латынның **q** графемасымен берiледi: **qasqyr (қасқыр), qabat (қабат), laq (лақ), aqyldy (ақылды)**;
- **ш** дауыссызын белгiлеу үшiн түркi алфавитiнде қолданылатын **ş** деген латын графемасы ұсынылады: **naşar (нашар), şamaly (шамалы)**;
- қазақтың **ң** дауыссызын белгiлеуде өткен ғасырдың отызыншы жылдарында қолданылған **ŋ** графемасы ұсынылады: **menŋ (менiң), oŋai (оңай), tyŋ (тың)**;
- латын графикасындағы кейбiр әрiптер кирилшедегi екi дыбысты таңбалауда жұмсалады: **i** (и және қысқа й): **inabat (инабат), ine (ше), kіrme сөздерде import (импорт) және qaimaq (қаймақ), qoi (қой); h** (х және һ): **halyq (халық), habar (хабар), qaharman (қаһарман)**;
- **c** әрпi кiрме сөздердегi **n** аффрикатын белгiлейдi **konstitucia** (конституция);
- дауыссыз дыбыстар әрiпүстi және әрiнасты диакритика белгiлерiмен таңбаланады (**g-ğ, n-ŋ, s-ş**).

4 Жаңа Жобаның тиiмдiлiгi мен артықшылықтары:

Бiрiншi. Бұл әлiпби қазақ жазуының фонологиялық негiзi мен фонематикалық принципiне және фонемографиялық типiне сәйкес 1 дыбысқа 1 әрiп принципiне сай келедi; яғни жаңа әлiпбиде **жазба дәстүрi** сақталады.

Екiншi. Жазу жүйесi сақталуы тиiс, бұл үшiн жаңа Жобада қазақ тiлiндегi фонемалық ерекшелiктерi жуық дыбыстар өзара ұқсас таңбалармен белгiленген;

Үшiншi. қазақ тiлiнiң өзiне тән дыбыстарының толыққанды әрiп таңбасы болады; тiлдiң өзiне тән дыбыстарына әрiпүстi және әрiнасты диакритикалық таңба алынады. Әрiп диакритикасы – латын әлiпбиiнiң хронологиялық жаңартылған графикасы, ол шығыс еуропа жазуларының тәжiрибесiнде қолданыс тапқан жаңа графика.

Ек 26 е.

5 ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНА НЕГІЗДЕЛГЕН ҚАЗАҚ ӘЛПБИІНІҢ ЖАҢА ЖОБАСЫ

№	Латынша	Кирилше	№	Латынша	Кирилше
1	A a	а	17	M m	м
2	Ä ä	ә	18	N n	н
3	B b	б	19	ŋ	ң
4	C c	ц	20	O o	о
5	D d	д	21	Ö ö	ө
6	E e	е	22	P p	п
7	F f	ф	23	R r	р
8	G g	г	24	S s	с
9	Ġ ġ	ғ	25	Ş ş	ш
10	H h	h, x	26	T t	т
11	I i	и, й	27	U u	у
12	I ı	і	28	Ü ü	ү
13	J j	ж	29	Û û	ұ
14	K k	к	30	V v	в
15	Q q	қ	31	Y y	ы
16	L l	л	32	Z z	з

Біз ұсынып отырған қазақ әліпбиінің жаңа Жобасы бойынша мәтін үлгілері

Көркем мәтін.

Qara adyrdyñ qarağandy saiy elsiz. Ainalada qabat-qabat şubar adyrlar. Jaqyn töbelerdiñ barlyğyn alasa boz qarağan, tobylğy basqan.

Sai boiynda mai aiynyñ salqyn lebi esedi. Bastary kögerip, бүrlenip qalğan qalyñ qarağan jel lebimen sybdyr-sybdyr qağyp, teñselip, yrğalyp qoiady. Mañaidan jualardyñ, jas şöpterdiñ isi keledi.

Üzyn keñ ölkeni qaptai basqan qarağannyñ ortasynda tereñ, qūr jar bar. Sonyñ bas jağynda itmürindy qalyñ jynystyñ arasynda qasqyr inı bar. Jaqyn elge mälim eski in. Jazğa salymnan beri sony eki qasqyr kelip meken etti. Būryn itmürin janyndağy kışkentai alañda keñdigi kısı siğandai üş ülken in bolatyn. Biyl jas topyrağy jağasynda döñkiip, tağy bir jaña in şyqqan. Bärmiñ audany bir, jer astynan qatynasy bar.

Mañaiy qasqyrdyñ oinağy. Jas şöpter basylyp, taptalyp qalğan. Jaqyndağy qarağandarda qasqyrdyñ aq jünderi körimedi. Qystan qalğan tübiti qazır de ār jerde söitip jülynyп qalyп jür. Inderdiñ orta jerinde eki qalyñ sasyr şaiqalyп ösipti. Qazırde sonyñ түbinde qysqy jümi äbden tülep bolmağan aq qasqyr jatyr. Baurynda kışkentai kök küşikteri qybyrlaidy. Jarqyrağan qyzuly күn boiyn eritedi. Közi bir syğyraiyp aşylyп, bir jümylyп qalğuga ketedi. Igen emşekteri jybyr-jybyr tartylady. Töbesinde sasyr şaiqalyп yrğalady. Mañaidağy qarağan men itmürin bastary qozğalaqtaidy.

Bir mezgilde bas jağynan satyr-sütyr, syrt-syrt synğan ši, tobylğy, qu şöpşekter dybysy keldi de, esin jiğañşa birdeme qasyna tasyrlatyp kelip qaldy. Atyп түrdy... Bauryndağy kök küşik şaşylyп-töğılip, ūmar-jūmar domalap qaldy. Türganda «ars» etp, azu fisteri aqsıyp, yryldai түregeldi.

(М.Әуезов. Көксерек)

Ғылыми мәтін.

Табиғат жағдайлары. Azia дүниежүзінде табиғат жағдайының алуантүрлілігімен ерекшеленеді. Бұл, ең алдымен, оның алып жатқан ауданының өте ауқымды болуымен, жер бедері мен климаттық жағдайының аса күрделілігімен тусіндіріледі. Жер бедерінің 75%-ын таулар мен таулы үстірттер алып жатыр. Орташа биіктігі жағынан Антарктидadan кейінгі екінші орында – 950 м. Теңіз деңгейінен ең биік жері – 8848 м-лік. Джомолунгма шыңы, әлемдегі ең биік нүкте болып табылады. Азиядағы ең төмен жер – Өлі теңіз, ол теңіз деңгейінен 403 м төмен орналасқан.

Азиядағы ірі тау жүйелері екі белдеу құрайды: бірі – ендік бағытындағы Кіші Азия түбегінен басталып, Малакка түбегі арқылы Тындық мұхит жағалауына дейін созылып жатқан Азияның биік таулары. Мұндағы ең биік таулар мен таулы қыраттар Орталық Азия жерінде шоғырланған. Кеуде оларды Биік Азия деп те атайды. Олар: Памир, Гиндукуш, Қарақорым, Тянь-Шан, Кунлун, Тибет таулы қыраты, Гималай. Екіншісі – Тянь-Шан тауынан Шүкәт түбегіне дейін созылатын Солтүстік – Шығыс тау белдеуі, оның құрамына Алтай, Саян, Байкал маңы және Байкал сырты таулары мен Солтүстік-Шығыс Сібір таулары кіреді. Бұл таулар ертеде көтерілген, сондықтан салыстырмалы түрде аласа болып келеді. Азияның Тындық мұхит жағалауын және аралдар тізбегін бойлай Тындық мұхит геосинклиналды белдеуіне енетін жас қатпарлы аймақ орналасқан. Бұл өңірде қазіргі жанартау атқылау мен күшті жер сілкіністері – жү болатын құбылыстар.

Азия жерінің қалған бөлігі (25%-ы) жазық жерлер алып жатыр. Олардың ең ірілерінің қатарына Батыс Сібір, Түран, Үлы Қытай, Үнді-Ганг және Месопотамия жазықтары жатады.

(География. 11 - сынып)

Ахмет Бижан Ержиласун – Гази университетінің профессоры, турколог-ғалым. Ұзақ жылдар ұстаздық қызмет етіп, түрік әліпбиінің қалыптасуы, тілінің дамуына еңбек сіңірген білікті маман. Белгілі лингвист, тюркітанушы ғалым Қазақ өліпін латын әріпше көшіуіне қатысты ой-пікірін білдірген еді.

Ахмет Бижан ЕРЖИЛАСУН, Гази университетінің профессоры:

ҚАЗАҚСТАН БАТЫЛ ТАҢДАУ ЖАСАДЫ

— Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев 2012 жылғы желтоқсан айында жария еткен «Қазақстан – 2050» стратегиясында: «2025 жылдан бастап латын әліпбиіне көшуімізді қарқынды көзқарайтын» мәлімдей отырып, «Латынға көшуіміз терең зерттеу және бір қазіргі заманғы технологиялық орталым, көпмәдениеттілік, сөздік-ақ ХХІ ғасырдың ғылыми және білім беру процесін ерекшеліктеріне байланысты жеті. Түркия Республикасының латын әліпбиіне көшуі басты себебі неде болды? Түркі қаралықтары қармақтан, әзірленген өсімдік реформалары өзімізге бет бұрды?»

— Түркияның жаңа латын әліпбиіне көшуіне бірнеше себеп әсер етті. Біріншіден, өркениетті әлеммен интеграциялау қажеттігі туындады. Түрік Республикасының құрған Атаүртік «қонақтан өзіндік» деп аталған қазіргі заманғы дамып, рухани және өркениеттің қалыптасуы еді. Сонымен қатар латын әліпбиіне көшуі жаңа ғалымның ғылымға қана емес, сол жүйеге тікелей алып келетін фактор ретінде қарасты. Екіншіден, тарихи мәні бар қазіргі заманғы өмірдің араб қаріптеріне негізделген бұрынғы әліпбиі түрік тілінің дыбыстық жүйесіне толық жауап бермейтін және үйренуге де қиындаулар туындады. Түрік тілінің дыбыстық жүйесіне жақындықтан, әртүрлі дыбыстық бір қаріп арқылы көрсетілетін және әліпбиіне көшуі және жаңа үйренуге сәуір жасалғанды деп күтіледі. Үшіншіден, түрік әліпбиіне өзіміз арқылы байланысты қару көмекші. Атаүртік замануи өркениетті елдердің қатарына кіру үшін латын әліпбиіне көшуі қажет еді. Алайда еліміз бұған дейін емес екендігін білген соң, асақтықпен Дегенмен 1926 жылы Бакуға өт-

кен конгрессте Кеңес Одағының құрамындағы түркітілдес халықтардың латын әліпбиіне көшуі туралы қабылдаған шешімнің негізінде, түрік тілінің әліпбиіне өзгертуге қатысты пікірін өзгертті. Фуат Көпрүлү және Хүсейінпаша Али Бейді Баку конгресіне өкіл ретінде жіберіп, алғашқы жиналысқа қабылданған қарарды бекітумен тапсырды. Осылайша, өзге түркі елдерімен ортақ әліпбиі болуы тиіс, Түрік Республикасының интеллигенттерінің арасындағы ол әліпбиіне қатысты реформаны әулеті әзірлеуге кірісті.

Осымен Түрік мемлекетінде ХХ ғасырдың басында басталған Батыс өркениетіне отандық тарихи бастауы ретінде қарастырылды. Өйткені осы кезеңде Батыс өркениетіне ұлттық басымдықты бастап, ХХ ғасырда бұл процесс қарқынды түрде жалғасты. Осы тарихи маңызы түрік халқының бір арқамен қозғалды. Алайда әліпбиі ауыстыруға қатысты бірін-сарап шешімдерін басқа, сөйтіп сол кезде ұсыныс тастамаған. Баку конгресінен кейін Атаүртік институтының бастауы беттерінде жаңа әліпбиіне көшу туралы мақалалар жарияланды. Әрине, Түрік елінің Ұлт-азаттық соғысы санында ұлт және қол жеткізген Гази Мұстафа Кемал әліпбиіне қатысты да үлкен жеңіске қол жеткізілді.

— Бес жыл ажалған реформа қалай үміт айна өтті? Өзге реформаны жасауға үмітін пайдаланып тұр ма?

— Мамандық реформалардың кезек келтіретін жасалуы Атаүртіктің басқару ерекшелігі екенін айтқан және. Реформа жасалды және ол мақсатына жетті. 1927 жылы Түркияда орта ғасырдың халықтың саны 1 млн 100

мыңға жуық еді. Бес жылдан кейін үміт өсті, яғни 3 млн-ға жетті. Ағымдағы аяқталған «ұлттық мектептері» аяқталып, ересектер мен жас ұлғайған кісілерге арнайы сауат ашу сабақтары берілді. Әліпбиі реформасы бойынша Түркияда ақпарат бір мәселі болды. Бірінші әліпбиідегі тұлғалар және әліпбиіне бірінен көшірілген жоқ. Оның басты себебі, Түркияның экономикалық және зерттеулері жағдайының нашар болуы және қауіптілік танытымы еді. Қазақстан үшін бұл мәселе емес. Өзіндік қаралық алып қарасқ та, олар барлық қаралыққа шығарылатын және әліпбиіне көшірілген үлгерді.

— Қаралық тағамдардың пікірі қалай өтті?

— Бастапқыда түрік халқы мен баспасөзін көшіру өмір болған жоқ. 1926 жылғы түрік бұқаралық ақпарат құралдарында қаралық мақалалар жарияланды. Сол жылы наурыз айында «Ақпан газеті» журналы сәуірдегі 16 нөмірі қаралық өкілі қатысты. Солардың ішінде 12 адам латынға көшуіне қарсы екендігін жазды. Тіпті сол кездегі Түркия Премьер-министрі Исмет Инювүні өзі реформаны толық қолдаған жоқ. Алайда 1927 жылдан қатар айында латын әліпбиіне көшу туралы өзі ұсыныс жасайды. Яғни, сол кездегі Түрік үкіметі реформаны бекітуге жасайды. Сонымен, үкіметті қолдайтын интеллигенттер саны күрт көбейді. Бұл да Атаүртіктің әріптестік саясатының қанағаты ұлттық екендігін көрсетеді. Өзге қонақтың қату талқылауы мүмкіндік берді. Солдан кейін негізі қабылданды. Атаүртіктің саяси әрекеті және қанағатына қатысты саясаткерлер мен интеллигенттер өз қарарын көрсетті.

— Қазақстан ұлттық, географиялық және саяси жағдайы ерекше отырды. Латын әліпбиіне көшу мәселесі бойынша Түркиядан қалай тәжірибе ала алады?

— Қазақстан – тәуелсіз мемлекет. Әліпбиіне қатысты шешімді еркін қабылдай аламыз. Әрине, бірақ оларды көңілге тек қана Түркияның тәжірибесіне жүгіну керек, өзге де елдердің тәжірибесіне пайдаланғаны дұрыс. Бірақ елдердің арасында ұлттықтармен қатар, ерекшеліктер де көп, түбін бір. Бірақ де тарихымызға ғұндар мен көшпелілер бар.

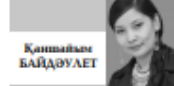
Дыбыс жүйесінде түрік тіліне еркін алмаған дыбыстар да кездеседі. Міне, осы қаріптер басқаша қолданылатын болады. Мәселен, қазіргі қолданып жүргеніміз «й», «э», «д», «н», «в» қаріптері сымал. Осылайша, қазақ тілінде өзіндік ұлттық дыбысқай қаріптер туындады.

Бірақ пайдалануымыз, бір әліпбиіне бір дыбысқа – бір қаріп қатысты өте маңызды. Ағылшын, француз, неміс, орыс әліпбиіне замануи емес, тарихи болғандықтан, жұмыстық фонетиканың заңдылығын сақтаған. Яғни, ежелден тілдері өз дыбыстарына қарай қалыптасқан. Сөздердің дыбыстық жүйесі өзгерген, бірақ жазуы ауыспайтын. Осы себептен, бір қаріп басқа дыбыстар үшін қолданылмай, бір дыбыс үшін бірнеше қаріп жазылды. Қазіргі замануи әліпбиіге мұндай қажетті шығарды. «Бір дыбысқа бір қаріп» қатысты тәжірибелік әрі қазына қонылады. Орыс әліпбиі тарихи әліпбиі болғандықтан, оның да «й», «э», «д» сымал қаріптер екі дыбысқа келеді. Жаңа әліпбиіге әрбір дыбысқа бір-бір қаріп тәуелділігімен, мысалы «у» немесе «и» әрбір, «ш» бұрынғы тұрғанда. Қазіргі қазақ әліпбиісінде орын алған қаріп «и» әрбір кейде «у», кейде «ш» дыбыс берсе немесе қазіргі қаріптегі «у» әрбір кейде «и», кейде «ш» немесе «и» дыбысын берсе.

32 қаріпті және қазақ тіліндегі әліпбиі қазақ тілінің мәдениетіне жақын берді. 32 қаріп қол емес. Өртіптердің жоғары жағында кейбір шығармалар болуы қажетті тәуірмейді. Қазіргі технологияның өзі бұған икемделеді. Латын әліпбиіне қолданып жүрген немістер мен француздардың жазуларында «й, і, э, э, э, о, и, с» сымал нүктелі әртіптер бар. Осы себептен, қазақ бұқараларында «й, і, э, э, э, о, и, с» сымал әртіптерге алаңдауы керек.

Менің ойымша, латын әліпбиіне көшуі Қазақстан бағыт қалам жаған отыр. Бұл қалам Қазақстандағы өзге ұлт өкілдеріне мақал етіледі. Өйткені реформа тек қана қазақ тіліне қатысты. Олар өз тілдерінде өз әліпбиіні қолдана берсе. Осы себептен, Қазақстанның қабылданған осы әліпбиі бүкіл түркітілдес халықтардың ғылым-мақсатына жұмыс істейді деп сенемін. Бірақ, Қырғыз елі де осы бастамаға құптап, жаңада латын әліпбиіне көшуін қалай. Қайткен күнде де, замануи әлеммен интеграцияланған түрік әліпбиі біз үшін де, түркітілдес халықтары үшін де өзара пайдалы болып.

— Әріптестіңіз рақмет!

Қанайман БАЙДАУЛЕТ